

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
และวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่า
จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

โดย

อูดร วงษ์ทับทิม และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

ชุดโครงการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สิงหาคม ๒๕๔๕

สัญญาเลขที่ RDG44 N0029

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
และวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่า
จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

โดย

อูธร วงษ์ทับทิม และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

ชุดโครงการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สิงหาคม ๒๕๔๕

คณะผู้วิจัย

นายอุดร วงษ์ทับทิม หัวหน้าโครงการวิจัย

นางสาวทิพย์วัลย์ แสนสาลี หัวหน้านักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๑

นางสาววัชรภรณ์ นวนจา

นายฤทธิกร เชื้อนจินา

นางสาวพุทธชาติ หม่อมคำ

นางสาวอรวัลย์ แปงอิน

นางสาวนิยากร นวนจา

นายธนาวิทย์ พรหมรังสี

นางสาวศุภวรรณ ยาวพูน

นายจรัญ มูลคำ

นายไพบูลย์ ขอบพอ หัวหน้านักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๒

นางสาววิษา ก่อดู

นางสาวอรพรรณ คำเมืองปลุก

นางสาวยุพา ขอบพอ

เด็กหญิงพรวิภา พรหมกาวิ

นางสาวศิริรัตน์ หมูคำ

นางสาวนันทร น้อยมั่ง

เด็กหญิงวรรณิ์ ชิโพ

เด็กหญิงระพีมาภรณ์ ไททอง

เด็กหญิงพิศ ทองอินทร์

นางสาวพรเพ็ญ บุญธรรม

นางสาวชลธิชา สิงห์แก้ว

เด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ตลอดช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา อำเภอป่าเย็บเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวว่าเป็นเมืองที่เงียบสงบ มีธรรมชาติสวยงาม ร่มรวยด้วยศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันหลากหลายของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ เป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในเมืองแห่งนี้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

การขยายตัวของนักท่องเที่ยวอย่างไร้ทิศทาง นำมาซึ่งปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม มีการรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกผ่านนักท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนพื้นถิ่นสูงและชุมชนพื้นราบ ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การมียาเสพติดเข้ามาเกี่ยวข้อง หมู่บ้านยะโปะของชนเผ่าลาหู่หรือมุเซอร์แดงในเส้นทางไปยังน้ำตกหมอบแฝง เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักท่องเที่ยวว่าสามารถซื้อขายยาเสพติดได้โดยง่าย ส่งผลให้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวอำเภอป่าเย็บอิงกับยาเสพติด (Drug Tourism)

ปัญหาดังกล่าวนำไปสู่การตั้งคำถาม และพยายามแสวงหาคำตอบ ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อันเป็นทางเลือกใหม่ของการแก้ปัญหาท้องถิ่น ด้วยการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัย ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็ง การพึ่งพาตนเอง และการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

การดำเนินการดังกล่าว นำเอาฐานทรัพยากรท่องเที่ยวธรรมชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มาเป็นปัจจัยในกระบวนการจัดการ ภายใต้แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญอันดับต้นในเรื่องความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ

โครงการ “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าเย็บ จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เป็นกิจกรรมร่วมของคนในท้องถิ่น มุ่งสร้างพลังอำนาจให้แก่ประชาชน (Empowerment) โดยมีนักวิจัยรุ่นเยาว์จากหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย และใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง (People centered) อันเป็นกระบวนการวิจัยเพื่อการพัฒนา อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของบุคคลและสังคม (Personal and social transformation) ผ่านกิจกรรมรวมกลุ่ม ซึ่งเป็นการร่วมมือร่วมใจกันทำงานเพื่อชุมชน และนำมาซึ่งความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนด้วยวิธีการ ดังนี้

๑). การวิจัยเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนทุกสถานภาพความต่างทางเศรษฐกิจและสังคม อาทิ ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชน กลุ่มเยาวชน (กลุ่มหนุ่มสาว) กลุ่มแม่บ้าน ครู รวมทั้งพระสงฆ์ ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทอย่างจริงจัง มีการเปิดรับสมัครเยาวชนมาร่วมเป็นคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ ร่วมกันศึกษาปัญหาท้องถิ่นและร่วมกันแก้ไข รวมทั้งพัฒนาศักยภาพ

๒). จัดกลุ่มวิจัยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย ให้ความสำคัญการรวมกลุ่มและทำงานเป็นทีม ในฐานะเพื่อนร่วมงานที่มีสถานภาพเท่าเทียมกัน แบ่งคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ออกเป็น ๒ กลุ่ม นักวิจัย นักวิจัยรุ่นเยาว์ และผู้รู้ในชุมชนร่วมทำงานกันอย่างใกล้ชิด พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติความคิดเห็น เกิดการเรียนรู้ ซึ่ซึมซึ่งกันและกัน และร่วมมือร่วมใจกัน

๓). ใช้กระบวนการกลุ่มดำเนินการสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ชาวบ้านและนักวิจัยรุ่นเยาว์มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย และดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยตรง

๔). อภิปราย วิเคราะห์แบบไม่ชี้หน้า เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์ และสรุปผล

๕). นำข้อสรุปที่ได้เป็นแนวทางจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตำบลแม่ฮี้ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม

พื้นที่วิจัยครอบคลุมทั้งตำบลแม่ฮี้ซึ่งมี ๖ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑ บ้านแม่เย็น หมู่ที่ ๒ บ้านทรายขาว หมู่ที่ ๓ บ้านท่าปาย หมู่ที่ ๔ บ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๕ บ้านแม่ฮี้ และหมู่ที่ ๖ บ้านห้วยแก้ว เมื่อพิจารณาศักยภาพการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าว พบว่ามีศักยภาพสูงมาก คือ มีทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ตำบลแม่ฮี้เป็นชุมชนในหุบเขากว้างใหญ่มีแม่น้ำปายไหลผ่าน เป็นสายโลหิตหล่อเลี้ยงชีวิตของประชากรส่วนใหญ่ที่ยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก พื้นที่ปากตะวันตกของตำบลแม่ฮี้เป็นผืนป่าเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ส่วนปากทิศใต้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก แนวป่าเขาดังกล่าวทอดเชื่อมต่อกับแนวเทือกเขาแดนลาวในบริเวณใกล้พรมแดนไทย - พม่าทางทิศเหนือ อันเป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำปายและแม่น้ำลำธารที่ไหลลงแม่น้ำปายอีกหลายสาย อาทิ น้ำแม่ฮี้ น้ำแม่เย็น น้ำแม่ปิงน้อย น้ำห้วยแก้ว ห้วยอีกก่าง ห้วยปลู ห้วยเมียง ฯลฯ โดยเฉพาะบริเวณต้นน้ำแม่ปิงน้อยและต้นน้ำแม่เย็น มีน้ำตกที่สวยงาม

บริเวณป่าต้นน้ำเป็นพื้นที่ซึ่งมีทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผืนป่ายังคงสมบูรณ์มีธรรมชาติงดงาม มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ มีสัตว์ป่า กล้วยไม้

นานาชนิด อาทิ เชื้องแะ เชื้องเงิน เชื้องคำ เชื้องมั้ง และเชื้องหงอนไก่ ฯลฯ อีกทั้งยังมีสัตว์หายากที่มีแหล่งกำเนิดในพื้นที่เทือกเขาหิมาลัย คือ ซาลามานเดอร์ หรือ "กระท่าง"

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ บริเวณพื้นราบหุบเขาลุ่มน้ำปาย ลุ่มน้ำแม่ฮี้ และลุ่มน้ำแม่เย็น พื้นที่ตอนเชิงเขา และพื้นที่สูงในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก มีโบราณสถานทางพุทธศาสนาของชนเผ่าลัวะอยู่เป็นจำนวนมาก แสดงถึงร่องรอยอารยธรรมของชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมแห่งสุวรรณภูมิได้เป็นอย่างดี บางแห่งสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประชากรในตำบลแม่ฮี้มีความหลากหลายด้านชาติพันธุ์ มีภาษาพูดและวัฒนธรรมทั้งกลุ่มไทลื้อ คนเมือง คนไต และชาวไทยภูเขาหลายเผ่า เมื่อจำแนกชาติพันธุ์จะพบว่าเป็นคนเมืองร้อยละ ๗๐ ไทใหญ่ร้อยละ ๑๐ และอีกร้อยละ ๒๐ เป็นไทลื้อ ปกาเกอญอ ลีซอ และลาหู่

นับตั้งแต่เดือนมีนาคม ๒๕๔๔ เป็นต้นมา เยาวชนตำบลแม่ฮี้ได้ร่วมวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมในฐานะเป็นนักวิจัยรุ่นเยาว์ ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมหลายประการด้วยกัน

๑). เดือนเมษายน ๒๕๔๔ จัดกิจกรรม "ปาย เอิร์ธเดย์ ๒๐๐๑ : ที่จักรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม" มุ่งรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์พลังงานกับเครือข่ายองค์กรสิ่งแวดล้อม Earthday Network ในสังกัด Greenpeace International และส่งเสริมแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในตำบลแม่ฮี้โดยจักรยาน กำหนดเส้นทางให้ผ่านชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อาทิ ชุมชนไทลื้อ ชุมชนปกาเกอญอ บ่อน้ำร้อนท่าปาย กองแลน รวมทั้งฐานที่ตั้งกองทหารญี่ปุ่น และเส้นทางยุทธศาสตร์ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

๒). เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๔ จัดกิจกรรม "เดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็น" และ "เดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย" มีเยาวชนจากหมู่บ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี้ และเยาวชนปกาเกอญอจากบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้วเข้าร่วม รวมทั้งสิ้นประมาณ ๒๐ คน รวมทั้งมีนักท่องเที่ยวต่างชาติร่วมเดินทางด้วยจำนวนหนึ่ง

๓). เดือนมิถุนายน ๒๕๔๔ จัดประชุมชาวบ้านและผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในอำเภอปาย เพื่อนำเสนอผลการศึกษาภาคสนาม และรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งแสวงหาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา ทางเลือกใหม่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ชุมชนพึง

ประสงค์ พร้อมกันนี้ได้ร่วมกันกำหนดแนวทางการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ - ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืน

๔). เดือนกรกฎาคม ๒๕๔๔ สํารวจแหล่งโบราณสถานและวัดร้างของชาวลัวะในผืนป่าบนภูเขาด้านเหนือบ้านแม่เย็น ผืนป่าบนภูเขาด้านตะวันออกของบ้านแม่ฮี้ รวมทั้งในพื้นที่บ้านท่าปาย บ้านทรายขาว บ้านแม่ปิง และบ้านห้วยแก้ว

๕). เดือนสิงหาคม ๒๕๔๔ ประชุมชาวบ้านเพื่อนำเสนอผลการสำรวจ และกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ที่วัดท่าปาย วัดทรายขาว วัดแม่ฮี้ วัดแม่ปิง และสำนักสงฆ์ศรีวิชัย โดยเจ้าอาวาสของวัดแต่ละแห่งได้ร่วมเป็นวิทยากร กระตุ้นให้ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ และแหล่งโบราณสถานทางพุทธศาสนาของชนชาติลัวะ พร้อมทั้งจัดทำเอกสารเสนอให้องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี้ พัฒนาเส้นทางเดินเท้าขึ้นไปยังโบราณสถานของชาวลัวะที่ตั้งอยู่บนยอดดอย พร้อมปรับปรุงทัศนียภาพรอบ เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ของอำเภอปาย

๖). นำเสนอต่อที่ประชุม “การกำหนดแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจังหวัดแม่ฮ่องสอน” เมื่อวันที่ ๑๕ - ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๔ ซึ่งจัดโดยสำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) พิจารณาขยายกิจกรรม “ปาย เอิร์ธเดย์ : ชีจกรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม” สู่ระดับจังหวัด เพื่อให้นักท่องเที่ยวชีจกรยานชมความสวยงามของผืนป่าและธรรมชาติที่สมบูรณ์ และได้เรียนรู้วัฒนธรรมอันหลากหลายของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ในเส้นทางวงกลมเชียงใหม่ - แม่ฮ่องสอน

๗). จัดทำบอร์ดประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของตำบลแม่ฮี้ขึ้นที่วัดพระธาตุแม่เย็น เผยแพร่ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพป่าต้นน้ำแม่เย็นและป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย รวมทั้ง “ข้อควรปฏิบัติ - ข้อควรละเว้น” ในการท่องเที่ยวและเดินป่าสู่น้ำตกแม่เย็นและน้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ)

๘). จัดการบวชป่าขึ้นในพื้นที่ป่าเบญจพรรณด้านเหนือของบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้ว จำนวน ๒๕๐ ไร่ เพื่อป้องกันมิให้มีการบุกรุกทำลายและคงไว้ซึ่งสภาพทางธรรมชาติ รวมทั้งเตรียมประกาศห้ามมิให้มีการล่าสัตว์ในพื้นที่ดังกล่าว

๙). จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชนเผ่าปกากะญอขึ้นที่วัดแม่ปิง แสดงสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ เครื่องจักสาน ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ อุปกรณ์เครื่องใช้ในวัฒนธรรมการเกษตรแบบดั้งเดิม (นํ้าฟ้าและนํ้าเหมือง) รวมทั้งเครื่องใช้ของทนายญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ และธนบัตรที่ญี่ปุ่นพิมพ์ขึ้นใช้ใน ช่วงสงคราม

๑๐). สืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของชนเผ่าปกากะญอ ด้วยการรวบรวม “ทา”(บทล่านำ) และ “ปลอเลอเปลอ” (นิทานพื้นบ้าน) แล้วถ่ายเอกสารเผยแพร่ในรูปของเอกสารเย็บเล่ม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกชุมชนในตำบลแม่ฮี้เป็นเจ้าของทรัพยากร สามารถนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยโดยตรง ตั้งแต่คิดวางแผนดำเนินการโครงการวิจัยด้านการท่องเที่ยว การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การประเมินผลของโครงการ และการรับผลประโยชน์จากโครงการวิจัย อันเป็นการดำเนินกิจกรรมการวิจัยที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชนในตำบลแม่ฮี้

การดำเนินกิจกรรมในโครงการวิจัยก่อให้เกิดการเรียนรู้ มีการถ่ายโอนความรู้ของคนในชุมชน และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนหรือหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่วิจัย นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในระบบนิเวศย่อยของพื้นที่ อันได้แก่ ผืนป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยและผืนป่าต้นน้ำแม่เย็น รวมทั้งน้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ) และน้ำตกแม่เย็น ซึ่งอยู่ในป่าเบญจพรรณที่สมบูรณ์มีพืชพรรณสมุนไพรมากมายหลายชนิด มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม

แนวคิดหลักที่คณะผู้วิจัยได้จากการประชุมระดมความคิดชาวบ้านแม่ฮี้ บ้านทรายขาว บ้านแม่ฮี้ บ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว ก็คือ ต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบนิเวศของท้องถิ่นเอาไว้ พร้อมทั้งหาแนวทางป้องกันผลกระทบ หากมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปมากขึ้นจะยากแก่การดูแล และอาจนำไปสู่การลักลอบตัดไม้ในป่าต้นน้ำ ยังผลให้ลำน้ำแม่ปิงน้อยและน้ำแม่เย็นเหือดแห้ง อันจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก

การที่คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์และชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดช่วงระยะเวลา ๑๒ เดือน ก่อให้เกิดกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นในชุมชน นำไปสู่ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ค้นพบรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน และกำหนดเป็นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวได้ ดังนี้

๑). การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในท้องถิ่น

การวิจัยในกรอบแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ได้เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนพัฒนาเยาวชนตำบลแม่ฮี้ให้มีความรู้ความสามารถ มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในรูปของการจัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ มีการประชุมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการผ่านกระบวนการวิจัย มีการพัฒนาศักย

ภาพและขีดความสามารถของบุคลากรในชุมชน ให้สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ในเรื่องการท่องเที่ยวนิเวศและวัฒนธรรม มีการจัดการเรียน - การสอนภาษาต่างประเทศเพื่อการสื่อสาร การเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม ระบบนิเวศย่อยของพื้นที่ คุณภาพของระบบนิเวศ และปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว เพื่อรองรับการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

การมีส่วนร่วมโดยตรงตลอดโครงการวิจัย ก่อให้เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย ซึ่งในอนาคตเยาวชนเหล่านี้จะเติบโตขึ้นมา มีบทบาทในท้องถิ่น ทั้งในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี การดำเนินกระบวนการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นภาคีท้องถิ่นหรือนักสื่อความหมายธรรมชาติที่มีคุณภาพ

๒). การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

การที่เยาวชนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลแม่ฮี้เข้ามาเป็นนักวิจัยรุ่นเยาว์ เป็นการส่งเสริมให้เยาวชนเข้าถึงฐานทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ของตน ได้เรียนรู้แนวทางการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อันจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ที่สำคัญก่อให้เกิดความรักในท้องถิ่น และความสมัคศรมานสามัคคีในชุมชน รวมทั้งสามารถพึ่งพาตนเองได้

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย "ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน" เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ประชากรในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะเป็นนักวิจัยรุ่นเยาว์ มีบทบาทเป็นทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัยมี ๔ ประการด้วยกัน คือ (๑) เพื่อศึกษาปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ในด้านเศรษฐกิจ - สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม (๒) เพื่อหาองค์ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม (๓) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และ (๔) เพื่อหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

การวิจัยครอบคลุมพื้นที่ทั้ง ๖ หมู่บ้านในตำบลแม่ฮี้ โดยให้น้ำหนักความสำคัญแก่ ๓ หมู่บ้าน อันได้แก่ หมู่ที่ ๑ บ้านแม่เย็น หมู่ที่ ๔ บ้านแม่ปิง และหมู่ที่ ๖ บ้านห้วยแก้ว ซึ่งประชากรประกอบด้วยคนเชื้อสายฉานหรือไต ปกาเกอญอ และคนเมือง มีระยะเวลาศึกษา ๑๒ เดือน เริ่มจากมีนาคม ๒๕๔๔ ถึงกุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

การศึกษาให้ความสำคัญในการทำงานร่วมกันเป็นทีม ด้วยการตั้งคณะวิจัยรุ่นเยาว์ขึ้นในชุมชนสองกลุ่มด้วยกัน กลุ่มแรกประกอบด้วยนักวิจัยรุ่นเยาว์จากบ้านแม่เย็นและบ้านแม่ฮี้ กลุ่มที่สองประกอบด้วยนักวิจัยรุ่นเยาว์จากบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้ว ทั้งสองคณะศึกษาแนวทางการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาใช้เป็นปัจจัยในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม มุ่งประสานการพัฒนาเศรษฐกิจเข้ากับการพัฒนาด้านสังคมและการคุ้มครองทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศให้ยั่งยืน

ข้อมูลที่เกิดขึ้นรวบรวมมีการจัดกลุ่ม จำแนกเป็นหมวดหมู่ นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์บนฐานแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และดุลยภาพของระบบนิเวศ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในลักษณะที่เป็นองค์รวม ในการนี้มีการวิเคราะห์ภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ และบทบาทกิจกรรมการท่องเที่ยวที่บางหมู่บ้านในชนบท เช่น บ้านยะโป้ อำเภอป่าาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดโดยตรง

ในการศึกษา มุ่งเน้นให้ประชาชนเป็นศูนย์กลาง เปิดโอกาสให้ประชากรในชุมชนจากทุกระดับความต่างทางเศรษฐกิจและสังคม เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว และมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหานั้นในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย พร้อมกันนี้ยังมุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยในระดับรากหญ้าหรือระดับชุมชน เพื่อให้มีความเสมอภาคทัดเทียมกันทางสังคม และมีบทบาทสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

ในเชิงปฏิบัติ ทรัพยากรธรรมชาติในทุกชุมชนของตำบลแม่ฮี้เป็นของผู้คนในทุกระดับสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และเตรียมความพร้อมของชุมชนท้องถิ่น ให้ประชากรในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง ตั้งแต่คิดวางแผนตัดสินใจ ดำเนินการ ประเมินผล และรับผลประโยชน์ทั้งในทางตรงและทางอ้อม

ที่สำคัญ เป็นกระบวนการพัฒนาจากฐานรากที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง ก่อให้เกิดกระจายรายได้ มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต และลดการผูกขาดโดยภาคธุรกิจลง ยิ่งไปกว่านั้น การดำเนินกิจกรรมเหล่านี้เป็นการส่งเสริมบทบาทของชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนโดยรวม

Abstract

The study "Community and the Management of Ecological and Cultural Tourism in Maehee Subdistrict, Pai District, Maehongson Province." is a qualitative applied research for local community development which used Participatory Action Research [PAR] technique that working closely with local youth who are in the both status of young researchers and people in research area.

The objectives of this study are [1] to identify the problems of socio - economic, local culture and environmental impact associated with tourism development activities, [2] to find out the body of knowledge in the field of ecological and cultural tourism, [3] to establish the network of ecological and cultural tourism management that links to learning network amongs local communities, and [4] to prepare the guideline of ecological and cultural tourism that appropriate to local community context.

This study covered the area of six villages in Maehee subdistrict and giving priority to three villeges : Moo 1 Baan Maeyen, Moo 4 Baan Maeping and Moo 6 Baan Houykeo where population are consisted of ethic Shan or Tai, Pkakeryaw or Karen and Khonmuang or local Northern Thai. The length of stydy is twelve months, started from March 2001 till February 2002.

The study prioritized on working as a team and set up two young researcher teams, one from Baan Maeyen and Baan Maehee villages and the others from Baan Maeping and Baan Houykeo villages. Both teams had studied the guideline of using local natural resources as factors of sustainable tourism management. which integrated a holistic approach to merge economic development with social development and environmental – ecological protection.

Collected data were subsequently classified and syntheized on the basis of sustainable tourism development and ecololgical balance, concerning to natural carrying capacity and a holistic sustainable environmental management. According to these, the study reviewed and analysed tourism development and associated activities that had implemented in various areas, especially indigenous knowledge in northen

Thailand and mountain trekking that some villages in remoted area, such as Baan Yapo in Pai District where directly related to drugs.

This study focussed on people centred which gave a chance for local community people from each socio – economic level, to participate in identification of tourism effects and took part in problem solving as stakeholders. This research focussed on empowering all participants in grass – root level or community level, to gain social equity and play important role in ecological and cultural tourism management.

In practice, the natural resources in each community of Maehee Subdistrict is belong to people from all walk of life who had played a big role in ecological and cultural tourism management and local communities preparedness that each people can participate in all management process such as planing, decision making, implementing, evaluation and get both direct and indirct profit. The most important are community based development which appropriate to their community context that can leads to income distribution, life quality development and reducing the monopolised of the business sector.

Furthermore, various activites were held in local communities to promote the role of villagers in ecological and cultural tourism management that can leads to the strengthening of their local communities.

กิตติกรรมประกาศ

ช่วงระยะเวลา ๑๒ เดือนที่ร่วมกิจกรรมการวิจัยกับคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ในตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าฝาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ข้าพเจ้าได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ โดยเฉพาะองค์ความรู้จากการปฏิบัติจริงในพื้นที่ศึกษา ฐานความรู้และแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ทั้งในด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์

ตลอดช่วงระยะเวลาที่ทำงานในตำบลแม่ฮี้ ข้าพเจ้าได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจาก พระภิกษุพี่ชาย โอวาทกวี รักษาการเจ้าอาวาสวัดแม่ปิง พระประธาน อภิชาโต รักษาการเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์ศรีวิชัย พระมหาสมศักดิ์ ศุภะเมธี (เปรียญ ๗) เจ้าอาวาสวัดทรายขาว พระครูเหม บุญญารักษ์ เจ้าอาวาสวัดแม่ฮี้ "ตุ้ทอง" เจ้าอาวาสวัดท่าป่า และ "ตุ้ปรอด" แห่งวัดแม่เย็น ที่ให้คำแนะนำและอำนวยความสะดวกด้านสถานที่จัดประชุมชาวบ้าน

ข้าพเจ้าขอขอบคุณผู้อาวุโสซึ่งเป็นวิทยากรให้ความรู้เรื่องพืชพรรณสมุนไพร และข้อมูลรายละเอียดด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองป่าฝาง อันได้แก่ พระตีโตอเหล่อโซ่ กรูวอ พ่อตีคิดกันไว้ พ่อหนานป็น ปิ่นแก้ว ครูเจริญ วรรณะยอดคำ พระตีมาลี เขียววิน พ่ออ้าย ไชยแพ และคุณไพบุลย์ ขอบพอ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี้ รวมทั้งนายจำรัส เครืออ่อน แห่งชมรมจักรยานเมืองป่าฝางซึ่งเป็นพี่ปรึกษาของโครงการวิจัย

พร้อมกันนี้ ขอขอบคุณชาวบ้านและคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ในตำบลแม่ฮี้ทุกคน ที่ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นขึ้นนี้อย่างเต็มกำลัง และมีความสุขในการร่วมกันทำงาน ข้าพเจ้ารู้สึกอบอุ่นเสมือนเป็นสมาชิกในครอบครัว และรู้สึกปลื้มปิติในน้ำใจไมตรีที่ทุกคนมีให้ อย่างสม่ำเสมอ บางครอบครัวนำกล้วย พืชผัก เห็ดป่า และผักกูดที่หาได้ใกล้หมู่บ้าน มาให้ข้าพเจ้าอยู่เนือง ๆ

ที่สำคัญ กิจกรรมต่างๆ ที่ชาวบ้านและคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ร่วมกันดำเนินงาน และศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน ยังประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าฝาง ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สามารถช่วยกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ด้วยตนเอง รวมทั้งปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนให้มีความยั่งยืน

สารบัญ

	หน้า
รายชื่อคณะผู้วิจัย	(๑)
บทสรุปผู้บริหาร	(๒)
บทคัดย่อภาษาไทย	(๘)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๑๐)
กิตติกรรมประกาศ	(๑๒)
สารบัญ	(๑๓)
สารบัญรูป	(๑๖)
สารบัญตาราง	(๑๘)
สารบัญแผนภูมิ	(๑๙)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๕
๑.๓ คำถามการวิจัย	๕
๑.๔ ผลที่ได้รับ	๕
๑.๕ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๖ งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย	๗
๑.๘ นิยามศัพท์เฉพาะ	๘
๑.๙ รูปแบบและวิธีวิจัย	๙
๑.๑๐ แผนดำเนินการวิจัย	๑๐
บทที่ ๒ พัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	๑๓
๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย	๑๓
๒.๒ ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว	๒๑

๒.๓	การปรับตัวสู่กระแสโลกในศตวรรษที่ ๒๑	๓๒
๒.๔	การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน	๓๕
๒.๕	ปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ	๔๔
บทที่ ๓	บริบทชุมชน ภูมินิเวศ และพลวัตทางสังคม	๕๑
๓.๑	ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	๕๑
๓.๒	การเมืองการปกครอง	๖๖
๓.๓	ลักษณะทางภูมิศาสตร์	๗๕
๓.๔	ทรัพยากรธรรมชาติ	๗๙
๓.๕	ทรัพยากรการท่องเที่ยว	๘๒
๓.๖	พลวัตด้านประชากร	๘๓
๓.๗	พลวัตด้านเศรษฐกิจ - สังคม	๘๖
๓.๘	การถือครองกรรมสิทธิ์และการใช้ประโยชน์ที่ดิน	๙๒
๓.๙	การจัดการทรัพยากรน้ำ	๙๔
๓.๑๐	อาชีพหลักของประชากร	๙๕
๓.๑๑	ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม	๙๗
บทที่ ๔	การมีส่วนร่วมของชุมชน	๑๐๒
๔.๑	การมีส่วนร่วมของอบต.และชาวบ้านในพื้นที่วิจัย	๑๐๓
๔.๒	การตั้งคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ในชุมชน	๑๐๕
๔.๓	กิจกรรม "ปาย เวิร์ดเดย์ ๒๐๐๑ : ชัยภักยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวัฒนธรรม	๑๐๖
๔.๔	การประชุมอบรมและระดมความคิด	๑๐๙
๔.๕	การพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร	๑๑๓
บทที่ ๕	การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ	๑๑๕
๕.๑	การเดินทางศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็น	๑๑๖
๕.๒	การเดินทางศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิง	๑๒๐
๕.๓	การนำเสนอผลการศึกษแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติป่าต้นน้ำ แม่ปิงและแม่เย็น	๑๒๑
๕.๔	กิจกรรมการบวชป่าต้นน้ำ ๒๕๐ ไร่	๑๒๘
๕.๕	แนวทางการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ	๑๓๒

บทที่ ๖ การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	๑๓๔
๖.๑ กิจกรรมการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ	๑๓๔
๖.๒ การรวบรวมลำนํ้าพื้นบ้าน (ทา)	๑๓๕
๖.๓ กิจกรรมการรวบรวมนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอเปลอ)	๑๕๔
๖.๔ การเผยแพร่ความเชื่อและจิตวิญญาณดั้งเดิม	๑๗๓
บทที่ ๗ การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์	๑๗๕
๗.๑ การสำรวจทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์	๑๗๕
๗.๒ การนำเสนอผลการสำรวจแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยว ด้านประวัติศาสตร์	๑๗๙
๗.๓ ข้อเสนอแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน	๑๘๐
บทที่ ๘ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๘๒
๘.๑ สรุป	๑๘๒
๘.๒ อภิปรายผล	๑๘๘
๘.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๐๔
บรรณานุกรม	๒๐๖

สารบัญรูป

	หน้า
รูปที่ ๑ เทือกเขาถนนธงชัยตะวันตกโอบล้อมพื้นที่อุดมสมบูรณ์ของตำบลแม่ฮี้	๕๒
รูปที่ ๒ เศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่พบในหุบเขาลุ่มน้ำปาย	๕๓
รูปที่ ๓ หลุมฝังศพลัวะบนดอยในผืนป่าบนเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก	๕๔
รูปที่ ๔ "วัดศิลา" โบราณสถานของลัวะในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ใกล้น้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ)	๕๕
รูปที่ ๕ นายปิ่น ปิ่นแก้ว	๕๖
รูปที่ ๖ นักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๑ สำรวจโบราณสถานของลัวะบนยอดดอยแม่ฮี้	๕๖
รูปที่ ๗ ครูเจริญ วรรณะยอดคำ	๖๐
รูปที่ ๘ นายเตอเลอโซ่ กรูวอ	๖๑
รูปที่ ๙ นายดี คิดกันไว้	๖๖
รูปที่ ๑๐ แม่น้ำปายเสมือนสายโลหิตหลักหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรม และการท่องเที่ยวในตำบลแม่ฮี้	๗๙
รูปที่ ๑๑ นาข้าวไร่แบบขั้นบันไดของชาวปกากะญอบ้านห้วยแก้ว	๘๓
รูปที่ ๑๒ นายแพบอ มะลิดวง	๘๕
รูปที่ ๑๓ นางนา หุ่นนะ	๙๒
รูปที่ ๑๔ กิจกรรม"ปาย เอิริธเดย์ ๒๐๐๑ : ซึ่งักรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม"	๑๐๖
รูปที่ ๑๕ พิธีมัดมือชวยพรปีใหม่สงกรานต์โดยผู้อาวุโสที่หมู่บ้านทรายขาว	๑๐๗
รูปที่ ๑๖ ชาวบ้านมีศรัทธาในพุทธศาสนา ใส่บาตรสามเณรที่บวชในช่วงฤดูร้อน	๑๐๗
รูปที่ ๑๗ นักวิจัยรุ่นเยาว์ทั้งสองกลุ่มเดินป่าศึกษาธรรมชาติต้นน้ำแม่ปิงน้อย	๑๑๗
รูปที่ ๑๘ สมาชิกอบต.แม่ฮี้ ร่วมเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็น กับนักวิจัยรุ่นเยาว์	๑๑๙
รูปที่ ๑๙ น้ำตกแม่เย็นในผืนป่าต้นน้ำแม่เย็น	๑๑๙
รูปที่ ๒๐ คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๑ นำเสนอผลการศึกษาศักยภาพ การท่องเที่ยวต่อชาวบ้านแม่เย็น ทรายขาว และแม่ฮี้	๑๒๒
รูปที่ ๒๑ ชาวบ้านและผู้ประกอบการท่องเที่ยวในอำเภอปายร่วมประชุม ที่ศาลาประชาธิปไตย ตำบลแม่ฮี้	๑๒๒

รูปที่ ๒๒	ผู้ประกอบการจากบีตตะลิวเกสท์เฮาส์แสดงความคิดเห็น เรื่องการจัดการท่องเที่ยว	๑๒๓
รูปที่ ๒๓	นายไพบูลย์ ซอบพอ หัวหน้านักวิจัยรุ่นเยาว์ กลุ่มที่ ๒ นำเสนอ ผลการศึกษาศึกษาปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว และศักยภาพการพัฒนา	๑๒๔
รูปที่ ๒๔	นักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๒ นำเสนอผลการศึกษาศภาพป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย	๑๒๕
รูปที่ ๒๕	พระสงฆ์และผู้นำชุมชนร่วมระดมความคิดเห็นแนวทางการจัดการ ทรัพยากรท่องเที่ยวโดยชุมชน	๑๒๕
รูปที่ ๒๖	ชาวบ้านและผู้นำชุมชนบ้านแม่ปิง ท่าปาย และห้วยแก้ว ร่วมระดมความคิดเห็นที่ศาลาอเนกประสงค์บ้านห้วยแก้ว	๑๒๖
รูปที่ ๒๗	พระสงฆ์และครูโรงเรียนบ้านแม่ปิงร่วมเป็นวิทยากรท้องถิ่น	๑๒๘
รูปที่ ๒๘	ชาวบ้านห้วยแก้วและแม่ปิงประชุมเตรียมการบวชป่า ที่สำนักสงฆ์พระธาตุศรีวิชัย	๑๒๙
รูปที่ ๒๙	เด็กในบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้วร่วมสำรวจพื้นที่บวชป่า	๑๓๑
รูปที่ ๓๐	ชาวบ้านปกากะญอร่วมบวชป่าในพื้นที่ ๒๕๐ ไร่	๑๓๑
รูปที่ ๓๑	แม่และลูกร่วมกิจกรรมบวชป่า	๑๓๒

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป : จำนวนหมู่บ้าน พื้นที่ทำกิน ประชากร ชาติพันธุ์	๗๒
ตารางที่ ๒ โครงสร้างอายุประชากร	๗๓
ตารางที่ ๓ ข้อมูลพื้นฐานตำบลแม่ฮี้	๗๔
ตารางที่ ๔ ทรัพยากรธรรมชาติในตำบลแม่ฮี้	๘๒
ตารางที่ ๕ การถือครองกรรมสิทธิ์และการใช้ประโยชน์ที่ดิน	๙๓
ตารางที่ ๖ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของตำบล	๙๓
ตารางที่ ๗ การประกอบอาชีพ	๙๖
ตารางที่ ๘ กลุ่มกิจกรรมอาชีพในตำบลแม่ฮี้	๙๖
ตารางที่ ๙ การประชุมสร้างความเข้าใจอบต.และชาวบ้านในพื้นที่วิจัย	๑๐๔
ตารางที่ ๑๐ การจัดกิจกรรม "ปาย เอิร์ธเดย์ ๒๐๐๑ : ชีจักรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวัฒนธรรม"	๑๐๘
ตารางที่ ๑๑ การประชุมอบรมและระดมความคิด	๑๑๓
ตารางที่ ๑๒ การเพิ่มศักยภาพด้านการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร	๑๑๔
ตารางที่ ๑๓ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็นและป่าต้นน้ำแม่ปิง	๑๒๑
ตารางที่ ๑๔ การนำเสนอผลการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติป่าต้นน้ำ แม่เย็นและป่าต้นน้ำแม่ปิง	๑๒๗
ตารางที่ ๑๕ การสำรวจแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และวัดร้างของชาวลัวะ	๑๗๙
ตารางที่ ๑๖ การประชุมนำเสนอผลการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์	๑๘๐

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ ๑ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	๑๘๗
แผนภูมิที่ ๒ การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว	๑๙๓
แผนภูมิที่ ๓ การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้	๒๐๒
แผนภูมิที่ ๔ กระบวนการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	๒๐๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญของปัญหา

อำเภอป่ายมีสภาพภูมิศาสตร์เป็นหุบเขากว้างใหญ่ โอบล้อมด้วยแนวเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตกและเทือกเขาแดนลาว พื้นที่บริเวณหุบเขาและพื้นราบลุ่มน้ำป่าย ลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย ลุ่มน้ำแม่เย็น รวมทั้งในพื้นที่ดอนและพื้นที่สูงในป่าเขาสลับซับซ้อน เป็นแหล่งอารยธรรมอันเก่าแก่ และเป็นถิ่นฐานที่สำคัญแห่งหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะหรือลวะ ชาวพื้นเมืองดั้งเดิมแห่งสุวรรณภูมิ ดังมีร่องรอยประวัติศาสตร์ อันได้แก่ สถูป เจดีย์ วิหาร วัดร้าง ซึ่งเป็นโบราณสถานทางพุทธศาสนา และหอผีหมู่บ้านซึ่งแสดงถึงความเชื่อในเรื่องผี (Animism) อย่างเหนียวแน่น รวมทั้งเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่กระจายอยู่บริเวณกว้างในลุ่มน้ำป่าย

บริเวณรอยต่อเทือกเขาแดนลาวกับเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก เป็นแหล่งต้นธารแม่น้ำป่ายที่ไหลในแนวเหนือ - ใต้ ผ่านเทือกเขาและผืนป่าที่ยังคงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก อันเนื่องจากเทือกเขาแดนลาวเชื่อมต่อกับแนวเทือกเขาหิมาลัย ทอดผ่านมณฑลซินเจียง เสฉวน และยูนนานในสาธารณรัฐประชาชนจีน ลงมายังรัฐฉานในสหภาพเมียนมาร์และชายแดนไทย จึงมีพืชพันธุ์ไม้กึ่งเขตร้อน รวมทั้งสัตว์ป่าที่มีถิ่นกำเนิดในเทือกเขาหิมาลัย รวมทั้งมีสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์อาศัยอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มแม่ปายฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา - แม่สะ ซึ่งพื้นที่ที่ตะเข็บรอยต่ออำเภอแม่แตงกับอำเภอป่าย และบริเวณโป่งกลางปายซึ่งเป็นพื้นที่ตะเข็บรอยต่ออำเภอป่ายกับอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน

ตลอดช่วงพัฒนาการอันยาวนานของตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าย มีการอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์ในหลายช่วงเวลา โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ ๒๕๓๐ บริษัทบอร์เนียวและบริษัทบอมเบย์เบอร์มาของอังกฤษ ได้เข้ามาขอรับสัมปทานทำไม้ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจากเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ บริษัททั้งสองแห่งเข้ามาดำเนินการตัดและชักลากไม้ในพื้นที่อำเภอป่าย ส่วนพื้นที่แม่สะเรียงใช้วิธีว่าจ้างลูกช่วง คือ ขุนจันดีะ พ่อเลี้ยงชาวปกากะญอเป็นผู้ดำเนินการ

เนื่องจากการทำไม้ต้องใช้แรงงานคนและช้างจำนวนมาก อังกฤษจึงนำชนชาติข่าหรือขมุจากลาว ต้องสูและไทใหญ่จากรัฐฉานเข้ามาเป็นคองงาน รวมทั้งคองงานพื้นเมืองจากเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน ไทลื้อจากสะเมิง ปกากะญอจากแม่วาง แม่วิน

สันป่าตอง เมืองคอง และแม่สะเรียง คนงานเหล่านี้ส่วนหนึ่งมีครอบครัวตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำ
ป่าย ลุ่มน้ำแม่เย็น ลุ่มน้ำแม่ฮี้ และลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย

ช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา หน่วยทหารช่างกองทัพญี่ปุ่นได้สร้างเส้นทางยุทธศาสตร์
จากแยกแม่มาลัย อำเภอแม่แตง ผ่านป่าแป๋ แม่เลา แม่สะ มายังอำเภอป่าย แม่ฮ่องสอน
และขุนยวม เพื่อส่งกำลังทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ และเสบียงอาหารเข้าไปหนุนช่วยกองกำลัง
แนวหน้าที่บุกเข้าไปปฏิบัติการยึดครองพม่า โดยเฉพาะมณฑลเลยซึ่งเป็นแหล่งน้ำมันทางตอน
เหนือ พร้อมทั้งมีการเกณฑ์แรงงานชาวไทยจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ อันได้แก่
ดอยสะเก็ด สันทราย แม่ริม แม่แตง เชียงดาว ฯลฯ ไปเป็นแรงงานสร้างทาง คนงานเหล่านี้
ส่วนหนึ่งมีครอบครัวตั้งถิ่นฐานอยู่ในตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าย

บริเวณหุบเขากว้างใหญ่ลุ่มน้ำป่าย ลุ่มน้ำแม่ฮี้ ลุ่มน้ำแม่เย็น และลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย
อยู่ในทิศทางลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้มีฝนตกค่อนข้างชุก ปริมาณฝนโดยเฉลี่ย
ประมาณ ๑,๒๗๕ มม./ปี ช่วงฤดูฝนแต่ละปีมักมีน้ำป่าไหลเชี่ยวกรากลงมาท่วมพื้นที่ราบลุ่ม
สองฟากฝั่ง มีการทับถมของโคลนตะกอนที่อุดมด้วยแร่ธาตุสารอาหาร ส่งผลให้เป็นที่
เหมาะแก่การเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าว ทั้งข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวสาลี
ข้าวบาร์เลย์ ถั่วเหลือง และกระเทียม ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก

ส่วนในพื้นที่ตอนและพื้นที่สูงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อันได้แก่ ม้ง
ลีซอ ลาหู่ (มูเซอร์แดง) ปกาเกอญอ และจีนคนละชาติอพยพ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้
มีความแตกต่าง ทั้งกายภาพของพื้นที่ตั้ง ภูมินิเวศย่อย ภาษา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา
เทคโนโลยีการผลิต และการเพาะปลูก รวมทั้งขนบจารีตประเพณีที่หลอมรวมเป็นวิถีชีวิตของผู้
คน และวิถีของชุมชน

หลังการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินสาย ๑๐๙๕ จากแม่มาลัย ผ่านอำเภอป่าย
ปางมะผ้า ไปยังจังหวัดแม่ฮ่องสอนเสร็จสิ้นลง เริ่มมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวที่
อำเภอป่าย และนับแต่ปี ๒๕๓๕ เป็นต้นมา อำเภอป่ายเริ่มเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้ง
ชาวไทยและชาวต่างชาติ ว่าเป็นเมืองในหุบเขาที่มีธรรมชาติสวยงาม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้
คนสงบงามในวิถีแห่งชนบท และมีศิลปวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์

อย่างไรก็ตาม ช่วงที่ผ่านมานหมู่บ้านชาวไทยภูเขาในพื้นที่ห่างไกลมีการปลูกฝิ่น บาง
แห่งอยู่ในเส้นทางท่องเที่ยวแบบเดินป่า นักท่องเที่ยวนิยมเดินป่าในเส้นทางผ่านไร่ฝิ่นและนอน
พักบ้านชาวไทยภูเขาทำให้มีการสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ด้วยการนำไร่ฝิ่นและฝิ่น
มาเป็นจุดขาย ส่งผลให้อำเภอป่ายกลายเป็นเมืองท่องเที่ยวที่อิงอยู่กับยาเสพติด และรับ

อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกเพิ่มมากยิ่งขึ้น วิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่เริ่มปรับเปลี่ยน ส่งผลให้เมือง
ปาย มีสภาพเป็น “หมู่บ้านโลก” (อุตร วงษ์ทับทิม, ๒๕๓๗)

ขณะเดียวกัน สถานการณ์ด้านยาเสพติดของอำเภอปายในห้วงที่ผ่านมา ยังคงมีการ
ลักลอบค้าอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะมีพื้นที่อยู่ใกล้แหล่งผลิตทั้งฝิ่น เฮโรอีน และยาบ้า เนื่อง
จากมีเขตติดต่อกับรัฐฉานที่ยังคงมีการปลูกฝิ่น และมีโรงงานผลิตยาบ้าของกองทัพสหรัฐว่า
(United Wa State Army - UWSA) บริเวณดอยลาน และบ้านคายนหลวง กองกำลังติดอาวุธตั้ง
กล่าว มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มนายทุน และนักค้าในพื้นที่ ประกอบกับมีเส้นทางลำเลียง
ในป่าเขา ซึ่งสามารถเชื่อมต่อไปยังจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้การลักลอบค้ายาเสพติดในพื้นที่ยัง
คงมีความรุนแรง และดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง(ศูนย์ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดอำเภอ
ปาย, ๒๕๔๔ : ๔)

แม้กระทั่งปัจจุบัน บ้านยะโป้ หมู่บ้านชาวลานูยี (มุเซอร์แดง) ในเส้นทางไปยังน้ำตก
หมอแปง หนึ่งในแหล่งท่องเที่ยวของอำเภอปาย ยังเป็นแหล่งจำหน่ายยาเสพติดที่นักท่องเที่ยว
ต่างชาติรู้จักเป็นอย่างดี มีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งเข้าไปเกี่ยวข้อง ส่งผลให้ภาพลักษณ์การ
ท่องเที่ยวของอำเภอปายยังคงอิงอยู่กับยาเสพติด และมีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งเสียชีวิตจาก
การใช้ยาเสพติดเกินขนาด (Drug Overdose) โดยเฉพาะในช่วง ๖ เดือนแรกของปี ๒๕๔๔ มี
นักท่องเที่ยวต่างชาติเสียชีวิตจากสาเหตุดังกล่าวถึง ๒ ราย เป็นชาวอเมริกัน ๑ ราย และชาว
อังกฤษ ๑ ราย หนึ่งในจำนวนนี้คือบุตรชายของบ็อบ โฮป ดาราตลกเลื่องชื่อของโลก

กรณีเช่นนี้มีได้มีเฉพาะในพื้นที่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้น
หลายพื้นที่ในภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีการดำเนินการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่ามาเป็นระยะเวลาร่วม
สามทศวรรษ แต่ในเชิงปฏิบัติทัวร์ป่ามิใช่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง บางพื้นที่
เป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด (Drug Tourism) มีคฤศก์บางราย พานักท่องเที่ยว
เที่ยวไปชมไร่ฝิ่น หรือเสพยาฝิ่น สถิติการสำรวจฝิ่นของส่วนสำรวจและรายงานของสำนัก
งานปปส. ภาคเหนือ ระบุว่า ในปี ๒๕๔๑ - ๒๕๔๒ มีพื้นที่ปลูกฝิ่น ๑,๕๙๙.๒๖ ไร่ และในปี
๒๕๔๒ - ๒๕๔๓ มีพื้นที่ปลูกฝิ่น ๑,๒๐๓.๒๑ ไร่ ลดลงจำนวน ๓๙๖.๐๕ ไร่ คิดเป็นร้อยละ
๒๔.๗ (อ้างแล้ว, ๒๕๔๔ : ๔)

นอกจากปัญหาการท่องเที่ยวกับยาเสพติดแล้ว ชุมชนพื้นราบและพื้นที่สูงยังเผชิญ
ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ประชาชนเจ้าของทรัพยากรไม่ได้รับประโยชน์ในเชิง
เศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเท่าที่ควร ทว่าต้องเผชิญปัญหาการล่มสลายทางวัฒนธรรม
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในหมู่เยาวชน และปัญหาผลกระทบด้าน

สิ่งแวดล้อม อันเนื่องจากการใช้ต้นทุนทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ระมัดระวัง ไม่คำนึงถึงคนรุ่นอนาคต

สรุปคือ การท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในปัจจัย ซึ่งเป็นตัวเร่งการสลายตัวของวัฒนธรรมวัฒนธรรมชุมชนนั้น มีเหตุที่จะต้องสลายตัวอยู่แล้ว แต่การท่องเที่ยวช่วยเร่งการสลายตัวของวัฒนธรรมชุมชนให้เร็วยิ่งขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๓๘ : ๑๑) ตลอดช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวได้ว่าการขยายตัวของการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอป่าเป็นเป็นการขยายตัวและเติบโตอย่างไร้ทิศทาง ก่อปัญหาผลกระทบทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และขาดการวางแผนจัดการที่ดี ไม่มีแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ก้าวไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัญหาเหล่านี้นำไปสู่การตั้งคำถามและพยายามแสวงหาคำตอบ ด้วยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) มีการนำทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมมาเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยว เอื้ออำนวยให้มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นและใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ขณะเดียวกันมีการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรในชุมชน อันจะเป็นการสร้างเสริมเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ผู้วิจัยให้ความสำคัญอันดับต้นในการพัฒนาขีดความสามารถ และการเสริมสร้างศักยภาพของบุคลากรในท้องถิ่น การระดมความคิดเห็น การฝึกอบรม เชื่อมโยงชุมชนเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น รวมทั้งการเสริมสร้างจริยธรรมการพัฒนาแนวนิเวศ (Ethics of ecological development) ที่ยึดเอานิเวศวิทยาเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) คือ มุ่งเน้นให้มีการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ คิดรอบด้านอย่างเป็นระบบ และคำนึงถึงอนาคต มองปัญหาสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติรอบตัวด้วยมิติอันหลากหลายอย่างเป็นองค์รวม

เพื่อให้ประชากรในชุมชนต่าง ๆ ของตำบลแม่ธีเกิดตระหนัก และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี มีการนำทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มาเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม อันก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable tourism management) โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ และการป้องกันมิให้เกิดผลกระทบในด้านลบทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

๑.๒ วัตถุประสงค์

- ๑). เพื่อศึกษาปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
- ๒). เพื่อหาองค์ความรู้ด้านทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของอำเภอปาย
- ๓). เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน
- ๔). เพื่อหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

๑.๓ คำถามการวิจัย

- ๑). รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของตำบลแม่ฮี้เป็นอย่างไร
- ๒). ชุมชนจะสามารถนำทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มาเป็นปัจจัยจัดการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนได้อย่างไร

๑.๔ ผลที่ได้รับ

- ๑). เข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของอำเภอปาย
- ๒). ทราบศักยภาพชุมชน ปัญหาและผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
- ๓). ได้นักวิจัยหน้าใหม่ในชุมชนเข้าร่วมโครงการวิจัย
- ๔). นักวิจัยในชุมชนได้แนวทางเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่
- ๕). ได้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

๑.๕.๑ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษากำหนดไว้ที่ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีพื้นที่ทั้งสิ้น ๓๓๑.๒๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๐๗,๐๐๑ ไร่ ประกอบด้วย ๖ หมู่บ้าน อันได้แก่ หมู่ที่ ๑ บ้านแม่เย็น หมู่ที่ ๒ บ้านทรายขาว หมู่ที่ ๓ บ้านท่าปาย หมู่ที่ ๔ บ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๕ บ้านแม่

อี และหมู่ที่ ๖ บ้านห้วยแก้ว พื้นที่ศึกษาดังกล่าวมีระยะห่างจากตัวอำเภอ ใกล้สุดคือ ๑ กิโลเมตร (บ้านแม่เย็น) ใกล้สุดคือ ๑๒ กิโลเมตร (บ้านห้วยแก้ว)

๑.๕.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ศึกษามีหลากหลายชาติพันธุ์ มีการผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม บ้านห้วยแก้วและบ้านแม่ปิงมีปกากะญอเป็นประชากรส่วนใหญ่ บ้านแม่ฮี้และบ้านทรายขาว มีทั้งไทลื้อและคนเมือง บ้านท่าปายมีทั้งปกากะญอและคนเมือง ส่วนบ้านแม่เย็นซึ่งเดิมเป็นชุมชนปกากะญอ ปัจจุบันมีทั้งปกากะญอ คนเมือง และไทใหญ่อยู่รวมกัน

ประชากรเหล่านี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนของชนชาติลัวะหรือละว้า ซึ่งปัจจุบันได้ผสมกลมกลืนกับผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่ ดังมีร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อันได้แก่ ทราก สดุดเจดีย์ วิหาร โบราณสถานทางพุทธศาสนาที่กระจายอยู่ทั่วตำบล ทั้งลุ่มแม่น้ำปายและพื้นที่สูงซึ่งเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน ดังเห็นได้จากปัจจุบันหอนี้บ้านแม่เย็นซึ่งมีชนหลากหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ ยังคงลักษณะรูปทรงและสถานที่ตั้งในรูปเดียวกับหอนี้ลัวะที่พบในหมู่บ้านชาวลัวะแถบอำเภอสันป่าตองและอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๕.๓ ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม รวมทั้งประเด็นเกี่ยวโยงกับพัฒนาการด้านเศรษฐกิจ - สังคมของตำบลแม่ฮี้ กระทั่งพัฒนาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวในปัจจุบัน พร้อมกันนี้ศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชน นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่ท้องถิ่นมีอยู่มาเป็นปัจจัยดำเนินการ

๑.๕.๔ ขอบเขตด้านเวลา

การศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงที่ ๑ มีระยะเวลา ๖ เดือน ตั้งแต่มีนาคม - สิงหาคม ๒๕๔๔ และช่วงที่ ๒ อันเป็นช่วงปฏิบัติการมีระยะเวลา ๖ เดือน ตั้งแต่กันยายน ๒๕๔๔ - กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗.๑ แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ภาษาและวัฒนธรรมคือเป้าหมายหลอม มนุษย์เกิดและเติบโตขึ้นมาในท่ามกลางภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ละชุมชนมีความแตกต่างทั้งในกายภาพพื้นที่ สิ่งแวดล้อม ภาษา วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม

จูเลียน เอช. สจิวต์ (Julian H. Steward ๑๙๐๒ - ๑๙๗๒) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้กำหนดแนวการศึกษาที่เรียกว่านิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural ecology) ไว้ในปี ๒๕๔๔ ว่าเป็นการศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมที่มีต่อสภาพแวดล้อม รวมถึงการจัดระเบียบสังคมและค่านิยม การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมมนุษย์ และศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม (กฤษฎา บุญชัย อ่างในยศ สันตสมบัติ, ๒๕๔๐ : ๒๑) โดยในตอนแรกสจิวต์สังเกตเห็นความคล้ายคลึงกันหลายประการในการพัฒนาอารยธรรมเมือง ที่เกิดขึ้นในเปรูและเม็กซิโกอเมริกา พัฒนาการดังกล่าวมีความคล้ายคลึงและขนานไปกับโลกเก่า (Old world) และได้สรุปออกมาเป็นกฎของพัฒนาการทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งเสนอวิธีการศึกษาในเรื่องของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมไว้ ๓ แบบ ดังนี้

๑). จะต้องวิเคราะห์ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระหว่างเทคโนโลยีของวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จะต้องดูว่า วัฒนธรรมนั้นได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในการจัดหาอาหารและที่อยู่อาศัยให้แก่สมาชิกของวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด

๒). จะต้องวิเคราะห์รูปแบบของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีของวัฒนธรรมนั้น ต้องพิจารณาดูว่า สมาชิกทำงานที่จำเป็นเพื่อความอยู่รอดของตนอย่างไร

๓). จะต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบของพฤติกรรมกับสิ่งอื่น ๆ ในระบบวัฒนธรรม นั่นคือ ดูว่างานที่พวกเขาทำไปเพื่อความอยู่รอด มีผลต่อทัศนคติและท่าทีของผู้อื่นอย่างไร และพฤติกรรมเพื่อความอยู่รอดของเขาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคม และความสัมพันธ์ส่วนตัวอย่างไร (สมิทธิ์ สระอุบล ๒๕๓๒ : ๒๕)

๑.๗.๒ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม (Ecological and cultural Tourism) เป็นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีอยู่ในระบบนิเวศย่อยของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในแต่ละท้องถิ่น อาทิ ป่าเขา หาดทะเล แม่น้ำลำธาร

สิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ รวมทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อันได้แก่ ศิลปะพื้นบ้าน วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วิธีการผลิต ฯลฯ มาใช้เป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ พร้อมกับผลสานการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม

ในเชิงปฏิบัติ มีแนวทางการจัดการ ดังนี้

๑). เพิ่มศักยภาพชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินการท่องเที่ยว ทั้งด้านบริหารและด้านจัดการ ด้วยการศึกษารเรียนรู้และการฝึกอบรม ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๒). ให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เป็นกิจกรรมของคนในท้องถิ่น เกิดกิจกรรมรวมกลุ่ม มีการร่วมมือร่วมใจกันทำงาน ก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน

๓). ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ในเชิงรายได้ และมีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและยุติธรรม มิฉะนั้นกิจกรรมการท่องเที่ยวจะนำไปสู่การถ่างช่องว่างระหว่างคนมีโอกาสดับคนด้อยโอกาส หรือคนรวยกับคนจน เป็นการสร้างความแตกแยกขึ้นในชุมชน

๔). ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์เชิงสังคมและสิ่งแวดล้อม มีการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น มีจิตสำนึกในการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

๕). การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวต้องอาศัยองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น นำไปสู่เวทีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เกิดความชื่นชมซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหา

๖). กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการ เป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่อง และเป็นเวทีเชื่อมประสานความเข้าใจระหว่างคนต่างพื้นที่ต่างวัฒนธรรม

๑.๘ นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมินิเวศ (Eco - physical) หมายถึงระบบนิเวศของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีพลวัตของระบบนิเวศ (Eco dynamic) ตามลักษณะกายภาพของพื้นที่ เช่น ระบบนิเวศลุ่มน้ำ ระบบนิเวศพื้นที่ดอน ระบบนิเวศพื้นที่สูง ระบบนิเวศป่าเขตร้อน

นิเวศวัฒนธรรม (Eco - cultural) หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศย่อยของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์กับวัฒนธรรมชุมชนในท้องถิ่น ที่ล้วนมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วิถีการผลิต สอดคล้องกับลักษณะกายภาพของพื้นที่และระบบนิเวศ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ นิเวศวัฒนธรรมพื้นที่ดอน นิเวศวัฒนธรรมพื้นที่สูง นิเวศวัฒนธรรมป่าเขตร้อน

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) หมายถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ ทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ และทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม มาใช้เป็นปัจจัยในการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม คำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ และความยั่งยืนของระบบนิเวศ มีการผสมผสานการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecological Tourism) หมายถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ ภายใต้การจัดการของชุมชน เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม นำเอาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะป่าเขา ห่องทะเล แม่น้ำลำธาร รวมทั้งวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนในท้องถิ่นมาเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่สำคัญ โดยคำนึงถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) หมายถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศิลปกรรม โบราณวัตถุ โบราณสถาน วิถีชีวิต วิถีการผลิตของผู้คนในท้องถิ่น โดยผู้รู้และชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม (Ecological and Cultural Tourism) หมายถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ นำเอาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศทั้งระบบ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศิลปกรรม โบราณวัตถุ โบราณสถาน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วิถีการผลิตของผู้คนในท้องถิ่น มาเป็นทรัพยากรท่องเที่ยว เชื่อมต่อการแลกเปลี่ยนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม ภายใต้การจัดการของชุมชนที่มีจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศ

๑.๙ รูปแบบและวิธีการวิจัย

การวิจัยในหัวข้อ "ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ธิ อำเภอลำปาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน" เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory

Action Research - PAR) อันเป็นกระบวนการที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง มุ่งเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ประชาชนด้วยกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมผ่านวิธีการวิจัย เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคคล และการพัฒนาด้านสังคม โดยมีวิธีการ ดังนี้ :

- ๑). เปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนทุกสถานภาพความต่างทางเศรษฐกิจ และสังคม ศึกษาศักยภาพของตนในการพัฒนา ร่วมกันศึกษาปัญหาของท้องถิ่น และร่วมกันแก้ไขปัญหาค
- ๒). จัดกลุ่มวิจัยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้วิจัย และผู้ถูกวิจัย ให้ความสำคัญในการรวมกลุ่ม และการทำงานเป็นทีม ในฐานะเพื่อนร่วมงานที่มีสถานภาพเท่าเทียมกัน
- ๓). ใช้กระบวนการกลุ่มดำเนินการสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ
- ๔). อภิปราย วิเคราะห์แบบไม่ชี้นำ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์ และสรุปผล
- ๕). นำข้อสรุปที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม(พัชนี นาถประชาและอเล็กซานดรา สตีเฟ่น, ๒๕๓๖ : ๒๔)

๑.๑๐ แผนดำเนินการวิจัย

- ๑). การเตรียมชุมชน
เลือกชุมชนเป้าหมาย สำรวจพื้นที่ ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ หยั่งเสียงและประเมินศักยภาพของชุมชน พบผู้นำชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนทัศนคติและประสบการณ์ที่แจ่มชัดวัตถุประสงค์ของโครงการ ประชุมอธิบายเกี่ยวกับโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการยอมรับในวิธีการวิจัยและตัวผู้วิจัย จากนั้นหาความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้อง เลือกตัวแทนชุมชนที่ศึกษาเข้าร่วมในโครงการวิจัย รวมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมสังคมของชุมชนและหมู่บ้าน
- ๒). การอบรมนักวิจัยจากชุมชน
แนะนำนักวิจัยจากแต่ละชุมชนให้รู้จักวิธีการ และขั้นตอนของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม รู้สถานการณ์ในท้องถิ่น ระบุบทบาทหน้าที่ของนักวิจัยท้องถิ่น การจัดองค์กรชุมชน รูปแบบของผู้นำ การประสานงานสนับสนุน และการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับคนในชุมชน

๓). กำหนดรูปแบบการวิจัย

คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์จากหมู่บ้านต่าง ๆ ร่วมกันกำหนดรูปแบบการวิจัย ศึกษาต้นเหตุ ปัญหาที่ชุมชนเผชิญ เพื่อให้งานวิจัยสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ กำหนดวิธีการรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ เครื่องมือที่จะใช้ บุคคลผู้ที่จะเป็นแหล่งข้อมูล การสร้างเครื่องมือ การกำหนดรูปแบบคำถาม และวิธีการถาม

๔). การเก็บข้อมูล

ร่วมกับนักวิจัยรุ่นเยาว์ศึกษาปัญหาของชุมชน เก็บข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิของชุมชน การประชุมระดมสมอง การอภิปรายกลุ่ม การรวบรวมภาพถ่าย การทำแผนที่ชุมชน เพื่อเข้าถึงข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ครอบคลุมปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แล้วจัดลำดับความสำคัญของปัญหา เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวิจัย และเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๕). การนำเสนอผลการวิจัยและหารือผลการค้นพบกับชุมชน

นำเสนอข้อมูลคืนสู่ชุมชนในรูปแบบของการประชุมกลุ่ม การฝึกอบรม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การจัดแสดงข้อมูลต่อสาธารณะในรูปของนิทรรศการภาพถ่าย โปสเตอร์ ฯลฯ กระตุ้นให้มีการออกความคิดเห็น การแสดงออกซึ่งความรู้สึกของชาวบ้าน รวมทั้งทำที่ปฏิริยาของชุมชน เพื่อตรวจสอบและแก้ไขข้อผิดพลาด แล้วร่วมกันวิเคราะห์สรุปประเด็นตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

๖). การวางแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม

อบรมนักวิจัยรุ่นเยาว์ในท้องถิ่นให้สามารถจัดการประชุมเสวนา เพื่อแสวงหาแนวทางการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ชุมชนพึงประสงค์ ร่วมกันกำหนดแนวทางใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ - ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมชุมชน กำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืน โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ

๗). การจัดการ การเตรียมปฏิบัติแผน และการดำเนินการ

พัฒนาขีดความสามารถของบุคลากร และเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ด้วยการระดมทรัพยากรบุคคลทั้งระดับแกนนำ และสมาชิกในชุมชนมาช่วยกันเรียนรู้ทักษะการปฏิบัติจริง ศึกษากรณีตัวอย่าง และเตรียมขั้นตอนการปฏิบัติ รวมทั้งฝึกฝนทักษะทางวิชาการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ อาทิ การเก็บข้อมูล การทำรายงานการสำรวจภาคสนาม การใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร ฯลฯ

ในเชิงปฏิบัติ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มหรือชุมชน มีวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิให้คำแนะนำแนวทางดำเนินการ มีผู้รู้จากภายในชุมชนมาถ่ายทอดโอนความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน มีการปรึกษาหารือกับผู้ชำนาญการจากภายนอก รวมทั้งมีการลงไปศึกษาในพื้นที่ชุมชนอื่นที่แตกต่างไปจากบริบทชุมชนของตน

มีการตั้งคณะทำงานในชุมชน มอบหมายภารกิจและความรับผิดชอบในการดำเนินโครงการนำร่อง เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในระดับเล็ก ด้วยการกระจายงานหรือแบ่งงานให้สมาชิกช่วยกันทำตามความสามารถและความถนัดของแต่ละคน เพื่อฝึกฝนประสบการณ์และเรียนรู้ด้านการจัดการ รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องก่อนดำเนินการจริง

นักวิจัยรุ่นเยาว์ได้รับการฝึกอบรมด้านภาษาต่างประเทศ เรียนรู้เส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน เริ่มปฏิบัติงานจัดทำพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น รวบรวมบทล่านำพื้นบ้าน (ทา) และนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอเปลอ) นำมาวาดรูปประกอบผลิตเป็นเอกสารถ่ายสำเนา แล้วนำเงินที่ได้มาเป็นเงินหมุนเวียนในการดูแลพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

๔). การติดตามกำกับและประเมินผลในชุมชน

ระดมความคิดสมาชิกในชุมชนและคณะกรรมการดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน ตั้งแต่กำหนดแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม การจัดองค์กรของชุมชน การคาดการณ์ผลกระทบที่จะติดตามมาจากการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งประเมินผลการดำเนินงานตลอดช่วงที่ผ่านมา

บทที่ ๒

พัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

๒.๑ พัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

การท่องเที่ยวของไทยตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวได้ว่ามีภาพลักษณ์ทั้งในเชิงบวกหรือเชิงสร้างสรรค์ และในเชิงลบที่ไม่ค่อยดีงามเท่าใดนัก นอกจากนี้จะได้รับการกล่าวขานว่าเป็น “ดินแดนแห่งรอยยิ้ม” (Land of Smile) แล้วยังได้รับการกล่าวขานว่าเป็นดินแดนแห่งกามารมณ์ หรือ “ดินแดนแห่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทางเพศ” (Land of sex industry)

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecological tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกที่มุ่งเน้นการชื่นชมสัมผัสธรรมชาติ ศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์ในเชิงรายได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมผู้คนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตดี อันเป็นทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวในยุคศตวรรษที่ ๒๑

ช่วงที่ผ่านมา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) พยายามปรับทิศทางการท่องเที่ยวของประเทศ ให้มีความสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว และได้เผยแพร่เอกสารสิ่งพิมพ์ “การดำเนินงานเรื่อง Ecotourism ในประเทศไทย” ให้ภาพรวมของพัฒนาการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยแบ่งพัฒนาการออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

๒.๑.๑ ยุคเริ่มต้นของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวคิดดังกล่าวเริ่มขึ้นในประเทศไทย เมื่อปี ๒๕๑๙ มีการเสนอแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติแผนแรก เนื้อหาของแผนพัฒนาส่วนใหญ่มุ่งเน้น ให้นำหนักความสำคัญไปที่มิติด้านเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก และกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ไว้อย่างลอย ๆ ไม่ได้ระบุรายละเอียด และแนวทางที่ชัดเจน

ในช่วงยุคบุกเบิกแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในกลุ่มผู้สนใจพิเศษเฉพาะด้าน (Special interested in nature and local culture) อาทิ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ การดูนก การดำน้ำ การเที่ยวชมโบราณสถาน และการเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่าง ๆ

๒.๑.๒ ยุคกลางของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยุคกลางของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของไทยอยู่ในช่วงระหว่างปี ๒๕๑๙ - ๒๕๓๕ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สรุปรบเพื่เรียนการกำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการ ซึ่งเป็นการเล็งผลเลิศในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก และพบว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมาก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบอย่างมาก ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ประเทศไทยเผชิญปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง รัฐบาลที่มีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์เป็นนายกรัฐมนตรี และนายสมหมาย ยุนตระกูลเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้ประกาศมาตรการลดค่าเงินบาท และมุ่งหวังรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมาช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ

แนวคิดการใช้การท่องเที่ยวดึงเงินตราต่างประเทศเข้ามาฟื้นฟูเศรษฐกิจดังกล่าว มีการแปรผลสู่การปฏิบัติในรูปของ “เทศกาลปีท่องเที่ยวไทย” (Visit Thailand Year Festival) และมีการประชาสัมพันธ์เทศกาลดังกล่าวไปทั่วโลก ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเดินทางเข้ามายังประเทศไทยมากเป็นประวัติการณ์

เทศกาลปีท่องเที่ยวไทยประสบความสำเร็จสูงยิ่ง รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสูงมากเป็นอันดับหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับยอดรายได้จากการส่งสินค้าออก ก่อให้เกิดผลดีในเชิงเศรษฐกิจหลายประการ อาทิ การลงทุนก่อสร้างโรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ ร้านอาหาร ภัตตาคาร นวดแผนโบราณ มีการว่าจ้างแรงงานภาคบริการ ทั้งพนักงานโรงแรม มัคคุเทศก์ นำเที่ยว ธุรกิจรถเช่า ฯลฯ และมีการขยายตัวของธุรกิจภาคการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นต้นว่า การผลิตสินค้าหัตถกรรม อาทิ การทอผ้าไหมและผ้าฝ้าย การจักสาน การทำดอกไม้ประดิษฐ์ การแกะสลักไม้ เครื่องประดับตกแต่งบ้าน เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ

ในทางกลับกัน แม้การขยายตัวของการท่องเที่ยวจะนำเงินตราเข้าประเทศปีละมหาศาล แต่ได้ก่อปัญหาผลกระทบอย่างรุนแรงทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ต่อพื้นที่ท่องเที่ยวหลักทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพฯ พัทยา ภูเก็ต เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ขอนแก่น และอุดรธานี ฯลฯ ดังมีนักท่องเที่ยวต่างชาติส่วนหนึ่งมองภาพลักษณ์ของประเทศไทยบิดเบี้ยวจาก “ดินแดนแห่งรอยยิ้ม” (Land of Smile) เป็น “ดินแดนแห่งท้องทะเล หาดทราย แสงแดด และเซ็กส์” (Land of Sea, Sand, Sun, and Sex) หรือ “ดินแดนแห่งการท่องเที่ยวยาเสพติด” (Land of Drug Tourism) และ “ดินแดนแห่งโสเภณี” (Land of Prostitution) ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ แผน ๑ - ๘ ทิศทางการท่องเที่ยวของไทยอยู่ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลัก ที่กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการ มุ่งดึงเงินตราจากนักท่องเที่ยวให้มากที่สุด และสร้างจุดขายดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในประเทศให้มากที่สุด

องค์กรพัฒนาเอกชนอันได้แก่มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.) ได้ริเริ่มจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เรียกว่า "การท่องเที่ยวทางเลือก" (Alternative Tourism) มีการดำเนินโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางเลือกเชื่อมโยงกับองค์กรพัฒนาเอกชนในภูมิภาคต่าง ๆ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนในต่างประเทศ และมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ

๒.๑.๓ ยุคบูรณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยุคบูรณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในช่วงระหว่างปี ๒๕๓๖ - ปัจจุบัน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมุ่งผลักดันนโยบาย แนวทางการพัฒนา และกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้อย่างรอบด้าน อันเป็นการพัฒนาอย่างมีบูรณาการ เป็นต้นว่า การเข้าไปส่งเสริมพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว การพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ด้วยการอบรมเพิ่มพูนความรู้ ยกกระดับมาตรฐานการบริการแก่มีคฤหบดีก็นำเที่ยว การเสริมสร้างความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว ฯลฯ

ในเชิงปฏิบัติ ช่วงระหว่างปี ๒๕๓๙ - ๒๕๔๐ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกำหนดให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นนโยบายระดับชาติ (National Policy) เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมป่าไม้ สถาบันการศึกษา และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวภาคเอกชน ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง

ในกรณี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนงบประมาณแก่โครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ๙๙ โครงการ เป็นวงเงินทั้งสิ้น ๖๖ ล้านบาท อาทิ โครงการพัฒนาพื้นที่ โครงการศึกษาวิจัย โครงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โครงการรณรงค์สร้างจิตสำนึก โครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ด้วยการส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วมประชุมนานาชาติในหัวข้อเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งเตรียมการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism Network) ไว้ ๓ รูปแบบด้วยกัน คือ

(๑) Ecotourism National Board (๒) Thai Ecotourism Association และ (๓) Ecotourism Local Committee เพื่อเป็นองค์กรประสานงานให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการและมัคคุเทศก์ การจัดบริการนำเที่ยว ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวในเรื่องความรับผิดชอบ รวมทั้งให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ไม่ระบุปีที่พิมพ์)

การปรับทิศทางการท่องเที่ยวของไทยให้ก้าวไปสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นความพยายามในระดับนโยบายหรือในโครงสร้างระดับบนเท่านั้น ยังไม่มีการแปรผลไปสู่เชิงปฏิบัติในระดับรากหญ้าอย่างจริงจัง ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นยังไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม และเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจอย่างแท้จริง หากแต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ยังคงตกอยู่กับผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเพียงกลุ่มเดียว

ที่สำคัญ คือ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยว นำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวม (Common property) มาตอบสนองความต้องการของกระแสการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่า และสนองวัฒนธรรมบริโภคนิยม ที่มีความต้องการไม่สิ้นสุด โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติ (Natural sustainability) และความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ (Natural carrying capacity) เท่าที่ควร

ต่อมาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (๒๕๔๔) ได้กำหนดวิสัยทัศน์การท่องเที่ยวในระยะกลาง คือ มุ่งพัฒนาและส่งเสริมให้ไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพ, (Quality Destination) และมีการกำหนดวิสัยทัศน์ระยะยาว มุ่งพัฒนาไปสู่ความเป็นมาตรฐานสากล (World Class Destination) อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) และได้วางแผนการท่องเที่ยวในปี ๒๕๔๕ กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้เงินตราต่างประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการเพิ่มค่าใช้จ่ายนักท่องเที่ยว และพยายามรักษาจำนวนวันพักเฉลี่ยมากกว่าการมุ่งเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว หรือที่เรียกว่านักท่องเที่ยวแบบพักอยู่นาน (Long stay tourists)

พร้อมกันนี้ได้กำหนดนโยบายการท่องเที่ยวของประเทศไว้ ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้

๑). มุ่งเน้นให้การท่องเที่ยวมีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง ในแนวทางที่ไม่ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และในแนวทางที่ไม่เป็นการเร่งพัฒนาเพื่อทำลายตัวเอง

๒). มุ่งเน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวหลักสู่แหล่งท่องเที่ยวเสริมข้างเคียง และส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในธุรกิจท่องเที่ยว และการบริหารจัดการท่องเที่ยว

๓). เน้นบทบาทของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในการเป็นผู้ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อสร้างเครือข่ายการพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยวในทิศทางที่เหมาะสม

๔). เน้นความร่วมมือในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน และสร้างโอกาสให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาค รวมทั้งเป็นประจักษ์พยานภูมิภาคผู้นำโขง

๕). มุ่งเน้นการแก้ปัญหาภัยคุกคาม

อย่างไรก็ตาม การกำหนดแผนการท่องเที่ยวดังกล่าว เป็นเพียงนโยบายเชิงหลักการ การแปรผลในเชิงปฏิบัติไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากมีตัวแปรหลัก คือ สถานการณ์สงครามในอัฟกานิสถาน ที่สหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศพันธมิตร อันได้แก่ สหราชอาณาจักร สหพันธ์รัฐเยอรมัน อิตาลี และฝรั่งเศส รวมทั้งบรรดาประเทศได้อาณัติ ได้ร่วมมือกันปฏิบัติการโจมตีรัฐบาลทาลีบันที่ปกครองอัฟกานิสถาน

ในการนี้มีการกวาดล้างเครือข่ายก่อการร้ายอัล กออิดะห์(AI - Qaeda Network) ภายใต้การนำของโอซามา บิน ลาดิน และซีคโมฮัมหมัด โอมาร์ ซึ่งในขนาดตอาจขยายการปฏิบัติการโจมตีผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาเป็นการตอบโต้ อันจะส่งผลให้เกิดภาวะชะงักงันและภาวะตกต่ำของเศรษฐกิจโลก อัตราการว่างงานเพิ่มสูงขึ้น ธุรกิจการบินเผชิญปัญหาการลดจำนวนลงของผู้โดยสาร จนสายการบินบางแห่งต้องปิดตัว หรือลดจำนวนเที่ยวบินลง

แม้ว่าการปฏิบัติกวาดล้างเครือข่ายก่อการร้ายอัล - กออิดะห์จะดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งในประเทศอัฟกานิสถานและในประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก ทว่าแนวโน้มของสถานการณ์ก่อการร้ายเชื่อว่าจะพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น ในทางตรงกันข้าม สถานการณ์ยิ่งอึมครึม ไม่รู้ว่าจะมีการปฏิบัติการตอบโต้อย่างรุนแรงขึ้นอีกเมื่อใด เสมือนเป็นระเบิดเวลาลูกใหญ่ที่ส่งผลให้การท่องเที่ยวของไทยพลอยตกอยู่ในสภาวะการณ์ย่ำแย่ตามไปด้วย อีกทั้งการเตรียมปฏิบัติการทางทหารของสหรัฐอเมริกาและกลุ่มประเทศพันธมิตร เพื่อโค่นล้มรัฐบาลของซัดดัม ฮุสเซนแห่งอิรัก ที่มีขึ้นในช่วงปลายเดือนสิงหาคม ๒๕๔๕ เป็นประเด็นปัญหาใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของไทยโดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากแผนการของสหรัฐอเมริกาได้ดึงประเทศพันธมิตรต่างๆ ในยุโรป ตะวันออกกลาง และเอเชียให้เข้าร่วมสนับสนุน

เส้นทางบินสายยุโรป - เอเชียผ่านดินแดนตะวันออกกลาง หากรัฐบาลประธานาธิบดีจอร์จ บุชแห่งสหรัฐ อเมริกาตัดสินใจปฏิบัติการโจมตีอิรักอีกครั้ง อาจส่งผลให้นักท่องเที่ยวหวงภัยอันตรายในการเดินทาง ไม่กล้าเดินทางท่องเที่ยวต่างประเทศ การปฏิบัติการทางทหารดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของไทยโดยตรง ยอดปริมาณนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา

ประเทศไทยอาจลดลงถึงร้อยละ ๒๐ โดยประมาณ ความคาดหวังที่จะได้เงินตราต่างประเทศจากนักท่องเที่ยวมาฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ยังคงตกต่ำอยู่พลอยเลือนรางไปด้วย

๒.๑.๔ แผนการท่องเที่ยว ๖ ปี (๒๕๔๑ - ๒๕๔๖)

การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นตัวเลขการเติบโตของรายได้จากนักท่องเที่ยว และจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นของนักท่องเที่ยว นำมาซึ่งปัญหาความเสื่อมโทรมของสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ อันเป็นผลจากมีการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างละโมภ ไม่คำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวให้ความสำคัญเฉพาะการมุ่งกอบโกยเงินตราจากนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดเสื่อมโทรมก็ย้ายไปหาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ทั้งผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวต่างนิยมการเปิดบริษัทธุรกิจสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ อันเปรียบได้กับเป็น "การท่องเที่ยวแบบเลื่อนลอย" (Shifting Tourism) ทรัพยากรท่องเที่ยวถูกทำลายไปที่ละแห่ง จนในที่สุดเกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างนักธุรกิจผู้ประกอบการท่องเที่ยว กับชาวบ้านหรือชุมชนที่เป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยว

อีกทั้งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ พฤติกรรมนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งมีลักษณะ "ย้ายที่กินเหล้า" ส่งเสียงอึกที่กครึกโครม ไม่รักษาความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยว ทั้งขยะเรี่ยราด และลักษณะไม่พึงประสงค์และไม่และที่พรรณนสมุนไพรรอกออกไปจากผืนป่า

สืบเนื่องจากปัญหาดังกล่าว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้พยายามพลิกสถานการณ์ของการท่องเที่ยวที่เริ่มตกต่ำ ด้วยการกำหนดแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ๖ ปี โดยมีวัตถุประสงค์หลักดังนี้

- ๑). ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางรักษามรดกทรัพยากรท่องเที่ยวของชาติ
- ๒). ให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นช่องทางเสริมสร้างสวัสดิการแก่คนไทย
- ๓). ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางปลูกสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และลดปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม
- ๔). ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางกระจายรายได้ และเสริมสร้างอาชีพให้คนในชนบท
- ๕). ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางให้การศึกษาแก่เยาวชนและประชาชน
- ๖). ให้การท่องเที่ยวพัฒนาไปสู่ระดับมาตรฐานสากล
- ๗). ให้การท่องเที่ยวเป็นช่องทางแสวงหาเงินตราต่างประเทศ

เพื่อให้มีการนำแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ๖ ปีดังกล่าวไปดำเนินการโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดกลยุทธ์ไว้ ๙ ประการ ดังนี้

- ๑). กลยุทธ์การบริหารแผนแม่บท
- ๒). กลยุทธ์ไทยเที่ยวไทย
- ๓). กลยุทธ์ฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวไทย
- ๔). กลยุทธ์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
- ๕). กลยุทธ์การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา
- ๖). กลยุทธ์การส่งเสริมให้ไทยมีบทบาทนำด้านการท่องเที่ยวในอินโดจีน หรืออนุภูมิภาค

ภาคลุ่มแม่น้ำโขง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

- ๗). กลยุทธ์พัฒนาการท่องเที่ยวให้มีเอกลักษณ์ไทยในมาตรฐานสากล
- ๘). กลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวซ้ำ และขยายจำนวนวันพัก
- ๙). กลยุทธ์การส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางการจัดนิทรรศการ ศูนย์ประชุม และศูนย์

ข้อป้่งนานาชาติ

๒.๑.๕ การประสานแผนและระดมความคิด เพื่อให้การปฏิบัติแผนนโยบายระดับ

ประเทศบรรลุผล

เพื่อให้การแปลงกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ และสามารถดำเนินการตามแผนปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปฏิบัตินโยบายระดับประเทศมีความคล่องตัวและสัมฤทธิ์ผล จึงได้กำหนดทิศทางการพัฒนาไว้ ๖ ประการด้วยกัน ดังนี้

- ๑). การพัฒนาระบบขนส่งมวลชนในทุกจังหวัดท่องเที่ยวหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรุงเทพฯ เพื่อแก้ไขปัญหาจราจร
- ๒). การควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมและลดมลภาวะ ด้วยการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเมือง ปรับปรุงภูมิทัศน์ และควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน
- ๓). การขยายกำลังรองรับของสาธารณูปโภค เพิ่มเติมจากความต้องการเดิมของท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับการขยายตัวด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการกำจัดขยะและน้ำเสีย
- ๔). ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรท่องเที่ยว ได้ประโยชน์จากกิจกรรมบริการ และกิจกรรมที่ต่อเนื่อง
- ๕). ใช้มาตรการทางเศรษฐศาสตร์ กฎหมาย และสังคม เข้าควบคุมพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ เพื่อรักษารฐานทรัพยากรท่องเที่ยวไทยให้ยั่งยืน
- ๖). ยกเลิกการผูกขาดด้านการบริการและการคมนาคม ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว พร้อมทั้งสนับสนุนให้มีการแข่งขันและการรักษาคุณภาพการบริการ

๒.๑.๖ การกำหนดบทบาทการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในการพัฒนาการท่องเที่ยว
ช่วงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘

- ๑). ประสานงานการสร้างพื้นที่สีเขียว การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้การท่องเที่ยวมีความยั่งยืน
- ๒). รักษาขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยว
- ๓). ประสานงานการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคพื้นฐาน รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว
- ๔). ปรับกิจกรรมและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ให้เป็นภาระแก่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่เกี่ยวข้องน้อยที่สุด
- ๕). พัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับภารกิจที่เพิ่มขึ้น ส่งเสริมนวัตกรรมด้านการท่องเที่ยวและการบริหารแหล่งท่องเที่ยวให้เข้าสู่มาตรฐานสากล

๒.๑.๗ กลยุทธ์การบริหารแผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย
แผน ๖ ปี(พ.ศ.๒๕๕๑ - ๒๕๕๖)

- ๑). จัดทำแผนปฏิบัติงาน (Action Plan) โครงการและงบประมาณด้านการท่องเที่ยว ด้านการตลาดและกายภาพให้สอดคล้องกัน ทั้งเป้าหมายระยะยาวและแผนคาบ ๕-๖ ปี
- ๒). สร้างความเข้าใจแก่บุคลากร ทั้งใน ททท. หน่วยงานราชการ และภาคเอกชน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาการท่องเที่ยว แฉกแพรววิสัยทัศน์ (Vision) พันธกิจ (Mission) รวมทั้งการสร้างเครือข่าย (Networking) เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกันอย่างมีระบบ มีประสิทธิภาพ และมีการแก้ไขอุปสรรคร่วมกัน
- ๓). กระจายงานพัฒนาการท่องเที่ยวในส่วนที่สามารถเลี้ยงตัวได้ และไม่เป็นการกดดันงบประมาณ ไปสู่ระบบของภาคธุรกิจเอกชน โดยเฉพาะด้านการตลาดและการฝึกอบรม
- ๔). กระจายงานในส่วนที่ต้องการความรู้ ความชำนาญพิเศษ และงานในส่วนที่ต้องการข้อมูลเฉพาะด้าน เช่น การวางผังเมืองท่องเที่ยว การวิเคราะห์งบประมาณ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่จัดทำโดยจังหวัดและองค์กรท้องถิ่น โดยจัดจ้างภาคเอกชน สถาบันวิจัย และสถาบันศึกษาเป็นผู้ดำเนินการ
- ๕). ขจัดการผูกขาดในอุตสาหกรรมบริการ ทั้งในด้านการคมนาคมขนส่งทางน้ำ ทางบก และทางอากาศ ตลอดจนการบริการด้านโทรคมนาคม ให้มีการแข่งขันทั้งในด้านคุณภาพและราคา เพื่อให้สามารถยกระดับถึงมาตรฐานสากลได้

๖). ระดมกำลังความคิด ความสามารถของสถาบันการศึกษา ชมรมท้องถิ่น ตลอดจนชุมชน ในการเฝ้าระวัง อนุรักษ์ พัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรท่องเที่ยวตามศักยภาพของแต่ละท้องถิ่น

๗). พัฒนาบุคลากรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมการศึกษาและวิจัย เพื่อให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ และเกิดความคิดริเริ่มใหม่ ๆ มีนวัตกรรมด้านการบริหารและการบริการท่องเที่ยว ตลอดจนจนปลุกจิตสำนึกของบุคลากรให้มีความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม และมีความภาคภูมิใจที่ได้บริการคนไทยด้วยกัน

๘). จัดทำสำมะโนการท่องเที่ยว ปรับปรุงฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยวไทยของททท. ฐานข้อมูลระดับชาติในสำนักงานสถิติแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อให้สามารถประเมินบทบาทการท่องเที่ยวไทยที่มีต่อเศรษฐกิจของชาติได้ครบถ้วน ชัดเจนและเที่ยงตรงยิ่งขึ้น

๒.๒ ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว

ฉลาดชาย ระมิตานนท์ (๒๕๓๐) กล่าวในเอกสารสรุปผลการสัมมนา “ผลกระทบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งจัดขึ้นโดยศูนย์ศึกษาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ว่า สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจระดับโลก ระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น มีปัญหาด้านเศรษฐกิจ ทำให้การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ โดยเฉพาะประเทศในโลกที่สาม และประเทศกำลังพัฒนา ที่สินค้าการเกษตรซึ่งเป็นสินค้าหลักขายไม่ได้ ราคา ขณะเดียวกันต้องซื้อสินค้าอุตสาหกรรม สินค้าบริโภคอื่น ๆ จากต่างประเทศ อีกทั้งประเทศอุตสาหกรรมอย่างเช่นสหรัฐอเมริกาได้หันมาผลิตสินค้าการเกษตร ผลิตข้าวขายแข่งกับไทย คนในประเทศอุตสาหกรรมมีรายได้สูงขึ้น มีกำลังซื้อมาใช้จ่ายในประเทศด้อยพัฒนา ต้องการแสวงหาบรรยากาศแปลกใหม่ มีความตื่นเต้น รวมทั้งต้องการเรียนรู้ความแปลกใหม่ในชีวิตนอกประเทศ

ปัญหาคือ ประเทศกำลังพัฒนาอย่างเราจะจัดการท่องเที่ยวให้นำรายได้เข้าประเทศมากที่สุด และนานที่สุดได้อย่างไร เราต้องหารูปแบบว่าวิธีการท่องเที่ยวว่าแบบไหนเหมาะสมที่สุด พร้อมกับนี้ต้องเข้าใจว่า จุดประสงค์ของการท่องเที่ยวนั้นไม่ได้อยู่ที่การสร้างเงินเพียงอย่างเดียว ต้องตอบสนองการกระจายรายได้ของประชากรในพื้นที่ รวมทั้งก่อให้เกิดการสร้างงานในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วย หากไม่ให้ความสนใจกับการกระจายรายได้ ให้คนทุกระดับที่

สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวได้รับประโยชน์ การท่องเที่ยวที่เติบโตขึ้นมากก็ไม่มีจุดหมาย มีหน้า
ข้างไปช่วยเสริมช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนให้ห่างยิ่งขึ้น

ฉลาดชาย รมิตานนท์ชี้ว่า การท่องเที่ยวที่ดี มีความเหมาะสม และเป็นที่พึงประสงค์
มีปัจจัยองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

๑). ต้องไม่ทำลายศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ไม่มองศิลปวัฒนธรรมว่าเป็นสินค้า และ
เชื่ออำนวยความสะดวกดำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

๒). ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของท้องถิ่น

๓). ผู้มาเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่นเกิดความเข้าใจอันดี เกิดมิตรภาพ มีความสามัคคี
และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่ใช่เพียงแค่ออกไปแล้วเปิดดูอัลบั้มเท่านั้น

เอกสารสรุปผลการสัมมนา “ผลกระทบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่”
ได้สรุปผลการประชุมกลุ่มย่อย ในประเด็นบทบาทของรัฐต่อการท่องเที่ยวไว้ ดังนี้

๑). รัฐควรมีการวางแผนระยะยาว ศึกษาผลกระทบการท่องเที่ยวทั้งด้านดีและด้านลบ

๒). การวางแผนท่องเที่ยวควรมาจากประชาชนในท้องถิ่น อาจจัดในรูปคณะกรรมการ
ซึ่งประกอบด้วยประชากรในท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้ประกอบการ หรือบุคคลทั่วไปที่เกี่ยวข้อง

๓). รัฐควรชี้ให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้าน จุดหลักของการท่องเที่ยว คือ การ
เรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน รายได้เป็นเพียงผลพลอยได้

๔). รัฐควรส่งเสริมผู้ประกอบการขนาดเล็กซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่น เพื่อพัฒนาท้องถิ่น
ให้เจริญก้าวหน้า ด้วยการให้เงินกู้ในการลงทุน ลดภาษี ไม่ปิดตลาดได้รุ่ง ไม่ปราบแม่ค้า
หาบเร่

๕). รัฐไม่ควรฝากความหวังการพัฒนาประเทศทั้งหมดไว้กับการท่องเที่ยว การเกษตร
กรรมเป็นรากเหง้าของสังคม

๖). รัฐควรจัดรูปแบบการท่องเที่ยวให้หลากหลายมากขึ้น ไม่ใช่กรีฑาทัวร์ขนาดใหญ่
อย่างเดียว ควรมีทัวร์ขนาดเล็กในแนวที่เป็นการเรียนรู้วัฒนธรรม ความเข้าใจอันดีระหว่าง
มนุษยชาติด้วยกัน

พร้อมกันนี้ได้สรุปข้อเสนอของที่ประชุมไว้ ดังนี้

๑). ควรปรับปรุงคุณภาพการนำเที่ยวโดยอาศัยความร่วมมือกับนักวิชาการ ส่งเสริม
มัคคุเทศก์ให้มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีมัคคุเทศก์เฉพาะวัด หรือศูนย์
ต่าง ๆ หรือหมู่บ้าน

๒). การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ควรมีบทบาทร่วมมือกับกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้มากขึ้น ประสานงานและส่งเสริมให้จัดทำข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยว อาทิ ประวัติศาสตร์ของสถานที่ท่องเที่ยว วัฒนธรรมพื้นบ้าน กฎระเบียบหรือข้อห้ามที่นักท่องเที่ยวควรทราบ ควรทำอย่างนั้น ไม่ควรทำอย่างนี้ เผยแพร่ข้อมูลทั้งในด้านบวกและด้านลบ และให้ชาวบ้านมีรายได้จากทรัพยากรการท่องเที่ยวของท้องถิ่น

๓). ผู้ประกอบการควรลงทุนพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว เช่น พัฒนาความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยว

๔). รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวควรเอื้อประโยชน์ให้ท้องถิ่น เช่น สร้างงานในท้องถิ่น เพื่อให้มีการกระจายรายได้

๕). ส่งเสริมรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการส่งเสริมความเข้าใจอันดี ระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชนท้องถิ่น ไม่ใช่ในรูปแบบมาแล้วก็ไปเลย

๖). ผู้ประกอบการควรเตรียมตัวรับปัญหา เมื่อถึงจุดอิ่มตัวของการท่องเที่ยวแล้วจะทำอย่างไร ผู้ประกอบการเกสต์เฮาส์ควรรวมตัวกันเพื่อให้มีอำนาจต่อรอง ควบคุมดูแลสมาชิกให้อยู่ในข้อบังคับ หรืออยู่ภายใต้กฎระเบียบและกฎหมาย

๗). ผู้ประกอบการควรติดป้ายบอกราคาสินค้า เพื่อให้นักท่องเที่ยวทราบราคา เกิดความยุติธรรมระหว่างผู้ขายและผู้ซื้อ

ปัญหาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Culture shock) ที่เกิดขึ้นในชุมชนปกากะญอกลายเป็นปัญหาสังคมในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก ดังที่ พ้อเลบัว ชาวปกากะญอบ้านแม่แฮคี้อ อำเภอแม่แจ่ม กล่าวไว้ในบทความ "คนขับโลก" ว่า

“ผมอยู่บนดอยนี้ ใครจะว่าทำลายป่าก็ช่าง จริงไม่จริงอีกเรื่องหนึ่ง คนปกากะญอเราจะซุดทางน้ำ เปลี่ยนทิศทางเจ้าน้ำในลำธารไปใช้ยังไม่กล้า กลัวผิดผี แต่เดี๋ยวนี้คนเรียนสูง สร้างเขื่อนใหญ่โตกันแม่น้ำ ไม่กลัวผิดผี ยิ่งลัวะยิ่งกลัวผิดผี คนลัวะ คนปกากะญอ นั้นนับถือเจ้าดิน เจ้าฟ้า เจ้าน้ำ นับถือโลก

คนในเมืองทุกวันนี้เหมือนคนหูหนวก ตาบอด เหมือนคนบ้า ไม่กลัวอะไรสักอย่าง ความเห็นดุษฎีสารคนก็ไม่ มีแต่ความรู้ คนบนดอยไม่ชอบคนฉลาด เพราะคนฉลาดมักขี้เกียจ มักชอบเอาเปรียบ และดูถูกคนอื่น คนในเมืองสร้างตึกสูงก็ชั้นก็ไม่สบายใจ ถ้าสบายใจก็คงไม่เข้ามาในป่าในดอย คนในเมืองเวลานี้เหมือนกับแก๊งกับ

ฟาน นีไปหนีมา อยู่ในเมืองไปซื้อผักกาดมากินก็ไม่สบาย เพราะใส่ยาฆ่าแมลง เวลาตายก็เอาไปเผาวันขึ้นฟ้า คนดอยเราเอาไปฝังยังดีกว่า ต้นไม้ต้นหญ้าได้กิน

คนในเมืองมองว่าคนดอยโง่ แต่ผมว่าคนดอยอายุยืนกว่าคนในเมือง คนที่เรียนมากโดนความรู้กินสมองหมด รู้มาก โลกมาก อยากรู้ ในที่สุดก็เหลือแต่ความรู้ ไม่มีสมอง แต่ก่อนยังไม่มีโรงเรียน เด็ก ๆ เชื่อฟังพ่อแม่ อย่างนี้ดี แต่เดี๋ยวนี้เด็กๆ ไม่เชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่แล้ว เชื่อคนในเมือง แต่งกายอย่างคนในเมือง

คนในเมืองเรียนสูง เมากันไปหมด เมากุทุกอย่าง เมากุเหลือ เมากุพูด เมากุความรู้ การเรียนสูงเหมือนดาบสองคม บาดทั้งตัวเองและบาดคนอื่น บาดไปหมด ฟันเพื่อนก็ ถูกตัวเอง ฟันตัวเองก็ถูกเพื่อน เรียนหนังสือนี้ดี แต่บางคนเรียนสูงเกินไปก็บ้า ชับ เครื่องบินยังไม่พอ ยังคิดจะชันโลก

ทุกวันนี้ คนเราอยู่ในรถโดยสารโลก ชับโดยนายทุน มีทหารเป็นเด็กทำยรด ถ้าเราไม่ชัน นายทุนก็ไม่ได้เงิน ทหารก็ไม่มีข้าวกิน จริงแล้วนายทุนนี้ชันไม่ได้ ไม้ต้นเดียวยังไม่ปลูกไม่ได้ แล้วจะชันรถได้อย่างไร พวกเราจะหกคะเมนตีลังกา เวียนหัวแค่น โหน ก็บอกให้นายทุนหยุดชันไม่ได้"

(คัดจากชุดร วงษ์ทับทิม "คนชันโลก" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์)

อัลเทอร์เนทีฟ ทัวร์ (ประเทศไทย) (๒๕๓๕) ได้จัดทำเอกสารเผยแพร่ "Alternative Tourism" ในฉบับที่ ๓ เดือนเมษายน ๑๙๙๒ ซึ่งถึงพัฒนาการด้านการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้ว่า สืบเนื่องจากโลกปัจจุบันได้หดแคบลง เทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคมทันสมัยสะดวกรวดเร็ว ช่วยให้การติดต่อสื่อสารหรือเดินทางไปมาหาสู่กันสะดวกยิ่งขึ้น กอปรกับผู้คนในเมืองและชนบทในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทยยิ้มแย้มแจ่มใส มีอัธยาศัยไมตรีอันดีต่อนักท่องเที่ยว จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติประเภท "แบกเป้" (Backpackers) ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยววัยหนุ่มสาว นิยมท่องเที่ยวแบบประหยัด และใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายจึงเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว

ขณะที่ผู้ประกอบการส่วนหนึ่งปรับตัวต้อนรับนักท่องเที่ยว ด้วยการเปิดร้านอาหาร เกสต์เฮาส์ โรงแรม บริษัทท่องเที่ยว รถเช่า จะเห็นว่ามีผู้ประกอบการอีกส่วนหนึ่งหันไปเปิดสถานบริการ โดยมีหญิงสาวจากชนบทและในเมืองหันมาขายบริการทางเพศ เด็กและคนพิการอีกจำนวนหนึ่งหันมาเป็นขอทาน ผู้ประกอบการบางรายบุกเบิกพื้นที่ป่าจัดสร้างรีสอร์ทรองรับนักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวจำนวนไม่น้อยเดินทางมาท่องเที่ยวทะเล เดินป่า เที่ยวถ้ำ ท่องเที่ยวบ้านชาวไทยภูเขา และมีบางรายเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ชาวบ้านและเยาวชนคนหนุ่มสาวรับอิทธิพลทางวัฒนธรรม สติลการ์ใช้ชีวิต และการแต่งกายของนักท่องเที่ยว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติ กับการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะที่เป็นอุตสาหกรรม ได้นำไปสู่ผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน วัฒนธรรมประเพณี และสังคมในวงกว้างทั้งในเมืองและชนบท ทำให้ต้องหันมาพิจารณาและให้ความสนใจเรื่องผลกระทบที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้คนกลุ่มหนึ่งเกิดแนวคิดริเริ่มที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวในแนวทางเลือก (Alternative Tourism) ในลักษณะการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ทั้งในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งธรรมชาติแวดล้อม (Alternative Tour Thailand: ๒๕๓๕ : ๒ - ๕)

รายงานผลกระทบและปัญหาที่เกิดจากทัวร์ป่า กับบริบทและเงื่อนไขทางสังคมของพื้นที่ท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน ซึ่งสุวิทย์ นามแสง (๒๕๓๖) ได้ศึกษาวิจัยและเสนอต่อองค์กรเครือข่ายการจัดการทรัพยากรภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระบุว่า ปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวเป็นปัญหาระดับโครงสร้าง ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งระดับอุดมการณ์และจิตสำนึก ผู้ประกอบการบริษัทท่องเที่ยวขนาดใหญ่มุ่งคิดแต่ผลประโยชน์ มีการตัดราคา ผูกขาดรายได้ และการแสวงประโยชน์จากการท่องเที่ยว บริษัทขนาดกลาง บริษัทขนาดเล็ก และผู้ประกอบการรายย่อยต้องดิ้นรนเพื่อให้อยู่ได้

ส่วนหนึ่งจำยอมอยู่ภายใต้อาณัติด้วยการเป็นบริษัทในเครือ อันเป็นระบบอุปถัมภ์ที่ครอบงำวงการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่า มิฉะนั้นจะไม่มีลูกค้า ไม่มีรายได้ อีกส่วนหนึ่งจึงต้องดิ้นรน เพื่อมิให้ล่มสลายหรือกลายเป็นนายหน้าเถื่อน มีคฤหัสถ์เถื่อน ด้วยการพยายามหารายได้และสะสมทุนเพื่อแข่งขันกับกลุ่มทุน พร้อมทั้งชี้ว่า การที่มีปัญหาสิ่งเสพติดในขบวนการท่องเที่ยว ปัญหาล่อลวงเด็กสาวชาวเขาไปเป็นโสเภณี และปัญหาการขอทาน เป็นเพียงปรากฏการณ์เท่านั้น ขณะที่การให้บริการท่องเที่ยวในรูปของการนั่งช้าง ล่องแพล้วนเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม

สุวิทย์ พยายามตอบคำถามว่า การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชาชน เป็นปัจจัยพื้นฐานทางสังคมของท้องถิ่น มีผลต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น ก่อให้เกิดแรงกระตุ้นภาคการผลิตในท้องถิ่น ต่อคำถามที่ว่า คนในท้องถิ่นสามารถกำกับดูแลสิ่งที่เป็นผล

เสียต่อท้องถิ่นมากนักน้อยเพียงไร ได้คำตอบว่า เพื่อให้การท่องเที่ยวเชื่อมโยงประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง ควรมีการส่งเสริมทางเลือกในการท่องเที่ยว ที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน เป็นต้นว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่เน้นเกษตรยั่งยืนหรือเกษตรเชิงอนุรักษ์ การอยู่ร่วมกันของคนกับป่า ให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิชุมชน สิทธิตามประเพณี สิทธิในการใช้ทรัพยากรป่าและน้ำ มีการกระจายอำนาจบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิชุมชน สิทธิหน้าหมู่บ้าน และการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

ทั้งนี้โดยพิจารณานบนฐานของความสัมพันธ์ทางชนชั้น และความสัมพันธ์ทางการผลิต แล้วหาแนวทางกระจายการรวมศูนย์ การกระจุกตัวของทุนในกลุ่มที่ได้เปรียบทางสังคม สู้กลุ่มที่เสียเปรียบทางสังคม

โจนาธาน ไพรด์แมน (๒๕๓๗) เขียนหนังสือ Cultural Identity and Global Process กล่าวถึงวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจ เป็นผลของการผลิตซ้ำทางสังคม เสมือนเป็นประสบการณ์ทางสังคม เป็นโครงสร้างของความปรารถนาและแรงจูงใจทางสังคมที่ก่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม พร้อมกันนี้ ไพรด์แมนยังได้ชี้ว่า วัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เป็นตัวสร้างมโนคติหรือโครงสร้างของพฤติกรรม กฎเกณฑ์และแนวคิด รวมถึงการนิยามความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในฐานะของความเป็นศูนย์กลาง(Core) มิใช่ในฐานะผู้อยู่ชายขอบ(Periphery) ซึ่งก็คือวัฒนธรรมกระแสหลักของสังคม

ในสังคมโลกปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติจากวัฒนธรรมในกรอบแนวคิดเสรีนิยม วัฒนธรรมทุนนิยม หรือวัฒนธรรมบริโภคนิยม สู่กระแสวัฒนธรรมแบบหลังยุคสมัยใหม่ (Postmodern Culture) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ไม่มีขอบเขตเรื่องพรมแดน และเป็นสิ่งที่มีบทบาทอิทธิพลในทุกภูมิภาคของโลก เป็นวัฒนธรรมใหม่ของโลกไร้พรมแดน ที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงด้านของวัฒนธรรมในท้องถิ่น

การมุ่งอนุรักษ์หรือธำรงความเป็นตัวตนในวัฒนธรรมท้องถิ่น (Localisation) กับการแปรเปลี่ยนไปสู่การเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalisation)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๓๘) ให้ความสำคัญด้านผลกระทบการท่องเที่ยวและการแปรเปลี่ยนของวัฒนธรรมชุมชน โดยชี้ว่าการท่องเที่ยวเป็นส่วนที่ทำเงินตราจากต่างประเทศเข้ามาสู่ประเทศไทยมากที่สุด หากดูเฉพาะท้องถิ่นหรือเฉพาะพื้นที่ จะพบว่ามีท้องถิ่นหลายแห่งที่ต้องพึ่งการท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว การแกะสลักไม้ในจังหวัดเชียงใหม่เป็นตัวอย่างที่ได้ชัด ถ้าไม่มีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศแล้วการแกะสลักไม้จะอยู่ไม่ได้

นอกจากเรื่องรายได้แล้ว ชาวบ้านยังต้องกระทำตามที่ผู้สั่งให้ทำด้วย กลุ่มแรกที่สั่งหรือบังคับให้ชาวบ้านทำคือราชการ ซึ่งออกมาในรูปของนโยบาย กลุ่มที่สองคือนักท่องเที่ยว การที่นักท่องเที่ยวต้องการอะไรนั้น จะเป็นตัวกำหนดให้ชาวบ้านต้องตอบสนองเช่นกัน และกลุ่มที่สามคือนักธุรกิจการท่องเที่ยว คนทั้งสามกลุ่มดังกล่าวนี้ คนในชุมชนต้องรอดำเนินการ

พร้อมกันนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ชี้ว่า การท่องเที่ยวเป็นตัวกำหนดลักษณะการใช้ทรัพยากรในชนบทมากขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะพิจารณาในรูปของสนามกอล์ฟ รีสอร์ท หรือในรูปของทัวร์ป่า การที่อำนาจเงินมีมากขึ้นนั้น เกิดจากชุมชนขาดความสามารถในการพึ่งตนเอง วัฒนธรรมชุมชนคือวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ จึงอยู่ไม่ได้และล่มสลายไปในที่สุด ทางออกของปัญหายังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน เท่าที่มีตอนนี้ ได้แก่

๑). ชาวบ้านต้องพึ่งตนเองได้มากขึ้น ไม่ว่าจะโดยการมีทักษะในเศรษฐกิจแบบใหม่ หรือโดยการหันไปสู่การผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อเลี้ยงตนเอง สิ่งสำคัญ คือ ชาวบ้านต้องพึ่งตนเองได้มากขึ้น เพื่อที่จะสามารถต่อรองได้ สมัยเก่าทุกคนในชุมชนสามารถอยู่ได้แบบเอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน ความเป็นจริงในทุกวันนี้ก็คือชาวบ้านต่อรองไม่ได้

๒). ทำอย่างไรจึงจะทำให้ทัวร์ป่าราคาแพงขึ้น เพราะว่าการทัวร์ป่าต้องใช้ทรัพยากรสูงมาก นับตั้งแต่ใช้ทรัพยากรบุคคลในชุมชน การใช้ช้าง รวมทั้งทรัพยากรป่าไม้ ฉะนั้นต้องเน้นการใช้ด้วยความระมัดระวัง อาจต้องลดจำนวนนักท่องเที่ยวลงและเพิ่มค่าบริการให้สูงขึ้น

๓). ชุมชนต้องมีสิทธิในการปกครองตนเองมากขึ้น มีสิทธิในการกำหนดการใช้ทรัพยากรมากขึ้นกว่าเดิม และมีโอกาสที่จะได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว

๔). ก่อให้เกิดทางเลือก ก่อให้เกิดความสามารถของชาวบ้านในการเลือก สามารถกำหนดทิศทาง และวิถีที่จะติดต่อสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวโดยไม่เสียเปรียบ

ตัวแทนชาวบ้านปกาเอะญอ จากกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมชุมชนไว้ในกรอภิปราชาย "สถานการณ์การท่องเที่ยว : มุมมองจากผู้ถูกท่องเที่ยว" ซึ่งจัดขึ้นโดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ว่า เดิมชาวปกาเอะญอทำมาหากินโดยพึ่งพาอาศัยป่าและทรัพยากรธรรมชาติ การเพาะปลูกก็ทำในลักษณะการพึ่งตนเอง คือ เน้นการปลูกข้าวเป็นหลัก หากปลูกข้าวได้ไม่เพียงพอก็ต้องหาวิธีการให้มีชีวิตอยู่รอดจนได้ ในระยะประมาณ ๑๐ ปีที่ผ่านมา มีปัจจัยภายนอกเข้ามากระทบชีวิตความเป็นอยู่มากมาย เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้าน คนปกาเอะญอก็ต้อนรับไว้ทั้งหมด หรือแม้แต่โครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่รัฐบาลหรือหน่วยงานต่าง ๆ เขามาให้ก็รับไว้หมด โดยไม่รู้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นผลดีหรือผลเสียในภายหลัง ในเมืองมีคนยากจนเหมือนบนดอย แล้วทำไม

คนในเมืองถึงชอบไปเที่ยว และพานักท่องเที่ยวไปดูความยากจนของชาวเขาบนดอย เหมือนเป็นการเอาพวกเราที่อยู่บนดอยเป็นสินค้าไปขายให้นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ยุติธรรมนัก (ชยันต์ ผลโภค และชยันต์ วรรณะภูติ, ๒๕๓๘ : ๕๗)

อึ้งกวางค์ โปราณานท์ (๒๕๔๑) เสนอแนวทางการยกระดับทัวร์ป่าและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาชนบท ไว้ในเอกสารประกอบการประชุมเพื่อประชาสัมพันธ์ และรับฟังความคิดเห็น ในโครงการศึกษาเพื่อทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน ซึ่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดขึ้น โดยชี้ว่าประมาณครึ่งหนึ่งของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เดินทางมาสู่ภาคเหนือตอนบน เข้ามาท่องเที่ยวในรูปแบบทัวร์ป่า จึงควรมีมาตรการยกระดับ ดังนี้

(๑) ควบคุมพื้นที่จัดกิจกรรมทัวร์ป่า โดยพิจารณาปัจจัยหลายประการ อาทิ ไม่เป็นพื้นที่เปราะบางของระบบนิเวศ เพราะจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือมีการทำลายระบบนิเวศ รวมทั้งส่งผลกระทบต่อด้านสังคม

๒). เป็นพื้นที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เช่น มีสภาพภูมิประเทศสวยงาม มีลำน้ำ น้ำตก มีพืชพรรณไม้และสัตว์ที่น่าสนใจ เป็นต้น

๓). มีการกำหนดการใช้พื้นที่ในการจัดทัวร์ป่า เช่นปี ๒๕๔๑ - ๒๕๔๒ ใช้พื้นที่โซนหมายเลข ๑ ปิดต่อไป คือ ๒๕๔๓ - ๒๕๔๔ ใช้พื้นที่โซนหมายเลข ๒

รณกร ตีรกานนท์ (๒๕๔๑) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเสมือนกิจกรรมหนึ่งของการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นกิจกรรมที่กำลังได้รับความนิยมนอย่างสูง มีการผนวกการท่องเที่ยวเข้ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษาให้ความรู้ และการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม มีความเป็นไปได้สูงในการให้ประชาชนท้องถิ่นร่วมบริหารและจัดการทรัพยากรของตน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ด้านการพัฒนาและการอนุรักษ์

พร้อมกันนี้ยังเสนอประเด็นปัญหาที่น่าสนใจไว้ด้วยว่า การที่ชุมชนนำเอาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชนนั้น เป็นทางเลือกหนึ่งในการสร้างประโยชน์แก่ชุมชน นอกเหนือจากการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะปกติ แต่เนื่องจากชุมชนในหลายพื้นที่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจที่ดี และยังไม่พร้อมที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน หากหน่วยงานต่าง ๆ พยายามส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้สู่ชุมชน โดยมีได้เตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนในพื้นที่เหล่านั้น ก็นับเป็นเรื่องเสี่ยงและเป็นอันตรายต่อโครงสร้างโดยรวมของชุมชน ต่อทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังจะถูกบริโภคโดยไม่มีจัดการอย่างเหมาะสม

ผลที่จะตามมาก็คือ อาจทำให้การท่องเที่ยวที่มักเข้าใจว่าทำรายได้ให้แก่พื้นที่มหาศาลนั้น กลับเป็นตัวการทำลายทรัพยากรป่าไม้ที่เหลืออยู่โดยมิได้ตั้งใจ และที่สำคัญ อาจก่อผลกระทบทั้งต่อชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ จึงจำเป็นที่ผู้รับผิดชอบและผู้เกี่ยวข้องจากส่วนต่าง ๆ ควรทำความเข้าใจ เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชัดเจนในทิศทางเดียวกัน และสอดคล้องกับวัฒนธรรมการจัดการป่าของชุมชนที่มีอยู่ รวมทั้งให้โอกาสชุมชนดูแลทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรยั่งยืนที่สุด

พร้อมกันนี้ ภราเดช พยัฆวิเชียร สะท้อนปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวที่มีต่อสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันว่า เป็นผลจากการพัฒนาในมิติเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมองว่า จะทำอย่างไรถึงจะลดการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยว และลดการบริโภคของคนกลุ่มใหญ่ลง เนื่องจากในจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งหมด นักท่องเที่ยวไทยเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด แต่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจน้อย ขณะเดียวกันก็ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากที่สุด พร้อมกับยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่บางแห่งในช่วงเทศกาลหรือวันหยุด

เพื่อลดการก่อผลกระทบดังกล่าว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยพยายามรณรงค์ให้มีการกระจายอำนาจไปสู่ชุมชน ให้คนในพื้นที่ทำหน้าที่ดูแลจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน จัดงบประมาณลงในพื้นที่บางแห่ง และจัดให้มีการศึกษาผลกระทบ หรือขีดจำกัดทางกายภาพและสังคม เช่น การพัฒนาสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก ไม่ควรส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน ควรหาแนวทางว่าจะส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการด้วยตนเองได้อย่างไร เช่น มีคู่มือที่จะบอกให้รู้ว่า ถ้าจะทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติจะทำอย่างไร จะพัฒนาพื้นที่น้ำตกอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร มีวิธีการอย่างไร สิ่งเหล่านี้จะช่วยเสริมความสามารถของชุมชน

ภราเดชเสนอว่า การใช้โครงสร้างองค์กรที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เกิดประโยชน์ น่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสม สิ่งที่ต้องทำต่อไปคือ การสร้างกลไกการทำงานให้สามารถทำงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีการตรวจสอบมากขึ้น พร้อมทั้งชี้ว่า ทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบของการท่องเที่ยวมีอยู่จำกัด และมีความสำคัญด้านอื่น ๆ อยู่ในตัว เช่น ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากการรองรับนักท่องเที่ยว เราควรมองว่าจะจัดการทรัพยากรดังกล่าวอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด และต้องมองถึงการจัดลำดับภารกิจหลัก หรือผลประโยชน์หลักที่ควรได้รับซึ่งทบท.ได้จัดทำนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นมาแล้ว โดยได้รับความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (รณกร ตีรกานนท์, ๒๕๔๑ : ๑๑ - ๑๒)

เดช พุ่มคชา มีความเห็นในประเด็นเดียวกันนี้ว่า ขณะนี้ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ในอดีตที่ผ่านมามีความไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับอำนาจของการจัดการทรัพยากร โดยคนที่ใช้เพื่ออยู่เพื่อกินไม่มีอำนาจในการจัดการ ปัจจุบันมีพวกเขาแต่พูดแต่ไม่ได้ทำอยู่มากในสังคม อีกพวกคือพวกไม่ค่อยทำเอาแต่วิจัยอย่างเดียว พวกนี้ทำวิจัยแล้วเอาเก็บไว้บนหิ้ง ไม่ค่อยได้รับการนำไปใช้ การพัฒนาสังคมปัจจุบันจึงต้องการพวกที่ไม่ติดยึดกับรูปแบบ แต่ทำงานโดยใช้ประชาชนเป็นแกน เพื่อสนองความต้องการของประชาชน ไม่ใช่พัฒนาในสิ่งที่ประชาชนในท้องถิ่นไม่ต้องการหรือเกินความจำเป็น

เดช พุ่มคชา กล่าวสรุปบทเรียนการทำงานด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของมูลนิธิธิดาสาส์มิตรเพื่อสังคม (มอศ.) ในช่วงที่ผ่านมาว่า ชุมชนที่เลวหรือชุมชนที่มีการตัดสินใจผิดพลาดก็มีมาก แต่มอศ.ไม่ใช่องค์กรที่จะอยู่ข้างชุมชนเสมอไป หรือมองว่าการตัดสินใจของชุมชนจะถูกต้องเสมอ เรามองว่าเราจะเลือกทำงานกับใคร ทำตรงไหน และจะมีวิธีการทำงานอย่างไร การตัดสินใจของชุมชนบางครั้งอาจมาจากการตัดสินใจของคนไม่กี่คน ทุกชุมชนมีทั้งผู้นำจริงและผู้นำแอบแฝง ต้องหาผู้นำที่แท้จริงให้พบ ต้องทำงานกับชุมชนและต้องให้เวลาในการทำงาน การดำเนินงานของมอศ.จึงต้องทำงานอย่างรัดกุม เป็นกระบวนการต่อเนื่อง และประสานเชื่อมโยงกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง และพยายามสร้างระบบการควบคุมที่ชัดเจน มิฉะนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจเป็นมะเร็งร้ายที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติก็ได้

พร้อมกันนี้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้หลายประเด็น ดังนี้

๑). เป็นเครื่องมือของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพทางความคิด และช่วยพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของการอนุรักษ์

๒). เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กับ การอนุรักษ์และพัฒนา

๓). เป็นเครื่องมือที่ใช้สร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนและผู้มาเยือน

๔). เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาคุณภาพคน

๕). เป็นเครื่องมือที่จะถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดระหว่างคนในชุมชนกับคนที่มาเยือน

๖). การท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนาชุมชนเชิงเศรษฐกิจและสังคม พร้อมทั้งชี้แนวทางการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ต้องใช้เวลายาวนาน และต่อเนื่องไว้ว่า ควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

๑). ต้องมีผลผลิตของการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

๒). ต้องมีส่วนที่มีความพอดี ระหว่างการพัฒนาและสิ่งอื่น ๆ

- ๓). การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องมีทุกระดับ ทุกชั้นตอน
- ๔). การพัฒนาต้องมีแนวทางที่หลากหลาย ไม่ผูกขาดยึดติดกับรูปแบบเดียว
- ๕). เป็นการพัฒนาที่อาศัยองค์ความรู้ของท้องถิ่น (อ้างแล้ว : ๑๒ - ๑๓)

สมศักดิ์ สุขวงศ์ กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นเรื่องที่ยาก ควรเรียกเสียใหม่ว่า การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชนบท คือ ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อีกทั้งช่วยในการพัฒนาปากท้องของชาวบ้าน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหลายควรพิจารณาว่า จะมีส่วนช่วยเสริมชุมชนที่ยังไม่พร้อมได้อย่างไร สถาบันการศึกษาควรให้ความสนใจมากขึ้นในการผลิตบุคลากร เพื่อพัฒนาให้เกิดการใช้กิจกรรมการท่องเที่ยวให้เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ และการพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพ (อ้างแล้ว : ๑๓ - ๑๔)

ยศ สันตสมบัติ (๒๕๔๔) เสนอประเด็นที่สอดคล้องกับสวิตช์ นามแสง โดยชี้ว่าในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา รัฐได้สนับสนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ในฐานะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ รัฐมุ่งเน้นขายความงามของธรรมชาติแวดล้อม และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเป็นหลัก โดยไม่มีนโยบายที่ชัดเจนว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งดึงดูดหรือเป็นจุดขาย ควรได้รับการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างไร ตลอดช่วงที่ผ่านมา การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ผูกขาดโดยบริษัทเอกชน บางกลุ่มสนใจแต่ตักตวงกำไรโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และการสูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่ม เช่น กะเหรี่ยงคอยาว กลายเป็นกลุ่มชนที่ถูกจับโยกย้ายถูกแย่งชิง และเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมประหนึ่งเป็นสวนสัตว์มนุษย์ (Human zoo) (ยศ สันตสมบัติ ๒๕๔๔ : ๑๙๗)

จักร กิณีสี และกลุ่มเพื่อนนก(๒๕๔๓) เสนอรายงานการวิจัย "รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของนก ของชาวปกากะญอในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่" โดยใช้แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นกรอบในการศึกษา และชี้ว่า แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในท้องถิ่น ผู้ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ ผู้ขายสินค้าหรือบริการ กระบวนการนี้จะช่วยสนับสนุนการสร้างวิสัยทัศน์ใหม่ให้แก่ผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กัน สำหรับประเทศไทย กระบวนการนี้จะช่วยพัฒนาหาวิธีการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ที่เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมที่แต่ละฝ่ายมีอยู่ ตลอดจนการแสวงหาวิธีการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ร่วมกัน การสื่อความหมายธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นการถ่ายทอดข้อมูลหรือองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมโดยใช้ภาษาง่ายๆ เป็น

การสื่อสารแบบสองทางระหว่างคนในท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ระหว่างกัน

การศึกษาของจักรและกลุ่มเพื่อนนุ่งเน้นการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของนก ซึ่งผูกโยงอยู่กับระบบนิเวศของภูมิเวศย่อยบนดอยอินทนนท์ รวมทั้งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการผลิตของชนเผ่าปกาเกอญอ เพื่อนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพัฒนาเป็นคู่มือการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชน ในรูปแบบของการสื่อความหมายธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยคนหนุ่มสาวในชุมชนได้ร่วมกันศึกษาเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยและปฏิบัติจริงในรูปของการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และพบข้อมูลในภูมิปัญญาดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอที่เกี่ยวข้องกับนกในหลายประเด็นด้วยกัน อาทิ ข้อห้ามและคติความเชื่อต่าง ๆ นกกับช่วงฤดูเพาะปลูก รวมทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับนกที่ปรากฏอยู่ในบทลำนำพื้นบ้าน (ทา) และนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอเปลอ) ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิต วิถีชุมชน และวัฒนธรรมการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างลุ่มลึก

ชูลิทธิ ชูชาติ และคณะ(๒๕๔๔) เสนอรายงานการวิจัย “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาง” ให้นำหนักความสำคัญในเรื่อง “ระบบนิเวศวัฒนธรรม” พร้อมกับยืนยันว่า การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องระบบนิเวศป่าที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยมาช้านานต้องใช้แนวคิดเรื่อง “ระบบนิเวศวัฒนธรรม” เป็นแนวทางในการศึกษา จึงจะเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของปกาเกอญอ โดยเฉพาะในเรื่องการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่ากับสังคมภายนอก นอกจากนี้ยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มีการขยายเครือข่ายสู่หมู่บ้านอื่น ส่วนผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่เกิดกับชาวบ้านมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ในด้านบวกได้แก่ การผลิตซ้ำ การรื้อฟื้นวัฒนธรรมชุมชน การสร้างงานให้เกิดการกระจายรายได้ และชาวบ้านได้เรียนรู้กระบวนการวิจัย ส่วนในด้านลบ คือ ชาวบ้านเห็นแก่เงินมากขึ้น

๒.๓ การปรับตัวสู่กระแสโลกในศตวรรษที่ ๒๑

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (๒๕๓๙) ให้ความสำคัญกับการปรับตัวให้ทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ ๒๑ โดยเน้นกระบวนการทัศน์ใหม่ในการบรรลุถึงศักยภาพของมนุษย์ เปิดทางเลือกอย่างอิสระเสรี มีเป้าหมายในการสร้างพลัง (Empowerment) ให้แก่พลเมือง และชุมชนในลักษณะที่เป็นภาคีกับอำนาจรัฐ มิใช่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว หาก

สามารถโต้ตอบ มีความสัมพันธ์ต่ออำนาจรัฐได้อย่างมีศักดิ์ศรี คงความเป็นอิสระไว้ได้ โดยไม่ถูกหลอมน ครอบงำ ละเลย หวาดกลัว หรืออ่อนเปลี้ยไม่มั่นใจ

พร้อมกันนี้ได้ชี้ว่าบทบาทของรัฐในต้นศตวรรษที่ ๒๑ จะเปลี่ยนแปลงไป รัฐจะเป็นฝ่ายสร้างสภาพการณ์ สถานการณ์ และบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการเสริมพลังให้แก่พลเมืองและชุมชน เป็นการผนึกกำลังร่วมกันเป็นประชารัฐ (Civil - state) มากกว่าที่จะเป็นรัฐประชาชาติ (Nation - state) ประชากรรัฐนั้นประชาสังคม (Civil society) ครอบคลุมรัฐ ซึ่งแตกต่างจากรัฐประชาชาติที่รัฐมีบทบาทนำในการอยู่เหนือชุมชน และชนชาติน้อยใหญ่ภายในรัฐโยงกันโดยความสมัครใจ

ประชารัฐจะเป็นหน่วยใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาไปสู่ประชารัฐจะเป็นหน่วยใหม่ของสังคมความรู้ ซึ่งในโลกยุคใหม่จะเป็นความรู้แบบองค์รวม โดยมีหลักคิดว่า ปรัชญาการณที่ซับซ้อนแต่เป็นระบบนั้น อาจเกิดขึ้นได้จากการประสานกันอย่างกลมกลืนของส่วนย่อยมากมายหลายหลาก ที่ต่างก็ดำเนินท่วงทำนองไปโดยปราศจากการควบคุมเข้มจากศูนย์กลาง ลักษณะชุมชนของโลกยุคใหม่จะเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง เพราะชุมชนยุคใหม่ไม่จำเป็นต้องอยู่ติดกับพื้นที่ หรือมีภาษา มีเชื้อชาติ ชนบประเพณีเดียวกัน แต่จะเกิดชุมชนแบบใหม่ที่แม้จะอยู่คนละพื้นที่ มีภาษาต่างกัน เชื้อชาติ ชนบธรรมเนียมประเพณีต่างกัน แต่ก็มีความเชื่อมโยงกันโดยมีความสนใจ รสนิยม ตลอดจนการเกี่ยวโยงกับประเด็นที่เห็นร่วมกัน ต้องการแก้ร่วมกันก็เป็นได้ แต่ครอบครัวยังคงเป็นสถาบันหลัก

พร้อมกันนี้ชัยอนันต์ได้เสนอนวัตกรรมทางสังคมและการเมือง อันจะเป็นการเตรียมรับศตวรรษที่ ๒๑ ดังนี้

๑). สามารถจัดการกับการทำทหาย และประเด็นปัญหาที่มีความซับซ้อนหลากหลายได้อย่างมีทิศทาง แต่ก็มีความยืดหยุ่นพอ

๒). สามารถพิจารณาการทหาย และประเด็นปัญหาได้อย่างรอบด้าน และเป็นองค์รวมไม่แยกส่วน ไม่นั่นหนักส่วนหนึ่งส่วนใด จนก่อให้เกิดภาวะเหลื่อมล้ำนำไปสู่วิกฤต และความเสื่อมโทรมในอีกด้านหนึ่ง

๓). สามารถจัดความสัมพันธ์ที่เหมาะสม ระหว่างพลังขององค์กรและพลังของชุมชนได้ในทุกระดับ ทั้งในระดับโลกจนถึงระดับภูมิภาค อนุภูมิภาค ชาติ ภาค กลุ่มจังหวัด ชุมชน และปัจเจกชน โดยเน้นการทำงานแบบภาคี (Partnership) และเครือข่าย (Networking)

๔). สามารถรักษาและส่งเสริมการดำรงอยู่ของสถาบันขั้นพื้นฐานของสังคม คือ ครอบครัว และเชื่อมโยงสถาบันครอบครัวที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์มากที่สุด กับ

สถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม อื่น ๆ โดยเฉพาะกับสถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ

๕). สามารถปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และทัศนคติที่เป็นเอกนิยม สู่พหุนิยมองค์รวม (Holistic pluralism) ทั้งต่อ มนุษย์ พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมทั้งหมด

๖). สามารถสร้างสมรรถนะสามด้านควบคู่กันไป คือ ๑. ด้านเอื้ออำนวย (Enabling) ๒. ด้านการประสานสัมพันธ์ - ผูกกำลัง (Co-ordinating – consolidating) และ ๓. ด้านทักษะการจัดการ (Managerial skill)

๗). สามารถประสานข้อดีของอำนาจ (Power) ความรับผิดชอบ (Responsibility) การตอบสนองอย่างฉับไว (Responsiveness) กับการกระจายอำนาจ (Decentralization) และการมีส่วนร่วม (Participation)

๘). สามารถอาศัยประโยชน์จากเทคโนโลยี หรือสร้างพัฒนาการจากเทคโนโลยีที่เหมาะสมและทันสมัย เพื่ออำนวยประโยชน์ทั้งต่อส่วนของสังคมที่เป็นสังคมความรู้ และส่วนของสังคมที่เป็นแรงงาน ให้มีโอกาสในการอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สันติ เห็นใจ และเอื้ออาทรต่อกัน

นวัตกรรมทางสังคมและการเมืองดังกล่าว เป็นการประสานระหว่างโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นปัจจัยหลักผลักดัน มีการพัฒนาที่ยั่งยืนและอย่างเป็นองค์รวมเป็นเป้าหมาย มีประชากรรัฐพัฒนาเป็นกลไกและเป็นกระบวนการประสาน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๒๕๓๙: ๗๕ – ๑๐๑)

เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (๒๕๓๙) ซึ่งให้เห็นถึงภาวะวิกฤตของช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ศตวรรษที่ ๒๑ โดยระบุว่าเปรียบเสมือนเหรียญสองด้าน ด้านหนึ่งคือ โลกจะจมลงสู่ภาวะวิกฤตต่าง ๆ ที่หลากหลายมากมายในเวลาเดียวกัน อีกด้านหนึ่ง คือ การเกิดขึ้นของกระแสปฏิรูป และการปฏิวัติ รวมทั้งการปฏิวัติทางภูมิปัญญา และการปฏิวัติทางเทคโนโลยีต่าง ๆ

สำหรับวิกฤตของโลกนั้นจะเผชิญปัญหา ๕ ประการสำคัญ ดังนี้

๑). วิกฤตที่เกี่ยวข้องกับความตายของระบบทุน ความเสื่อมทรุดของสถาบันทางสังคมการเมืองต่าง ๆ

๒). วิกฤตทางนิเวศวิทยา

๓). วิกฤตที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจในระดับโลกครั้งใหม่

๔). วิกฤตเนื่องจากการรวมศูนย์ของทุนในระดับโลก และพัฒนาการที่ไม่สม่ำเสมอกันอย่างยิ่งในระบบโลก

๕). การขยายตัวอย่างรุนแรงระหว่างคนรวยกับคนจน

ทั้งนี้ปัญหาวิกฤตในช่วงเปลี่ยนผ่านดังกล่าว จะเกิดความขัดแย้งในระบบเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมโลก อาทิ ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมโลก (World culture) กับวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local culture) การปฏิบัติด้านสารสนเทศจะนำไปสู่การปฏิบัติวัฒนธรรมและการศึกษาใหม่ นำไปสู่การปะทะ และความขัดแย้งกันทางวัฒนธรรม ระหว่างวัฒนธรรมตะวันตก (Western culture) กับวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local culture) รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างพื้นที่ศูนย์กลาง (Core) กับพื้นที่ชายขอบ (Periphery)

ทั้งชัยอนันต์ สมุทวณิช และเทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณต่างมีความเห็นสอดคล้องต้องกันว่า การปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสโลกในศตวรรษใหม่เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันต้องรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ด้วย ด้านปรีชา เบียมพงศ์สานต์ (๒๕๓๙) เสนอเพิ่มเติมว่า ควรจะมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ไปสู่แนวคิดนิเวศวิทยานิยม (Ecologism) ที่มีการสร้างระบบใหม่บนพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์อย่างมีคุณภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน โดยถือว่าเป้าหมายสูงสุดของการปรับเปลี่ยนระบบ คือต้องสร้างความยั่งยืนของระบบนิเวศขึ้นมา ความเจริญทางวัตถุต้องเกิดขึ้นควบคู่กับความเจริญทางจิตใจ ความเจริญทางเทคโนโลยีมีผลทั้งทางบวกและทางลบ มนุษย์ควรใช้เทคโนโลยีอย่างระมัดระวัง ทรัพยากรธรรมชาติมีปริมาณจำกัด ความสามารถของระบบนิเวศในการดูดซับมลภาวะมีขีดจำกัด การอนุรักษ์ธรรมชาติมีความหมายยิ่งต่อการส่งมอบมรดกธรรมชาติให้แก่คนรุ่นต่อไป

๒.๔ การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

พจนา สวนศรี (๒๕๔๑) ยกประเด็น “การประชุมเอิร์ธ ซัมมิต” หรือการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๓๕ ซึ่งมุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน และก่อให้เกิดกระแสสำคัญต่อพัฒนาการท่องเที่ยว ๓ ประการด้วยกัน ดังนี้

- ๑). กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการอนุรักษ์ระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก
- ๒). กระแสของตลาดการท่องเที่ยว มีปริมาณนักท่องเที่ยว “แบบมีคุณภาพ” ที่ต้องการศึกษาเรียนรู้หรือมีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม อันเป็นประเด็นหลักของสังคมโลกเพิ่มขึ้น
- ๓). กระแสการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากประชาชนระดับรากหญ้า เพื่อบรรลุซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวในแนวทางดังกล่าว มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ได้คิดค้นรูปแบบ “การจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน” ขึ้นในปี ๒๕๓๗ อันเป็นกิจกรรมภายใต้โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ เพื่อให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถตอบสนองและพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ภายใต้มิติอันหลากหลาย และเป็นองค์รวม ดังนี้

๑). มิติด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเรียนรู้ และร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ จำกัดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

๒). มิติด้านการเมือง กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับล่าง ด้วยการสร้างกระบวนการวางแผน และการตัดสินใจในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

๓). มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม ทั้งในเมือง – ชนบท และวัฒนธรรมต่างชาติ เพื่อเพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รู้เท่าทันต่อวัฒนธรรมแบบเมืองที่เติบโตอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการรู้เท่าทันกระแสวัฒนธรรมจากซีกโลกตะวันตก

๔). มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวนำไปสู่การกระจายรายได้ และผลกำไรจากการท่องเที่ยวเป็นของชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่จะเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน ภายใต้มิติที่ไม่ขัดแย้งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ในการแปรแนวคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่ นับแต่ปี ๒๕๓๗ – ปัจจุบัน มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ มีการเลือกพื้นที่โดยใช้เกณฑ์พิจารณาว่า มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับความงามทางธรรมชาติ วิถีชีวิต – วัฒนธรรม เป็นพื้นที่เครือข่ายที่สำคัญ มีประเด็นทางสังคมหรือทางเลือกการพัฒนาที่จะนำเสนอต่อสังคม มีองค์กรพัฒนาเอกชนทำงานอยู่ และเข้าใจสถานการณ์ในพื้นที่มีองค์กรชาวบ้านที่มีศักยภาพ และมีขีดความสามารถในการรองรับ

๑. การคัดเลือกพื้นที่

มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) เลือกพื้นที่ท่องเที่ยวได้ ๘ แห่ง โดยพิจารณาถึงทรัพยากรการท่องเที่ยว และศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นสำคัญ

ภาคเหนือ มี ๔ แห่ง คือ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดพะเยา และจังหวัดน่าน

๑). อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีความงดงามทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของ คนในท้องถิ่น โดยเฉพาะศิลปปะการทอผ้า มีกิจกรรมให้ทำมากมาย เป็นต้นว่า การอบสมุนไพร การนวดแผนโบราณ การล่องแพ การเดินป่า มีองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่เป็นภาคีเครือข่ายบอก เล่าเรื่องราวของหมู่บ้านได้น่าสนใจ และสามารถท่องเที่ยวได้ทุกฤดูกาล

๒). ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ มีป่าชุมชนและเกษตรอินทรีย์ มีการปลูกผักปลอดสารพิษ มีความงดงามของธรรมชาติ มีการอนุรักษ์เกวียนไว้ใช้ประโยชน์ ชาวบ้านคุ้นเคยกับการเข้ามาดูงานของคนภายนอก สามารถพูดคุยเรื่องชุมชน และนำเสนอทิศ ทางการพัฒนาได้น่าสนใจ

๓). จังหวัดพะเยา มีเรื่องราวของต้นน้ำอิง กว๊านพะเยา ประเด็นคนกับป่า มีธรรม ชาติงดงาม เป็นพื้นที่ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนมีโครงการทำทัวร์ และสร้างความร่วมมือกับบุคคล ภายนอก

๔). จังหวัดน่าน เป็นพื้นที่ที่มีความงดงามทางธรรมชาติ มีตำนานการต่อสู้ มีวัฒน ธรรมของชนเผ่าและวัดโบราณ องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่มีความกระตือรือร้นในการประสาน งาน และแสวงหาความร่วมมือจากภายนอก สามารถท่องเที่ยวได้ทุกฤดูกาล

ภาคอีสาน มีเพียง ๑ แห่ง คือ กลุ่มเด็กรักป่า จังหวัดสุรินทร์ มีเสน่ห์เรื่องกิจกรรมเด็ก กับศิลปะและธรรมชาติ เป็นกิจกรรมของครอบครัวที่สามารถจัดกิจกรรมได้ในวันหยุดสุด สัปดาห์

ภาคใต้ มีการคัดเลือกไว้ ๓ แห่ง คือ เกาะยาว จังหวัดพังงา บ้านคีรีวง จังหวัด นครศรีธรรมราช และหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง

๑). เกาะยาว จังหวัดพังงา มีความงดงามทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยว ชาวบ้าน มีความพร้อมในการพาเที่ยวและให้บริการที่พักแบบโฮมสเตย์ เป็นพื้นที่ทำงานของมูลนิธิอาสา สมัครเพื่อสังคมด้านทรัพยากรชายฝั่ง เห็นว่าการท่องเที่ยวจะเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ และสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน ชาวบ้านมีประสบการณ์ทำทัวร์กับมอส.มาเป็นเวลาสองปี

๒). บ้านคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความงดงามทางธรรมชาติ เป็นแหล่งท่อง เที่ยวที่คนเริ่มรู้จัก ชุมชนมีความตื่นตัวที่จะจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง มีกฎระเบียบการปฏิบัติ ตัวของนักท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมหนึ่งของอบต. มีกระบวนการสร้างภาคีเครือข่ายของคนในชุมชน ให้สามารถสื่อสารเรื่องราวความเป็นอยู่ของคนในชุมชนตลอดจนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้

๓). หาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง มีความงดงามทางธรรมชาติ ชุมชนมีงานอนุรักษ์ที่เข้ม แข็ง และเป็นพื้นที่เริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก

๒. การเตรียมความพร้อมชุมชน

มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม(มอส.) ทำงานทั้ง ๘ พื้นที่ในสองลักษณะ คือ การทำงานลักษณะเข้มข้น และการทำงานประสานกับองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่

การทำงานลักษณะเข้มข้น ดำเนินการในสองพื้นที่ คือ เกาะยาว จังหวัดพังงา และบ้านคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยทำงานคลุกคลีกับชุมชน เพื่อให้

๑). องค์กรชาวบ้านมีความชัดเจนในเป้าหมายและทิศทางการทำกิจกรรม จัดเวทีพูดคุย วิเคราะห์ ชี้ให้เห็นว่า หากองค์กรชาวบ้านเข้ามาทำกิจกรรมท่องเที่ยว จะเกิดผลดี - ผลเสียอย่างไร กำหนดเป้าหมายทำกิจกรรม และวางแผนการทำงาน

๒). ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ มีการจัดรูปองค์กรและกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ การจัดทำโปรแกรม การกำหนดราคา รวมทั้งการกำหนดกติกา - กฎระเบียบการท่องเที่ยว

๓). ชาวบ้านได้พัฒนาศักยภาพของตนเองในการบริการ การสื่อความหมาย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนภายนอก มีการเตรียมความพร้อมของชาวบ้าน ในเรื่องของการสื่อความหมาย การเตรียมบ้านพัก - อาหาร การทดลองทำกิจกรรมครั้งแรก

๔). มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทน้อยลงช่วงที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยว ขณะที่ชาวบ้านมีบทบาทมากขึ้น

สำหรับการทำงานประสานกับองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ มีการเตรียมชุมชนในลักษณะครั้งต่อครั้ง ดังนี้

๑). พูดคุยเสนอความคิด

๒). องค์กรพัฒนาเอกชนเสนอพื้นที่ ความน่าสนใจ และโปรแกรมคร่าว ๆ

๓). องค์กรพัฒนาเอกชนเตรียมพื้นที่

๔). จัดกิจกรรม

๕). สรุปผลร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อกำหนดทิศทางว่าจะทำต่อหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร

๖). วางแผนช่วงเวลา ชี้ความสามารถในการรองรับ เพื่อจัดทำแผนการตลาด

ในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทในการพัฒนากิจกรรมโดยจัดวางกิจกรรมไว้ในแผนการทำงาน หากต้องการพัฒนากิจกรรมนี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของการทำงานกับชุมชน

ในส่วนของชุมชน สามารถพัฒนาตนเองในเรื่องการสื่อความหมาย สามารถถ่ายทอดความรู้แก่คนที่สนใจ แสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมที่

เกี่ยวเนื่อง เช่น ของที่ระลึก มีการขยายกลุ่มคนทำงาน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม อันจะนำไปสู่การจัดระบบการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม โปร่งใส และทั่วถึงในระดับชุมชน มีการวางแผนการบริหารจัดการกลุ่มด้วยแนวทางที่ชัดเจนร่วมกัน ทั้งในส่วนของชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรในแต่ละพื้นที่ เป็นการแสดงให้เห็นถึงทิศทางและความชัดเจนในการสร้างความเกี่ยวเนื่องของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

๓. ด้านการจัดหานักท่องเที่ยว

มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมมีวิธีการประชาสัมพันธ์เพื่อจัดหานักท่องเที่ยว ดังนี้

๑). ขอความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสาธารณะ ทั้งวิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

๒). จัดทำใบปลิว จดหมายข่าว แผ่นพับ ส่งให้ผู้สนใจที่โทรมาขอข้อมูลเพิ่มเติมหลังรับข้อมูลจากสื่อ

๓). การบอกต่อของคนที่เคยไปเที่ยวกับมอส. และการกลับมาเที่ยวซ้ำของคนที่เคยไป

๔). การเชิญสื่อมวลชนเข้าร่วมในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง เพื่อให้ช่วยเขียนเรื่องให้

๕. การเตรียมความพร้อมของนักท่องเที่ยวก่อนลงพื้นที่

มอส. จะให้ข้อมูลสภาพพื้นที่ ลักษณะของโปรแกรมกิจกรรมการท่องเที่ยวแก่ผู้สนใจ เพื่อให้เข้าใจถึงรูปแบบการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวแบบกลุ่มเล็ก โดยมีวิธีการ ดังนี้

๑). การใช้โทรศัพท์ในการสื่อสารความเข้าใจ

๒). การส่งเอกสารให้อ่านก่อนตัดสินใจ ให้ทั้งข้อมูลและกติกาที่ต้องปฏิบัติ

๓). การกรอกใบสมัครเข้าร่วมโครงการที่มีข้อความสำคัญ "ความคาดหวังในการร่วมกิจกรรม" เพื่อจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการ

๕. การจัดกิจกรรมท่องเที่ยว (การทำกำหนดการ การจัดการ บุคลากร)

การทำกำหนดการ

๑). หัวใจของการจัดกิจกรรม คือ การพักผ่อนและเรียนรู้

๒). การสร้างแรงจูงใจให้คนตัดสินใจเข้าร่วม ได้แก่ ความแปลกใหม่ ใกล้เคียงธรรมชาติ เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น การเข้าร่วมกิจกรรมในวิถีชีวิต มีวิทยากรที่รู้จริง รายได้สนับสนุนงานพัฒนาสังคม ส่วนการอิงสถานที่ท่องเที่ยวมีชื่อเสียง มีผลในการจูงใจน้อยมาก

การจัดการในส่วนของมอส.

๑). มีการเตรียมความพร้อมของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับของใช้ส่วนตัว และของใช้ที่จำเป็นในการเดินทาง

๒). การจัดเตรียมอุปกรณ์เพื่อความสะอาดปลอดภัยในการเดินทาง

๓). การจัดโปรแกรมให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

๔). การจัดเตรียมมัคคุเทศก์ หรือผู้ประสานงานระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน ให้เข้าใจเนื้อหา และการจัดการ

๕). การประสานงานเพื่อตรวจสอบความพร้อมของพื้นที่ (ที่พัก พาหนะ วิทยากร คนนำทาง อาหาร อุปกรณ์) สถานการณ์ความขัดแย้ง สภาวะทางธรรมชาติ

๖). การประกันภัยการเดินทาง

๗). การจัดเตรียมพาหนะ อาหาร น้ำ และนิตหมายการเดินทาง

การจัดการในส่วนของชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน

๑). จัดเตรียมที่พัก วิทยากร คนนำทาง อาหาร พาหนะ บุคลากร ในบางพื้นที่ที่มีการจัดลำดับเพื่อผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันรับผิดชอบ

๒). ในแต่ละครั้งจะมีผู้ประสานงาน ๑ คน เพื่อเตรียมความพร้อมและประสานงานในขณะดำเนินกิจกรรม

๓). พัฒนาเส้นทาง รูปแบบกิจกรรม ให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

๔). ควบคุมมาตรฐานในการจัดการ เน้นสะอาด สะดวก ปลอดภัย มีอัธยาศัยในการต้อนรับ

๖. บุคลากร

ในส่วนของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม จัดเตรียมบุคลากรในงาน ๓ ด้าน ดังนี้

มัคคุเทศก์หรือผู้ประสานกิจกรรม มอส.มีการเตรียมความพร้อม ดังนี้

๑). จัดหาและขึ้นทะเบียนอาสาสมัครมัคคุเทศก์

๒). จัดพูดคุยทำความเข้าใจเป้าหมายของโครงการ และลักษณะการดำเนินกิจกรรม

๓). เปิดโอกาสให้เรียนรู้ทำความรู้จักพื้นที่

๔). พัฒนาทักษะเพื่อการเป็นมัคคุเทศก์ การประสานงานในพื้นที่ เป็นตัวกลางเชื่อมประสานความรู้ – ความเข้าใจ ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน และบทบาทการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน

คนทำงานในพื้นที่ มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

- ๑). ประสานความเข้าใจ – ความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน ในเรื่องเป้าหมาย และทิศทาง เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการทำงานพัฒนาชุมชน
- ๒). เตรียมชาวบ้านและชุมชนให้มีความพร้อมในการดำเนินกิจกรรม
- ๓). พัฒนาศักยภาพของชาวบ้านและองค์กรชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยว
- ๔). พัฒนารูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมให้มีความน่าสนใจ และมีคุณค่ามากขึ้น
- ๕). ขยายผลและสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว หรือ ผลักดันให้กิจกรรมนี้มีบทบาทในการอนุรักษ์วิถีชีวิต – วัฒนธรรม และเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน ทั้งในทางตรงและทางอ้อม

คนทำงานประสานภายนอก มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

- ๑). ประชาสัมพันธ์และทำการตลาด เพื่อให้นักท่องเที่ยวสนใจรูปแบบ และคุณค่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

๒). ประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอก นำความรู้และทรัพยากรมาเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

๓). สร้างเครือข่ายความร่วมมือขององค์กรและชุมชนที่ทำงานในลักษณะนี้ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสนับสนุนส่งเสริมการทำงานของกันและกัน

ในส่วนของชุมชน สามารถพัฒนากิจกรรมในบทบาทต่าง ๆ ดังนี้

- ๑). พัฒนาตนเองในเรื่องการสื่อความหมาย ให้สามารถถ่ายทอดข้อมูลความรู้แก่นักท่องเที่ยวที่สนใจ

๒). แสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การจำหน่ายของที่ระลึก

๓). ขยายกลุ่มคนทำงาน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

ในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทในการพัฒนากิจกรรม ดังนี้

- ๑). จัดวางกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้อยู่ในแผนการทำงาน หากต้องการพัฒนา กิจกรรมนี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของการทำงานกับชุมชน

๒). สามารถเข้ามาทดแทนบทบาทอาสาสมัครภาคีของมอส. และสามารถทำได้ อย่างน่าสนใจ หากเข้าร่วมดำเนินการอย่างเต็มที่

๗. การสรุปและประเมินผลภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม

ภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมแต่ละครั้ง จะมีการประเมินผลใน ๒ ส่วน ได้แก่ ชุมชนและ นักท่องเที่ยว ในส่วนของชุมชนใช้วิธีการประเมินหลากหลาย อาทิ เวทีการประชุม – สรุปงาน

การพูดคุยตามบ้าน การติดตามผ่าน อพซ.พื้นที่ ในส่วนของนักท่องเที่ยวนั้นทุกครั้งจะใช้แบบประเมินผล นอกจากนั้นจะใช้เวทีสะท้อนความคิด - ความรู้สึกช่วงคืนสุดท้าย ก่อนเดินทางกลับ หรือในวงรับประทานอาหารมื้อสุดท้ายของกลุ่ม และการเข้าไปพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการของเจ้าหน้าที่มอส. ในระหว่างกิจกรรม

บทเรียนการทำงาน

มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม สรุปบทเรียนการดำเนินกิจกรรมไว้ ดังนี้

๑). การเลือกพื้นที่มีศักยภาพ มีองค์กรชาวบ้านเข้มแข็ง มีผู้นำที่มีความเข้าใจและชัดเจนในการทำกิจกรรม สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกิจกรรมการท่องเที่ยวกับกิจกรรมการพัฒนาอื่น ๆ ในชุมชน และการเปิดกว้างให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม จะทำให้การพัฒนากิจกรรมเป็นไปได้ด้วยดี ในทางตรงกันข้าม หากสภาวะการณ์ของชุมชนตกอยู่ในสถานการณ์ร้อน หรือต้องดิ้นรนเพื่อปากท้องอย่างแท้จริง จะทำให้การพัฒนากิจกรรมชะงักงัน

๒). กิจกรรมท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ตอบสนองงานพัฒนาสังคมในหลายระดับ ทั้งการพัฒนาองค์กรชาวบ้าน การเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้าน การหารายได้เข้ากองทุนของชุมชน การพัฒนากิจกรรมสู่ธุรกิจชุมชน การเผยแพร่ปัญหาของหมู่บ้านและงานพัฒนาที่องค์กรพัฒนาเอกชนทำอยู่ เป็นช่องทางก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนกับคนที่มาเยือน ดังนั้นในกระบวนการทำงาน มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ต้องร่วมกันวิเคราะห์และกำหนดเป้าหมายร่วมกันให้ชัดเจน เพื่อพัฒนากิจกรรมนี้ร่วมกันโดยมีความคาดหวังที่ตรงกัน คือ การสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชาวบ้าน

๓). การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนจะดำเนินไปได้ดีนั้น องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ควรพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของงานพัฒนาด้วย จะทำให้เกิดการร่วมมือ เกิดการแบ่งบทบาทการทำงาน และสามารถสร้างเสริมการทำงานได้ในระยะยาว

๔). จุดแข็งของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยองค์กรชุมชน คือ การเผยแพร่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมชุมชน และงานพัฒนาของหมู่บ้านสู่คนทั่วไปในเมือง ซึ่งทำให้การพัฒนากิจกรรมเป็นไปในทิศทางที่ยั่งยืน เป็นตัวของตัวเอง มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกอย่างเข้มแข็งและเท่าทัน อย่างไรก็ตาม กิจกรรมนี้ก่อให้เกิดรายได้และสามารถพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชนได้ในระยะยาว จึงต้องมีการจัดการที่ดี มีความโปร่งใส ยึดหลักการไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมท้องถิ่น

๕). การทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย แต่ยังคงขาดบูรณาการรองรับที่ชัดเจนว่าสามารถรักษาสีเขียวไว้ได้ ไม่ทำลายวัฒนธรรม

ธรรมชุมชน และรายได้ตกถึงคนในท้องถิ่น กิจกรรมที่มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมดำเนินการร่วมกับชาวบ้านในชุมชน นับได้ว่าเป็นรูปธรรมที่สอดคล้องกับนโยบาย ควรที่จะขยายผลต่อไป เพื่อเสริมสร้างทางเลือกของการท่องเที่ยว ที่ให้อำนาจและการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ในการตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยตนเอง

ปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

องค์กรชุมชน

๑). การจัดระบบกระจายรายได้ที่เป็นธรรม โปร่งใส และทั่วถึงในระดับชุมชน ด้วยการวางแผนบริหารจัดการกลุ่มในแนวทางที่ชัดเจน ทั้งในสวนชุมชนและองค์การพัฒนาเอกชน

๒). การจัดตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรในพื้นที่ เป็นการแสดงให้เห็นถึงทิศทางและความชัดเจน ในการสร้างความเกี่ยวเนื่องของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

องค์การพัฒนาเอกชน

๑). การจัดสรรทรัพยากรบุคคลและเวลาให้กิจกรรมนี้อย่างเต็มที่ เพื่อคิดค้นกระบวนการทำงานอย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่อง

๒). การเปิดกว้างต่อการเรียนรู้ในการจัดการเชิงธุรกิจของกิจกรรมนี้ เช่น การตลาด การประชาสัมพันธ์ เพื่อพัฒนากิจกรรมไปสู่งานเชิงระดมทุน รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีสื่อสาร

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

๑). องค์กรชุมชน การตั้งเป้าหมายในระยะแรกของกิจกรรม มุ่งสร้างรายได้ให้กับชุมชนมากกว่าการเปิดโอกาสในการเรียนรู้ และเผยแพร่คุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน อาจนำไปสู่การคิดรอนักท่องเที่ยวจำนวนมาก และการลงทุนทางธุรกิจที่ต้องพึ่งพุนจากภายนอก ทำให้ชุมชนขาดอำนาจในการควบคุม และมีการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างถูกทิศทาง

๒). องค์การพัฒนาเอกชน มีความไม่ชัดเจนในระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ทั้งการวางแผน การพัฒนากิจกรรม และการวางแผนการตลาด ทำให้องค์กรชุมชนประเมินสถานการณ์ข้างหน้าไม่ชัดเจน และเกิดการตัดสินใจแทนชุมชน

บทเรียนเชิงธุรกิจ

๑). ลักษณะการท่องเที่ยวของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความเคารพในท้องถิ่น สามารถสร้างความสนใจให้กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นนักอนุรักษ์ หรือผู้แสวงหาความแปลกใหม่

๒). ราคาขายค่อนข้างแพงเมื่อเทียบกับทัวร์ทั่วไป หักศนคติของนักท่องเที่ยวเมื่อไปเที่ยวป่าหรือเที่ยวหมู่บ้าน มักไม่ค่อยให้ความสำคัญกับต้นทุนสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เมื่อ

เปรียบเทียบราคากับบริษัททัวร์ทั่วไปจึงดูเหมือนว่า “แพง” ทางออกคงไม่ใช่การลดต้นทุน แต่ทำอย่างไรจะทำให้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ยอมรับ ในระดับราคาที่ “ให้คุณค่าของภูมิปัญญา การดูแลสุขภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”

๓). นักท่องเที่ยวไทยมักไม่ค่อยวางแผนการท่องเที่ยว ติดต่อบริษัททัวร์ก่อนการเดินทางเพียงครั้งเดียว หรือยืนยันก่อนการเดินทางเพียงวันเดียว ทำให้ไม่สามารถจัดหาพาหนะได้ทัน การเดินทางไปกับมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมจึงมักใช้รถตู้ ซึ่งสะดวก ประหยัด แต่ไม่สบาย

๔). การพยายามระมัดระวังไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าไปก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชน มีการวางแผนร่วมกับชุมชนในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งในเรื่องช่วงเวลาและจำนวนวันที่เหมาะสม จำนวนนักท่องเที่ยวที่สามารถรองรับได้ ประมาณ ๖ ครั้ง / ปี ครั้งละไม่เกิน ๑๐ - ๒๐ คน ซึ่งสวนกระแสของการทำธุรกิจที่ “ควรจัดกิจกรรมให้มากที่สุด ครั้งละมาก ๆ คน” เพื่อลดต้นทุน การเตรียมงาน และการประชาสัมพันธ์ (พจนานวนศรี, ๒๕๕๑ : ๑๘ - ๒๒)

จะเห็นว่าพจนานวนศรีมีทัศนคติสอดคล้องกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ และ ยศ สันตสมบัติ ในประเด็นเรื่อง ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อการเสื่อมสลายของวัฒนธรรมชุมชน และความสมดุลระหว่างความต้องการเงินตราระหว่างประเทศ เพื่อเข้ามาพัฒนาประเทศในกระแสบริโภคนิยม กับการจัดการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากร พร้อมกันนี้ยังชี้ว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถูกจัดวางไว้เป็นอันดับต้นในการดึงเงินตราต่างประเทศเข้าสู่รัฐ เป็นผลให้เกิดตัวเลขหมุนเวียนในปี ๒๕๓๘ ถึง ๑.๙ แสนล้านบาท จากจำนวนตัวเลขนักท่องเที่ยวต่างประเทศประมาณ ๖.๙๕ ล้านคน แต่ทว่ารายได้จำนวนมหาศาลดังกล่าว ไม่ได้ส่งผลให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศให้ดีขึ้นแต่อย่างใด

ในทางตรงกันข้าม ต้นทุนของการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวมาจากปัจจัยการผลิตพื้นฐาน คือ ที่ดินในภาคเกษตรกรรม และการทำลายสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมชุมชน ที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของทั้งประเทศ ส่วนรายได้ส่วนใหญ่ตกอยู่กับกลุ่มธุรกิจด้านการท่องเที่ยวเพียงไม่กี่กลุ่ม และเห็นควรที่ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรจะเข้ามาดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในรูปของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อสร้างรายได้และเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในชุมชน

๒.๕ ปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติและแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ

ตลอดช่วงระยะเวลาหลายทศวรรษที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในฐานะเป็นหน่วยงานดูแลรับผิดชอบการท่องเที่ยว มีบทบาทหลักในการสนับสนุนการท่องเที่ยว และกำหนดทิศ

ทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศโดยตรง ได้สรุปทบทวนการดำเนินการที่ผ่านมาในช่วงหลายทศวรรษ และยอมรับว่าได้ก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบในหลาย ๆ ด้าน อันได้แก่

๑). แหล่งท่องเที่ยวได้เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว เพราะต้องรองรับนักท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น สถานการณ์ปัจจุบันจึงมีภารกิจต้องรักษามรดกแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ไว้ให้ยั่งยืน คงความเป็นประเทศที่สวยงามนำท่องเที่ยวตลอดไป

๒). แม้ศักยภาพการท่องเที่ยวของไทยยังสูง แต่เริ่มมีสัญญาณเตือนว่าทรัพยากรท่องเที่ยว โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติกำลังเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว หากไม่มีการจัดการที่ดีจะสูญเสียแบบไม่มีวันหวนคืนมาได้

๓). การเสื่อมโทรมของทรัพยากรท่องเที่ยว ทำให้ไทยไม่สามารถรักษาขีดความสามารถในการแข่งขันได้ในระยะยาว

ปัญหาผลกระทบดังกล่าวเป็นผลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมุ่งเน้นนโยบายการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว และนำทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นจุดขายเป็นสำคัญ ในพื้นที่ท่องเที่ยวบางแห่งมีการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวจนเกินกว่าที่ธรรมชาติจะรองรับไหว ก่อให้เกิดการเสื่อมโทรมในพื้นที่ดังกล่าวอย่างรุนแรง

สืบเนื่องจากปัญหาดังกล่าว แทนที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจะเข้าไปพัฒนาธรรมชาติแวดล้อม และระบบนิเวศให้ฟื้นคืนสู่ดุลยภาพดั้งเดิม กลับมุ่งเน้นการบุกเบิกพื้นที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติแหล่งใหม่ที่มีธรรมชาติแวดล้อมสมบูรณ์ และนำมาใช้เป็นจุดขายต่อนักท่องเที่ยวแทนพื้นที่ท่องเที่ยวเดิม เป็นเหตุให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง และนำไปสู่การทำลายธรรมชาติแวดล้อมอย่างต่อเนื่องไม่มีสิ้นสุด

ในทางตรงกันข้าม เมื่อพิจารณาถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในหมู่นักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพตลอดช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา จะเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว และมีแนวโน้มว่าจะขยายตัวมากยิ่งขึ้น ผลจากการนี้องค์การสหประชาชาติ โดยโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme - UNEP) และองค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organisation - WTO) ได้ตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องดังกล่าว และกำหนดให้ปี ๒๕๔๕ เป็นปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ (The International Year of Ecotourism 2002)

พร้อมกันนี้คณะกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Committee) ได้ขอให้องค์การระหว่างประเทศและรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งภาคธุรกิจเอกชนให้การสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยถือว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่ง

ของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ที่มีการนำเอาสาระสำคัญของแผนปฏิบัติการที่ ๒๑ และปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) ที่บรรดาประเทศภาคีสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ๑๘๒ ชาติได้ร่วมประชุมว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๓๕ หรือที่เรียกว่า "Earth Summit" มาแปลงผลสู่การปฏิบัติ ด้วยเห็นว่าการท่องเที่ยวนอกจากจะนำมาซึ่งรายได้แล้ว ยังนำมาซึ่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการคุ้มครองและการฟื้นฟูระบบนิเวศของโลกให้หวนคืนสู่ดุลยภาพ บนฐานของการพัฒนาอย่างบูรณาการ และการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดที่ระบุไว้ในแผนปฏิบัติการที่ ๒๑ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในหมวดที่ว่าด้วยประชากรและความยั่งยืน (Population and Sustainability) มีประเด็นสำคัญตอนหนึ่งว่า "ประเทศต่าง ๆ จำเป็นต้องทราบถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติที่มีต่อประชากร ความสามารถในการรองรับ หมายถึงความสามารถของฐานทรัพยากรที่จะสนับสนุน และตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์โดยไม่บังเกิดการสูญสลาย พร้อมกันนี้ควรให้ความสนใจเป็นพิเศษในเรื่องทรัพยากรที่สำคัญ ๆ รวมทั้งเรื่องของน้ำ ที่ดิน และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity)" (กระทรวงการต่างประเทศ, ไม้ระบุปีที่พิมพ์ : ๑๙)

๒.๕.๑ การประยุกต์แผนปฏิบัติการที่ ๒๑ สู่เป้าหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ
องค์การการท่องเที่ยวโลก (WTO) และโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ได้ประยุกต์แนวคิดแผนปฏิบัติการที่ ๒๑ มากำหนดเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑). กระตุ้นให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชากรในสังคม ตลอดจนผู้บริโภค มีจิตสำนึกมากขึ้นในการคำนึงถึงขีดความสามารถของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในอันที่จะเอื้อต่อการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในชนบท ตลอดจนการปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพในพื้นที่ดังกล่าว

๒). เผยแพร่วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ในการวางแผน การบริหารจัดการ การวางกฎระเบียบ และการตรวจสอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อเป็นหลักประกันความยั่งยืนในระยะยาว

๓). ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ประสบผลสำเร็จ

๔). เพิ่มโอกาสสำหรับการตลาดที่มีประสิทธิภาพ ส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยว และ ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในตลาดระดับนานาชาติ (กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๕ : ไม่ระบุเลขหน้า)

ในเชิงปฏิบัติ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ผลักดันให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นวาระแห่งชาติ (National Agenda) มีการกำหนดนโยบาย กลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติเพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับทราบแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว มีการร่วมมือประสาน และร่วมกันดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ภายใต้ทิศทางเดียวกัน และมีความสอดคล้องต้องกัน เพื่อให้บรรลุซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในการนี้กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) และสมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย(สทอ.) ได้ร่วมกันจัดทำ "โครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ๒๕๔๕"

๒.๕.๒ แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เพื่อให้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการขยายผล ประเทศต่าง ๆ นำแนวคิดดังกล่าวไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ทางองค์การการท่องเที่ยวโลก (WTO) และโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ได้เสนอแนวทางในการจัดการไว้ดังนี้

๑). รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ควรกระตุ้นให้มีการจัดตั้งคณะทำงานประสานงานรัฐมนตรีขึ้นในหน่วยงานการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมแห่งชาติในระดับประเทศ โดยให้กิจกรรมที่องค์การการท่องเที่ยวโลกและโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติจัดขึ้นเป็นกิจกรรมระดับนานาชาติ

๒). รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ควรกำหนด สร้างความแข็งแกร่ง และเผยแพร่ยุทธศาสตร์ระดับประเทศ สำหรับโครงการเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ และมีการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยั่งยืนตามความเหมาะสม

๓). รัฐบาลควรให้ด้านวิชาการ งบประมาณ ตลอดจนส่งเสริมและอำนวยความสะดวก ในการสร้างและประกอบการธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามความเหมาะสม

๔). ควรจัดให้มีระบบการวางระเบียบและตรวจสอบ ประกอบด้วยผู้เกี่ยวข้องจากหลายฝ่ายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเกี่ยวกับความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม

๕). จัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติและระดับท้องถิ่น สำหรับการฉลองปีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ ประกอบด้วยผู้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทุกฝ่าย อาทิ หน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยว

เที่ยว หน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม ภาครัฐในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนเจ้าของพื้นที่ รวมถึงสื่อมวลชนในท้องถิ่น ฯลฯ

๖). เชื้อเชิญรัฐบาลและผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ แจงข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับประเทศที่เตรียมการไว้สำหรับปี ๒๕๔๕ แก่ฝ่ายเลขานุการองค์การท่องเที่ยวโลก และโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ ข้อมูลดังกล่าวจะได้รับการเผยแพร่ไปทั่วโลก

๒.๕.๓ กิจกรรมปีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ

องค์การท่องเที่ยวโลก (WTO) และโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) ได้กำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินในช่วงปีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติไว้ดังนี้

๑). ร่วมมือกับสหภาพการอนุรักษ์โลก (World Conservation Union - ICUN) จัดพิมพ์คู่มือการพัฒนาและการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน สำหรับการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ และเขตคุ้มครอง ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

๒). อำนวยความสะดวก และเข้าร่วมประชุมสัมมนาในระดับภูมิภาค เกี่ยวกับคุณลักษณะเฉพาะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่จะจัดขึ้นทั่วโลกในปี ๒๕๔๔ ถึงต้นปี ๒๕๔๕

๓). กำหนดหัวข้อวันท่องเที่ยวโลกปี ๒๕๔๕ ให้เป็นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

๔). จัดให้มีสถานที่ในเว็บเพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ตลอดจนตัวแทนผู้เกี่ยวข้อง สามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมและงานแสดงต่าง ๆ ตลอดจนแลกเปลี่ยนความรู้ที่ได้จากโครงการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

๕). กิจกรรมสำคัญของปีได้แก่การประชุมสุดยอดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโลก (World Ecotourism Summit) ซึ่งจัดให้มีขึ้นที่เมืองควีเบค แคนาดา เมื่อ ๑๙ - ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๔๕

๒.๕.๔ นโยบายหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กำหนดนโยบายหลักในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

๑). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษาและการจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรือลดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่อ่อนไหวง่ายต่อการถูกรบกวน และฟื้นตัวได้ยาก

๒). การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม ปรับให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สู่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวม

๓). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คำนึงถึงการพัฒนาด้านการศึกษา สร้างจิตสำนึก ที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่ามุ่งเน้นความเจริญในด้านเศรษฐกิจและการมีรายได้เพียงอย่างเดียว

๔). การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ความสำคัญด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรม ชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

๕). ให้ความสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกำหนดความสำคัญอันดับต้น ในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้องค์กรต่าง ๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และกำหนดวิธีการจัดการที่เหมาะสม

๖). นำแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ อาทิ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการจัดสรร และกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ

๗). สนับสนุนการศึกษา วิจัย และประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหา และการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน

๘). มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแลรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำตักเตือน และสร้างวินัยการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย

๙). จัดทำแนวทางปฏิบัติหรือคู่มือการจัดการ (Code of Conduct) แก่ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดำเนินไปอย่างถูกต้อง

๑๐). จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งในแนวตั้งและแนวนอน โดยให้มีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสาร และการจัดการร่วมกันในทุกระดับ

๒.๕.๕ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวสู่การมีมาตรฐานระดับสากล

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกำหนดแผนงานและโครงการพัฒนา รวมทั้งนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในระยะยาว มุ่งให้การท่องเที่ยวของประเทศไทยมีเอกลักษณ์ไทยในมาตรฐานสากล (World Class) ทั้งในด้านแหล่งท่องเที่ยวการให้บริการ และการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยมีองค์ประกอบดังนี้

๑). มีแหล่งท่องเที่ยวที่งดงาม ไม่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมหรือถูกทำลาย

- ๒). คงประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม ดำรงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย
- ๓). สิ่งแวดล้อมปลอดภัย
- ๔). มีความปลอดภัยจากอาชญากรรม อุบัติเหตุ และโรคภัยไข้เจ็บ
- ๕). มีระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกในปริมาณที่เหมาะสม สะดวก และมีคุณภาพในการบริการ
- ๖). มีการคมนาคมติดต่อถึงกันได้ทุกระบบ
- ๗). มีระบบโทรคมนาคมสาธารณะ สามารถติดต่อกับเมืองท่องเที่ยวหลักได้ทั่วโลก
- ๘). คนไทยมีความพร้อมที่จะให้บริการในมาตรฐานสากล และทุกคนจะได้รับการบริการในมาตรฐานเดียวกัน

บทที่ ๓

บริบทชุมชน ภูมินิเวศ และพลวัตทางสังคม

๓.๑ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ตำบลแม่ฮี้ตั้งอยู่ในหุบเขาอุดมสมบูรณ์ ล้อมรอบด้วยเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ซึ่งทอดจากดอยอินทนนท์กลาง ในพื้นที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ขึ้นไปยังบริเวณตะเข็บรอยต่อชายแดนไทย - พม่า ด้านเหนือสุดของอำเภอป่าคาย และบรรจบกับเทือกเขาแดนลาวซึ่งทอดกันเป็นแนวพรมแดนธรรมชาติของทั้งสองประเทศ บริเวณตะเข็บรอยต่อดังกล่าวเป็นแหล่งต้นธารของแม่น้ำป่าคายและแม่น้ำสายเล็ก ๆ อีกหลายสาย อันได้แก่ น้ำแม่เย็น น้ำแม่ฮี้ และน้ำแม่ปิงน้อย ฯลฯ ที่ล้นไหลลงแม่น้ำป่าคายในพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ หล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมอันอุดมสมบูรณ์ในหุบเขา

ตำบลแม่ฮี้มีพลวัตทางประวัติศาสตร์ยาวนาน มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนหลากหลายชาติพันธุ์ อาทิ ลัวะ ไทลื้อ คนเมือง ปกาเกอญอ ไทใหญ่ คนเมืองจากเชียงใหม่ แพร์ และน่าน โยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในช่วงบริษัทอมเนย์เบอร์มา และบริษัทบอร์เนียวตั้งสำนักงานท่าไม้ขึ้นที่ริมแม่น้ำป่าคาย ช่างชาวปกาเกอญอจากอำเภอแม่สะเรียง เชียงดาว และสันป่าตองมาเป็นควาญช้าง รวมทั้งนำหมูจากลาว ไทใหญ่ และต้องสูจากพม่าเข้ามาเป็นคณงาน ต่อมาเกิดการเกณฑ์ชาวบ้านจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่มาเป็นคณงาน สร้างถนนสายยุทธศาสตร์ให้กองทัพญี่ปุ่น จากแยกแม่มาลัย ผ่านอำเภอป่าคาย ปางมะผ้า อำเภอเมืองฯ เพื่อเข้าสู่ชายแดนพม่าด้านเมืองดอยก้อที่อำเภอขุนยวม และส่วนหนึ่งตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ที่ตำบลแม่ฮี้ (ดูรูปที่ ๑)

รูปที่ ๑ : เทือกเขาดนธงชัยตะวันตกโอบล้อมพื้นที่อุดมสมบูรณ์ของตำบลแม่ธิ

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตำบลแม่ธิ จำแนกตามช่วงเวลาได้ ๗ ช่วง ดังนี้

๓.๑.๑ ช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์

พื้นที่ตำบลแม่ธิในลุ่มน้ำปายโอบล้อมด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อน มีร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันได้ว่า พื้นที่แห่งนี้เคยเป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของมนุษย์ในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คณะผู้วิจัยได้สำรวจพบเศษชิ้นส่วนภาชนะเครื่องปั้นดินเผาหลายชิ้นก่อบในบริเวณเชิงเขาใกล้แม่น้ำปาย รวมทั้งเศษชิ้นส่วนภาชนะที่มีเสียงกังวาน มีความหนาและหนักคล้ายโลหะ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้มอบให้เป็นสมบัติของชุมชนและจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านแม่ปิง (ดูรูปที่ ๒)

รูปที่ ๒ : เศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่พบในหุบเขาลุ่มน้ำปาย

๓.๑.๒ ช่วงเป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะหรือละว้า

คนเชื้อสายลัวะหรือละว้าจัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์มอญ - เขมร เป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมของดินแดนสุวรรณภูมิ ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในบริเวณกว้าง อาทิ ในลุ่มน้ำชีน(น้ำเขิน) ที่เมืองเชียงตุง ลุ่มน้ำกกที่จังหวัดเชียงราย ลุ่มน้ำปิงที่อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง อำเภอแมริม อำเภอเมืองเชียงใหม่ ลุ่มน้ำซ่างเคียนบนดอยขุนซ่างเคียน และลุ่มน้ำแม่เหียะ อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ ฯลฯ

พื้นที่อำเภอเมืองเชียงใหม่ มีเมืองเก่าของชาวลัวะ คือ เวียงเจ็ดรินที่บ้านซ่างเคียน ตำบลซ่างเผือก เวียงเชษฐบุรี และเวียงสวนดอก ในพื้นที่ตำบลสุเทพ ซึ่งปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีโบราณสถานของลัวะกระจายอยู่ทั่วไป ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วาง ลุ่มน้ำแม่แจ่ม ลุ่มน้ำแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ ลุ่มน้ำลาง ลุ่มน้ำของ อำเภอปางมะผ้า ลุ่มน้ำปาย ลุ่มน้ำแม่เย็น ลุ่มน้ำแม่ฮี้ และลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย อำเภอปาย ลุ่มน้ำแม่ตื่น อำเภออมก๋อย และพื้นที่เทือกเขาในผืนป่าตะวันตก เขตอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

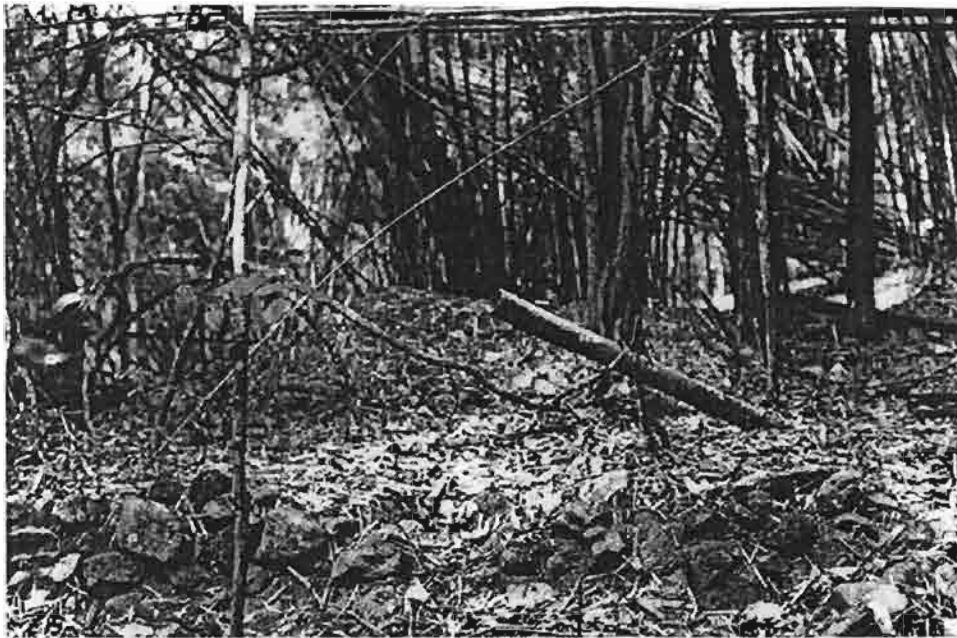
กล่าวโดยสรุป ในพื้นที่ป่าเขาลับซับซ้อนของเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก เทือกเขาถนนธงชัยกลาง และเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ล้วนเคยเป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของชาวลัวะ

มาก่อน ดังจะพบเห็นทรางโบราณสถานทางพุทธศาสนา และหลุมฝังศพของลัวะกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในหุบเขา บนที่ดอน และที่สูง (ดูรูปที่ ๓)

รูปที่ ๓ : หลุมฝังศพลัวะบนดอยในผืนป่าบนเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก

สำหรับพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย ปัจจุบันยังมีร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชนชาติลัวะปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนมาก คือ มีทรางวัดร้าง สถูปเจดีย์ และวิหารในพุทธศาสนาปรากฏอยู่มากมายในบริเวณกว้าง ทรางเจดีย์บางแห่งในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตกนั้นก่อสร้างด้วยหิน พร้อมกับมีกำแพงหินสร้างในลักษณะกำแพงแก้วล้อมรอบ ชาวบ้านปกากะญอเรียกสถานที่แห่งนี้ว่า "เจดีย์หิน" หรือ "'วัดหิน" ส่วนคนเมืองและชาวบ้านไทใหญ่ในอำเภอปาย เรียกว่า "วัดศิลา" ศาสนสถานบางแห่ง อาทิ เจดีย์บนยอดดอยแม่ฮี้ยังคงเค้าโครงด้านสถาปัตยกรรมให้เห็น (ดูรูปที่ ๔)

รูปที่ ๔ : "วัดศิลา" โบราณสถานของลัวะในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ใกล้น้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ)

ทราบโบราณสถานเหล่านี้ส่วนใหญ่ก่อสร้างด้วยอิฐขนาดใหญ่ พบเห็นได้ทั่วไปทั้งในหุบเขาลุ่มน้ำปาย ลุ่มน้ำแม่ฮี้ ลุ่มน้ำแม่เย็น ลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย รวมทั้งผืนป่ารกทึบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก คณะผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจแล้วประมาณ ๓๐ แห่ง และพบว่าทุกแห่งล้วนถูกขุดค้นทำลายมีสภาพเป็นโพรงหรือกองอิฐปรักหักพัง

นายป็น ป็นแก้ว อายุ ๘๓ ปี อดีตเจ้าอาวาสวัดหลวง ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย กล่าว ว่า "เฉพาะในพื้นที่ของอำเภอปาย ทั้งในเขตตัวเมืองและเขตป่าเขารอบนอก มีทราบโบราณสถานทางพุทธศาสนาของลัวะกระจายอยู่ไม่น้อยกว่า ๓๐๐ แห่ง ในเขตตัวเมืองปายก็มีให้เห็นอยู่หลายแห่ง เป็นต้นว่า บริเวณวังช้างเผือกริมคู้่งน้ำปาย บริเวณข้างเรือนรับรองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ริมแม่น้ำปายใกล้สะพานข้ามไปบ้านเวียงเหนือ และบนยอดแม่ฮี้" (ดูรูปที่ ๕ และรูปที่ ๖)

รูปที่ ๕ : นายปิ่น ปิ่นแก้ว

รูปที่ ๖ : นักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๑ สํารวจโบราณสถานของลัวะบนยอดดอยแม่ฮี้

ทรากรอบราณสถานเหล่านี้ นอกจากจะเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นตำบลแม่ฮี้แล้ว ยังมีคุณค่าในฐานะเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม และเป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอำเภอปายโดยรวม (อุตร วงษ์ทับทิม, ๒๕๔๔)

สำหรับสาเหตุที่ชาวลัวะสูญหายไปจากดินแดนเมืองปาย มีการสันนิษฐานกัน หลากหลายแง่มุม บ้างชี้ว่าผืนป่าแห่งนี้มีไข้ป่าชุกชุม ชาวลัวะส่วนหนึ่งอาจเจ็บป่วยด้วยโรคมาลาเรีย จึงพากันอพยพโยกย้ายหนีตายไปตามแนวเทือกเขาถนนธงชัย และเทือกเขาแดนลาวที่ทอดขึ้นไปยังดินแดนเหนือสุดของรัฐฉาน ซึ่งเป็นพื้นที่สูง มีอากาศหนาวเย็น ภาวะการเจริญพันธุ์ของยุงกันปล่องต่ำกว่าบริเวณป่าดิบทางตอนใต้ อย่างไรก็ตาม ข้อสันนิษฐานดังกล่าวยังไม่มีหลักฐานยืนยันทางวิชาการ

ด้านศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ชี้ว่า ชาวลัวะไม่ได้หายสาบสูญไปไหน เพียงแต่มีการผสมกลมกลืนทางด้านวัฒนธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ใหม่ กลุ่มที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับคนเมืองกลายเป็นคนเมือง กลุ่มที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับปกากะญอก็กลายเป็นปกากะญอไป ทศนะดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะตอบคำถามข้างต้นได้ดีที่สุด เนื่องจากมีเหตุผลรองรับที่ชัดเจน เหตุผลประการแรก คือ ชาวลัวะผู้มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ชี้ว่ารูปทรงของหอมีบ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย นั้นสร้างในลักษณะรูปทรงเดียวกับหอมีบ้านของชาวลัวะที่อำเภอสันป่าตอง

เหตุผลสนับสนุนอีกประการหนึ่ง คือ ชาวบ้านในชุมชนดั้งเดิมของตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองฯ และตำบลหนองควาย อำเภอหางดง ยังคงพิธีกรรมเซ่นไหว้ผียักษ์ด้วยการฆ่าควายหนุ่มเป็นเครื่องสังเวย ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ นั้นเป็นชาวลัวะดั้งเดิมของเมืองเชียงใหม่ที่ยังคงรักษารากเหง้าทางความเชื่อไว้ได้ แม้วิถีชีวิตความเป็นอยู่จะปรับเปลี่ยนมาเป็นคนเมืองแล้วก็ตาม

๓.๑.๓ ช่วงอยู่ใต้อำนาจอาณาจักรเชียงใหม่

ช่วงที่นครเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรล้านนา เมืองปายมีฐานะเป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ดังเห็นได้จากร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบเห็นได้ทั่วไป ทั้งในพื้นที่บ้านเมืองน้อยคือเจดีย์วัดเมืองน้อย และคูเมือง - กำแพงเมืองที่บ้านเวียงเหนือ ตำบลเวียงเหนือ รวมทั้งทรากวัดร้างในพื้นที่บ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี้ บ้านทรายขาว และบ้านแม่ปิง ตำบลแม่ฮี้

ช่วงระหว่างปี ๑๙๑๔ - ๒๐๖๘ อาณาจักรล้านนาซึ่งมีนครเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางอำนาจการบริหาร เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด อำนาจอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจแผ่ขยาย

กว้างขวางยิ่งกว่าสมัยใด ความเจริญดังกล่าวพัฒนาถึงขั้นสูงสุดในรัชสมัยพญาติโลกราช (๑๙๙๔ - ๒๐๓๐) จัดเป็นช่วงยุคทองของล้านนา ซึ่งดร.ฮันส์ เพนธ์ ได้ให้ภาพรวมของอาณาจักรล้านนาในช่วงเวลานั้นไว้ ดังนี้

“กองทัพที่เข้มแข็ง พระภิกษุมีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย กฎหมายที่เป็นธรรม ช่างฝีมือที่มีความสามารถ และมีวิวัฒนาการค้า การเกษตรกรรม การชลประทาน เหล่านี้ทำให้เมืองเชียงใหม่ และดินแดนล้านนาทั้งปวง กลายเป็นจุดศูนย์รวมแห่งอำนาจและวัฒนธรรมอันรุ่งเรือง ”

(วัชระ สันธูประมา อ่างโน ฮันส์ เพนธ์ . ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่, ๒๕๒๖)

ช่วงเวลาดังกล่าว ชุมชนแม่ฮ่องสอนมีสภาพไม่ต่างจากชุมชนในเมืองแพร่และเมืองน่าน ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรล้านนา และเนื่องจากเมืองปายเป็นเมืองในหุบเขา มีผืนป่าหนาที่บเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของช้างป่า เมืองปายจึงเป็นแหล่งช้างป่าที่สำคัญของเชียงใหม่ โดยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ส่งเจ้าแก้วเมืองมาเป็นหัวหน้าคณะจับช้างพลาย

๓.๑.๔ ช่วงอยู่ใต้อำนาจของพม่า

ในปี ๒๑๐๑ กองทัพอังวะภายใต้การนำของกษัตริย์มะยिनหนอง(บุเรงนอง) ได้ยึดเมืองเชียงใหม่และกวาดต้อนผู้คนจากเมืองเชียงใหม่เข้าไปไว้ในพม่า กษัตริย์มะยिनหนองใช้วิธีแบ่งแยกแล้วปกครอง โดยแบ่งล้านนาออกเป็น ๒ ส่วน คือ เมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงแสน

สำหรับเมืองปาย เนื่องจากมิใช่เป็นเมืองที่มีความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ เมืองปายในช่วงเวลานั้นจึงมีอิสระจากศูนย์กลางอำนาจของทั้งเชียงใหม่และพม่า ส่วนเมืองเชียงใหม่ ในการปกครองระดับสูงให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ปกครองดั้งเดิม แต่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของพม่า ในบางช่วงพม่าส่งคนเข้ามาปกครอง ส่วนระดับกลางและระดับล่างให้ชาวเมืองเชียงใหม่ปกครองดูแลกันเอง

หลังจากมีความพยายามกอบกู้เอกราชของเทพสิงห์หรือเจ้าชี้นุต อังวะได้ส่งกำลังทหารเข้าปราบปรามในปี ๒๓๐๖ และกวาดต้อนชาวเมืองเชียงใหม่ไปยังอังวะจนแทบหมดสิ้น เชียงใหม่กลายเป็นเมืองร้างอยู่นานหลายปี ต่อมาในปี ๒๓๓๖ พม่าได้ลดอำนาจของเชียงใหม่

โดยให้เมืองแพร์ น่าน พะเยา ลำปาง ฝาง เมืองสาด เชียงทอง และเทิง เปลี่ยนมาขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ (อ้างแล้ว : ๒๐)

กรณีการกวาดต้อนชาวเมืองเชียงใหม่ไปอยู่เมืองอังวะดังกล่าว มีการสันนิษฐานว่าชาวลัวะในเมืองปายและปางมะผ้าอาจถูกกองทัพพม่ากวาดต้อนขึ้นไปไว้ทางเหนือสุดของรัฐฉาน เช่นเดียวกับชาวเมืองเชียงใหม่ที่ถูกกวาดต้อนไปไว้ที่เมืองอังวะ เพื่อป้องกันมิให้ผู้นำกู่เอกราชของเมืองเชียงใหม่เกณฑ์ชาวลัวะไปใช้เป็นกำลังในการต่อต้านอำนาจของพม่า อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวเป็นเพียงข้อสันนิษฐาน ไม่มีหลักฐานทางวิชาการรองรับ

ส่วนเมืองเชียงใหม่ให้ขึ้นตรงต่ออังวะโดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากช่วงเวลานั้นกษัตริย์มะยิ่นหน่อง (บุเรงนอง) ได้แผ่แสนยานุภาพทางทหารเข้าไปยึดครองอาณาจักรล้านช้างศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง) จึงมีเหตุจำเป็นที่ต้องใช้เมืองเชียงใหม่เป็นสะพานเชื่อมทอดขยายอำนาจไปยังเมืองหลวงพระบาง

๓.๑.๕ ช่วงยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ชาวไทยใหญ่จากเมืองต่าง ๆ ในรัฐฉาน อาทิ เมืองมาว ลาเซียว ตั้งยาน แสนหวี สีป้อ เมืองนาย เมืองปิ่น เจียงตอง เชียงตุง หมอกใหม่ เมืองปาย ลังเคอ ฯลฯ เดินทางลงมาค้าขายและตั้งถิ่นฐานที่เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร์ น่าน และเมืองปายมาเป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว เฉพาะในเมืองปาย ชาวไทใหญ่ได้สร้างเมืองขึ้นที่บ้านดอนซึ่งเป็นพื้นที่ตอนกลางหุบเขาฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปาย ดังมีคูเมือง ประตูเมือง และกำแพงเมืองรูปสี่เหลี่ยมปรากฏอยู่อย่างสมบูรณ์ (ปัจจุบันคือบ้านเวียงเหนือ - ผู้วิจัย)

ชาวไทยใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองปาย ยกให้ช่างซอหรือขุนสว่างปายเป็นเจ้าฟ้าปกครอง เจ้ามโหตรประเทศ เจ้าผู้ครองเมืองเชียงใหม่ส่งเจ้าแก้วเมืองมาเดินทางมาสำรวจเขตแดนด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ และคล้องช้างไปใช้งานที่เชียงใหม่ เจ้าแก้วเมืองมาเห็นว่าเมืองปายมีหุบเขากว้างใหญ่มีแม่น้ำปายไหลผ่ากลางเหมือนเมืองเชียงใหม่ จึงแนะนำให้ขุนสว่างปายย้ายเมืองจากเวียงเก่า คือ "เวียงเหนือ" ไปสร้างเวียงใหม่ ในที่ราบกลางหุบเขาลุ่มน้ำปาย คือ "บ้านเวียงใต้" ในปัจจุบัน

ปี ๒๔๑๗ หลังขุนสว่างปายถึงแก่กรรม เจ้ามโหตรประเทศได้มอบหมายให้ พระกำกัณฑ์ บุตรชายของขุนสว่างปายผู้มีเชื้อสายของพญาสิงหนาทราชา เจ้าฟ้าเมืองแม่ฮ่องสอน ขึ้นเป็นเจ้าฟ้าปกครองเมืองปายสืบแทน พระกำกัณฑ์ได้ปรับปรุงบ้านเวียงใต้ ก่อสร้างถนนหลัก ๔ สาย มีถนนขอยตัดเชื่อมเป็นตาราง แล้วตั้งหอเจ้าฟ้าขึ้นในบริเวณซึ่งเป็นที่ว่าการอำเภอปายในปัจจุบัน จากนั้นจัดแบ่งพื้นที่ให้แก่ละกลุ่มชนก่อตั้ง "ป๊อก" หรือหมู่บ้านของตนขึ้น

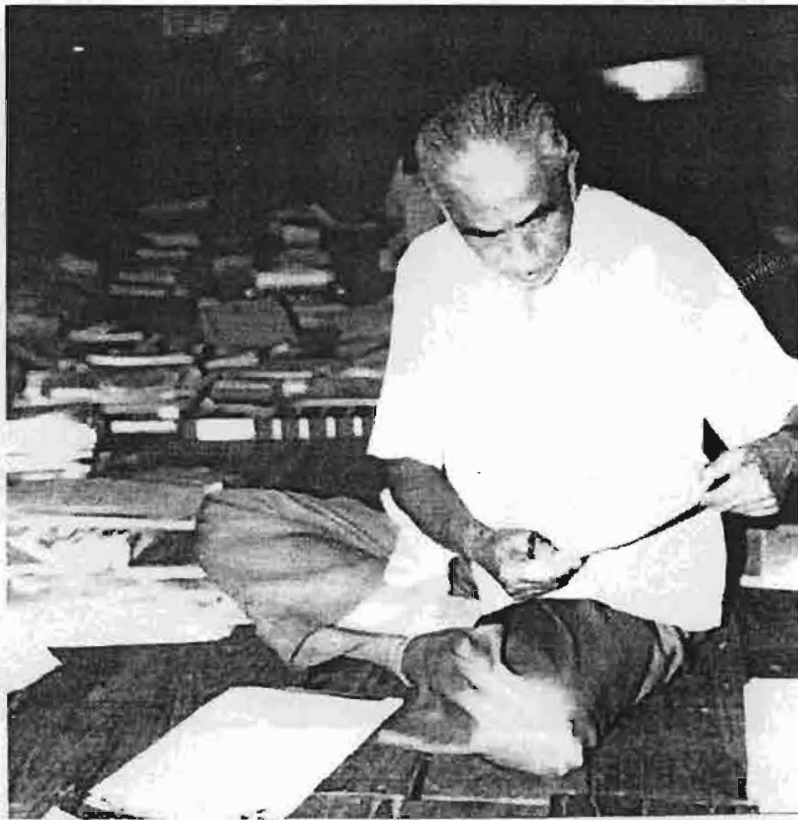
นอกจากนี้พะก่ากันนะยังได้แบ่งพื้นที่ของเวียงใหม่หรือ "เวียงใต้" ให้กลุ่มคนเมืองที่อพยพโยกย้ายมาจากเมืองแพร์ เมืองน่าน เมืองพร้าว บ้านป่าขามหลวง และพวกเชื้อสายเจ้าเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งชาวไทใหญ่จากเมืองเชียงตอง เชียงตุง เมืองป๋น ก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นโดยตั้งเป็น "ป๊อก" ต่าง ๆ ดังนี้

หมู่ที่ ๑ คือ "ป๊อกเมืองพร้าว" มาจากเมืองพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

หมู่ที่ ๒ คือ "ป๊อกเชียงตอง" หรือ "ป๊อกเจียงตอง" ที่เรียกชื่อนี้เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไตหรือไทใหญ่อพยพโยกย้ายมาจากเมืองเชียงตอง และเมืองอื่น ๆ ในรัฐฉาน (ต่อมาถูกรวมกับป๊อกเมืองพร้าวเพื่อสะดวกในการปกครอง โดยให้คนจากเมืองพร้าวซึ่งเป็นคนไทยเป็นหัวหน้าปกครองหมู่บ้าน - ผู้วิจัย)

หมู่ที่ ๓ คือ "ป๊อกป่าขาม" มาจากบ้านป่าขามหลวง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

หมู่ที่ ๔ คือ "ป๊อกเมืองน่าน" ผู้คนส่วนใหญ่มาจากจังหวัดน่าน และจังหวัดแพร่ ต่อมา มีกลุ่มคนจากบ้านหม้อ เชียงใหม่อพยพเข้ามา จึงตั้งเป็นหมู่บ้านเรียกว่า "ป๊อกเจ้าหม้อ" (เจริญวรรณะยอดคำ : ๑๔) (ดูรูปที่ ๗)

รูปที่ ๗ : ครูเจริญ วรรณะยอดคำ

ต่อมาประชากรในตัวเมืองปายได้เพิ่มจำนวนหนาแน่นมากขึ้น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยได้จัดแบ่งหมู่บ้านจากเดิมที่มีอยู่เพียง ๔ หมู่บ้าน ออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ ๑ บ้านเมืองพร้าว อยู่ในบริเวณบ้านเมืองพร้าวเดิม

หมู่ที่ ๒ บ้านเจ้าหม้อ อยู่ในพื้นที่ซึ่งเคยเรียกว่า "ป๊อกเจ้าหม้อ" และ "ป๊อกเมืองน่าน"

หมู่ที่ ๓ บ้านป่าขาม อยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็น "ป๊อกป่าขาม" เดิม

หมู่ที่ ๔ บ้านเมืองแพร่ อยู่ในพื้นที่ "ป๊อกเมืองแพร่" และ "ป๊อกเจียงตอง" เดิม

ช่วงที่บริษัทบอมเบย์เบอร์มาและบริษัทบอร์เนียวของอังกฤษ นำคนจากเมืองแพร่และเมืองน่านเข้ามาเป็นแรงงานทำไม้มากขึ้น เจ้าฟ้าเมืองปายจึงเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ว่า "ป๊อกเมืองแพร่" และได้สั่งให้ชาวปกากะญอที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำปายฝั่งตะวันตก ย้ายไปอยู่ฟากตะวันออก คือ บ้านท่าปาย บ้านห้วยแก้ว และบ้านแม่ปิงในปัจจุบัน (สัมภาษณ์ นายเตอเหลอ ไซ่ กูวอ) (รูปที่ ๘)

รูปที่ ๘ : นายเตอเหลอไซ่ กูวอ

หมู่ที่ ๕ บ้านน้ำฮู เป็นชุมชนชาวไทยใหญ่ที่อพยพโยกย้ายจากรัฐฉานเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ และดูแลวัดน้ำฮูซึ่งนอกจากจะมีวิหารและพระพุทธรูปที่สร้างในบริเวณตาน้ำ หรือ “น้ำฮู” ในภาษาไทยใหญ่แล้ว ยังมีสถูปบรรจุอัฐิและเกสาของพระนางสุพรรณกัลยาที่สมเด็จพระนเรศวรนำมาจากพม่า โดยใช้เส้นทางจากเมืองแหงมายังเมืองปาย ซึ่งเป็นเส้นทางเดินทัพที่สำคัญสายหนึ่งของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

หมู่ที่ ๖ บ้านห้วยปู เป็นชุมชนที่ประชากรอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งอยู่ใหม่ บริเวณเนินเขาด้านทิศใต้ของสนามบินเมืองปาย

หมู่ที่ ๗ บ้านใหม่สหสัมพันธ์ เป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่ ประชากรเดิมเป็นอดีตทหารจีนคณะชาติ จากกองพล ๙๓ และต่อมามีชาวลีซอโยกย้ายมาตั้งชุมชนอยู่ใกล้ ๆ

หมู่ที่ ๘ บ้านแสงทองเวียงใต้ เป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นใหม่หลังจากรายการขยายตัวเมืองออกไปทางด้านทิศใต้

๓.๑.๖ ช่วงอังกฤษเข้ามาสัมปทานทำไม้

ผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ของเมืองปายเป็นแหล่งไม้สักที่สำคัญมากแห่งหนึ่งของภาคเหนือช่วงทศวรรษที่ ๒๔๓๐ บริษัทบอมเบย์เบอร์มาและบริษัทบอร์เนียวของอังกฤษ ได้เข้ามาขอรับสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ภาคเหนือจากเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และได้ตั้งสำนักงานขึ้นในเชียงใหม่ พร้อมทั้งตั้งสำนักงานสาขาขึ้นในเมืองแม่ฮ่องสอน และเมืองปาย พร้อมกันนี้ก็ได้อาศัยเงินกู้ยืมขนาดใหญ่ขึ้นที่มะละแหม่ง (เมืองเมะลำไฮในปัจจุบัน – ผู้วิจัย) เพื่อซื้อไม้สักเป็นแผ่นส่งไปจำหน่ายยังประเทศในยุโรป โดยบริษัทบอร์เนียว และบริษัทบอมเบย์เบอร์มา ตัดไม้ในผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ของเมืองปาย แล้วชักลากลงแม่น้ำมดเป็นแพล่องตามลำน้ำปายไปยังแม่ฮ่องสอน กระทั่งไหลลงสู่แม่น้ำสาละวินหรือแม่น้ำคง จากนั้นแปรรูปเป็นไม้แผ่นแล้วลำเลียงไปยังอ่าวมะละแหม่ง เพื่อส่งออกไปจำหน่ายยังประเทศอังกฤษ

ในการนี้บริษัททำไม้ของอังกฤษได้นำชาวขมุหรือชาวลาว รวมทั้งตองสูและไทใหญ่จากรัฐฉาน เข้ามาเป็นแรงงานชักลากไม้ในเชียงใหม่ประมาณ ๒๐๐ คน โดยเฉพาะตองสูและไทใหญ่จากรัฐฉาน ส่วนใหญ่ให้ทำงานในพื้นที่เมืองปาย

นายมาอู เจียววิน ชาวปกากะญอวัย ๗๓ ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย กล่าวถึง “บริษัทบอร์เนียว และบริษัทบอมเบย์เบอร์มาของอังกฤษ ได้เข้ามาตั้งสำนักงานขึ้นที่อำเภอปาย มีฝรั่งหมื่นเวียนมาประจำอยู่ประมาณ ๑๐ คน บางคนก็ออกไปคุมงานตามปางไม้ในป่า สำนักงานทั้งสองแห่งมีคนเชียงใหม่ คือ นายแถม ชัยกุลเป็นนายห้าง มีการว่าจ้างคนพื้นเมืองจากบ้านแม่วาง บ้านกาด สันป่าตอง คนไทลื้อจากสะเมิง ส่วนหนึ่งมาจาก

ลำพูนและเมืองแพร่ พร้อมทั้งนำคนงานพม่าและไทใหญ่จากรัฐฉานเข้าเป็นคนงาน มีชาวปกากะญอ จากแม่สะเรียงและเมืองคองมาเป็นคนงานทำไม้ด้วย”

“บริษัทบอมเบย์เบอร์มาและบริษัทเบอร์เนียว ให้คนงานตัดโค่นต้นไม้ในผืนป่าบนภูเขา สองฝั่งน้ำแม่เย็น น้ำแม่ฮี้ น้ำแม่ปิง ห้วยแม่ยะ ห้วยแม่เมือง ห้วยช้างเผือก และห้วยอีถ่าง แล้วให้ความรู้ช่างชาวปกากะญอชักลากลงมายังแม่น้ำปาย จากนั้นคนงานไทใหญ่ ต้องสู้และคนเมืองก็จะมัดซุงให้เป็นแพ พอฝนตกหนักน้ำป่าไหลบ่าลงมา ก็จะล่องแพซุงตามลำน้ำปายลงไปยังแม่ฮ่องสอน แล้วเข้าไปในพม่าตามแม่น้ำสาละวิน”

“คนงานปกากะญอบางคนได้เมียตั้งรกรากอยู่ที่บ้านเมืองแปง บ้านแม่ปิง บ้านแม่เย็น คนงานไทใหญ่ส่วนหนึ่งได้เมียที่แม่เย็น สร้างวัดพระธาตุแม่เย็นเป็นศูนย์รวมจิตใจ ตั้งรกรากสืบลูกหลานมาถึงปัจจุบัน บางคนก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ป๊อกเจียงตอง ตำบลเวียงใต้(บ้านเมืองแพร่ในปัจจุบัน - ผู้วิจัย) อย่างเช่นพ่อเต๋ม่านาน พ่อของครูเจริญ วรรณะยอดคำ อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านแม่ปิง ซึ่งเป็นคนคุมสร้างทางให้ทหารญี่ปุ่นช่วงสงคราม นั้นมาจากเมืองตั้งยานทางตอนเหนือของรัฐฉาน”

นายเตอเหล่อไซ่ กรวอ ชาวปกากะญอบ้านห้วยแก้ว อายุ ๘๓ ปี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว - ผู้วิจัย) ผู้เคยเป็นคนงานทำไม้ให้บริษัทเบอร์เนียวที่เชียงใหม่ กล่าวถึงช่วงนั้นว่า “สมัยหนุ่มไปทำงานชักลากไม้ให้ฝรั่งที่เชียงใหม่ ได้ค่าตอบแทนเป็นเงินรูปี เงินไทยหายาก แต่ว่าอยู่ได้ไม่นานเท่าไร พวกเขาหาว่าขี้เกียจ สิ่งอะไรก็เอาแต่เฉย ไม่ยอมทำ ความจริงแล้วไม่ได้ขี้เกียจ เพียงแต่ตอนนั้นฟังภาษาไทยไม่ค่อยรู้เรื่อง ไม่รู้ว่าเขาบอกให้ทำอะไร ในหมู่คนงานด้วยกันนี้พวกขมุหรือพวกซาทำงานแข็งขันที่สุด ทำงานเก่งจริง ๆ”

คนขมุ ต้องสู้ และไทใหญ่ที่เข้ามาเป็นคนงานทำไม้เหล่านี้มีศิลปวัฒนธรรม ภาษาพูดขนบจารีตประเพณี ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีการผลิตแบบพื้นบ้านในรูปแบบเฉพาะของตนเอง ส่วนหนึ่งแต่งงานสืบลูกหลานอยู่ในตำบลแม่ฮี้ และมีการหลอมรวมผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม จนปัจจุบันวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนเหล่านี้ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสวัฒนธรรมคนเมือง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักของดินแดนล้านนา

๓.๑.๗ ช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา

ปี ๒๔๘๔ - ๒๔๘๕ จอมพลป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีประกาศนโยบายรัฐนิยม และมีแนวคิดโครงการ “มหาอาณาจักรไทย” ที่มุ่งขยายดินแดนของไทยให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ที่มีคนเชื้อสายไทยอาศัยอยู่ อันเป็นแนวคิดคลั่งชาติ (Chauvinism) แบบเดียวกับ การเน้นสายเลือดอารยันของฮิตเลอร์ และแนวคิด “การร่วมวงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา” ของญี่ปุ่น (อุคร วงษ์

ทับทิม, ๒๕๔๓ : ๑๑๕) มีการส่งทหารม้า และทหารราบเข้ามาในเมืองปายเป็นจำนวนมาก โดยตั้งกองบัญชาการขึ้นที่โรงเรียนบ้านเวียงใต้ ตั้งกองเสียบึงสัมภาระขึ้นที่วัดหลวง จากนั้นส่งทหารช่างสร้างทางจากบ้านเวียงเหนือ ผ่านบ้านตาลเจ็ดต้นขึ้นไปยังตำบลเมืองแหง อำเภอเชียงดาว (ปัจจุบันอยู่ในอำเภอเวียงแหง - ผู้วิจัย) เพื่อเข้าสู่ประเทศพม่า ซึ่งเมื่อครั้งอดีตเส้นทางสายนี้เคยใช้เป็นเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาก่อน

หลังจากนั้นจอมพลป. พิบูลสงครามได้สร้างเรือนรับรองไม้สักขนาดใหญ่ขึ้นที่ริมแม่น้ำปาย ตรงบริเวณสะพานข้ามแม่น้ำปายไปยังบ้านเวียงเหนือ แต่ต่อมาอำเภอปายได้รื้อเอาไม้ไปสร้างอาคารที่ว่าการอำเภอปาย (ปัจจุบันรื้อไปสร้างอาคารสำนักงานอาสาศึกษา(อส.) - ผู้วิจัย)

ปี ๒๔๘๖ นายพลยาโนแห่งกองทัพญี่ปุ่นได้ส่งหน่วยทหารช่างมาสำรวจและสร้างเส้นทางสายยุทธศาสตร์จากแม่มาลัย สันมหาพล อำเภอแม่แตง ผ่านอำเภอปาย ไปยังเมืองแม่ฮ่องสอน เพื่อเข้าสู่ชายแดนพม่าที่อำเภอขุนยวม

ในการสร้างทางสายยุทธศาสตร์ของทหารช่างญี่ปุ่นดังกล่าว ได้กำหนดแนวก่อสร้างโดยใช้เส้นทางเดิมที่ทางอำเภอเกณฑ์ชาวบ้านผู้ไม่เสียค่ารัชชูปการ หรือเงินภาษีบำรุงแผ่นดินที่เก็บเป็นรายบุคคล จากบรรดาชายฉกรรจ์ที่ไม่ได้รับราชการทหาร ให้มาทำงานสร้างทางสำหรับให้ไปมาหาสู่กันระหว่างเมืองกับหมู่บ้านในชนบท

ในการนี้ทหารช่างญี่ปุ่นได้มีการแบ่งเส้นทางออกเป็นช่วง ๆ ดังนี้

ช่วงแรกเริ่มจากแยกแม่มาลัย ที่อำเภอสันมหาพน (ชื่อเดิมของอำเภอแม่แตง - ผู้วิจัย) มายังป่าแบ่ ช่วงต่อมาจากป่าแบ่มายังโป่งเดือด และจากโป่งเดือดมายังก๊วยคองหมาซึ่งเป็นเขตติดต่อกับอำเภอปาย ช่วงอำเภอปายเริ่มจากก๊วยคองหมามายังดอยอี कांग จากดอยอี कांगมายังบ้านแม่ปิง และจากบ้านแม่ปิงมายังบ้านเวียงใต้ จากนั้นสร้างต่อไปยังเขาผาแดง ปางมะผ้า แม่ฮ่องสอน และขุนยวม ตามลำดับ

นายเจริญ วรรณะยอดคำ อายุ ๘๐ ปี อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านแม่ปิงกล่าวว่า "หน่วยทหารช่างที่มีร.ท.ฟูยีเป็นหัวหน้า เริ่มสร้างทางช่วงระหว่างดอยอี कांगถึงบ้านแม่ปิงในช่วงต้นเดือนตุลาคม ๒๔๘๖ นายอำเภอปายสั่งการให้แคว้น(กำนัน)และแก่บ้าน(ผู้ใหญ่บ้าน)เกณฑ์ชายหนุ่มจากหมู่บ้านต่าง ๆ มาเป็นคณงานหมู่บ้านละ ๑๐ คน ในอัตราค่าจ้างวันละ ๑ บาท ทำงานคนละ ๗ วัน ช่วงนั้นอำเภอปายมี ๕ ตำบล ต้องเกณฑ์คณงานอาทิตย์ละ ๕๐๐ คน นายอำเภอมอบหมายให้ผมเป็นผู้ประสานงานกับทหารญี่ปุ่นในการสร้างทางช่วงเมืองปาย มีนายบุญตัน มณีเทศ นายโปรษณีย์ปาย นายหลู่ กะณะหลวง นายตีบ ปวงฟู ครูโรงเรียนบ้านแม่ปิง และผมซึ่งเป็นครูใหญ่โรงเรียนบ้านแม่ปิง เป็นผู้ควบคุมการทำงานและจ่ายเงินค่าแรง"

“ทหารช่างใช้บ่อน้ำพุร้อนท่าปายเป็นจุดพัก บรรดาทหารญี่ปุ่นที่เดินทัพมายังเมืองปาย ก่อนเข้าสู่พม่า ตั้งแคมป์อยู่ที่นี้เช่นกัน เมื่อเส้นทางช่วงนี้สร้างเสร็จกองทัพญี่ปุ่นได้ตั้งกองบัญชาการขึ้นที่วัดหลวง ตั้งโรงพยาบาลสนามและคลังเบียงขึ้นที่วัดกลาง กระจายกำลังทหารไปพักตามวัดต่าง ๆ ทั่วเมืองปาย รวมทั้งที่วัดหัวนาและวัดน้ำฮู และใช้พื้นที่ด้านหลังวัดกลาง และหลังวัดป่าขามเป็นสุสานฝังศพทหารที่เสียชีวิต พร้อมกันนี้มีการใช้วัวต่างม้าต่างลำเลียงเสบียงอาหารจากนาจะลอง เมืองแหง แม่แตง และเชียงดาวมารวมไว้ที่นี่”

นายเตอเหล่อโซ่ กูวอว กล่าวว่ “ช่วงนั้นอยู่กับคนในหมู่บ้านถูกเกณฑ์ไปเป็นแรงงานสร้างทาง ช่วงจากดอยอี कांगมายังบ้านแมปิง ได้ค่าแรงวันละ ๑ บาท ต่อมาโดนเกณฑ์อีกรอบ เพราะทหารญี่ปุ่นรีบเร่งสร้างทางให้เสร็จเพื่อส่งทหารเข้าไปรบ โดยเพิ่มค่าแรงเป็นวันละ ๓ บาท มีการตั้งค่ายพักทหารและคนงานเป็นจุด ๆ เช่น ห้วยอี कांग ห้วยทราย ริมน้ำท่าปาย และบ่อน้ำร้อนท่าปาย เฉพาะจุดหลังนี้มีทหารญี่ปุ่นที่เดินทางจะเข้าไปรบในพม่าพักอยู่นับหมื่นนาย ทหารญี่ปุ่นมีระเบียบวินัยดี ไม่มีใครรังแกชาวบ้าน ผิดกับพวกทหารไทย คือ กองทหารม้าที่เข้ามาในหมู่บ้านแล้วรบกวนรังแกชาวบ้าน เจอไก่เอาไก่ เจอหมูเอาหมู ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านต้องพากันหลบหนีทหารไทยเข้าไปอยู่ในป่า”

“ช่วงนั้นทหารญี่ปุ่นจ่ายค่าแรงให้คนงานไทยด้วยเงินบาท มีครูเจริญซึ่งเป็นครูใหญ่โรงเรียนบ้านแมปิงเป็นคนจ่าย ค่าทหารญี่ปุ่นตรงริมน้ำห้วยทรายนั้นทหารญี่ปุ่นสั่งห้ามมิให้ใครเข้าไปใกล้อย่างเด็ดขาด เนื่องจากมีโรงพิมพ์ธนบัตรของญี่ปุ่นตั้งอยู่ เป็นที่รู้กันว่าเงินบาทที่ครูเจริญและญาติคนอื่น ๆ นำมาจ่ายให้พวกคนงานสร้างทาง นั้นพิมพ์ในค่ายแห่งนี้”

นายดี คิดกันไว้ อายุ ๘๐ ปี ชาวบ้านท่ารั้ว ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ หนึ่งในผู้ที่ถูกเกณฑ์ไปเป็นแรงงานสร้างทางให้กองทัพญี่ปุ่น กล่าวว่า “ทางอำเภอมี่คำสั่งให้บรรดาแก่บ้าน(ผู้ใหญ่บ้าน)ในตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด เกณฑ์คนหนุ่มในหมู่บ้าน ๆ ละ ๒๐ คน ไปเป็นแรงงานสร้างทางให้กองทัพญี่ปุ่น พอถูกเกณฑ์ แต่ไม่ได้เป็นแรงงานสร้างทาง หัวหน้าทหารหน่วยสร้างทางของญี่ปุ่นให้พ่อทำงานในหน่วยเสบียง ”

“ช่วงที่เริ่มสร้างทาง ทหารญี่ปุ่นตั้งโรงพิมพ์ธนบัตรขึ้นในบริเวณที่ปัจจุบันเป็นด้านหลังตลาดแม่มาลัย เงินที่พิมพ์จากโรงพิมพ์ธนบัตรแห่งนี้ เวลานั้นคนเมืองเราเรียกกันว่า “เงินกาแดง” ที่เรียกเช่นนี้ก็เนื่องจากตัวเลขบนธนบัตรพิมพ์ด้วยหมึกสีแดง ผิดกับตัวเลขธนบัตรทั่วไปที่พิมพ์ด้วยหมึกสีดำ พ่อเคยเห็นคนไทยไปลักเงินของทหารญี่ปุ่นออกมาเป็นกระสอบ คนพวกนี้มีการศึกษาดี หมูชาวบ้านในตำบลสันปูเลยที่ถูกเกณฑ์ไปสร้างทางด้วยกัน เดียวนี้ตายไปจนจะหมดแล้ว ทั้งตำบลเหลืออยู่แค่สองคนเท่านั้น” (ดูรูปที่ ๙)

รูปที่ ๙ : นายดี คิดกันไว้

๓.๒ การเมืองการปกครอง

นับแต่ปี ๒๓๓๐ เป็นต้นมา ตำบลแม่ฮ่องสอนมีการจัดการปกครองในรูปแบบหมู่บ้านและตำบล โดยมีประชากรอาศัยอยู่หลากหลายชาติพันธุ์ ทั้งชาวลัวะซึ่งเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิม คนเมืองจากเชียงใหม่ที่เจ้าแก้วเมืองมาพามาจับช้าง ชาวปกากะญอ และชาวไทลื้อ ปี ๒๔๔๔ อำนาจจากส่วนกลางคือกรุงเทพฯ ได้ประกาศจัดการปกครองหัวเมือง ให้เมืองปาย แม่ละเรียง ขุนยวม และแม่ฮ่องสอน ขึ้นกับมณฑลพายัพ แต่ยังไม่มีการส่งข้าราชการจากส่วนกลางเข้ามาปกครอง ยังคงให้เจ้าฟ้าเมืองปายปกครองดั้งเดิม สำหรับตำบลแม่ฮ่องสอนมีการปกครองภายในชุมชน คือ "แก่บ้าน" (ผู้ใหญ่บ้าน) และ "แคว้น"(กำนัน) เป็นผู้ปกครองดูแล ดังมีรายชื่อดังนี้

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง	ช่วงระยะเวลาดำรงตำแหน่ง
๑	พ่อขุนอาจ	ผู้ใหญ่บ้าน	๒๓๓๐ - ๒๓๖๗
๒	นายดาว ธรรมใจ	ผู้ใหญ่บ้าน	๒๓๙๗ - ๒๔๒๓
๓	นายทอน แอเปา	กำนัน	๒๓๖๗ - ๒๓๙๗

๔	นายจ่าน สามปั้น	ผู้ใหญ่บ้าน	๒๕๒๓ - ๒๕๔๗
๕	นายคำ ตุ่นหล้า	ผู้ใหญ่บ้าน	๒๕๔๘ - ๒๕๘๐
๖	นายวงษ์ พรหมรังสี	กำนัน	๒๕๘๓ - ๒๕๐๐
๗	นายใจมา เมธานันทวงศิน	กำนัน	๒๕๐๑ - ๒๕๐๘
๘	นายไชยยันต์ ยุกตานนท์	ผู้ใหญ่บ้าน	๒๕๐๘ - ๒๕๑๖
๙	นายชুম มุลคำ	กำนัน	๒๕๑๗ - ๒๕๒๗
๑๐	นายบัญญัติ ปันคำมา	ผู้ใหญ่บ้าน	๒๕๒๗ - ๒๕๓๖
๑๑	นายเสวก กองสิงห์	ผู้ใหญ่บ้าน	๒๕๓๖ - ๒๕๓๘
๑๒	นายประเสริฐ คำมูลใส	ผู้ใหญ่บ้าน	๒๕๓๘ - ๒๕๔๓
๑๓	นายกอน ปุ๊ตธรรม	กำนัน	๒๕๔๓ - ปัจจุบัน

(ที่มา : ปรับปรุงจากฐานข้อมูลชุมชนใน"ศาลาประชาธิปไตย" ตำบลแม่ฮี้)

๓.๒.๑ บ้านแม่เย็น หมู่ที่ ๑

บ้านแม่เย็นเป็นชุมชนปกากะญออีกแห่งหนึ่งของอำเภอปาย ชุมชนเดิมตั้งอยู่บริเวณเชิงดอยแม่ฮี้ใกล้ลำน้ำแม่เย็นซึ่งอยู่ด้านเหนือของบ้านแม่เย็นในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าและบริษัทบอร์เนียวเข้ามาทำไม้ จำนวนประชากรบ้านแม่เย็นเริ่มทวีมากยิ่งขึ้น มีปกากะญอจากแม่สะเรียง ไทใหญ่จากเมืองต่าง ๆ ในรัฐฉาน และคนเมืองจากอำเภอเวียงแหง อำเภอสันป่าตอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน มีการแต่งงานและการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างวัฒนธรรม กระทั่งปัจจุบันอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประชากรส่วนใหญ่ หลอมรวมอยู่ภายใต้กระแสวัฒนธรรมของคนเมืองหรือกระแสวัฒนธรรมล้านนา

นายมาฮู เชียงวิน กล่าวถึงการทำไม้ในช่วงนั้นว่า "บริษัทบอร์เนียวและบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าของอังกฤษเข้ามาตั้งสำนักงานทำไม้ขึ้นริมแม่น้ำปาย บริเวณที่เป็นโรงเรียนอนุบาลเวียงใต้ในปัจจุบัน (อาคารสำนักงานดังกล่าวรื้อไปแล้ว - ผู้วิจัย) "พร้อมกันนี้ได้ว่าจ้างคนพื้นเมืองจากเชียงใหม่และเมืองแพร่ รวมทั้งนำคนงานไทใหญ่จากรัฐฉานเข้ามาเป็นคนงาน และมีการจ้างช่างและความช่างชาวปกากะญอจากเมืองคอง แม่วาง และแม่สะเรียงมาเป็นคนงานด้วยจำนวนหนึ่ง"

ปัจจุบันบ้านแม่เย็น มีประชากร ๘๑ ครัวเรือน จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนจริงทั้งสิ้น ๓๓๙ คน นอกจากนี้ยังมีหย่อมบ้านอีก ๒ หย่อมบ้าน คือ บ้านลีซอหัวแม่เย็น ตั้งอยู่บริเวณต้นน้ำแม่เย็น มี ๓๐ ครัวเรือน และบ้านดอยช้างตั้งอยู่บริเวณต้นน้ำแม่เย็นเช่นเดียวกัน ประชากรประกอบด้วยลีซอ จีนฮ่อ(อดีตทหารจีนคณะชาติ กองพล ๙๓) และไทใหญ่ หลังจากมีการควบคุมมิให้มีการปลูกฝิ่นในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ประชากรส่วนหนึ่งได้อพยพโยกย้ายออกไป ปัจจุบันเหลือเพียงแค่ ๖๖ คน (สถานีอนามัยแม่เย็น, ๒๕๕๕)

๓.๒.๒ บ้านทรายขาว หมู่ที่ ๒

บ้านทรายขาวเป็นชุมชนดั้งเดิมที่สำคัญมากแห่งหนึ่งของอำเภอปาย มีประวัติยาวนานมาก พระมหาสมศักดิ์ ศุภเมธี (เปรียญ ๗) เจ้าอาวาสวัดทรายขาว บอกเล่าประวัติของชุมชนว่า "หมู่บ้านแห่งนี้เดิมเป็นชุมชนชาวไทใหญ่อพยพโยกย้ายจากเมืองปิ่น เข้ามาตั้งถิ่นฐานในหุบเขาอันอุดมสมบูรณ์ใกล้แม่น้ำปาย ต่อมา มีชาวไทลื้อประมาณ ๓๐ คนจากบ้านสาบ อำเภอสะเมิง ซึ่งมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในดินแดนสิบสองปันนา อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งชุมชนอยู่ด้วย และในช่วงที่บริษัทอังกฤษเข้ามาทำไม้มีคนเมืองจากเชียงใหม่ แพร่ และน่านเข้ามาอยู่เพิ่มอีกจำนวนหนึ่ง ประชากรรุ่นแรก ๆ จึงมีทั้งไทใหญ่ ไทลื้อ และคนเมือง"

"วิหารหลังเดิมของวัดทรายขาวก่อสร้างในรูปทรงศิลปะสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ที่สวยงามมาก แต่ว่าได้ถูกไฟไหม้เสียหายจนหมด เอกสารทำเนียบวัดของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ระบุถึงประวัติการก่อตั้งวัดทรายขาวไว้ว่ามีอันดับการก่อตั้งเป็นแห่งแรกของอำเภอปาย คือ ก่อตั้งขึ้นในปี ๒๒๖๙ วัดกลางก่อตั้งในปี ๒๓๓๕ วัดหลวงก่อตั้งในปี ๒๓๔๖ วัดเมืองแปงก่อตั้งในปี ๒๓๖๙ (โดยครูบาศรีวิชัย - ผู้วิชัย) วัดแม่ฮี้ก่อตั้งในปี ๒๓๘๙ สำหรับวัดที่ก่อตั้งเป็นแห่งแรกของจังหวัดแม่ฮ่องสอนคือวัดปางหมูจตุตตะเบียงก่อตั้งในปี ๒๐๑๐ ส่วนวัดพระธาตุดอยกองมูก่อตั้งในปี ๒๔๐๓"

สำหรับประชากรดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบ้านทรายขาวช่วงแรก สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ละว้าหรือลัวะ เนื่องจากคณะผู้วิจัยได้สำรวจพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คือ ทรางวิหารซึ่งเป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนาที่ริมแม่น้ำปาย และทรางเจดีย์บนยอดดอยแม่ฮี้ จากหลักฐานดังกล่าวเป็นการยืนยันว่า คนพื้นเมืองดั้งเดิมน่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ละว้าหรือลัวะ ต่อมาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ คือ เจ้าแก้วเมืองมาได้ส่งคนมาจับช้าง และคนเหล่านี้ส่วนหนึ่งตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ที่บ้านทรายขาวและบ้านแม่ฮี้

ช่วงต่อมา บริษัททำไม้ของอังกฤษเข้ามาทำไม้ในพื้นที่อำเภอปาย มีชาวบ้านจากหลายจังหวัดในภาคเหนือ อาทิ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน รวมทั้งชาวปกากะญอในพื้นที่

ต่าง ๆ อาทิ อำเภอแม่สะเรียง เมืองคอง อำเภอเชียงดาว และแม่วาง แม่วิน อำเภอสันป่าตอง อพยพโยกย้ายมาตั้งรกรากถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น

นายเจริญ วรรณะยอดคำ อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านแม่ปิง ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านทรายขาวว่า "หมู่บ้านแห่งนี้เป็นชุมชนชาวไทลื้อ ช่วงอังกฤษเข้ามาทำให้ไม่มีชาวไทลื้อจากบ้านแม่สาบ อำเภอสะเมิง อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านทรายขาวและบ้านแม่ฮี้ ปัจจุบันผู้อาวุโสในหมู่บ้านยังพูดภาษาไทยอยู่ ส่วนคนเมืองอพยพโยกย้ายมาจากจังหวัดต่าง ๆ ในดินแดนล้านนา"

คนไทใหญ่ คนเมือง ปกาเกอญอ และไทลื้อที่เข้ามาเป็นคณงานทำไม้ให้บริษัทบอมเบย์เบอร์มาและบริษัทบอร์เนียว ส่วนหนึ่งตั้งรกรากสืบลูกหลานอยู่ที่เมืองปาย คนทั้งสี่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างล้วนมีวัฒนธรรมประเพณี ภาษาพูด ขนบจารีต ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีการผลิตแบบพื้นบ้านในรูปแบบเฉพาะของตนเอง ต่อมาเกิดการหลอมรวมผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (Cultural Assimilation) ปรับเปลี่ยนมาสู่กระแสวัฒนธรรมคนเมือง อันเป็นวัฒนธรรมหลักของดินแดนล้านนา

ปัจจุบันบ้านทรายขาวมี ๘๘ ครัวเรือน จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนจริงทั้งสิ้น ๓๔๕ คน (สถานีอนามัยบ้านแม่ฮี้, ๒๕๔๔)

๓.๒.๓ บ้านท่าปาย หมู่ที่ ๓

หมู่บ้านแห่งนี้เดิมเป็นชุมชนปกาเกอญอ ช่วงกองทัพญี่ปุ่นก่อสร้างเส้นทางสายยุทธศาสตร์ จากแม่มาลัย อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านอำเภอปาย อำเภอเมือง และอำเภอขุนยวมเข้าไปยังพม่า มีบรรดาทหารญี่ปุ่นที่เคลื่อนพลเข้าสู่พม่าได้แวะหยุดพักที่ปอน้ำพุร้อน ซึ่งอยู่ที่ทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นจำนวนนับหมื่นคน โดยทยอยกันเดินทางเข้ามาที่เมืองปาย แล้วเดินทางต่อเข้าไปสู่รบในพม่า พร้อมกันนี้กองทัพญี่ปุ่นได้ตั้งโรงพิมพ์ธนบัตรขึ้นในบริเวณที่ราบริมน้ำห้วยทรายด้วย (สัมภาษณ์นายเดอเหลือโซ่ กรูวอ)

ช่วงหน่วยทหารช่างของญี่ปุ่นภายใต้การบังคับบัญชาการของร้อยโทฟูจิ เข้ามาตั้งฐานบัญชาการสร้างทางอยู่ที่ห้วยอี้ง (ห่างจากบ้านแม่ปิงไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๔ กิโลเมตร - ผู้วิจัย) มีการเกณฑ์ชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอปายมาเป็นคณงาน สมทบกับชาวบ้านที่เกณฑ์มาจากเชียงใหม่ ชาวบ้านที่ถูกเกณฑ์มาเหล่านี้ ส่วนหนึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณลุ่มน้ำปายและน้ำห้วยทราย

ปัจจุบันบ้านท่าปายมี ๖๙ ครัวเรือน มีทั้งชาวปกาเกอญอ คนเมือง และไทลื้ออีก ๑ ครอบครัว มีประชากรอยู่ในชุมชนจริงทั้งสิ้น ๒๔๑ คน แยกเป็นชาย ๑๓๕ หญิง ๑๐๖ คน (สถานีอนามัยบ้านแม่ปิง, ๒๕๔๔)

๓.๒.๔ บ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๔

บ้านแม่ปิงตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาทุ่งเก็งด้านตะวันตกของอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง โดยทิศเหนือติดกับบ้านท่าปาย ทิศตะวันออกติดกับเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ทิศตะวันตกติดกับบ้านสบแพม ตำบลทุ่งยาว และทิศใต้ติดบ้านเหมืองแร่ ตำบลเมืองแปง และตำบลโป่งสา รวมทั้งติดกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ

หมู่บ้านแม่ปิงก่อตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๓๐๕ โดยชาวปกากะญอซึ่งเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ฟากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปาย บริเวณที่ปัจจุบันเป็นบ้านเมืองแพร์ ตำบลเวียงใต้ พะก่ากั้นนะ เจ้าฟ้าเมืองปายในชวงเวลานั้นเห็นว่า บริเวณพื้นที่ซึ่งชาวปกากะญอตั้งถิ่นฐานอยู่ในเวลานั้น ควรใช้เป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของเมือง เนื่องจากมีคนเมืองและไทใหญ่อพยพโยกย้ายเข้ามาทำงานและตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ พร้อมกันนี้ไ้ไต่ยกที่ดินแปลงใหญ่ในฟากตะวันออกของลำน้ำปายไปจนจรดดอยทุ่งเก็ง ซึ่งเหมาะแก่การทำเกษตรกรรมให้เป็นการทดแทน แล้วสั่งให้โยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย ชาวปกากะญอจึงอพยพโยกย้ายมาอยู่ฟากตะวันออกของแม่น้ำปาย และเรียกขานหมู่บ้านแห่งนี้ว่า “บ้านแม่เลี้ยง” มีนายแกละหมื่อลา เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน ต่อมาจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น กอปรกับหมู่บ้านถูกน้ำท่วมบ่อยครั้ง จึงได้ย้ายหมู่บ้านขึ้นไปอยู่บนดอยทุ่งเก็ง แล้วเรียกเสียใหม่ว่า “บ้านทุ่งเก็ง” ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้มีประกาศจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นอย่างเป็นทางการในชื่อ บ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๔ ตำบลแม่ธิ ตามชื่อลำน้ำที่ไหลผ่านหมู่บ้าน

ในด้านการปกครอง หมู่บ้านแม่ปิงมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว ๙ คน ได้แก่

๑. นายพากา
๒. นายห่อทุ (นายคำ เขียววิน)
๓. นายเซะปะแกร
๔. นายเจ๊ะเก๊ะ
๕. นายเจ๊ะเกร
๖. นายเดนุ
๗. นายมล้าแฮ
๘. นายตือแฮ จอวอ
๙. นายวัดณะ ชันติพรพนา

นายเตอเหลือโซ่ กวูวอ กล่าวที่บ้านแม่ปิงเป็นชุมชนปกากะญอดั้งเดิมแห่งหนึ่งของอำเภอปาย , เดิมตั้งชุมชนอยู่ใกล้แม่น้ำปายบริเวณป้อมเมืองแพร์(ใกล้สถานีตำรวจภูธรปาย)

ต่อมาเมื่อมีคนต่างถิ่นจากเมืองแพร์อพยพโยกย้ายมาเป็นคนงานบริษัทบอร์เนียวและบริษัทบอมเบย์เบอร์มาเพิ่มมากขึ้น พระก่ากั้นนะ เจ้าห้าเมืองปายจึงให้ชาวปกากะญอย้ายถิ่นฐานไปตั้งอยู่ปากตะวันออกของแม่น้ำปาย คือ บ้านท่าปายและบ้านแม่ปิง - ห้วยแก้วไปจนจรดคดอยทุ่งถึงในปัจจุบัน จากนั้นสร้างถนนและขอยเชื่อมระหว่างถนนในพื้นที่เวียงใต้

ปัจจุบันบ้านแม่ปิงมี ๑๖๔ ครัวเรือน จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนจริงทั้งสิ้น ๕๐๒ คน จำแนกเป็นชาย ๒๖๕ คน หญิง ๒๓๗ คน นอกจากนี้ยังมีหย่อมบ้านคือบ้านห้วยทรายซึ่งประชากรเป็นชาวล่าหู่ (มุเซอร์) อาศัยอยู่ในชุมชนจริงทั้งสิ้น ๑๕๗ คน จำแนกเป็นชาย ๗๐ คน หญิง ๘๗ คน และหย่อมบ้านแม่ยะน้อย ซึ่งประชากรเป็นชาวลีซอ อาศัยอยู่ในชุมชนจริงทั้งสิ้น ๑๓๑ คน จำแนกเป็นชาย ๖๑ คน หญิง ๗๐ คน (อ้างแล้ว, ๒๕๔๔)

๓.๒.๕ บ้านแม่ฮี้ หมู่ที่ ๕

บ้านแม่ฮี้เป็นชุมชนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างบ้านแม่เย็นกับบ้านทรายขาว ก่อตั้งเป็นชุมชนเมื่อประมาณปี ๒๓๒๕ โดยมีชาวไทลื้อ ๓ ครอบครัวจากบ้านแม่สาบ อำเภอแมริม (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสะเมิง - ผู้วิชัย) อพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐาน และมีชาวไทลื้ออพยพเข้ามาเพิ่มอีก ๓๐ ครอบครัว ต่อมาในปี ๒๓๓๐ ได้ตั้งเป็นหมู่บ้านมีพ่อขุนอาจเป็นหัวหน้า และตั้งชื่อหมู่บ้านตามต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ตามลำธาร คือ "ต้นผักอี" ในปี ๒๓๓๒ ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัด ให้ชื่อว่าวัดสลีจุม (ศรีจุม) มีครูบาพิมพิศาลเป็นเจ้าอาวาสองค์แรก จดทะเบียนก่อตั้งวัดในปี ๒๓๔๙ ต่อมาในปี ๒๔๖๔ ได้ก่อตั้งโรงเรียนแม่ฮี้ขึ้นโดยมีนายตัน โคมันยเป็นครูใหญ่ จากนั้นในปี ๒๔๖๗ ได้ตั้งสถานีนามแม่ฮี้ มีนางมาลี นันทานนท์เป็นเจ้าหน้าที่ ปัจจุบันบ้านแม่ฮี้มี ๑๗๒ ครัวเรือน จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนจริงทั้งสิ้น ๕๓๖ คน (อ้างแล้ว, ๒๕๔๔)

๓.๒.๖ บ้านห้วยแก้ว หมู่ที่ ๖

บ้านห้วยแก้วเดิมเป็นชุมชนเดียวกับบ้านแม่ปิง เมื่อประชากรและบ้านเรือนหนาแน่นขึ้น กระทรวงมหาดไทยจึงแยกเป็นสองหมู่บ้าน คือ บ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๔ และบ้านห้วยแก้ว หมู่ที่ ๖

บ้านห้วยแก้วมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว ๖ คน ได้แก่

๑. นายปึกคา ผั้นมูล
๒. นายสาลอ่ย ชิโพ
๓. นายบุญส่ง ตุ่นหล้า
๔. นายปรีดา อรุณแสนสุข
๕. นายบุญธรรม กุ้ยคำฟู

๖. นายสะอาด น้อยมั่ง

บ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้วมีประชากรหนาแน่น เป็นผลจากมีชาวปกากะญอแม่โดแม่สะเรียง เมืองคอง เชียงดาวมาเป็นความทุกข์ช้ำให้บริษัทบอมเบย์เบอร์มาและบริษัทบอร์เนียวแล้วตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านแม่ปิง บางส่วนตั้งถิ่นฐานที่บ้านเมืองแปงซึ่งครูบาศรีวิชัยได้สร้างวัดเมืองแปงไว้ ปัจจุบันบ้านห้วยแก้วมี ๕๗ ครัวเรือน มีประชากรในชุมชนทั้งสิ้น ๒๓๙ คน จำแนกเป็นชาย ๑๒๐ คน หญิง ๑๑๙ คน (อ้างแล้ว, ๒๕๔๔) (ดูตารางที่ ๑, ๒ และ ๓)

ตารางที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป : จำนวนหมู่บ้าน พื้นที่ทำกิน ประชากร ชาติพันธุ์

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	พื้นที่ทำกิน(ไร่)	ครัวเรือน	ประชากร	ชาติพันธุ์
๑	แม่เย็น	๓,๐๐๐	๘๑	๓๓๙	ปกากะญอ,คนเมือง,ไทใหญ่
๒	ทรายขาว	๑,๒๐๐	๘๘	๓๔๕	ไทใหญ่,คนเมือง,ไทลื้อ
๓	ท่าปาย	๒๐๐	๔๙	๒๔๙	ปกากะญอ,คนเมือง, ไทลื้อ
๔	แม่ปิง	๘๕๐	๑๖๔	๕๘๒	ปกากะญอ, คนเมือง
๕	แม่ฮี้	๒,๙๗๑	๑๗๒	๕๓๖	คนเมือง, ไทลื้อ
๖	ห้วยแก้ว	๑๗๑	๕๕	๒๕๙	ปกากะญอ,คนเมือง,
	รวม	๘,๓๙๒	๖๒๗	๒,๓๘๗	

ที่มา : ปรับปรุงจากเอกสารการประกวดกิจกรรมพัฒนาชุมชนดีเด่นปี ๒๕๔๔ ต.แม่ฮี้ อ.ปาย

ตารางที่ ๒ โครงสร้างอายุประชากร

ช่วงอายุของประชากร	จำนวน
๑ วัน - ๓ ปีเต็ม	๙๘
๓ ปี ๑ วัน - ๖ ปีเต็ม	๑๒๘
๖ ปี ๑ วัน - ๑๒ ปีเต็ม	๒๒๑
๑๒ ปี ๑ วัน - ๑๔ ปีเต็ม	๙๕
๑๔ ปี ๑ วัน - ๑๘ ปีเต็ม	๑๒๙
๑๘ ปี ๑ วัน - ๕๐ ปีเต็ม	๑,๐๘๗
๕๐ ปี ๑ วัน - ๖๐ ปีเต็ม	๒๒๑
๖๐ ปีเป็นต้นไป	๒๓๐

ที่มา : เอกสารของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน อำเภอปาย

ตารางที่ ๓ ข้อมูลพื้นฐานตำบลแม่ธิ

ประเภท	จำนวน
โรงเรียนชั้นประถมศึกษา	๒ แห่ง
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	๒ แห่ง
วัด / สำนักสงฆ์	๗ แห่ง
โบสถ์คริสต์	๑ แห่ง
สถานีอนามัย	๒ แห่ง
สถานีโทรคมนาคม	๑ แห่ง
ถนนสายหลัก	๒ สาย
โรงสีข้าว	๑๐ แห่ง
โรงแรม / เกสต์เฮาส์	๖ แห่ง
น้ำตก	๒ แห่ง
บ่อน้ำร้อน	๑ แห่ง
ป่าชุมชน	๖ หมู่บ้าน
แม่น้ำสายหลัก	๑ สาย
แม่น้ำสาขา	๓ สาย
ไฟฟ้า	๖ หมู่บ้าน
ศูนย์สาธิตการตลาด	๖ หมู่บ้าน
ธนาคารข้าว	๖ หมู่บ้าน
ธนาคารโค - กระบือ	๑ หมู่บ้าน

ที่มา : ปรับปรุงจากเอกสารประกวดกิจกรรมพัฒนาชุมชนดีเด่น ปี ๒๕๔๔ ต.แม่ธิ อ.ปาย

๓.๓ ลักษณะทางภูมิศาสตร์

๓.๓.๑ ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของอำเภอปาย มีพื้นที่ทั้งสิ้น ๓๓๑.๒๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๐๗,๐๐๑ ไร่ ประกอบด้วย ๖ หมู่บ้าน อันได้แก่ หมู่ที่ ๑ บ้านแม่เย็น หมู่ที่ ๒ บ้านทรายขาว หมู่ที่ ๓ บ้านท่าปาย หมู่ที่ ๔ บ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๕ บ้านแม่ฮี้ และหมู่ที่ ๖ บ้านห้วยแก้ว หมู่บ้านที่อยู่ใกล้ตัวอำเภอมากที่สุด คือ บ้านแม่เย็น มีระยะห่างเพียง ๑ กิโลเมตร ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ไกลจากตัวอำเภอมากที่สุด คือ บ้านห้วยแก้วซึ่งมีระยะห่าง ๑๒ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย และอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดบ้านแม่สะระ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง

ทิศใต้ ติดตำบลปิงสา อำเภอปาย

ทิศตะวันตก ติดตำบลเมืองแปง ตำบลทุ่งยาว และตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย

๓.๓.๒ สภาพภูมิประเทศ

ภูมิประเทศของตำบลแม่ฮี้เป็นพื้นที่ราบเชิงเขา สภาพพื้นที่โดยรวมมีทั้งที่ราบในหุบเขาที่ราบเชิงเขา และพื้นที่สูงในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก พื้นที่ด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกโอบล้อมด้วยเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ที่ทอดเชื่อมขึ้นมาจากด้านทิศใต้ตามแนวเทือกเขาถนนธงชัยกลางซึ่งมีดอยอินทนนท์เป็นยอดเขาสูงสุดในประเทศ ผ่านอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดังขึ้นไปบรรจบกับเทือกเขาแดนลาว อันเป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำปายและแม่น้ำสายเล็ก ๆ อีกหลายสาย อันได้แก่ น้ำแม่ฮี้ น้ำแม่เย็น น้ำแม่ปิงน้อย น้ำแม่ยะ ห้วยปูลู ห้วยอี कांग ฯลฯ

สำหรับเทือกเขาแดนลาวทอดลงมาจากแนวเทือกเขาหิมาลัยในแนวเหนือ - ใต้ โดยเริ่มจากจุดแยกระหว่างแม่น้ำโขง(แม่น้ำล้านช้าง)กับแม่น้ำสาละวิน(แม่น้ำคง) ที่เมืองเป่าซาน (Pao - Shan) หรือ หยุงฉาง (Yung - Chang) และเมืองฉางหนิง (Ch' Ang - Ning) หรือ หยูเทียน(Yu - Tien) ในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ที่ละติจูด ๒๕ องศา ๑๐ ลิปดาเหนือ ลองติจูด ๙๙ องศา ๑๐ ลิปดาตะวันออก มายังภาคเหนือของพม่า มีระยะทางในประเทศจีน ๖๑๐ กิโลเมตร จากนั้นทอดผ่านตอนเหนือของรัฐฉานลงมายังดอยผ้าห่มปก ใกล้ชายแดนไทยด้านจังหวัดเชียงราย แล้วหักออกไปทางทิศตะวันตกเป็นเส้นกั้นพรมแดนธรรมชาติไทย - พม่า

แนวเทือกเขาแดนลาวทอดผ่านพื้นที่ตำบลแม่ฮ้อย แม่สาว ม่อนปิ่น แม่ฮอน ปงตัวอำเภอฝาง ยาว ๖๔ กิโลเมตร จากนั้นทอดผ่านตำบลเมืองนะ เมืองแหง จังหวัดเชียงใหม่ ยาว ๕๖ กิโลเมตร กระทบจรจบกับเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตกทางตอนเหนือของอำเภอป่าเยาะที่เป็นเส้นกันพรมแดนไทย - พม่า ยาว ๑๒๐ กิโลเมตร รวมมีระยะทางทั้งสิ้น ๖๐๐ กิโลเมตร

จุดที่ตั้งของหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลแม่ฮ้อย โดยเฉพาะบ้านแม่ฮ้อย บ้านแม่ฮ้อย บ้านแม่ฮ้อย และบ้านห้วยแก้ว เปรียบเสมือนขอบกระทะ มีบ้านทรายขาว และบ้านท่าปายซึ่งอยู่ติดแม่น้ำปาย ตั้งอยู่บริเวณก้นกระทะในลักษณะเป็นหุบเขาขนาดใหญ่โอบล้อมด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อน บริเวณก้นกระทะดังกล่าวเป็นแอ่งแผ่นดินซึ่งเกิดจากรอยเลื่อนของชั้นหินเปลือกโลก มีแม่น้ำปายและแม่น้ำสาขา คือ น้ำแม่ฮ้อย น้ำแม่ฮ้อย และน้ำแม่ฮ้อยไหลผ่าน บริเวณเทือกเขาและผืนป่าในพื้นที่ตะเข็บรอยต่อระหว่างอำเภอป่าเยาะกับอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง เป็นพื้นที่เทือกเขาหินปูนที่เกิดขึ้นในยุคเพอร์เมียนตอนปลายของมหายุคพาลีโอโซอิก (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : ๒๕๓๔)

นอกจากนี้ยังมีเทือกเขาสูงล้อมรอบอำเภอป่าเยาะ และเป็นเส้นกันอาณาเขตของอำเภอป่าเยาะ ดังนี้

<u>สันดอยหลวง</u>	กั้นอาณาเขตระหว่างอำเภอป่าเยาะกับประเทศพม่าทางทิศเหนือ
<u>ดอยหัวช้าง</u>	กั้นอาณาเขตระหว่างอำเภอป่าเยาะกับอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
<u>ดอยสามหมื่น</u>	กั้นอาณาเขตระหว่างอำเภอป่าเยาะกับอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
<u>ดอยแม่ยะ</u>	กั้นอาณาเขตระหว่างอำเภอป่าเยาะกับอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
<u>ดอยม่อนอังกฤษ</u>	กั้นอาณาเขตระหว่างอำเภอป่าเยาะกับอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่
<u>ดอยขุนแจ่มน้อย</u>	กั้นอาณาเขตระหว่างอำเภอป่าเยาะกับอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
<u>ดอยมูเซอ</u>	กั้นอาณาเขตระหว่างอำเภอป่าเยาะกับอำเภอเมืองฯ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
<u>ดอยหมากพริก</u>	กั้นอาณาเขตระหว่างอำเภอป่าเยาะกับอำเภอเมืองฯ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๓.๓.๓ สภาพภูมิอากาศ

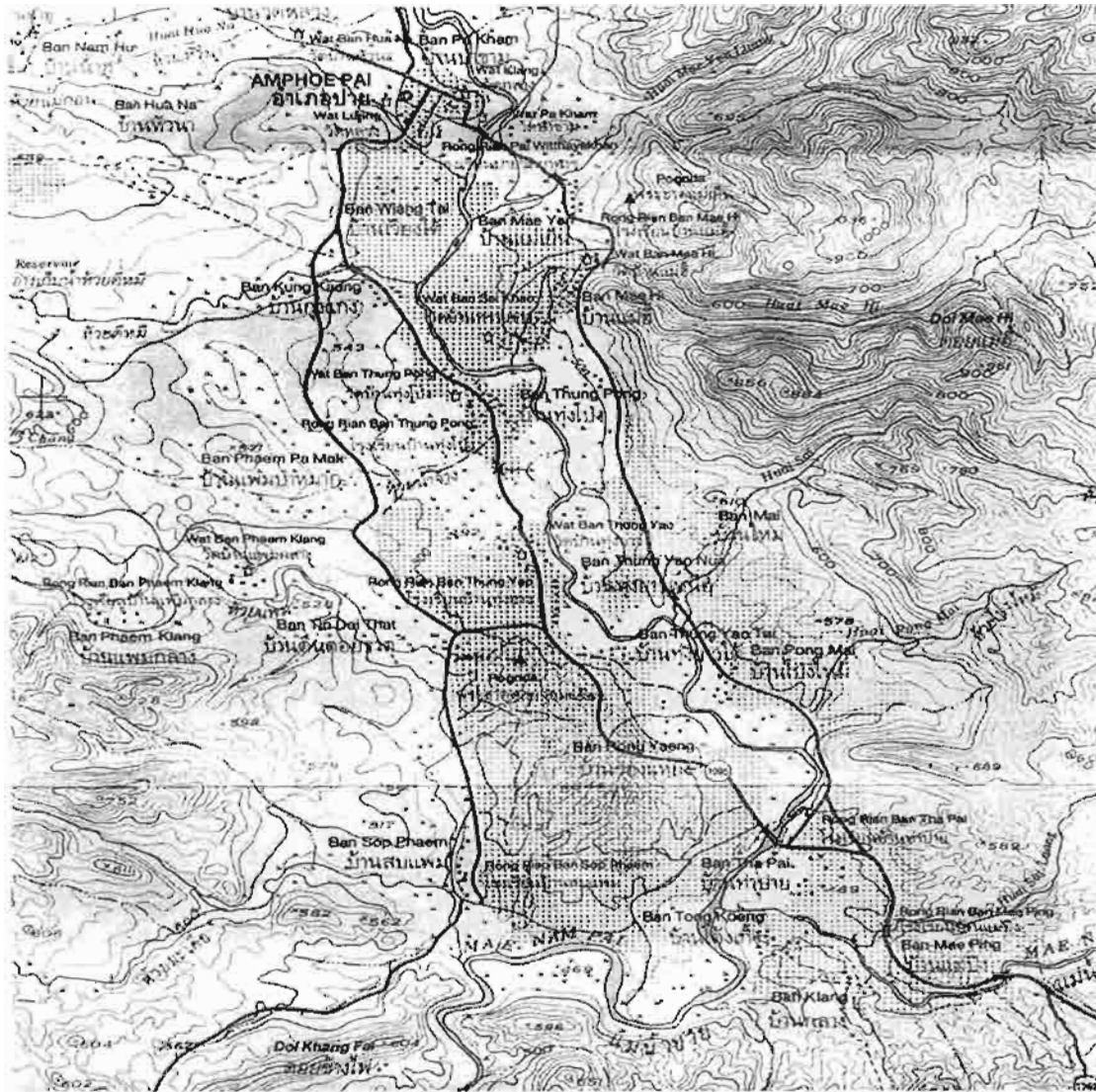
เนื่องจากจุดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตำบลแม่ฮ้อย อยู่บริเวณด้านหน้าของเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตกซึ่งทอดตัวในแนวเหนือ - ใต้ และอยู่ในทิศทางของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้มีฝนตกค่อนข้างชุก ปริมาณฝนตกโดยเฉลี่ยประมาณ ๑,๒๗๕ มม./ปี ในช่วงฤดูฝนของแต่ละปีจึงมักมีน้ำป่าไหลเชี่ยวกรากจากเทือกเขาสูงสลับซับซ้อนอันเป็นต้นน้ำ ลงมาเอ่อล้นท่วมบริเวณพื้นที่ราบสองฟากฝั่งลุ่มน้ำปายและลุ่มน้ำสาขาเป็นประจำ ส่งผลให้บริเวณหุบเขา

และพื้นราบลุ่มน้ำแต่ละสายมีโคลนตะกอนทับถมตลอดแนวสองฟากฝั่ง ท้องทุ่งนาและพื้นที่เกษตรกรรมอุดมด้วยแร่ธาตุสารอาหาร อีกทั้งชุมชนมีภูมิปัญญาการจัดการระบบชลประทานพื้นบ้านหรือระบบเหมืองฝาย สามารถแจกจ่ายน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกได้อย่างทั่วถึง

การที่ตำบลแม่ธิมีฝืนป่าสมบูรณ์ ตั้งอยู่เชิงเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตกทำให้ระดับอุณหภูมิของแต่ละฤดูแตกต่างกันมาก มีการแบ่งช่วงฤดูต่าง ๆ ตามระยะเวลา ดังนี้

ฤดูร้อน	ตั้งแต่กลางเดือนมีนาคม ถึงกลางเดือนพฤษภาคม มีระดับอุณหภูมิ ๓๐ - ๔๓ องศาเซลเซียส รวมระยะเวลาประมาณ ๓ เดือน
ฤดูฝน	ตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ถึงกลางเดือนตุลาคม มีระดับอุณหภูมิ ๒๐ - ๓๗ องศาเซลเซียส รวมระยะเวลาประมาณ ๕ เดือน
ฤดูหนาว	ตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม ถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ มีระดับอุณหภูมิ ๔ - ๒๐ องศาเซลเซียส รวมระยะเวลาประมาณ ๔ เดือน

แผนที่ตำบลแม่อ้อ

กรมแผนที่ทหารบก

กรมแผนที่ทหารบก

๓.๔ ทรัพยากรธรรมชาติ

๓.๔.๑ แหล่งน้ำทางธรรมชาติ

แหล่งน้ำธรรมชาติสายสำคัญที่ไหลผ่านพื้นที่ตำบลแม่ฮี้มี ๔ สาย ได้แก่

๑). แม่น้ำปาย มีจุดกำเนิดที่บ้านหัวปาย ในพื้นที่อำเภอปาย ซึ่งเป็นบริเวณจุดบรรจบระหว่างเทือกเขาแดนลาวกับเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ห่างจากช่องเมืองแห้งไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๘ กิโลเมตร ที่ละติจูด ๑๙ องศา ๔๑ ลิปดาเหนือ ลองจิจูด ๙๘ องศา ๓๔ ลิปดา ตะวันออก ไหลผ่านพื้นที่ตำบลเวียงเหนือ ตำบลเวียงใต้ ตำบลแม่ฮี้ ตำบลลสบสา และเข้าสู่พื้นที่อำเภอเมือง ก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำสาละวินหรือแม่น้ำคงในประเทศพม่า (ดูรูปที่ ๑๐)

รูปที่ ๑๐ : แม่น้ำปายเสมือนสายโลหิตหลักหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรม และการท่องเที่ยวในตำบลแม่ฮี้

๒). น้ำแม่เย็น มีจุดกำเนิดในบริเวณจุดที่เรียกว่า หัวแม่เย็น ห่างจากตัวอำเภอปายไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ๕๒ กิโลเมตร พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ไหลลงสู่ฝายแม่เย็นแล้วผันน้ำสู่ลำเหมือง แจกจ่ายให้แก่สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือกลุ่มเหมืองฝายครอบคลุมทั่วพื้นที่เกษตรกรรมบ้านแม่เย็น จากนั้นไหลลงสู่แม่น้ำปาย

๓). น้ำแม่ฮี้ มีจุดกำเนิดอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวอำเภอป่าฝางพื้นที่ ดังกล่าวอยู่ในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ไหลลงสู่ฝายแม่ฮี้แล้วผันน้ำสู่ลำเหมืองแจกจ่ายให้สมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย ครอบคลุมทั่วพื้นที่เกษตรกรรมบ้านแม่ฮี้ จากนั้นลงสู่แม่น้ำปาย

๔). น้ำแม่ปิงน้อย มีจุดกำเนิดอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวอำเภอป่าฝางพื้นที่ ดังกล่าวอยู่ในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตกซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ไหลลงสู่ลำน้ำตกแม่ปิงน้อยหรือในภาษาปกากะญอว่า “เออะเกอเต๋อ” ไหลลงสู่ฝายแม่ปิงน้อยด้านตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน แล้วจ่ายน้ำสู่พื้นที่เกษตรกรรมบ้านห้วยแก้วและบ้านแม่ปิง จากนั้นไหลลงแม่น้ำปาย

ในการใช้น้ำของประชากรตำบลแม่ฮี้ นอกจากฝายทั้ง ๓ แห่ง คือ ฝายแม่เย็น ฝายแม่ฮี้ และฝายแม่ปิงน้อย ซึ่งเป็นระบบชลประทานพื้นบ้านที่ใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมในการจัดสรรแบ่งปันน้ำแล้ว ยังมีการขุดบ่อน้ำตื้น บ่อน้ำตื้น และบ่อน้ำใช้ จำนวนทั้งสิ้น ๑๕๐ บ่อ

๓.๔.๒ ป่าไม้

ผืนป่าในตำบลแม่ฮี้ยังคงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง มีพืชพรรณไม้และสัตว์ป่าทั้งชนิดที่อาศัยอยู่ในป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ซึ่งเป็นป่าผสมเขตร้อนและป่าสน มีไม้ขึ้นปะปนหลากหลายชนิด ทั้งไม้สัก ตะเคียน แดง ยมป่า ยาง จำปีป่า คงคำ ประดู่ ตะแบก จิวป่า เต็ง รัง ก่อหลากหลายชนิด รวมทั้งสนสองใบและสนสามใบ

ประชากรในตำบลแม่ฮี้มีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ โครงการบวชป่า ๒๕๐ ไร่ ในปี ๒๕๔๕ และโครงการบวชป่า ๓๙๙ ไร่ ในปี ๒๕๔๖ รวมทั้งโครงการป่าเขียวชจิกของบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้ว

นายดวงคำ ลอยดู หัวหน้าโครงการป่าเขียวชจิกกล่าวถึงกิจกรรมที่ได้ดำเนินการช่วงที่ผ่านมาว่า

๑). กำหนดพื้นที่ป่าชุมชน ๙ ไร่ ใกล้โรงเรียนบ้านแม่ปิงซึ่งมีพืชพรรณไม้กว่า ๒๐ ชนิด โดยเฉพาะไม้สักมีถึง ๑๖๘ ต้น พร้อมกับมอบหมายให้โรงเรียนบ้านแม่ปิงจัดทำศูนย์เกษตรในพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อรองรับโครงการอาหารกลางวัน ซึ่งมีทั้งการเลี้ยงปลา การปลูกพืชผัก และพื้นที่ค่ายพักแรมลูกเสือ

๒). การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ มีการร่วมมือกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง คือ อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ในการจัดกลุ่มอาสาสมัครคราวละไม่ต่ำกว่า ๒๕ คน ออกตระเวนสำรวจพื้นที่ป่าต้นน้ำปีละ ๒ ครั้ง เพื่อป้องกันการบุกรุกแผ้วถางป่า โดยเฉพาะในช่วงฤดูปลูกฝืน มีการดำเนินการ

ล่องมาเป็นปีที่ ๘ ในปีแรกพบไรฝุ่น ๑๑ แห่ง และลดพื้นที่ลงทุกปี จนปัจจุบันไม่พบการบุกรุกทำลายป่าเพื่อปลูกฝิ่นอีก

๓.๔.๓ สัตว์ป่า

ฝิ่นป่าของตำบลแม่ธิ้มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หลากหลายชนิด อาทิ กวาง นมู เก้ง หมูป่า ลิง พังพอน เม่น ไก่ป่า และนกนานาชนิด รวมทั้งสัตว์ป่าหายากใกล้สูญพันธุ์ อันได้แก่ ช้างป่า เลียงผา เสือ ชะมด ไก่ฟ้า เต่าปูลู และกระท่างหรือ "จ๊กกิมน้ำ" (Crocodile Salamander) หรือในชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Tylostotriton verrucosus ซึ่งมีแหล่งต้นกำเนิดจากเทือกเขาหิมาลัย

กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ประกาศให้บริเวณนี้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ เพื่อให้มีผลในเชิงปฏิบัติ ประชาคมหมู่บ้านแม่ปิง ซึ่งมีการประชุมทุกวันที่ ๕ ของเดือน ได้รณรงค์ห้ามล่าสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย

๓.๔.๔ ดินและคุณภาพของดิน

พื้นที่เกษตรกรรม ๕,๖๗๔ ไร่ ของตำบลแม่ธิ้ ดินส่วนใหญ่มีปัญหาไม่เหมาะสมแก่การเกษตร เนื่องจากมีกรวดทรายปะปนอยู่มาก เว้นบริเวณที่ราบลุ่มสองฟากฝั่งแม่น้ำที่น้ำท่วมถึง มีการทับถมของดินตะกอนมีฮิวมัสและอินทรีย์สารที่เป็นประโยชน์แก่พืช

๓.๔.๕ แร่ธาตุ

พื้นที่บ้านห้วยแก้ว ตำบลแม่ธิ้ เป็นพื้นที่อุดมด้วยแร่ฟลูออไรด์ในปริมาณสูงมาก ช่วงที่ผ่านมาบริษัทไทยและบริษัทโคโฮของญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนทำเหมืองในบริเวณภูเขาด้านตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบริเวณต้นน้ำห้วยแก้ว ได้ทิ้งน้ำแม่ปิงน้อยในช่วงฤดูแล้งจะเห็นแร่ฟลูออไรด์ปะปนกับทรายต้องแสงแดดเป็นประกาย (ดูตารางที่ ๔)

ตารางที่ ๕ ทรัพยากรธรรมชาติในตำบลแม่ธิ

ทรัพยากรธรรมชาติ	ทรัพยากรด้าน	ทรัพยากรด้าน	ทรัพยากรด้าน	ทรัพยากรด้านชีว
	ธรรมชาติ	วัฒนธรรม	ประวัติศาสตร์	ภาพ
แร่ฟลูออไรด์ แม่น้ำปาย น้ำแม่เย็น ป่าฝนเขตร้อน ป่าเบญจพรรณ	น้ำตกแม่เย็น น้ำตกแม่ปิงน้อย บ่อน้ำร้อนท่าปาย ทุ่งนาบ้านแม่ปิง	วิถีคนเมือง วิถีปกากะญอ วิถีลื้อ วิถีลาหู่ วิถีไทใหญ่	โบราณสถานลัวะ วัดที่ครูบาศรีวิชัย สร้าง-บูรณะ เส้นทางยุทธศาสตร์ สมัยสงครามโลก ครั้งที่๒	ระบบนิเวศเขตร้อน, สัตว์ป่า, พืชสมุนไพร กล้วยไม้ป่า พืชอิงอาศัยอื่น ๆ

๓.๕ ทรัพยากรท่องเที่ยว

ตำบลแม่ธิมีทรัพยากรท่องเที่ยว ทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ ทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ และทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม

๓.๕.๑ ทรัพยากรท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ

ตำบลแม่ธิมีธรรมชาติที่งดงาม มีผืนป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก มีพื้นที่เกษตรกรรมอุดมสมบูรณ์ ดินดี น้ำดี เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงมีพืชเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ข้าว กระเทียม ถั่วเหลือง ฯลฯ ในผืนป่ามีความหลากหลายทางชีวภาพสูง มีสัตว์ป่าหลากหลายชนิด นอกจากนี้ยังมีพืชสมุนไพรนานาชนิด และมีกล้วยไม้ป่าอยู่มาก อาทิ เอื้องชะเอื้องเงิน เอื้องคำ เอื้องผึ้ง และเอื้องหงอนไก่ ฯลฯ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีการพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว คือ ป่าต้นน้ำแม่เย็นและน้ำตกแม่เย็น ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยและน้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ) น้ำพุร้อนท่าปาย รวมทั้งห้องทุ่งนาบ้านแม่ปิงซึ่งมีทัศนียภาพสวยงาม สามารถพัฒนาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวทางการเกษตร (ดูรูปที่ ๑๑)

รูปที่ ๑๑ : นาข้าวไร่แบบขั้นบันไดของชาวปกากะญอบ้านห้วยแก้ว

๓.๕.๒ ทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม

ตำบลแม่ฮ่องสอนมีความหลากหลายด้านวัฒนธรรมประเพณี อันเป็นผลจากมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาทิ คนเมือง ไทใหญ่ ไทลื้อ ปกากะญอ ลีซอ และลาหู่ โดยเฉพาะบ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี้ บ้านทรายขาวมีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมสูงมาก

๓.๕.๓ ทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์

ตำบลแม่ฮ่องสอนอยู่ในแอ่งวัฒนธรรมของกลุ่มน้ำปาย มีทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์หลายแห่ง อาทิ โบราณสถานทางพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะที่กระจายอยู่ทั้งในหุบเขาริมแม่น้ำปาย และในผืนป่าบนดอยแม่ฮี้ซึ่งมีเจดีย์บนยอดดอย นอกจากนี้ยังมีเจดีย์โบราณของลัวะอยู่ในสำนักสงฆ์พระธาตุศรีวิชัย ซึ่งชาวปกากะญอบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้วได้ร่วมกันสร้างเจดีย์ใหม่ครอบไว้ จากนั้นนิมนต์ครูบาศรีวิชัยมายกฉัตรยอดเจดีย์

๓.๖ พลวัตด้านประชากร

ประชากรในตำบลแม่ฮ่องสอนมีชาวลัวะเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม มีชาวไทใหญ่จากรัฐฉานอพยพหลบภัยสงครามและความขัดแย้ง มาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ราบลุ่มสองฟากฝั่งแม่น้ำปาย มีคนเมืองที่เจ้าเมืองเชียงใหม่ส่งมาจับช้างเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่ม ต่อมามีคนเมืองจาก

เชียงใหม่ แพร่ น่านเข้ามาเป็นคณงานทำไม้ให้บริษัทบอมเบย์เบอร์มา และบริษัทอร์เนียวของอังกฤษ รวมทั้งคนที่ถูกเกณฑ์มาเป็นคณงานสร้างทางสายยุทธศาสตร์ให้กองทัพญี่ปุ่น

นอกจากนี้ยังมีชาวปกากะญอเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำปายและในพื้นที่ป่าเขาซึ่งมีแม่น้ำลำธารไหลผ่าน รวมทั้งชาวไทลื้อ ลาหู่ ลีซอ และจีนฮ่อ (อดีตทหารจีนคณะชาติ กองพล ๘๓) ซึ่งอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานในช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกัน ช่วงที่มีการอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานมากกว่าทุกช่วง คือ ช่วงที่บริษัทบอมเบย์เบอร์มาและบริษัทอร์เนียวของอังกฤษเข้ามาเปิดสำนักงานทำไม้ในอำเภอปาย

ช่วงนั้นบริษัททั้งสองแห่งว่าจ้างคณงานชาวไทยจากหลายจังหวัดในภาคเหนือ โดยเฉพาะจากแรมริม แม่แตง พะว้า ไทลื้อจากสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งจากจังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน คณงานเหล่านี้มีครอบครัวตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอปายเป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งบริษัททำไม้ของอังกฤษได้นำชาวขมุจากประเทศลาว ตองสูและไทใหญ่จากประเทศพม่าเข้ามาเป็นคณงานด้วย

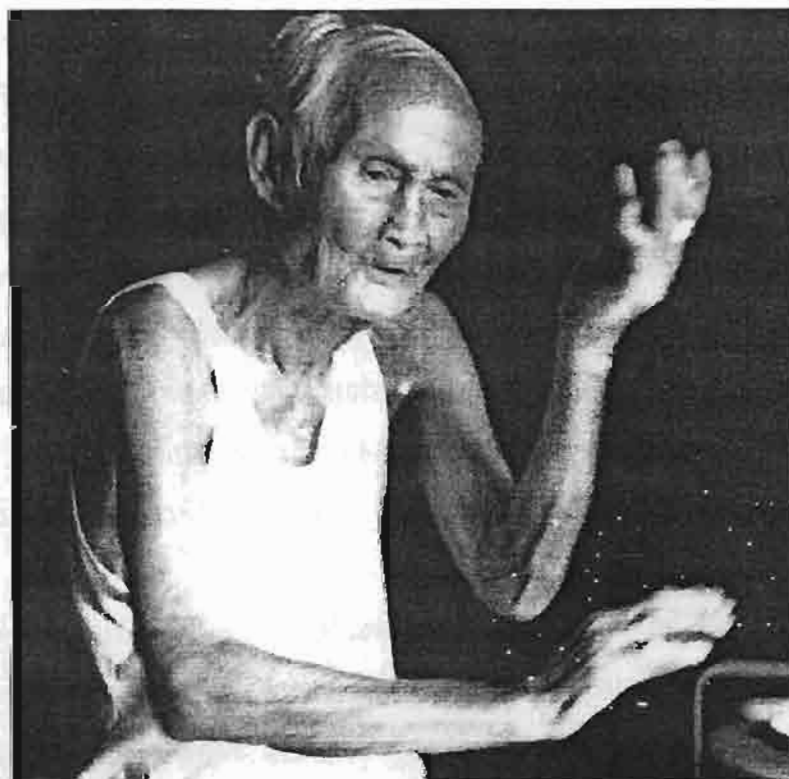
การที่บริษัททำไม้ของอังกฤษนำชาวต่างชาติเข้ามาเป็นคณงานในช่วงทศวรรษที่ ๒๔๓๐ สะท้อนนัยทางประวัติศาสตร์ที่โยงไปถึงสิทธิสภาพนอกอาณาเขต อันเป็นผลจากสนธิสัญญาบาวริง บรรดาคณงานเหล่านี้ล้วนเป็นคนในบังคับของอังกฤษ หากทำผิดไม่ว่ากรณีใด ๆ ต้องขึ้นศาลที่มีผู้พิพากษาอังกฤษเป็นผู้พิพากษาตัดสิน (รวมทั้งกฎหมายเรื่องอัตราภาษีส่งออกที่กำหนดการจำกัดเก็บร้อยละ ๓ หรือที่เรียกว่า "ร้อยละสาม" ที่ต่อมาหลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ นายปรีดี พนมยงค์ได้แก้ไขกฎหมายดังกล่าว - ผู้วิจัย)

คณงานทำไม้เหล่านี้ได้ตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ในอำเภอปาย โดยใช้ชื่อบ้านเดิมของตนเป็นชื่อหมู่บ้าน ดังจะเห็นได้จากชื่อบ้านนามเมืองของป๊อกหรือคุ้มบ้านต่าง ๆ ล้วนบ่งบอกให้รู้ว่าพวกเขามีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่ไหน อาทิ บ้านป่าขามมาจากบ้านต้นขาม อำเภอแรมริม จังหวัดเชียงใหม่ บ้านเมืองพว้ามาจากอำเภอพว้า จังหวัดเชียงใหม่ บ้านเมืองแพร่ทางปากตะวันตกของแม่น้ำปายมาจากจังหวัดแพร่

นายเตอหล่อโซ่ กรูว ชาวปกากะญอ อายุ ๘๓ ปี บ้านห้วยแก้ว หมู่ที่ ๖ ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย อดีตความูช่างชักลากไม้ให้บริษัทอร์เนียวกล่าวถึงบ้านเมืองแพร่ว่า เดิมพื้นที่แห่งนี้เป็นชุมชนของชาวปกากะญอ ทว่าเจ้าฟ้าเมืองปายได้ให้ชาวเมืองแพร่เข้ามาอยู่แทนแล้วให้ชาวปกากะญอย้ายไปอยู่บริเวณปากตะวันตกของแม่น้ำปาย บริเวณบ้านท่าปาย บ้านห้วยแก้ว และบ้านแม่ปิงในปัจจุบัน

นายแพบอ มะลิดวง ชาวบ้านแม่เย็น อายุ ๑๑๐ ปี (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว - ผู้วิจัย) หนึ่งในชาวปกากะญอผู้อพยพจากแม่สะเรียงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านแม่เย็นรุ่นแรก กล่าวถึงการย้ายมาตั้งถิ่นฐานว่า "อ้ายเคยเป็นหัวหน้าคนเลี้ยงช้างให้ขุนจันตะ ขุนยางผาจอง หัวหน้าปกากะญอในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง ผู้รับช่วงสัมปทานทำไม้ให้บริษัทของอังกฤษในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน"

"ต่อมาได้ย้ายมาอยู่เมืองปาย โดยมาอยู่ที่บ้านแม่เย็นซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวปกากะญอช่วงที่เมืองปายมามีศึกกับพวกม่าน(พม่า) พวกม่านยกพลเข้าตีเมืองปาย อ้ายก็หนีศึกไปอยู่เวียงฝาง โดยใช้เส้นทางเดินเท้าจากปายผ่านเวียงแหงไปเวียงฝาง เจ้าเมืองฝางมอบหมายหน้าที่ให้เป็นหัวหน้าคนเลี้ยงช้างอยู่หลายปี ต่อมาได้ยินว่าฝรั่งอังกฤษ คือ บริษัทบอร์เนียวเปิดสำนักงานทำไม้ที่ริมน้ำปาย (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนอนุบาลเวียงใต้ - ผู้วิจัย) และนายห้างฝรั่งได้ว่าจ้างช้างและควาญช้างปกากะญอมาชักลากไม้ จึงได้เดินทางกลับคืนเมืองปายเพื่อทำงานเป็นควาญช้างตามถนัด ตกค่ำคืนบรรดาคณงานที่มาจากเชียงใหม่และเมืองแพร่มักตั้งวงเล่นระลือซอชิง อ้ายหัดเล่นซิงจากเพื่อนคนงานเหล่านี้แล้วเข้าร่วมวงด้วย" (รูปที่ ๑๒)

รูปที่ ๑๒ : นายแพบอ มะลิดวง

บรรดาคณงานทำไม้มาจากหลายพื้นที่ของภาคเหนือ โดยเฉพาะจากเชียงใหม่และเมืองแพร่ รวมทั้งไทใหญ่และชาวมุสลิมที่อังกฤษนำเข้ามาเป็นคณงาน แต่ละกลุ่มล้วนมีเพลงพื้นบ้านที่มีจังหวะลีลาและท่วงทำนองเป็นเอกลักษณ์ของตน เพลงเหล่านี้เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม บอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิตความเป็นอยู่ หรือประวัติศาสตร์ของชุมชนในแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และหนึ่งในบรรดาเพลงพื้นบ้านที่นิยมนำมาร้องขับขานกัน คือ “ขอเจี้ยว” หรือที่เรียกขานกันว่า “เพลงขอพม่า”

เมื่อพิจารณาในกรอบแนวคิดปรัชญาประวัติศาสตร์สังคม ในแนวของอี. เอช. คาร์ ศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงแห่งมหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด จะเห็นว่า บทเพลงพื้นบ้านที่บรรดาคณงานทำไม้บริษัทบอร์เนียว และบริษัทบอมเบย์เบอร์มาในผืนป่าลุ่มแม่น้ำปาย ลุ่มแม่น้ำแม่ปิงน้อย และลุ่มน้ำแม่เย็นนิยมนำมาร้องขับขาน ล้วนสะท้อนภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังสะท้อนภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในดินแดนลุ่มแม่น้ำสาละวิน หรือลุ่มน้ำคง ที่มีการค้าวัวต่างเดินทางค้าขายในต่างเมืองอย่างอิสระมาแต่ครั้งโบราณ

๓.๗ พลวัตด้านเศรษฐกิจ - สังคม

เศรษฐกิจการค้าขายในดินแดนล้านนา และเมืองปายในยุคสมัยก่อน มีกองคาราวานม้าต่างของพ่อค้าจีนฮ่อจากมณฑลยูนนาน และพ่อค้าเจี้ยวหรือไทใหญ่จากเมืองต่าง ๆ ในรัฐฉาน ขนสินค้าบุกป่าฝ่าดง ลงมาขายที่เชียงใหม่และเมืองใหญ่ต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ จะมีเว้นก็เฉพาะในช่วงฤดูฝนที่การเดินทางในป่าเขายากลำบาก เส้นทางการค้าม้าต่างวัวต่างที่พ่อค้าจีนฮ่อและพ่อค้าเจี้ยวใช้นั้นมีหลายเส้นทางด้วยกัน เส้นทางสายหลักที่ใช้กันมานานนับพันปี คือ เส้นทางสายไหมตะวันตกเฉียงใต้ ที่ทอดจากแหล่งหยกชาวแถบแม่น้ำอิรวดีที่หงั๊กในทะเลทรายคุนหลุนในมณฑลซินเจียง ลงมายังเมืองต้าหลี่แล้วทอดต่อลงมายังเมืองซอน(ลูซีหรือเมืองมั่งสื่อ) เมืองม่าว(ยู่ลี่) ซึ่งในอดีตคืออาณาจักรม่าวโหลง ถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของคนไตในลุ่มน้ำม่าวและลุ่มน้ำสาละวิน

เส้นทางสายไหมดังกล่าวแยกออกเป็นสองสายที่ขายแดนจีน - พม่า เส้นทางแรกทอดเข้าไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้ววกขึ้นไปยังเมืองเปซาวาร์ในปากีสถาน ส่วนอีกสายทอดลงมายังรัฐฉาน ผ่านลาเจี้ยว ตองก็ เมืองยอง เชียงตุง จากนั้นทอดลงมายังท่าซี้เหล็ก แม่สาย เชียงราย เมืองพาน คอยสะเก็ด เชียงใหม่

นอกจากนี้ยังมีเส้นทางทอดจากรัฐฉานลงมายังเมืองปาย ผ่านทางเมืองแหงหรือเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เส้นทางดังกล่าวในอดีตเคยใช้เป็นเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวร ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ กองทหารญี่ปุ่นและกองทัพทหารม้าของไทยเคยใช้เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ ทหารญี่ปุ่นล่าเหยื่อเสบียงอาหารและอาวุธยุทธภัณฑ์ เข้าไปสนับสนุนทหารที่บุกเข้าไปในพม่า และปัจจุบันมีโครงการพัฒนาให้เป็นเส้นทางมาตรฐาน เชื่อมต่อระหว่างอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน กับอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

ในมิติทางประวัติศาสตร์บอกเล่า เพลงพื้นบ้านล้านนาบางเพลงสะท้อนภาพการค้าไว้ พรหมแดนของคาราวานม้าต่างของจีนฮ่อจากยูนนาน และคาราวานวัวต่างของชาวไทใหญ่ในรัฐฉาน ที่เดินทางรอนแรมมาค้าขายยังเชียงใหม่และเมืองอื่น ๆ ในดินแดนล้านนาเอาไว้ที่น่าสนใจ ดังที่มีระบุไว้ในเพลงพื้นเมืองท่วงทำนองซอเจี้ยวหรือซอพม่า

พ่อค้าในกองคาราวานมีจุดพักกลางทางอยู่หลายแห่ง บางรายมีภรรยาไว้ตามจุดพักค้าขายเช่นที่เชียงใหม่ บางรายมีความสนิทสนมคุ้นเคยหรือมีเพื่อนพ้องเป็นคนเชียงใหม่ จึงไม่แปลกที่มีคนเมืองเชียงใหม่ร่วมกองขบวนคาราวานเดินทางรอนแรมขึ้นไปค้าขายกับชาวไตในรัฐฉาน ดังเนื้อร้องในเพลงพื้นเมืองท่อนหนึ่งกล่าวถึงการเดินทางไปยังเมืองโกในรัฐฉานไว้ว่า

“อโหลโหลโล ไปเมืองโกโดยปีเจี้ยว
หนทางคดเคี้ยว ช้าน้อยจะขอลาม
หนทางเส้นนี้ก็ถนนกัเมิงพาน
เฮ้ย... ป้อเฮ้ย.... ผ้าสีปูเลยปาดเก็งตุ้มเก็ง.....”

นอกจากนี้เพลงดังกล่าวยังมีเนื้อหาบอกเล่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นของล้านนา ช่วงที่บริษัททำไม้ของอังกฤษคือบริษัทบอมเบย์เบอร์มาและบริษัทบอร์เนียว เข้ามาจับบทบาทอิทธิพลเหนือเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ บริษัททำไม้ดังกล่าวได้ขยายพื้นที่สัมปทานทำไม้มายังอำเภอปาย อำเภอแม่สะเรียง และอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน

เนื้อร้องของเพลงพื้นเมืองดังกล่าว สะท้อนสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในช่วงยุคสมัยที่บริษัททำไม้ของอังกฤษได้เข้ามาทำไม้ในพื้นที่อำเภอปาย พื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน และพื้นที่ป่าอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ไว้อย่างน่าสนใจ ดังเนื้อเพลงพื้นบ้านท่อนหนึ่งกล่าวถึงการไปเที่ยวซื้อหาช้างมาลากไม้ไว้ว่า

“เสเลเมา บะเดี่ยวปางกว้าง
 ไปเสาะซื้อจ้าง ก็ได้คู่เอองงาขาว
 เอาไปลากไม้ตีเจียงแสน ก็เจียงดาว
 เนาะ..เจ้าปีเนาะ ผักกาดเกาะจิน้ำพริกหนุ่ม....”

นอกจากนี้บทเพลงพื้นบ้านดังกล่าวยังสะท้อนสีสันบรรยากาศช่วงประตู่ท่าแพในยุคสมัยนั้นไว้อย่างน่าสนใจ ประตู่ท่าแพเป็นสถานที่คนงานทำไม้ชอบไปพูดคุยกับบรรดาหญิงม่ายดังมีบรรยายอยู่ในเนื้อเพลงพื้นบ้านท่อนหนึ่งว่า

“อโโลโโล... สัมบะโอิจิน้ำพริก
 เด็ดดอกปิกซิก มาแบ่งตาเหลิกตาแล
 ไปตางมุ่นเป็นประตู่ต้าแป
 งามนักแก อโโลโโล... แม่ฮ้างแม่ม่าย....”

ช่วงเวลานั้นอังกฤษได้นำชาวต่างชาติเข้ามาเป็นคณงานทำไม้ที่เชียงใหม่ แรงงานเหล่านี้มีทั้งสิ้นประมาณ ๒๐๐ คน นอกจากต้องดูแลไทใหญ่จากพม่า แล้วยังมีขมุหรือช่าจากลาว คณงานเหล่านี้คงมีไม้่น้อยที่ชอบไปเที่ยวหญิงโสเภณี ช่วงนั้นนางตาบ แม่เล่าจากย่านลำพิงใน “เมืองกอก” หรือกรุงเทพฯ เห็นว่าฝรั่งอังกฤษมาเปิดบริษัททำไม้ในเชียงใหม่ บรรดาคณงานเหล่านี้ล้วนมีรายได้ดี จึงนำผู้หญิงจากกรุงเทพฯ มาเปิดโรงค้าประเวณีให้บริการทางเพศ ลูกค้าของนางตาบมีหลากหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ทั้งนายห้างฝรั่งที่หมุ่นเวียนกันไปคุมงานอยู่ตามปางไม้ในป่าเขา รวมทั้งหนุ่มคนเมืองเชียงใหม่ด้วย เมื่อกิจการก้าวหน้านางตาบจึงหาหญิงมาบริการเพิ่ม ด้วยการชักชวนหญิงเหนือมาให้บริการลูกค้า นางตาบผู้นี้ได้ชื่อว่าเป็น “แม่เล่าคนแรกของเวียงพิงค์” (นิตยา ระวังพาล ๒๕๓๘ อ้างในจิราลักษณ์ จงสถิตมัน ๒๕๓๕ : ๕๙)

การเปิดบริการค้าประเวณีในครั้งนี้ตรงกับสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนลำดับที่ ๗ การค้าประเวณีในยุคนี้เป็นที่รังเกียจของชาวเชียงใหม่ มีการต่อต้านแสดงการเกลียดชังด้วยการใช้ก้อนอิฐขว้างปาหญิงบริการ มีการทำข้อความใบปิดประจานหน้าบ้าน การเขียน “คำว” ส่งต่อไปให้อ่านทั่ว ๆ ไป และมีการเรียกผู้หญิงที่มาค้าประเวณีว่า “อีลำเป็ง” (นิตยา ระวังพาล ๒๕๓๘ อ้างในเทพฐ ทัฬหทอง ๒๕๒๖ : ๕๙)

พร้อมกันนี้ นายแพทย์มาเรียน อัดลฟัส ซีค (Dr. Marion Adolphus Cheek) มิชชันนารีอเมริกันที่คนเชียงใหม่เรียกขานกันว่า "หมอซีค" หรือ "พ่อเลี้ยงหมอซีค" ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทของนายหลุยส์ เลียวโนเวน บุตรชายนางแอนนา ที. เลียวโนเวน ครูสอนภาษาอังกฤษในราชสำนักสมัยรัชการที่ ๔ ผู้เขียนหนังสือ "แอนนากับพระเจ้ากรุงสยาม" ได้เปิด "ฮาร์เล็ม" ระดับวิโอที. ขึ้นในบ้านไม้สักหลังใหญ่ที่ปลูกต้นไม้ล้อมรอบไว้ร่มรื่น ในซอยหลังวัดมหาวันด้านหลังประตูท่าแพ มีหญิงสาวชาวเชียงใหม่ที่ "หมอซีค" ใช้ควายเพียงสองหรือสามตัวไปแลกซื้อจากพ่อแม่มาให้บริการทางเพศ ทั้งแก่หมอซีค นายหลุยส์ เลียวโนเวนผู้เป็นเพื่อนสนิท รวมทั้งฝรั่งที่เป็นผู้จัดการทำไม้ตามปางไม้ต่าง ๆ แถบภาคเหนือ ผู้หญิงเหล่านี้มีประมาณ ๒๐ คน ได้แก่ อีออน อีเฮือน อีคำ อีหลวง อีนั้น อีมอย อีตุ้ย อีจิ้น และ อีโนจา เป็นต้น

หมอซีคสนใจทำการค้าเป็นอย่างมาก จึงได้ลาออกจากการเป็นมิชชันนารีมาเป็นผู้จัดการบริษัทบอร์เนียว พร้อมกับเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปิง จนมีฐานะในชั้นพ่อเลี้ยงระดับแถวหน้าของเชียงใหม่ เป็นที่รู้จักกันว่า "หมอซีค" หรือ "พ่อเลี้ยงหมอซีค" ชอบใช้ชีวิตเป็นหนุ่มเจ้าสำราญ กินเหล้าเค้านารีและเล่นการพนัน นอกจากนี้จะมีภรรยาเป็นหญิงอเมริกันคือนางซารา แปรดเลย์ น้องสาวของภรรยาหมอแม็คกิลวารีแล้ว ยังได้รับเอาหญิงรับใช้ของเจ้าแม่ทิพย์เกษร ชายาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ชื่อ "โนจา" ที่เจ้าผู้ครองนครได้ประทานมาให้หลังรักษาอาการป่วยไข้จนหายดีมาเป็นเมียอีกคนหนึ่ง

เรื่องราวของ "พ่อเลี้ยงหมอซีค" นายห้างบอร์เนียวผู้นี้เป็นที่รำลึกและเล่าขานกันเป็นที่สนุกปากของชาวเมืองเชียงใหม่ นายแปง ลูกชายพญาเทพ หัวหน้าคนดูแลข้างของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้แต่งคำว้าร้องล้อเลียน ชาวบ้านและบรรดาคณงานทำไม้ให้บริษัทอังกฤษพากันนำไปร้องเล่นเรียกเสียงหัวเราะกันสนุกสนาน จน "พ่อเลี้ยงหมอซีค" และนายหลุยส์ เลียวโนเวน กลายเป็นตัวตลกของเมืองเชียงใหม่ไปในชั่วระยะเวลาอันไม่นาน

คำว้าบตังกล่าวมีเนื้อความดังนี้

“พ่อเลี้ยงหมอซีค	กับมิสสาหลุยส์
เอาสาวนอนโดย	สองคืนสิบห้า (รูปี)
อีหลวงนอนเตียง	อีออนนั่งท่า
ชะจ้ายไวย ๆ	พ่อเลี้ยง
พ่อเลี้ยงหมอซีค	กับมิสสาหลุยส์
เอาสาวนอนโดย	สองคืนสิบห้า

อีคำขอเงิน   อีออนขอผ้า
อีโนจาขอจ้าง   ะจ็ยไวย ๆ ป้อเลี้ยง"

ต่อมาคำวฮ้าดังกล่าวร้องกันผิดเพี้ยนเหลือสั้น ๆ เพียงว่า

"ป้อเลี้ยงหมอชิต   นายมิสสาหลวย
เอาสาวนอนตวย   สองคีนสิบห่า
อีหลวยนอนใน   อีออนนั่งท่า
เสร็จแล้วกา   ป้อเลี้ยง"

(นิตยา ระวังพาล ๒๕๓๘ อ้างในจิราลักษณ์ จงสถิตมัน ๒๕๓๕ : ๖๑)

คำวบทนี้เมื่อพินิจในประเด็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคมในแนวของอี. เอช. คาร์ ศาสตราจารย์ในสาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ด จะเห็นภาพรวมด้านเศรษฐกิจสังคมของดินแดนล้านนา ในยุคสมัยที่บริษัทอมเบย์เบอร์มา และบริษัทออร์เนียวเข้ามาสัมปทานทำไม้ได้เป็นอย่างดี

นางนา หุ่นนะ ชาวเมืองปายเชื้อสายไทใหญ่วัย ๘๕ ปี แห่งบ้านป่าขาม ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย ผู้ซึ่งบิดาอพยพโยกย้ายมาจากเมืองตั้งยานทางตอนเหนือของรัฐฉาน กล่าวถึงช่วงที่บริษัทอังกฤษเข้ามาทำไม้ และช่วงกองทัพญี่ปุ่นตั้งคลังเสบียงขึ้นในเมืองปายว่า "เมืองปายในเวลานั้นไม่มีผู้หญิงย้าย (ผู้หญิงโสดเกณิ - ผู้วิจัย) พวกคนงานชักลากไม้มีทั้งคนเมือง เจี้ยว ม่าน (พม่า) พวกผู้ใหญ่จะห้ามไม่ให้เด็กผู้หญิงหรือบรรดาสาว ๆ ลงไปที่แม่น้ำปายในตอนเย็น เพราะคนงานชักลากไม้จะพากันลงมาอาบน้ำ คนเมืองปายกลัวคนม่าน (พม่า) คนเจี้ยว"

"ในช่วงหน้าฝนน้ำปายไหลจากห้วยบนดอยลงมาหึ่ง ๆ หึ่ง ๆ เป็นน้ำใหญ่ น้ำไหล บางปีบ้านเรือนชาวบ้านใกล้แม่น้ำปายถูกสายน้ำพัดหายไปทั้งหลัง หม้อข้าวหม้อแกงถูกสายน้ำพัดพาหายไปหมด ชาวบ้านป่าขามบางคนเหลือแต่ผ้าที่สวมใส่อยู่ชุดเดียว ต้องไปนอนที่ศาลาวัด ต่อมาทหารญี่ปุ่นเข้ามาก่อสร้างทาง ได้ว่าจ้างชาวบ้านไปเป็นคนงาน ใครมีวัวมีม้าก็เอาไปรับจ้างขนของ ตอนนั้นอู๋เพ็งเริ่มเป็นสาว ช่วยพ่อแม่เลี้ยงวัวและทำสวนเงาะสวนผัก บางวันเอาผักเอากล้วยที่ปลูกไปขายให้กองทัพญี่ปุ่น ได้เงินดี"

"บางวันมีทหารญี่ปุ่นมาซื้องาไปทำขนมปูกินกัน ขนมปูกบ้านเราใช้งามนซึ่งมีสีดำ แต่ว่าขนมปูกของทหารญี่ปุ่นนี้ใช้งาสีขาว แต่ก่อนเมืองปายตามไร่บนดอยนี้ทำสวนเงาะ เอางามา

หีบทำน้ำมัน แต่ว่าสมัยนี้เปลี่ยนมาทำไว้ถั่วเหลืองกันหมดแล้ว ถั่วเหลืองก็เอาไปทำน้ำมัน ชู้ยชอบใช้น้ำมันงา ทอดไข่ก็หอม ใส่น้ำมันก็หอม”

“เวลากลางวันชูยมักไปเลี้ยงควายกลางทุ่งนาในหุบเขาอีกฟากของแม่น้ำปาย ด้านตรงข้ามบ้านป่าขาม บ้านชูยมักมีวัวควายอยู่สามสิบกว่าตัว บางวันเห็นทหารญี่ปุ่นตัดมือทหารที่ตายแล้วไปก่อไฟต้มในหม้อกลางทุ่งนา พอน้ำเดือดพล่านก็เอามือลงไปต้มให้เนื้อเปื่อยแล้วแกว่งให้เนื้อหลุด จากนั้นเอาเฉพาะกระดูกนิ้วมือ ทหารญี่ปุ่นกำชับว่าอย่านำเรื่องนี้ไปบอกใคร พวกเขาไม่ได้ทำเรื่องโหดร้ายอะไร ที่ตัดมือเพื่อนที่เสียชีวิตมาต้มก็เพื่อเอากระดูกส่งไปให้พ่อแม่ญาติพี่น้อง ทหารญี่ปุ่นบอกว่าทหารที่เสียชีวิตมีเยอะมาก จึงจัดส่งให้ได้เฉพาะกระดูกนิ้วมือเท่านั้น ส่วนศพทหารที่ตายก็ฝังไว้หลังวัดป่าขามและหลังวัดกลาง บริเวณสุสานเวลานี้เป็นเกสท์เฮาส์”

“ที่ชู้ยไม่พอใจก็คือ พวกชาวบ้านมักพูดกันว่าชู้ยเป็นแม่หญิงฮ้าย (หญิงโหดเหี้ยม) และพูดกันว่าลูกหล้า(ลูกคนสุดท้าย) ของชู้ยนั้นเป็นลูกทหารญี่ปุ่น พูดกันไปโดยไม่สนใจว่าถูกต้องเป็นจริงหรือไม่ สามีของชู้ยเป็นคนไต่ที่เอาตัวไปรับจ้างชนเสียบึงและสัมภาระให้กองทัพญี่ปุ่น ซึ่งเวลานั้นตั้งกองบัญชาการอยู่ที่วัดหลวงในเมืองปาย ชู้ยไม่เคยทำอย่างที่ชาวบ้านว่า ทหารญี่ปุ่นเขามีระเบียบวินัยดี ชู้ยและสามีทำมาค้าขายกับทหารญี่ปุ่น ช่วงสงครามมีชาวเมืองปายทำมาค้าขายและรับจ้างชนเสียบึงสัมภาระให้กองทัพญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก มีรายได้ดี อย่างเช่น “ลุงหลู” เจ้าของตลาดกลางเมืองปายก็ร่ำรวยมาจากการเป็น “กุลีโต” คุมงานสร้างทางให้กองทัพญี่ปุ่น” (ดูรูปที่ ๑๓)

รูปที่ ๑๓ : นางนา ห่วนนะ

๓.๘ การถือครองกรรมสิทธิ์และการใช้ประโยชน์ที่ดิน

อาร์. เบอร์ลิง (R. Burling) นักมานุษยวิทยาด้านวัฒนธรรมผู้เขียนหนังสือ 'Hill Farms and Padi Fields' ได้เสนอแนวทฤษฎีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในสังคมเกษตรกรรมไว้ว่า ชุมชนในสังคมเกษตรกรรมมักเลือกทำเลพื้นที่ซึ่งเป็นท้องทุ่งราบหรือหุบเขา มีแม่น้ำลำธารไหลผ่าน เชื่อมต่อการดำรงชีวิตที่จำเป็นต้องใช้น้ำในการอุปโภค-บริโภคและการเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเพาะปลูกข้าวและพืชพรรณธัญญาหารต่าง ๆ วัฒนธรรมชุมชนที่ก่อตัวและสั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีความสอดคล้องกับวิถีการผลิตทางการเกษตรของชุมชน

จากจำนวนพื้นที่ทั้งหมด ๑๗,๐๐๑ ไร่ของตำบลแม่ฮี เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ๘,๓๙๒ ไร่ เป็นพื้นที่อยู่อาศัย ๒๖๓ ไร่ นอกนั้นเป็นป่าเขาที่ยังสมบูรณ์และเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญของแม่น้ำปาย มีครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนเอง ๓๑๙ ครัวเรือน มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนเองและเช่าเพิ่ม ๗๙ ครัวเรือน อีก ๑๘๗ ครัวเรือนไม่มีที่ดินต้องเช่าที่ทำกิน พืชเศรษฐกิจหลัก คือ ข้าว ถั่วเหลือง กระเทียม ข้าวสาลี และข้าวบาร์เลย์ (ดูตารางที่ ๕ และ ๖)

ตารางที่ ๕ การถือครองกรรมสิทธิ์และการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ที่ดินและการประกอบอาชีพ	ครัวเรือน
ครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนเอง	๓๑๙
ครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินตนเองและเช่าเพิ่ม	๗๙
ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินของตนเองและต้องเช่าที่	๑๘๗
ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำนา	๗๗
ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำไร่	๓๑๗
ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพมากกว่า ๑ อาชีพ	๕๐๘
ครัวเรือนที่ทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง	๓๑๗
ครัวเรือนที่เลี้ยงสัตว์เพื่อขาย	๑๙๑

ที่มา : ปรับปรุงจากเอกสารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อำเภอป่า

ตารางที่ ๖ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของตำบล

กิจกรรม	พื้นที่เพาะปลูก(ไร่)		ผลผลิตเฉลี่ย กก./ไร่	ผลผลิตรวม (ตัน)	
	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว		ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว
ข้าวนาปี	๔๑๘	๒,๔๐๘	๕๑๐	๒๑๓	๑,๒๒๘
ข้าวไร่	๑,๑๖๘	๒๘๘	๓๐๕	๓๕๖	๘๗
ถั่วเหลือง	๑,๕๙๘(ฝน)		๒๕๕(ฝน)	๔๐๗(ฝน)	
	๙๕(แล้ง)		๒๔๘(แล้ง)	๒๓(แล้ง)	
ข้าวสาลี	๑๕๘		๑๐๘	๑๗	
ข้าวบาร์เลย์	๑,๓๗๙		๑๑๐	๑๕๓	
กระเทียม	๑,๒๔๒		๒,๒๕๐	๒,๗๙๕	
ไม้ผล	๕๘๑		๒๑๐	๑๒๒	
พืชผักอื่น	๑๓๖		๓๕๖	๔๘	

ที่มา : ปรับปรุงจากเอกสารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอป่า

๓.๙ การจัดการทรัพยากรน้ำ

เทือกเขาสูงสลับซับซ้อนในแนวตะเข็บเชื่อมต่อกันจากเขาแดนลาวกับเทือกเขาถนนธงชัย ตะวันตก นอกจากจะเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำปายแล้วยังเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารอีกหลายสายที่ไหลลงสู่แม่น้ำปาย นายดวงคำ ลอยดู ประธานประชาคมบ้านแม่ปิง กล่าวว่า ห้วยน้ำลำธารที่มีจุดกำเนิดในผืนป่าบริเวณดังกล่าวมีจำนวนรวม ๑๕ สาย อันได้แก่ ๑) น้ำแม่ฮี้ ๒) น้ำแม่เย็น ๓) น้ำแม่ปิงน้อย ๔) ห้วยคา ๕) ห้วยเมียง ๖) ห้วยน้ำริน ๗) ห้วยโป่ง ๘) ห้วยปลามุง ๙) ห้วยอีแกง ๑๐) ห้วยศาลา ๑๑) ห้วยไม้ทุ่ง ๑๒) ห้วยผีหลอก ๑๓) ห้วยหยวก ๑๔) ห้วยปูลู และ ๑๕) ห้วยตาด แม่น้ำลำธารเหล่านี้ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่อำเภอปาย คือ แม่น้ำปาย แม่น้ำแม่เย็น แม่น้ำแม่ฮี้ และแม่น้ำแม่ปิงน้อย จากนั้นไหลลงสู่แม่น้ำปายซึ่งไหลผ่านพื้นที่ราบในหุบเขารูปแฉ่งกระทะขนาดใหญ๋ สองฟากฝั่งแม่น้ำเป็นพื้นที่เกษตรกรรมใช้เพาะปลูกข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวบารเลย์ ข้าวสาลี และกระเทียม

สำหรับพื้นที่บ้านแม่ปิง ห้วยแก้ว และท่าปาย มีการจัดการน้ำด้วยระบบชลประทานพื้นบ้าน คือ ระบบเหมืองฝายกั้นน้ำแม่ปิงน้อย และแจกจ่ายน้ำไปตามลำเหมืองเพื่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมอย่างทั่วถึง โดยมีลำเหมืองทั้งสิ้น ๔ สาย

สายที่ ๑ เหมืองใหญ่หรือเหมืองทุ่งเก็ง แจกจ่ายน้ำให้พื้นที่เกษตรกรรมบ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๔ และบ้านห้วยแก้ว หมู่ที่ ๖ มีนายสุข ลอยดู เป็นแก่ฝาย

สายที่ ๒ เหมืองต้นกลาง แจกจ่ายน้ำให้พื้นที่เกษตรกรรมบ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๔ มีนายประมวล ใจขาวเป็นแก่ฝาย

สายที่ ๓ เหมืองห้วยทราย แจกจ่ายน้ำให้พื้นที่เกษตรกรรมบ้านท่าปาย หมู่ที่ ๓ มีนายดวง ทองอินทร์เป็นแก่ฝาย

สายที่ ๔ เหมืองนาไธ้ แจกจ่ายน้ำให้พื้นที่เกษตรกรรมบ้านท่าปาย หมู่ที่ ๓ และบ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๔ มีนายบุญเบ็ง ตีะนนท์ เป็นแก่ฝาย

นายบุญเบ็ง ตีะนนท์ กล่าวถึงการจัดการฝายว่า “ผมรับผิดชอบดูแลการจ่ายน้ำให้พื้นที่นาสองหมู่บ้าน คือ บ้านท่าปายและบ้านแม่ปิง รวมทั้งสิ้น ๑๙ ไร่ เจ้าของบ้านขอให้เป็นแก่ฝายเป็นมา ๙ ปีแล้ว ก็ช่วย ๆ กันไป ต้องดูแลเหมืองทุกวัน นาแต่ละเจ้าจะใช้น้ำประมาณ ๔ นิ้ว หากว่าน้ำเกิน น้ำขาด เหมืองขาดก็ต้องจัดการแก้ไข เวลาจะลอกเหมืองก็จ้างให้ชาวบ้านมาช่วยกัน เจ้านาแต่ละเจ้าตอบแทนแก่ฝายเป็นข้าวเจ้า ๆ ละ ๒ ควาย (๒ ควาย = ข้าวสาร ๑ ถัง หรือ ๒๐ ลิตร - ผู้วิจัย)

ส่วนน้ำแม่ฮี้ น้ำแม่เย็น และน้ำแม่ปิงน้อย ที่ไหลผ่านหมู่บ้านแม่ฮี้ บ้านแม่เย็น บ้านห้วยแก้ว และบ้านแม่ปิง มีการจัดทำระบบชลประทานพื้นบ้านคือเหมืองฝาย แจกจ่ายน้ำเพื่อการเกษตรในพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง ทุกหมู่บ้านในตำบลแม่ฮี้ล้วนมีการตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำโดยมีแก่งฝายเป็นผู้รับผิดชอบ

นายก้อนแก้ว ตุ่นหล้า แก่งฝายแม่เย็นกล่าวว่า “ชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้เลือกแก่งฝายฝายแม่ฮี้มีนายตาคำ นวนจาเป็นแก่งฝาย ส่วนฝายแม่เย็นมีตนเป็นแก่งฝายติดต่อกันมาเป็นระยะเวลา ๒๕ ปีแล้ว ชาวบ้านผู้ใช้น้ำเป็นผู้เลี้ยงแก่งฝาย เจ้านามีทั้งสิ้น ๕๔ เจ้า จ่ายค่าดูแลน้ำให้แก่งฝายเจ้าละสองควาย ควายละ ๕๐ บาท รวมเป็น ๑๐๐ บาท ที่ผ่านมาเจ้านามีการขายที่ให้นายทุนจากที่อื่นไปจำนวนหนึ่ง ปัจจุบันมีเจ้านาเหลือเพียง ๔๔ - ๔๕ เจ้า คนที่มาซื้อมีทั้งนายทุนจากกรุงเทพฯ และที่อื่น บางรายมาซื้อปลูกบ้าน อีกส่วนหนึ่งเป็นชาวต่างชาติมาซื้อเพื่อทำเกสต์เฮาส์ แต่ส่วนใหญ่มาซื้อไว้แล้วปล่อยให้ป็นร้าง”

“ในฤดูแล้งของปี ๒๕๔๔ ช่วงเดือนเมษายนและพฤษภาคมน้ำไม่ค่อยพอ ต้องใช้น้ำเลี้ยงนาข้าวบาร์เลย์ กระเทียม ถั่วเหลือง ปกติช่วงฤดูเพาะปลูก แก่งฝายจะดูแลการจัดการน้ำในเหมืองฝาย แต่ในช่วงฤดูแล้งแก่งฝายไม่ได้ดูแล และมีปัญหาผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวชาวต่างชาติลักน้ำจากเหมืองฝายไปใส่สระว่ายน้ำ ผมซึ่งเป็นแก่งฝายแก้ปัญหาด้วยการเจรจาชี้แจงระเบียบการใช้น้ำ และปรับใหม่ผู้ลักขโมยน้ำโดยมีอัตราค่าปรับใหม่ครั้งแรก ๑๐๐ บาท ครั้งที่สอง ๓๐๐ บาท และครั้งที่สาม ๕๐๐ บาท”

๓.๑๐ อาชีพหลักของประชากร

เศรษฐกิจของตำบลแม่ฮี้ขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ในพื้นราบมีการปลูกข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวสาลี ข้าวบาร์เลย์ และกระเทียม ส่วนในพื้นที่ดอนมีการปลูกข้าวไร่และถั่วเหลือง มีการตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ ระบบเหมืองฝายเป็นการจัดการชลประทานพื้นบ้านที่มีประสิทธิภาพ สามารถแจกจ่ายน้ำให้เกษตรกรที่เป็นสมาชิกได้อย่างยุติธรรมและทั่วถึง ส่งผลให้ประชากรมีรายได้เฉลี่ยครอบครัวละประมาณ ๓๐,๐๐๐ บาท/ปี พื้นที่ทำนาของตำบลแม่ฮี้มีผลผลิตข้าวโดยเฉลี่ย ๔๕๐ กก./ไร่

รายได้ของประชากรต่อครัวเรือนปี มีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของพื้นที่การเกษตร และการถือครองที่ดิน บางครอบครัวมีพื้นที่เกษตรกรรมมาก บางครอบครัวไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ต้องเช่าที่ดินคนอื่น บางครอบครัวเป็นแรงงานรับจ้างรายวัน ในช่วงปี ๒๕๔๓ และ ๒๕๔๔ มีอัตราค่าจ้างแรงงาน ๑๒๐ บาท/วัน(ดูตารางที่ ๗)

ตารางที่ ๗ การประกอบอาชีพ

หมู่ที่	เกษตรกรรม	ค้าขาย	รับจ้าง	หาของป่า
๑	๗๒	๑๒	๒๒	๘
๒	๗๒	๑๘	๓๓	๑๑
๓	๕๒	๑๑	๒๑	๑๒
๔	๘๓	๒๓	๖๓	๒๔
๕	๑๔๓	๔๔	๖๓	๑๘
๖	๓๙	๑๐	๒๗	๑๙

ที่มา : ปรับปรุงจากเอกสารของศูนย์การศึกษาชนออกโรงเรียน อำเภอปาย

ปัจจุบันการประกอบอาชีพมีความหลากหลายมากขึ้น มีการตั้งกลุ่มอาชีพขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ โดยการสนับสนุนของกรมพัฒนาชุมชน อาทิ กลุ่มสตรีทอผ้าหมู่ที่ ๔ บ้านแม่ปิง และกลุ่มสตรีทอผ้าหมู่ที่ ๖ บ้านห้วยแก้ว กลุ่มแปรรูปผลผลิตการเกษตรหมู่ที่ ๕ บ้านแม่ฮี้ กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าหมู่ที่ ๑ บ้านแม่เย็น กลุ่มเลี้ยงสัตว์หมู่ที่ ๓ บ้านท่าปาย กลุ่มหัตถกรรม (เย็บ-ปัก-ถัก) ในหมู่ที่ ๓ บ้านท่าปาย และกลุ่มออมทรัพย์หมู่ที่ ๒ บ้านทรายขาว (ดูตารางที่ ๘)

ตารางที่ ๘ กลุ่มกิจกรรมอาชีพในตำบลแม่ฮี้

หมู่ที่	กลุ่มอาชีพ
๑	กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า, กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มผู้ใช้น้ำ
๒	กลุ่มออมทรัพย์, กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มผู้ใช้น้ำ
๓	กลุ่มเลี้ยงสัตว์, กลุ่มหัตถกรรม (เย็บ-ปัก-ถัก), กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มผู้ใช้น้ำ
๔	กลุ่มทอผ้า, กลุ่มเยาวชนเลี้ยงสัตว์, กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มธนาคารข้าว, กลุ่มผู้ใช้น้ำ
๕	กลุ่มแปรรูปผลผลิตการเกษตร, กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มข้าวสารี, กลุ่มข้าวบาร์เลย์, กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร, กลุ่มกระเทียมหัวใหญ่, กลุ่มผู้ใช้น้ำ
๖	กลุ่มทอผ้า, กลุ่มเยาวชนเลี้ยงสัตว์, กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, กลุ่มธนาคารข้าว, กลุ่มผู้ใช้น้ำ

ที่มา : ปรับปรุงจากเอกสารประกวดกิจกรรมพัฒนาชุมชนดีเด่น ปี ๒๕๔๔ ต.แม่ฮี้

การรวมกลุ่มของเกษตรกรและการจัดการกลุ่ม อาศัยความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนและความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน “ลงแขก” หรือ “เอามื้อเอาวัน” ร่วมกันนี้มีระบบกลุ่มทางเศรษฐกิจที่รวมตัวในเชิงการผลิตพืชเชิงเดี่ยว เช่น กลุ่มข้าวสาลี กลุ่มข้าวบาร์เลย์ และกลุ่มกระเทียมหัวใหญ่ (ไต้หวัน) ที่รวมตัวเพื่อให้มีอำนาจเจรจาต่อรองในเชิงเศรษฐกิจ

๓.๑๑ ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ปัญหาหลักที่พบในชุมชนแต่ละแห่งของตำบลแม่ธิมี ๗ ประการด้วยกัน ดังนี้

๓.๑๑.๑ ปัญหาความยากจน

ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาร่วมที่พบในทุกชุมชน เนื่องจากประชากรส่วนหนึ่งไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าพื้นที่การเกษตร หรือทำนาแบ่งกึ่งกับเจ้าของที่ดิน และมีส่วนหนึ่งเป็นแรงงานรับจ้างรายวันในภาคการเกษตร ในการแก้ปัญหาเรื่องนี้ กระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) ในหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลแม่ธิมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๔ มีหมู่บ้านในโครงการทั้งสิ้น ๕ หมู่บ้าน มีงบประมาณสนับสนุนโครงการ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท ส่วนอีกหนึ่งหมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๕ บ้านแม่ธิ กำลังอยู่ในระยะเริ่มต้นโครงการ

สำหรับหมู่ที่ ๑ บ้านแม่เย็น ดำเนินโครงการกข.คจ.มาตั้งแต่ปี ๒๕๓๔ มีคณะกรรมการกองทุน เป็นผู้รับผิดชอบ ๗ คน มีครัวเรือนเป้าหมายทั้งสิ้น ๗๙ ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่แทบทั้งหมดมีอาชีพด้านเกษตรกรรม มีครัวเรือนได้รับการสนับสนุนครบทุกครัวเรือน หรือ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์เต็ม ปัจจุบันบ้านแม่เย็นมีความโดดเด่นในเรื่องการพึ่งพาตนเอง

นอกจากนี้ยังมีโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง(กทบ.) ที่มีเงินกองทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละหมู่บ้านในวงเงินหมู่บ้านละ ๑ ล้านบาท ปัจจุบันทุกหมู่บ้านในตำบลแม่ธิมีการประชุมเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนระดับหมู่บ้านขึ้นมารับผิดชอบด้านบริหารจัดการเงินกองทุนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว บางหมู่บ้านผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการกองทุนระดับอำเภอและระดับจังหวัด ได้รับอนุมัติโอนเงินเข้าบัญชี และกระจายเงินลงสู่ชุมชนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

จากการประชุมตัวแทนคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน อำเภอป่าเยื่อ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๔๔ ที่ห้องประชุมโรงพยาบาลป่าเยื่อ มีการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่เป็นตัวจุดรั้งให้การดำเนินงานไม่คืบหน้าเท่าที่ควร และพบว่าปัญหาเหล่านี้ได้แก่ การขาดความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านในเรื่องระเบียบการกู้ยืมเงินกองทุน ชาวบ้านส่วนหนึ่งกลัวมีหนี้สิน ไม่มั่นใจ

ในเรื่องความโปร่งใสที่อสังค์ยสุจริต ต้องการให้มีกระจายเงินสู่ชุมชนอย่างยุติธรรม ไม่เน้นเฉพาะเพื่อนพ้องญาติมิตรของคณะกรรมการกองทุน ชาวบ้านบางส่วนไม่มั่นใจในเรื่องการติดตามชำระเงินคืน และหวังเกรงว่ากองทุนหมู่บ้านจะก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน

การประชุมครั้งนี้ได้ข้อสรุปแนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าว คือ ควรการจัดประชุมสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชน และกำหนดแนวทางดำเนินงานเพื่อลดปัญหาอุปสรรค อันจะช่วยให้การดำเนินงานราบรื่น โดยเฉพาะการสร้าง ความเข้าใจในเงื่อนไขปฏิเสธไม่ให้กู้ แก่ผู้เกี่ยวข้อง กับยาเสพติดและการพนัน อันเป็นการใช้มาตรการทางสังคมแก้ปัญหาของชุมชน

๓.๑๑.๒ ปัญหาราคาที่ขผลกากรเกษตรตกต่ำ

ในช่วงปี ๒๕๔๔ ราคาพืชผลการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งราคากระเทียม ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของตำบลแม่ฮิมมีราคาต่ำกว่าทุกปี เหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำมี ๕ ประการด้วยกัน ดังนี้

๑). ช่วงฤดูการเก็บเกี่ยว มีผลผลิตออกสู่ตลาดในปริมาณมาก เกิดภาวะผลผลิตล้นตลาด

๒). กลไกตลาดตกอยู่ในมือพ่อค้าคนกลางอย่างสิ้นเชิง ราคาซื้อ - ขายถูกกำหนดโดยพ่อค้าคนกลางที่จังหวัดเชียงใหม่

๓). มาตรการประกันราคาผลผลิตของภาครัฐที่กำหนดราคาผลผลิตโดยแยกตามเกรด ให้กระเทียมที่มีขนาดหัวใหญ่เป็นเกรดเอ กระเทียมที่มีขนาดรองลงมาเป็นเกรดบี ไม่มีผลในเชิงปฏิบัติ เนื่องจากทั้งพ่อค้าคนกลางและเกษตรกรเห็นว่า มาตรการดังกล่าวไม่เหมาะสมกับความเป็นจริง เพราะการซื้อขายที่มีขึ้นหลังฤดูการเก็บเกี่ยว ราคาของกระเทียมแห้งสูงกว่าราคากระเทียมสดมาก กระเทียมแห้งจะมีขนาดเล็กลงเมื่อเปรียบเทียบกับกระเทียมที่เพิ่งเก็บเกี่ยว ส่งผลให้กระเทียมเกรดเอลดลงมาเป็นเกรดบี

๔). ความต้องการของตลาดและผู้บริโภคกระเทียมจากอำเภอปาย ต่ำกว่ากระเทียมที่มาจากจังหวัดศรีสะเกษ ทั้งนี้เนื่องจากมีคุณภาพด้อยกว่า เก็บไว้ได้ไม่นานจะผ่ออันเป็นผลจากมีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเข้มข้น

๕). มีการลักลอบนำเข้ากระเทียมจากจีนและพม่า ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าและราคาถูกกว่าถึงร้อยละ ๕๐ โดยกระเทียมดังกล่าวส่วนหนึ่งมีการลักลอบนำเข้ามาตามตะเอบชายหาด และบางส่วนบรรทุกเรือลงมาตามแม่น้ำโขงจากท่าเรือเชียงกานล้านป่าในเขตพื้นที่ชื่อเหมมา และจากท่าเรือเชียงรุ่ง ส่งผลให้ความต้องการของตลาดที่มีกระเทียมจากอำเภอปายลดลง

๓.๑๑.๓ ปัญหาหนี้สิน

ประชากรส่วนใหญ่ของตำบลแม่ฮ้อยอยู่ในภาคการเกษตร มีจำนวนหนึ่งที่เป็นหนี้เงินกู้ นอกระบบ ส่วนหนึ่งเป็นลูกหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ในการดำเนินความ พยายามเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว มีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในทุกหมู่บ้าน รวม ๗ กลุ่ม อัน ได้แก่

๑). กลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่เย็น หมู่ที่ ๑

ก่อตั้งในปี ๒๕๓๙ มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น ๑๑๗ คน เงินสัจจะสะสมเดือนละ ๒,๓๖๐ บาท ให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพปีละ ๒ ครั้ง ปัจจุบันมีเงินออมซึ่งใช้เป็นทุนหมุนเวียนทั้งสิ้น ๒๐๐,๐๐๐ บาท

๒). กลุ่มออมทรัพย์บ้านทรายขาว หมู่ที่ ๒

ก่อตั้งในปี ๒๕๔๒ มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น ๕๙ คน เงินสัจจะสะสมเดือนละ ๒,๙๕๐ บาท ให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพ ปัจจุบันมีเงินออมซึ่งใช้เป็นทุนหมุนเวียนทั้งสิ้น ๗๕,๐๐๐ บาท

๓). กลุ่มออมทรัพย์บ้านท่าปลาย หมู่ที่ ๓

ก่อตั้งในปี ๒๕๓๘ มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น ๕๘ คน เงินสัจจะสะสมเดือนละ ๓,๖๖๐ บาท ให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพ ปัจจุบันมีเงินออมที่ใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนทั้งสิ้น ๑๘๑,๑๕๗ บาท

๔). กลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่ปิง หมู่ ๔

ก่อตั้งในปี ๒๕๓๑ มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น ๒๕๘ คน เงินสัจจะสะสมเดือนละ ๑๒,๐๙๐ บาท นอกจากจะมีทุนให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพในวงเงิน ๔๘๐,๐๐๐ บาทแล้ว ยังมีกิจกรรมศูนย์สาธิตธนาคารข้าว และทุนศูนย์สาธิตหมุนเวียน ๙๐,๐๐๐ บาท ปัจจุบันมีเงินออมที่ใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนทั้งสิ้น ๔๘๐,๐๐๐ บาท

๕). กลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่ฮ้อย หมู่ที่ ๕

ก่อตั้งในปี ๒๕๔๑ มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น ๕๐ คน มีเงินสัจจะสะสมเดือนละ ๕,๐๐๐ บาท มีทุนให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพด้านเลี้ยงสัตว์ในวงเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท ปัจจุบันมีเงินออมที่ใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนทั้งสิ้น ๑๘๐,๐๐๐ บาท

๖). กลุ่มออมทรัพย์บ้านห้วยแก้ว หมู่ที่ ๖

ก่อตั้งในปี ๒๕๓๑ มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น ๑๕๖ คน มีเงินสัจจะสะสม ๔๐๐,๐๐๐ บาท นอกจากจะมีทุนให้สมาชิก ๓๓ ราย กู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพในวงเงินทุนหมุนเวียน

๙๐,๐๐๐ บาทแล้ว ยังมีกิจกรรมศูนย์สาธิตการตลาด ๑ แห่ง ธนาคารข้าว ๑ แห่ง มีข้าวให้สมาชิกยืม ๓๐๐ ถัง ปัจจุบันมีเงินออมที่ใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนทั้งสิ้น ๔๘๐,๐๐๐ บาท

๗). กลุ่มออมทรัพย์หย่อมบ้านห้วยหวาย หมู่ที่ ๒

เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ก่อตั้งขึ้นในหย่อมบ้านเมื่อปี ๒๕๔๔ ตามแนวทางพระราชดำริของพระบรมราชินีนาถ มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น ๓๕ คน มีเงินสะสมจะสะสมประมาณเดือนละ ๑,๕๐๐ บาท กิจกรรมที่ดำเนินการคือ ก่อตั้งธนาคารข้าว ๑ แห่ง ปัจจุบันมีเงินทุนดำเนินการ ๕๐,๐๐๐ บาท

๓.๑๑.๔ ปัญหาสุขภาพเรื่องการแพร่ระบาดของโรคเอดส์

ประชากรส่วนหนึ่งติดเชื้อเอชไอวี.และมีส่วนหนึ่งป่วยเป็นโรคเอดส์ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการแพร่ระบาดของยาเสพติดประเภทเฮโรอีน มีการเสพยาด้วยการฉีดเข้าเส้นเลือด และมีส่วนหนึ่งติดเชื้อจากพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ คือ เปลี่ยนคู่นอนและมีเพศสัมพันธ์กับหญิงขายบริการโดยไม่ป้องกัน ตลอดช่วงที่ผ่านมามีผู้ป่วยเอดส์เสียชีวิตไปแล้วจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะผู้ให้เฮโรอีนด้วยการฉีดเข้าเส้นเลือด

๓.๑๑.๕ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด

อำเภอป่าสักมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน เส้นทางแถบตะเข็บชายแดนบางช่วงเป็นเส้นทางขนยาเสพติด และมีประชากรทั้งชาวไทยพื้นราบและชาวไทยภูเขาส่วนหนึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับขบวนการผิดกฎหมายดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไทยภูเขาบริเวณตะเข็บชายแดนซึ่งเป็นพื้นที่ห่างไกลทุรกันดาร

ปัจจุบันทุกหมู่บ้านในตำบลแม่ธิมีประชากรส่วนหนึ่งติดยาเสพติด โดยเฉพาะยาบ้าหรือแอมเฟตตามีน แต่มีจำนวนไม่มากนัก และมีแนวโน้มลดจำนวนลงเมื่อเปรียบเทียบกับตัวเลขในช่วงสองปีที่ผ่านมา เนื่องจากเยาวชนส่วนหนึ่งเลิกเสพยา และเข้าร่วมกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์แทน เช่นกรณีโรงเรียนปายวิทยาคาร ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอป่าสัก มีวิธีการแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่เยาวชนอย่างได้ผล โดยโรงเรียนได้ร่วมมือกับผู้ปกครองในการแก้ปัญหา ส่งนักเรียนไปเข้ารับการฝึกอบรมจิตใจด้านคุณธรรม และสร้างกิจกรรมอาชีพที่ศูนย์ปฏิบัติการและเกษตรกรรมชาติ ภูผาฟ้า น้ำ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และที่ไพศาล อโศก จังหวัดนครสวรรค์ อันเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาที่ได้ผลดี และเยาวชนส่วนหนึ่งเห็นว่าดีกว่าถูกส่งไปเข้ารับการอบรมในค่ายทหาร

ชาวบ้านและเยาวชนส่วนใหญ่ตระหนักถึงปัญหาเรื่องนี้เป็นอย่างดี ที่ผ่านมามีการจัดกิจกรรมลานกีฬาต้านยาเสพติด ทั้งฟุตบอล วอลเลย์บอล แบดมินตัน และตะกร้อ สร้างแรงจูงใจ

ให้เยาวชนหันมาเล่นกีฬา พร้อมกันนี้มีการตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหายาเสพติด รณรงค์ทุกหมู่บ้านให้ลด ละ เลิก และมีการออกมาตรการชุมชนเพื่อป้องกันและยับยั้งการแพร่ระบาดของยาเสพติด

ในปี ๒๕๔๕ บ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๔ ตำบลแม่ฮี้ ได้รับเลือกให้เป็นหมู่บ้านดีเด่น สามารถแก้ไขปัญหาระยะยาเสพติดได้อย่างดีเยี่ยม คือ ไม่มีทั้งผู้ค้า ผู้เสพย์ และผู้ผลิต พร้อมกันนี้ ตำบลแม่ฮี้ก็ได้รับการประกาศให้เป็นตำบลปลอดยาเสพติดเฉลิมพระเกียรติระดับอำเภอ อันเป็นผลจากการร่วมมือกันของประชากรในทุกรัฐวิธเอน ที่ช่วยกันป้องกันมิให้ปัญหาขยายตัวรวมทั้งร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขปัญห

๓.๑๑.๖ ปัญหาการบุกรุกทำลายป่า

พื้นที่ป่าเขาของตำบลแม่ฮี้เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่เย็น น้ำแม่ฮี้ น้ำแม่ปิงน้อยและต้นน้ำปาย ที่ผ่านมามีชาวบ้านส่วนหนึ่งบุกรุกแผ้วถางบุกเบิกขยายพื้นที่ทำกิน การวิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ผืนป่าต้นน้ำที่อุดมด้วยความหลากหลายของพืชพรรณ สมนไพร และพืชพรรณไม้ทั้งในระบบนิเวศป่าดิบเขาและระบบนิเวศป่าเบญจพรรณ

ช่วงสิบปีที่ผ่านมา บริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำดังกล่าวมีปัญหาบุกรุกขยายพื้นที่ มีชาวสีซอ จากดอยสามหมื่นเข้าไปบุกเบิกแผ้วถางป่าทำไร่ผืนในบริเวณกว้าง ชาวปกากะญอบ้านแม่ปิง และบ้านห้วยแก้วจึงได้ตั้งกลุ่มป่าเขียวขจี เดินขึ้นไปสำรวจผืนป่าต้นน้ำเป็นประจำทุกปี พร้อมทั้งขอให้ชาวสีซอกลุ่มนั้นเลิกการบุกรุกทำลายป่า และได้รับการตอบรับด้วยดี มีการลดพื้นที่ทำลายป่าหรือพื้นที่ปลูกล้างลงทุกปี กระทั่งในปัจจุบันไม่มีการบุกรุกทำลาย ป่าเริ่มฟื้นสภาพต้นไม้เริ่มขึ้นปกคลุม

บทที่ ๔ การมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิจัย “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการให้บังเกิดผลในเชิงปฏิบัติ ด้วยการจัดกิจกรรมให้ประชากรในชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงให้มากที่สุด เพื่อให้มีบทบาทสำคัญในการนำทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาใช้เป็นทุนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม อันเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

เมื่อพิจารณาถึงศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวของตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย พบว่ามีศักยภาพสูงมาก คือ มีทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ และทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม

ทรัพยากรท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ พื้นที่ตะวันออกของตำบลแม่ฮี้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ส่วนด้านทิศใต้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก ที่ทอดเชื่อมต่อกับแนวเทือกเขาแดนลาวซึ่งกั้นพรมแดนไทย – พม่า

บริเวณตะเข็บรอยต่อของเทือกเขาทั้งสองเป็นผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ คือเป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำปาย และแม่น้ำลำธารอีกหลายสาย อาทิ น้ำแม่ฮี้ น้ำแม่เย็น น้ำแม่ปิงน้อย น้ำห้วยแก้ว ห้วยอีกก่าง ห้วยปูลู ฯลฯ บริเวณต้นน้ำแม่ปิงน้อย(เออะเกอเตอ) และต้นน้ำแม่เย็นที่มีน้ำตกสวยงาม

นอกจากนี้ยังมีทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ บริเวณพื้นที่ราบในหุบเขารวมทั้งพื้นที่ตอนและพื้นที่สูงของตำบลแม่ฮี้ มีโบราณสถานทางพุทธศาสนาของลัทธิกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก แสดงถึงร่องรอยอารยธรรมของชนพื้นเมืองดั้งเดิมในดินแดนสุวรรณภูมิได้เป็นอย่างดี โบราณสถานบางแห่งสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์

ที่สำคัญ ตำบลแม่ฮี้ยังมีทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ประชากรในตำบลแม่ฮี้มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรมประเพณีสูงมาก เมื่อจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์จะพบว่าประชากรร้อยละ ๗๐ เป็นคนเมือง ร้อยละ ๑๐ เป็นไทใหญ่ และร้อยละ ๒๐ เป็นปกากะญอ ลีซอ และลาหู่

๔.๑ การมีส่วนร่วมของอบต.และชาวบ้านในพื้นที่วิจัย

เพื่อให้การวิจัย“ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” บังเกิดผลในเชิงปฏิบัติ ในช่วงต้นเดือนมีนาคม ๒๕๔๔ อันเป็นเดือนแรกของการดำเนินโครงการ ผู้วิจัยได้ประสานความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี้ โดยเข้าร่วมประชุมกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในสมัยวาระประชุมสามัญ

ผู้วิจัยนำเสนอปัญหาการท่องเที่ยวของอำเภอปายว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ไร้ทิศทาง และมีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด จนมีคำกล่าวในหมู่นักท่องเที่ยวว่า “เป็นเมืองที่หลุดโลกไปกับยาเสพติดได้ไม่ยาก ยาเสพติดหาง่าย” ซึ่งแสดงถึงการท่องเที่ยวที่เข้าไปอิงกับยาเสพติด (Drug tourism) ก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบต่อสังคมและชุมชนท้องถิ่นอำเภอปายทั้งในทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบที่มีต่อเยาวชน

การที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวสูง ส่งผลให้การท่องเที่ยวของเมืองปายขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลจากการกระจายข้อมูลข่าวสารในยุคโลกาวัตต ที่นอกจากจะมีการเผยแพร่ข่าวสารในรูปสื่อสิ่งพิมพ์ แล้วยังมีสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถสื่อสารได้ทั่วทุกมุมโลกในเวลาจริง (Realtime media) สนองความต้องการด้านข้อมูลข่าวสารของนักท่องเที่ยวผู้เป็นประชากรในชุมชนอินเทอร์เน็ต รวมทั้งการสนทนาบอกเล่าข้อมูลข่าวสารตามร้านอาหารและเกสต์เฮาส์ ที่นักท่องเที่ยวพำนักอาศัยและพบปะสังสรรค์กัน

พร้อมกันนี้ นักวิจัยได้ชี้ถึงสาระสำคัญของโครงการวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม วัตถุประสงค์หลักในการศึกษาวิจัย และผลที่คาดว่าจะได้รับ รวมทั้งนำเสนอแผนดำเนินกิจกรรมของโครงการวิจัย อันได้แก่

๑). การพัฒนาศักยภาพบุคคลากรในชุมชนพื้นที่วิจัย ด้วยการอบรมเทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๒). การพัฒนาศักยภาพบุคคลากรในชุมชน ด้วยการสอนภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร

๓). การระดมความคิดปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว และแนวทางแก้ไขปัญหา

๔). การเดินป่าศึกษาธรรมชาติและภูมินิเวศย่อยของป่าต้นน้ำแม่เย็นและป่าต้นน้ำแม่ฮี้

๕). การสำรวจทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะโบราณสถานของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ

๖). การชี้กรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในพื้นที่ตำบลแม่ฮี้

กลางเดือนมีนาคม ๒๕๔๔ ผู้วิจัยได้ประชุมร่วมกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้ใหญ่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจสมาชิกแก่องค์การบริหารส่วนตำบล

ชาวบ้าน และผู้เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลแม่ฮี ผู้ใหญ่บ้านได้ประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสาย นัดหมายกำหนดการประชุมชี้แจงชาวบ้าน จากนั้นมีการประชุมชาวบ้านและเยาวชนบ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว และบ้านแม่ฮี ชั้นที่สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี ตามด้วยการประชุมชาวบ้านและเยาวชนบ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว ที่ศาลาอเนกประสงค์บ้านห้วยแก้วในช่วงปลายเดือนมีนาคม ๒๕๔๔ (ดูตารางที่ ๙)

ตารางที่ ๙ การประชุมสร้างความเข้าใจอบต.และชาวบ้านในพื้นที่วิจัย

กิจกรรม/ วันที่ ดำเนินการ	๑. การประชุมชี้แจงโครงการวิจัยแก่สมาชิกอบต. ที่สนง.อบต. แม่ฮี วันที่ ๑๔ มี.ค. ๔๔	๒. การประชุมชี้แจงโครงการวิจัยแก่ชาวบ้านแม่ฮี แม่เย็น และทรายขาว วันที่ ๒๗ มี.ค. ๔๔	๓. การประชุมชี้แจงโครงการวิจัยแก่ชาวบ้านแม่ปิงท่าปาย และห้วยแก้ว วันที่ ๒๙ มี.ค. ๔๔
ผู้เข้าร่วมประชุม	สมาชิกอบต. ๑๒ คน	ชาวบ้าน และเยาวชน ประมาณ ๑๐๐ คน	ชาวบ้านและเยาวชน ประมาณ ๕๐ คน
วิธีการมีส่วนร่วม	ชี้แจงรายละเอียดโครงการ / แลกเปลี่ยนความคิดเห็น	ชี้แจงรายละเอียดโครงการ / แลกเปลี่ยนความคิดเห็น	ชี้แจงรายละเอียดโครงการ / แลกเปลี่ยนความคิดเห็น
ผลการดำเนินการ	- สมาชิกอบต. เข้าใจวิจัยเพื่อท้องถิ่น - ให้ความร่วมมือ	- ชาวบ้านเข้าใจการวิจัยเพื่อท้องถิ่น - ได้นักวิจัยรุ่นเยาว์	- ชาวบ้านเข้าใจการวิจัยเพื่อท้องถิ่น - ได้นักวิจัยรุ่นเยาว์

๔.๒ การตั้งคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ในชุมชน

การศึกษาวิจัย "ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน" เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นำเอาทรัพยากรของชุมชนมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ด้วยการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์และรายละเอียดว่า การวิจัยมุ่งเน้นการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตำบลแม่ฮี้ รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวของอำเภอปายโดยรวม จากนั้นประกาศรับสมัครผู้สนใจเข้าร่วมทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นในฐานะเป็นนักวิจัยรุ่นเยาว์ และมีผู้สมัครจำนวนหนึ่ง ดังมีรายชื่อดังนี้

- ๑). นางสาวทิพย์วัลย์ แสนสลิ
- ๒). นายจรัญ มูลคำ
- ๓). นางสาววัชรภรณ์ นวนจา
- ๔). นายฤทธิกร เชื้อนจินา
- ๕). นางสาวพุทธชาติ หม่องคำ
- ๖). นางสาวอรวัลย์ แปงอิน
- ๗). นางสาวนิยากร นวนจา
- ๘). นายธนาวิทย์ พรหมรังษี
- ๙). นางสาวศุภวรรณ ยาวพูน

ต่อมาผู้วิจัยจัดให้มีการประชุมชาวบ้านท่าปาย หมู่ที่ ๓ บ้านแม่ปิง หมู่ที่ ๔ และบ้านห้วยแก้ว หมู่ที่ ๖ ในเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ศาลาอเนกประสงค์บ้านห้วยแก้ว และมีเยาวชนปกากะญอสมัครเข้าร่วมเป็นนักวิจัยรุ่นเยาว์ ดังมีรายชื่อดังนี้

- ๑). นายไพบูลย์ ขอบพอ
- ๒). นางสาววิริษา ก่อตุ
- ๓). นางสาวอรพรรณ คำเมืองปลุก
- ๔). นางสาวยุพา ขอบพอ
- ๕). เด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี
- ๖). นางสาวศิริรัตน์ หมูคำ
- ๗). นางสาวนิทร น้อยมั่ง
- ๘). เด็กหญิงวรรณิ์ ชิโพ

- ๙). เด็กหญิงระพีมาภรณ์ ไพทอง
 ๑๐). เด็กหญิง พิศ ทองอินทร
 ๑๑). นางสาวพรเพ็ญ บุญธรรม

๔.๓ กิจกรรม “ปาย เอิร์ธเดย์ ๒๐๐๑ : ชี้อัจกรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม”

คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี้ จัดกิจกรรม “ปาย เอิร์ธเดย์ ๒๐๐๑ : ชี้อัจกรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม” ขึ้นในวันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๔๔ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย และมุ่งส่งเสริมให้อำเภอปายเป็นเมืองจักรยาน การจัดกิจกรรมดังกล่าวร่วมมือกับ Earth Day Network องค์กรในสังกัด GREEN PEACE INTERNATIONAL รณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์พลังงาน ในการนี้คณะผู้วิจัยกำหนดเส้นทางจักรยานผ่านสถานที่ท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ ด้านวัฒนธรรม และด้านประวัติศาสตร์ของตำบลแม่ฮี้ อาทิ ชุมชนไทลื้อ ชุมชนปกากะญอ วัดพระธาตุแม่เย็น บ่อน้ำร้อนท่าปาย สถานที่ตั้งของกองทหารญี่ปุ่น ที่ตั้งโรงพยาบาล และเส้นทางยุทธศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ (ดูรูปที่ ๑๔, ๑๕ และ ๑๖)

รูปที่ ๑๔ : กิจกรรม “ปาย เอิร์ธเดย์ ๒๐๐๑ : ชี้อัจกรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม”

รูปที่ ๑๕ : พิธีมัดมือช่วยพระปีใหม่สงกรานต์โดยผู้อาวุโสที่หมู่บ้านทรายขาว

รูปที่ ๑๖ : ชาวบ้านมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ใส่บาตรสามเณรที่บวชช่วงฤดูร้อน

การจัดกิจกรรมดังกล่าว ชาวบ้านแม่ฮี้ ทรายชาว แม่ปิง และบ้านห้วยแก้วมีส่วนร่วมโดยตรง บริจาคงบประมาณ รวมทั้งการสนับสนุนจากธุรกิจเอกชน คือ สุวิงศ์บุ๊คเซนเตอร์ ผลสำเร็จของการจัดกิจกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำเสนอต่อที่ประชุมแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ ๑๕ - ๑๖ สิงหาคม ๒๕๔๔ เพื่อขยายผลสู่ระดับจังหวัด เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมความสวยงามของผืนป่าและธรรมชาติที่สมบูรณ์ รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ (ดูตารางที่ ๑๐)

ตารางที่ ๑๐ การจัดกิจกรรมปลาย เอิร์ธเดย์ ๒๐๐๑ : ที่จักรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

กิจกรรม/ วันที่ ดำเนินการ	๑. ประชุมเตรียมการ วันที่ ๑๙ มี.ค. ๔๔	๒. ประชุมเตรียมการ วันที่ ๒๙ มี.ค. ๔๔	๓. การจัดกิจกรรม"ปลาย เอิร์ธเดย์ ๒๐๐๑" วันที่ ๑๓ เม.ย. ๔๔
ผู้เข้าร่วมโครงการ	สมาชิกอบต. ๒๐ คน	สมาชิกอบต. ๒๐ คน	นักขี่จักรยานไทยและ ต่างประเทศ ๓๐ คน / ททท./ชาวบ้าน ๖๐ คน
วิธีการมีส่วนร่วม	ชี้แจงรายละเอียด โครงการ / แลกเปลี่ยน ความคิดเห็น	ชี้แจงรายละเอียดเส้นทาง / การเตรียมงาน /อบต.รับผิดชอบ ในพื้นที่	ที่จักรยานในเส้นทาง ท่องเที่ยวเชิงนิเวศและ วัฒนธรรมที่กำหนดไว้
ผลการดำเนินการ	- อบต.เข้าใจในการ จัดกิจกรรม - อบต./ ชาวบ้านมี ส่วนร่วม	- อบต.เข้าใจกำหนดการ จัดกิจกรรม - แบ่งงานให้อบต. แต่ละ หมู่บ้านรับผิดชอบ	ผู้เข้าร่วม ชาวบ้าน อบต. ตระหนักและเห็น คุณค่าของการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ

๔.๔ การประชุมอบรมและระดมความคิด

เดือนเมษายน ๒๕๔๔ ซึ่งเป็นเดือนที่ ๒ ของการวิจัย มีการจัดประชุมให้การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แก่บรรดานักวิจัยรุ่นเยาว์ที่สำนักงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในช่วงเช้าเป็นการแนะนำโครงการวิจัยและการแนะนำตัวของนักวิจัยรุ่นเยาว์แต่ละคน โดยใช้กิจกรรมแบบ "Role Play" จากนั้นอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ส่วนในช่วงบ่ายเป็นการระดมความคิดเกี่ยวกับข้อดี - ข้อเสียและปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว รวมทั้งศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของอำเภอปาย

ในการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้วิธีการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยให้นักวิจัยรุ่นเยาว์แต่ละคนหมุนเวียนกันถ่ายทอดบทเรียนที่พหุนี้ ชาติประชา และอเล็กซานดรา สตีเฟน แห่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้สรุปไว้ในเอกสาร "หยั่งรากชีวิตชนบท" (Taking Hold of Rural Life) ช่วงบ่ายมีการเลือกหัวหน้ากลุ่มวิจัยและเลขานุการกลุ่ม โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม โดยใช้ที่ตั้งชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเกณฑ์

กลุ่มแรกเป็นเยาวชนบ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว และบ้านแม่ฮี้ กลุ่มที่สองเป็นเยาวชนปกากะญอบ้านห้วยแก้ว บ้านท่าปาย และบ้านแม่ปิง เมื่อได้หัวหน้ากลุ่มและเลขานุการกลุ่มเรียบร้อยแล้ว นักวิจัยรุ่นเยาว์ร่วมกันระดมความคิดในเรื่องข้อดี - ข้อเสีย และผลกระทบจากการท่องเที่ยว รวมทั้งค้นหาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

นักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๑ บ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว และบ้านแม่ฮี้ ได้สรุปสถานการณ์และปัญหาของชุมชนไว้ดังนี้

๑. ด้านสังคม

๑). มีปัญหาเรื่องยาเสพติด การแพร่ระบาดเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

๒). ไม่มั่นใจเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

๓). คุณภาพชีวิตคนในชุมชนย่ำแย่ลง เพราะความยากจน ยาเสพติด และโรคเอดส์

๒. ด้านศิลปะและวัฒนธรรม

๑). มีประเพณียี่เป็ง (ลอยกระทง) พิธีดำหัวคนเฒ่าคนแก่ในช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง (สงกรานต์) ประเพณีเข้าพรรษา ตานกัวยสลาก ออกพรรษา ดับไฟเทียน และพิธีบูชาหอผีเจ้าเมือง (พิธีกรรมของชนชาติลัวะ) ฯลฯ

๒). มีการแต่งกายตามประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน และดนตรีพื้นเมือง สะล้อ ซอ ซึง

๓). มีรูปทรงสถาปัตยกรรมแบบผสมผสาน

๔). มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบครอบครัวใหญ่ มีความเรียบง่ายและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเป็นกันเองแบบพี่น้อง มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ มีทั้งคนเมือง ไทใหญ่ ไทลื้อ ปกาเกอญอ และลีซอ

๓. ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

๑). เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการมายาวนาน คือ เป็นชุมชนดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ดั้งมีโบราณสถานทางพุทธศาสนาปรากฏอยู่มากมาย

๒). เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒

๓). เป็นที่ตั้งค่ายพักหน่วยสร้างทางของกองทัพญี่ปุ่น

๔. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑). มีอาหารพื้นเมืองหลากหลายชนิด

๒). มีงานหัตถกรรม ห่อผ้า และจักสานไม้ไผ่

๓). มีการนวดแผนโบราณ

๕. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

๑). มีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เช่น น้ำตกแม่เย็น

๒). มีสัตว์ป่าหลากหลายชนิด เช่น เก้ง หมูป่า ฯลฯ

๓). มีพื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์

๖. ด้านสิ่งแวดล้อม

๑). มีการใช้สารเคมีในการเกษตรกรรมค่อนข้างสูง ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและธรรมชาติแวดล้อมโดยเฉพาะสัตว์น้ำ

๒). มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า

๓). ขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

๗. ด้านเศรษฐกิจ

๑). รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย

๒). ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ไม่มีตลาดรองรับที่แน่นอน

๓). ขาดความรู้ในการใช้ปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยเคมี

นักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๒ บ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว ได้สรุปสถานการณ์และปัญหาของชุมชนไว้ ดังนี้

๑. ด้านสังคม

๑). ปัญหายาเสพติด มีผู้เสพย์และผู้ขายในหมู่บ้าน

- ๒). อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตในประจำวันเพิ่มมากขึ้น
- ๓). มีปัญหาด้านสุขภาพและอนามัย ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
- ๔). ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวเสื่อมถอยลง และมีความขัดแย้งเพิ่มขึ้น

๒. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ๑). เด็กและเยาวชนไม่ค่อยสนใจวัฒนธรรมประเพณีของปกากะญอ
- ๒). เด็กและเยาวชนไม่ค่อยพูดภาษาปกากะญอ เพราะเกรงว่าจะถูกดูถูก
- ๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ
- ๑). ชาวบ้านขาดความรู้ในการใช้น้ำชีวภาพ และมีการใช้สารเคมีในการเกษตร ส่ง

ผลกระทบต่อระบบนิเวศและธรรมชาติแวดล้อมอย่างมาก

- ๒). ชาตจิตสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า
- ๓). ไม่มีที่ทิ้งขยะแน่นอน

๔. ด้านเศรษฐกิจ

- ๑). มีหนี้สิน ชาวบ้านมีรายได้น้อย แต่มีค่าใช้จ่ายมาก
- ๒). ราคาพืชผลการเกษตรตกต่ำ ไม่มีตลาดรองรับที่แน่นอน

๕. ด้านวัฒนธรรมประเพณี

- ๑). มีประเพณีที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน อาทิ ประเพณีเลี้ยงผี มัดมือแต่งงาน การขับลำนำ(ทา) การเล่นนิทานพื้นบ้าน (ปล้อเลอเปลอ) รวมทั้งมีความเชื่อทางไสยศาสตร์
- ๒). มีการแต่งกายแสดงเอกลักษณ์ของชนเผ่า ผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานสวมใส่เซวา(เสื้อผ้าทอมือชุดขาว) ส่วนผู้หญิงที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วเปลี่ยนมาสวมใส่เซเบอะ(เสื้อผ้าทอมือสีด้าแดง) และสวมผ้าถุงทอมือสีแดง ส่วนผู้ชายสวมใส่กางเกงสีด้าสองหน้า และใส่"เซเปอโหล" หรือ "เซเกอ" (เสื้อทอมือสีแดง)

สีที่ใช้ในการแต่งกายของชนเผ่าปกากะญอมีความหมาย ดังนี้

สีขาว หมายถึง ความบริสุทธิ์

สีแดง หมายถึง ความเป็นนักสู้

สีด้า หมายถึง ความเป็นอมตะ

- ๓). มีการสืบทอดตัวอักษรดั้งเดิมที่ใช้เขียนและพูดมาแต่โบราณ
- ๔). มีขนบธรรมเนียมประเพณีการมัดมือแต่งงานที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง
- ๕). มีความหลากหลายด้านความเชื่อทางศาสนา ทั้งศาสนาพุทธ คริสต์ และนับถือผี

แต่ละคนเลือกนับถือได้โดยอิสระ

๖. ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

๑). เป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ มีทิวทัศน์เจดีย์วิหารในพุทธศาสนากระจายอยู่มากมายหลายสิบแห่ง ทั้งในหุบเขาและบนเทือกเขาสลับซับซ้อน

๒). เป็นเส้นทางผ่านของทวารภูมิจังหวัดพิจิตรในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

๓). เป็นแหล่งที่ตั้งค่ายสร้างทางสายยุทธศาสตร์ของทวารภูมิจังหวัดพิจิตร

๗. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

๑). มีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หลายแห่ง เช่น น้ำตกแม่ปิง น้ำตกแม่เย็น น้ำห้วยแก้วซึ่งมีแร่ฟลูออไรด์สีสวยงาม และมีจุดชมทิวทัศน์ท้องทุ่งนาของหมู่บ้าน

๒). มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หลากหลายชนิด อาทิ เก้ง หมูป่า นกประจำถิ่น และนกย้ายถิ่น

๓). มีพื้นที่เกษตรกรรมอุดมสมบูรณ์ อันเป็นผลจากเกษตรอินทรีย์ เลี้ยงวัวควายในท้องทุ่งนา

๔). มีพืชเศรษฐกิจสร้างรายได้หลักให้ชุมชนหลากหลายชนิด อาทิ ข้าว ถั่วเหลือง และกระเทียม

๘. ด้านทรัพยากรบุคคล

๑). ประชากรในชุมชนรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีน้ำใจโอบเอื้ออาทร และร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม

๒). มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบครอบครัวใหญ่

๙. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑). มีอาหารพื้นบ้านหลากหลายชนิด เช่น ต่ำพอเพาะ ฯลฯ

๒). มีศิลปะหัตถกรรม ทั้งการทอผ้า และจักสานไม้ไผ่

๓). มีสถาปัตยกรรมการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบปกากะญอ

๔). มีองค์ความรู้เรื่องการแพทย์พื้นบ้านและพืชสมุนไพร

(ดูตารางที่ ๑๑)

ตารางที่ ๑๑ การประชุมอบรมและระดมความคิด

กิจกรรม/ วันที่ดำเนินการ	การประชุมอบรมและระดมความคิด วันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๔๔
ผู้เข้าร่วมโครงการ	เยาวชนบ้านแม่เย็น แม่ฮี้ ทรายขาว แม่ปิง ท่าปาย และ ห้วยแก้ว ๒๐ คนสมาชิกอบต.แม่ฮี้ ๒ คน
วิธีการมีส่วนร่วม	- การอบรมเชิงปฏิบัติการ - การเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง - ระดมความคิดสถานการณ์ปัญหาของชุมชน ผลกระทบการท่องเที่ยว และศักยภาพภาพ ท่องเที่ยวของท้องถิ่น
ผลการดำเนินการ	- นักวิจัยรุ่นเยาว์เข้าใจเทคนิควิจัยเชิงปฏิบัติการแบบ มีส่วนร่วม - นักวิจัยรุ่นเยาว์เลือกหัวหน้าโดยแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม รู้ถึงปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว และศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยว

๔.๕ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร

การดำเนินงานวิจัยให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยรุ่นเยาว์ และได้จัดให้มีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร ขึ้นที่ศาลาประชาธิปไตยบ้านแม่ฮี้ ศาลาเอนกประสงค์บ้านท่าปาย และศาลาเอนกประสงค์บ้านห้วยแก้ว โดยหัวหน้าคณะนักวิจัยเป็นผู้สอน มีอาสาสมัครชาวไทยและต่างประเทศมาช่วยสอนเป็นบางครั้ง คือ นักศึกษาวิชาเอกภาษาอังกฤษ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักศึกษาปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย (เบิร์คเลย์) อาจารย์โรงเรียนนานาชาติ กรุงเทพฯ รวมทั้งนักท่องเที่ยวชาวออสเตรเลียและแคนาดาที่ร่วมเดินป่าสำรวจธรรมชาติ โครงการวิจัยมุ่งพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่น ให้มีความรู้ความสามารถในการสื่อสารกับชาวต่างประเทศ เพื่อรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของตำบลแม่ฮี้ในอนาคต (ดูตารางที่ ๑๒)

ตารางที่ ๑๒ การเพิ่มศักยภาพด้านการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร

กิจกรรม/ วันที่ ดำเนินการ	๑. สอนภาษาอังกฤษเยาวชนบ้านแม่ฮี้ แม่เย็น และทรายขาว มี.ค. – ก.ค. ๕๕	๒. สอนภาษาอังกฤษเยาวชนบ้านแม่ปิงและห้วยแก้ว มี.ค. – พ.ค. ๕๕	๓. สอนภาษาอังกฤษเยาวชนบ้านท่าปาย มิ.ย. – ก.ค. ๕๕
ผู้เข้าร่วมโครงการ	ชาวบ้านและนักวิจัยรุ่นเยาว์ ๒๐ คน อาสาสมัครชาวต่างประเทศ	ชาวบ้านและนักวิจัยรุ่นเยาว์ ๒๐ คน อาสาสมัครชาวไทยและชาวต่างประเทศ	ชาวบ้านและเยาวชน ๒๕ คน
วิธีการมีส่วนร่วม	การเรียนรู้ – การสอน – การฝึกทักษะ	การเรียนรู้ – การสอน – การฝึกทักษะ	การเรียนรู้ – การสอน – การฝึกทักษะ
- ผลการดำเนินการ	-เยาวชนได้เรียนรู้ฝึกทักษะ -มีศักยภาพการสื่อสารภาษาอังกฤษสูงขึ้น	-เยาวชนได้เรียนรู้ฝึกทักษะ -มีศักยภาพการสื่อสารภาษาอังกฤษสูงขึ้น	-เยาวชนได้เรียนรู้ฝึกทักษะ -มีศักยภาพการสื่อสารภาษาอังกฤษสูงขึ้น

บทที่ ๕

การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ

ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีทรัพยากรท่องเที่ยวหลากหลาย จัดได้ว่าเป็นพื้นที่มีศักยภาพสูงในการพัฒนา ในการดำเนินการวิจัย วัตถุประสงค์หลักมุ่งเน้นการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ และพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชน เพื่อรองรับการพัฒนาพื้นที่ของตำบลแม่ฮี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ในการนี้มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ ทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม และทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์

ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในพื้นที่ดังกล่าว ชาวบ้านและคณะผู้วิจัยเห็นพ้องต้องกันว่า ควรที่จะนำทรัพยากรท่องเที่ยวด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น อาทิ ผืนป่าต้นน้ำแม่เย็นและน้ำตกแม่เย็น ผืนป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย และน้ำตกแม่ปิงน้อย(เออะเกอเต๋อ) บ่อน้ำร้อนท่าปาย ฯลฯ มาจัดการให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ

การที่มีทรัพยากรท่องเที่ยวด้านธรรมชาติอยู่มาก เป็นผลจากการร่วมมือร่วมใจช่วยกันดูแลรักษา ประกอบกับพื้นที่ด้านตะวันออกของตำบลแม่ฮี้อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ส่วนด้านทิศใต้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตกที่ทอดขึ้นไปเชื่อมต่อกับแนวเทือกเขาแดนลาว เส้นกั้นพรมแดนธรรมชาติระหว่างไทย - เมียนมาร์

บริเวณตะเข็บรอยต่อของเทือกเขาทั้งสองเป็นผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ อีกทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ คือเป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำปาย และแม่น้ำลำธารอีกหลายสาย อาทิ น้ำแม่ฮี้ น้ำแม่เย็น น้ำแม่ปิงน้อย น้ำห้วยแก้ว ห้วยอีค้าง ห้วยปูลู ฯลฯ โดยเฉพาะบริเวณผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นต้นน้ำแม่ปิงน้อยและผืนต้นน้ำแม่เย็น สามารถพัฒนาเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ

สำหรับปัญหาเรื่องผลกระทบการท่องเที่ยว การใช้ยาเสพติดและก่ออาชญากรรมเกี่ยวกับยาเสพติด ความแตกต่างในด้านวัฒนธรรม สื่อสารมวลชนตะวันตกโดยเฉพาะเวปไซด์ของนิตยสาร National Geography ได้เตือนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย ให้ศึกษาเรียนรู้ในเรื่องความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น รู้ถึงข้อห้าม อาทิ ห้ามจับศีรษะของผู้คนในท้องถิ่น ห้ามแต่งตัวไม่สุภาพในที่สาธารณะ โดยเฉพาะการนุ่งกางเกง

ชาสันมากเข้าวัดหรือศาสนาสถานต่างๆ รวมทั้งควรยื่นตรงเคารพธงชาติในที่สาธารณะเช่นเดียวกับที่ผู้คนในท้องถิ่นยึดถือปฏิบัติ ช่วงเวลาเช้า ๘.๐๐ น. และช่วงเย็นเวลา ๑๘.๐๐ น.

ที่สำคัญ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอปาย ล้วนได้รับการเตือนจากสื่อสิ่งพิมพ์มิให้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด โดยชี้ว่ากฎหมายของไทยมีบทลงโทษในคดีเกี่ยวกับยาเสพติดรุนแรงมาก โทษสูงสุดคือการประหารชีวิต อีกทั้งในช่วงที่ผ่านมา มีนักท่องเที่ยวเสียชีวิตจากการเสพยาเกินขนาดมาแล้วหลายราย

การแจ้งเตือนของสื่อมวลชนดังกล่าว ช่วยให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของประชากรในตำบลแม่ฮี้ ดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสม ไม่ต้องกังวลกับปัญหาเรื่องกับดักของยาเสพติด ซึ่งกำลังเป็นปัญหาอยู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวบางแห่งของอำเภอปาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บ้านยะโป้

๕.๑ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็น

ในเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๔ อันเป็นเดือนที่ ๓ ของการวิจัย ผู้วิจัยใช้กระบวนการกลุ่มสำรวจศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของป่าต้นน้ำ ด้วยการจัดกิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ) และป่าต้นน้ำแม่เย็น เพื่อให้ นักวิจัยรุ่นเยาว์ทั้งสองกลุ่มได้ศึกษาเรียนรู้ เก็บรวบรวมข้อมูลสภาพที่เป็นจริงของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ จากนั้นนำเสนอต่อชาวบ้านและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้านการท่องเที่ยว

การเดินป่าศึกษาธรรมชาติดังกล่าว ผู้วิจัยมุ่งปลูกฝังค่านิยมในเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เห็นความสำคัญของป่าต้นน้ำ มุ่งอนุรักษ์ป่าต้นน้ำทั้งสองแห่งไว้ให้เป็นมรดกของคนรุ่นต่อไป โดยใช้วิธีการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือ ให้ทุกคนศึกษาเรียนรู้ด้วยตัวเองและเรียนรู้ร่วมกับเพื่อน ๆ อันจะช่วยให้ นักวิจัยรุ่นเยาว์ได้เรียนรู้สภาพที่เป็นจริงในปัจจุบันของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยและผืนป่าต้นน้ำแม่เย็น (ดูรูปที่ ๑๗)

รูปที่ ๑๗ : นักวิจัยรุ่นเยาว์ทั้งสองกลุ่มเดินป่าศึกษาธรรมชาติต้นน้ำแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ)

กิจกรรมดังกล่าวมีนักวิจัยรุ่นเยาว์ซึ่งเป็นเยาวชนจากหมู่บ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว บ้านแม่ฮี และเยาวชนปกากะญอจากบ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้วเข้าร่วมทั้งสิ้น ๒๐ คน รวมทั้งมีนักท่องเที่ยวต่างชาติร่วมเดินทางไปด้วยอีกจำนวนหนึ่ง การเดินป่าศึกษาธรรมชาติเริ่มต้นจากหมู่บ้านแม่เย็นซึ่งร่มรื่นเขียวชอุ่ม มีการปลูกไม้ผลยืนต้นขึ้นปกคลุมหนาแน่น ต้นไม้เหล่านี้ปะปนกับต้นไม้พื้นเมืองจนกลายเป็นป่าผืนเดียวกับอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง

จากบ้านแม่เย็นมีเส้นทางทอดผ่านท้องทุ่งนา คู่ขนานไปตามแนวลำเหมืองชลประทาน กระทั่งถึงฝายแม่เย็น จากนั้นมีเส้นทางเดินเลาะเลียบบลำธารเข้าสู่ผืนป่า มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่นเขียวชอุ่ม เว้นในช่วงฤดูแล้งที่ต้นไม้จะผลัดใบ แล้วผลิใบอ่อนเมื่อแรกเข้าสู่ฤดูฝน

ผู้วิจัยบรรยายสรุปภาพรวมลักษณะภูมิประเทศของแหล่งต้นธารน้ำแม่เย็น ว่าเป็นผืนป่าที่มีระบบนิเวศเชื่อมกับระบบนิเวศเทือกเขาหิมาลัย มีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ถือได้ว่าเป็นโรงเรียนธรรมชาติที่ดีมากแห่งหนึ่ง จากนั้นทุกคนเห็นพ้องเลือกนายฤทธิกร เชื้อนจิณา เป็นหัวหน้ารับผิดชอบการเดินทางป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็น เพื่อให้แก่นักวิจัยรุ่นเยาว์ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองและจากเพื่อน ๆ แล้วเก็บข้อมูลมาเสนอต่อชุมชน

คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์เดินสำรวจไปตามเส้นทางเดินเท้า บางช่วงลุยน้ำไหลสะอาดเย็นเยียบในลำธารที่เต็มไปด้วยโขดหินน้อยใหญ่ มีสมุนไพรร "ว่านน้ำ" ขึ้นปะปนกับมอสและเฟิร์น เส้นทางบางช่วงทอดไปตามไหล่เขาในผืนป่าที่สมบูรณ์ด้วยพืชพรรณไม้พื้นถิ่นนานาชนิด

ในผืนป่า มีไม้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจหลายชนิด อันได้แก่ ไม้สัก ไม้ตะแบก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้เหียง และไม้พลวง ไม้เสลา ไม้ตะคร้อ ไม้มะกอก ไม้ไผ่ชาง ไม้ไผ่บง ไม้ไผ่รวก ไม้รัก ไม้ยอป่า ไม้รักฟ้า ไม้มะไฟป่า(สาเพื่อจื่อ) ไม้แห้ว ไม้ปวยเล็ด ไม้ตะคร้อ ไม้จี้ (เมจี้) ชมพูป่า และไม้สูง(ไทร) รวมทั้งพืชสมุนไพร เช่น ม้ากระทืบโรง (ด้าสัวเอชิตาอะ) และเฟิร์นชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะ "ผักกูด" มีมากมายให้เก็บไปขายได้ตลอดทั้งปี

การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ส่วนหนึ่งมีอาชีพพึ่งพิงป่า คือ เก็บเห็ด หน่อไม้ ผักกูด สมุนไพร น้ำมันและน้ำผึ้งมาขายในตลาด เชื้อต่อการอนุรักษ์ผืนป่าให้คงความสมบูรณ์ และผู้คนดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพกับธรรมชาติ

วัชรภรณ์ นวนจา ยาวชนจากบ้านแม่เย็นกล่าวว่า "ป่าต้นน้ำแม่เย็นมีธรรมชาติที่สมบูรณ์ นอกจากต้นไม้จะหนาแน่นแล้ว ยังมีเสียงนกเสียงแมลงร้องตลอดทางจนถึงน้ำตก สายน้ำในลำน้ำแม่เย็นใสจนมองเห็นปลาแหวกว่ายได้ชัดเจน"

วิรัช ก่อตุ ยาวชนปกากะญอบ้านห้วยแก้วกล่าวว่า "ป่าต้นน้ำแม่เย็นเขียวชอุ่มมีดอกไม้ป่าหลากหลายชนิด น้ำตกแม่เย็นสวยมาก มีโชดหินมากมายและมีต้นไม้ขึ้นปกคลุมโดยรอบ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติในครั้งนี้ ฉันได้รู้จักเพื่อนใหม่อีกหลายคน"

ทิพวัลย์ แสนสาลี หัวหน้ากลุ่มนักวิจัยรุ่นเยาว์บ้านแม่เย็น ทราบข่าว และแม่อีกกล่าวว่า "ข้าพเจ้าอยู่บ้านแม่เย็นซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีธรรมชาติงดงามและมีผืนป่าสมบูรณ์มาก ป่าเขาเปรียบเสมือนดินแดนมหัศจรรย์ ช่วงเดินอยู่ในป่าที่เต็มไปด้วยไม้ยืนต้น พบดอกไม้ป่าหลากหลายชนิด รวมทั้งดอกกระเจียวหรือที่ชาวไทยใหญ่เรียกว่า "ดอกอาว" ในลำน้ำแม่เย็นมีกุง หอย ปู ปลา อาศัยอยู่ ได้เห็นดุลยภาพทางธรรมชาติของผืนป่าแห่งนี้"

"ป่าที่พวกเราศึกษาเป็นป่าฝนเขตร้อน มีไม้หลากหลายชนิดขึ้นปกคลุม บางจุดมีมะไฟป่าอยู่มาก ชาวบ้านจึงเรียกว่า "ดงมะไฟ" บางจุดมีไผ่เนื้อหนาที่เรียกว่า "ไม้ชาง" ขึ้นปกคลุมทั่วบริเวณ ชาวบ้านจึงเรียกว่า "ป่าชาง" ส่วนไม้สนหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ไม้เกียะ" นั้น ขึ้นอยู่ยอดเขาในระดับสูงขึ้นไป หลังจากเดินมาได้ประมาณ ๓ ชั่วโมง พวกเราก็ถึงจุดหมายปลายทาง คือ น้ำตกแม่เย็น ความสวยงามของน้ำตกช่วยคลายความเหน็ดเหนื่อย การเดินป่าศึกษาธรรมชาติในครั้งนี้ นอกจากจะได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน แล้วยังได้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติป่าเขา" (ดูรูปที่ ๑๘ และ ๑๙)

รูปที่ ๑๘ : สมาชิกอบต.แม่ฮี้ ร่วมเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็นกับนักวิจัยรุ่นเยาว์

รูปที่ ๑๙ : น้ำตกแม่เย็นในผืนป่าต้นน้ำแม่เย็น

๕.๒ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิง

ในการเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ทั้งสองกลุ่มเห็น พ้องเลือกนายไพบูลย์ ขอบพอ เป็นหัวหน้าในการสำรวจ และพบว่าผืนป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยมีพืช พรรณไม้ประเภทเดียวกับที่พบเห็นในผืนป่าต้นน้ำแม่เย็น คือมีไม้ในป่าเบญจพรรณขึ้นปะปนกับ ไม้ที่พบในป่าดิบเขา บริเวณน้ำตกเออะเกอเดอซึ่งเป็นต้นน้ำแม่ปิงน้อยพบสัตว์ซึ่งมีถิ่นกำเนิด แถบเทือกเขาหิมาลัย ที่เรียกว่า “จ๊กกัมน้ำ” หรือ “กระตาง” หรือที่รู้จักกันทั่วไปในชื่อ ซาลามาน เดอร์ (Crocodile Salamander) หรือในชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Trylotriton verucosus* นอกจากนี้ บริเวณรอยต่อระบบนิเวศ(Ecotone) บริเวณป่าสนสามใบบนยอดเขาเหนือน้ำตกแม่ปิงน้อย พบพืชตระกูลปาล์มที่เรียกว่า “ปรงสามพันปี” ขึ้นปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก

ไพบูลย์ ขอบพอ หัวหน้านักวิจัยรุ่นเยาว์ชาวปกากะญอสรุปสาระสำคัญจากการเดิน ป่าศึกษาธรรมชาติว่า “ป่าแม่เย็นและป่าแม่ปิงน้อยเป็นส่วนหนึ่งของป่าแม่ปายฝั่งซ้าย ตั้งอยู่ ด้านตะวันตกของอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง แม่ในอดีตจะเป็นพื้นที่สัมปทานทำไม้มาก่อน แต่ ก็ยังมีไม้ใหญ่หลงเหลือให้เห็นอยู่มาก ผืนป่าแห่งนี้เหมาะสำหรับการเดินป่าศึกษาธรรมชาติ”

พรวิภา พรหมภาวี เยาวชนปกากะญอบ้านแม่ปิงกล่าวว่า “สิ่งที่ประทับใจมากที่สุดในการสำรวจผืนป่าแม่ปิงน้อยก็คือ ผืนป่าแห่งนี้ที่มีต้นไม้ดอกไม้อยู่มากมาย อาทิ ลำไยป่า มะม่วงป่า กัลยป่า มีพืชสมุนไพรขึ้นอยู่มากมาย และมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หลากหลายชนิด ทำให้รู้สึกที่เราต้องช่วยกันรักษาธรรมชาติและผืนป่าที่สมบูรณ์นี้ไว้ เพราะป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด”

นิยากร นวนจา เยาวชนจากบ้านแม่ฮี้กกล่าวว่า “พวกเรามีความสุขและสนุกสนานมาก ได้รู้หลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่เคยรู้ ได้เห็นหลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่เคยเห็น ช่วงการเดินทางมีการช่วยเหลือมีน้ำใจให้แก่กันและกัน ได้เล่นน้ำตกด้วยกัน อีกทั้งยังได้เพื่อนใหม่ชาวปกากะญอ” (ดูตารางที่ ๑๓)

ตารางที่ ๑๓ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็นและป่าต้นน้ำแม่ปิง

กิจกรรม/ วันที่ดำเนินการ	การเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิงและป่าต้นน้ำแม่เย็น วันที่ ๕ พ.ค. ๕๕ และ ๑๒ พ.ค. ๕๕
ผู้เข้าร่วมโครงการ	- นักวิจัยรุ่นเยาว์ จำนวน ๒๐ คน - สมาชิกอบต.แม่ฮี้ ๓ คน - นักท่องเที่ยวชาวไทย ๒ คน ต่างชาติ ๖ คน
วิธีการมีส่วนร่วม	- การเรียนรู้ด้วยตนเองและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเพื่อน - การเขียนบันทึก – รายงานการสำรวจ - การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน
ผลการดำเนินการ	- เข้าใจระบบนิเวศป่าเขตร้อนและความหลากหลายทางชีวภาพ - เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม - เห็นศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

๕.๓ การนำเสนอผลการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิงและแม่เย็น

หลังจากการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ ด้วยการเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็นและป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย (เออะเกอเตอ) คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมชาวบ้านและผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในอำเภอปายขึ้นวันที่ ๒๖ และ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๔ เพื่อนำเสนอผลการสำรวจและรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งแสวงหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา หรือทางเลือกใหม่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ชุมชนพึงประสงค์ พร้อมกันนี้ได้ร่วมกันกำหนดแนวทางการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ – ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมของชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืน (ดูรูปที่ ๒๐ และ ๒๑)

รูปที่ ๒๐ : คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๑ นำเสนอผลการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวต่อชาวบ้านแม่เย็น ทนายชาว และแม่ฮี้

รูปที่ ๒๑ : ชาวบ้านและผู้ประกอบการท่องเที่ยวในอำเภอปายร่วมประชุมที่ศาลาประชาธิปไตยตำบลแม่ฮี้

การนำเสนอผลการศึกษาดังกล่าวเป็นการคืนความรู้ให้ชุมชน นักวิจัยรุ่นเยาว์จากบ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว และบ้านแม่ฮี้ช่วยกันจัดประชุมขึ้นที่ศาลาประชาธิปไตยบ้านแม่ฮี้ โดยเชิญตัวแทนชาวบ้าน อาทิ ผู้อาวุโสในชุมชน ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน สมาชิกอบต. รวมทั้งเชิญ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง อันได้แก่ ครูซึ่งเป็นตัวแทนภาครัฐ และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวภาคเอกชน ให้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้เสีย (ดูรูปที่ ๒๒)

รูปที่ ๒๒ : ผู้ประกอบการจากปิดตะลิวเกสต์เฮาส์แสดงความคิดเห็นเรื่องการจัดการท่องเที่ยว

คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์นำเสนอผลการศึกษาคัญภาพของตำบลแม่ฮี้ ว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรมในหุบเขา มีแม่น้ำสายไหลผ่าน มีภูมิเนเวศย่อยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ มีผืนป่าต้นน้ำที่สมบูรณ์มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก

สำหรับป่าต้นน้ำแม่เย็น นอกจากจะมีประโยชน์ในการดำรงชีวิต เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านแม่เย็นและบ้านแม่ฮี้แล้ว ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญ สามารถจัดกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น เดินป่าศึกษาธรรมชาติ เที่ยวชมน้ำตก และตั้งแคมป์พักผ่อน เป็นต้น

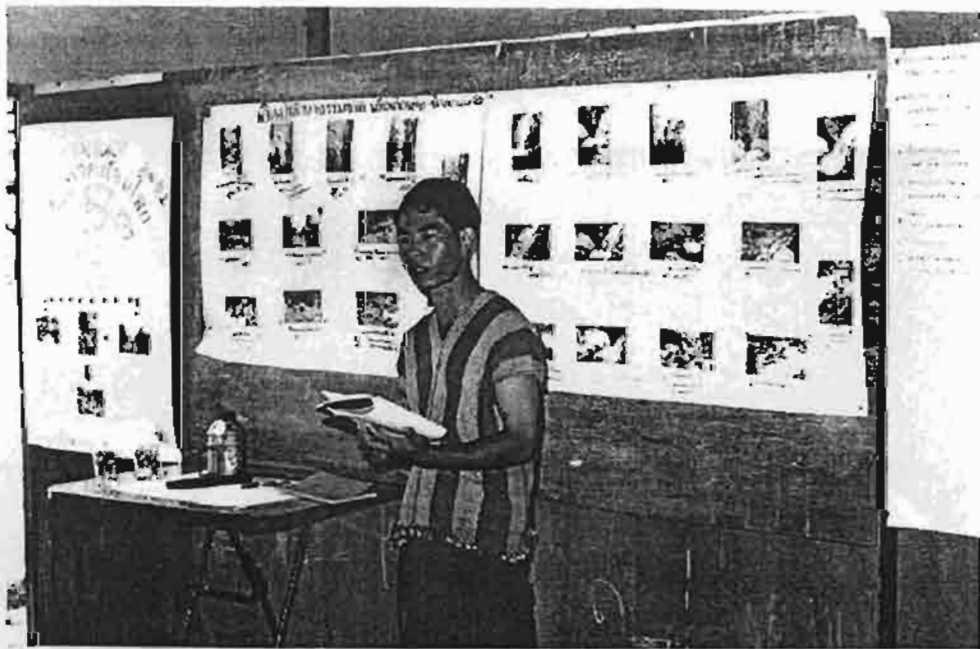
นักวิจัยรุ่นเยาว์จากบ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้วช่วยกันจัดประชุมขึ้นที่ศาลาอเนกประสงค์บ้านห้วยแก้ว โดยเชิญตัวแทนชาวบ้าน อาทิ ผู้อาวุโสในชุมชน ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน สมาชิกอบต. รวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง อันได้แก่ พระภิกษุสงฆ์

วัดแม่ปิงและสำนักสงฆ์พระธาตุศรีวิชัย ตัวแทนศาสนาคริสต์ ครูโรงเรียนบ้านแม่ปิง ให้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในฐานะเป็นผู้มีส่วนได้เสีย

นักวิจัยรุ่นเยาว์เสนอว่า แม่น้ำลำธารที่ไหลลงสู่น้ำแม่ปายเปรียบเสมือนสายโลหิตที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คน ในผืนปามีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ มีสัตว์ป่าหายากใกล้สูญพันธุ์หลายชนิด อาทิ เต่าปูลู ปูสีส้ม และปลาในลำน้ำเย็นเย็นบนภูเขา เช่น ปลาพลวงหิน ปลามุงหรือปลาปุง ปลาเลียหิน ปลามุดหรือปลามุดหน้าอ ปลาซิ้ง ปลาค้อ ปลามอน และปลาน้ำหมึก เป็นต้น

ชาวบ้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอปาย อันได้แก่บ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว บ้านแม่ฮี้ บ้านท่าปาย บ้านแม่ปิง และบ้านห้วยแก้ว รวมทั้งพระสงฆ์และผู้ประกอบการท่องเที่ยวจากบ้านป่าขาม บ้านเมืองแพร่ ตำบลแม่ฮี้ แสดงทัศนคติความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำแม่เย็นและป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย เพื่อให้คณะผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ (ดูรูปที่ ๒๓, ๒๔, ๒๕ และ ๒๖)

รูปที่ ๒๓ : นายไพบุลย์ ขอบพอ หัวหน้าคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ กลุ่มที่ ๒ นำเสนอผลการศึกษาปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว และศักยภาพการพัฒนา

รูปที่ ๒๔ : นักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๒ นำเสนอผลการศึกษาลักษณะภาพป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย

รูปที่ ๒๕ : พระสงฆ์และผู้นำชุมชนร่วมระดมความคิดเห็นแนวทางการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวโดยชุมชน

รูปที่ ๒๖ : ชาวบ้านและผู้นำชุมชนบ้านแม่ปิง ท่าปาย และห้วยแก้ว ร่วมระดมความคิดที่ ศาลาอเนกประสงค์บ้านห้วยแก้ว

ในการกำหนดแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของตำบลแม่ฮี้ อันเป็นความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน ดังนี้

- ๑). ควรดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติ เช่น ไม่ควรสร้างถนนเข้าไปยังผืนป่าต้นน้ำ เพราะจะส่งผลให้มีการเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า
- ๒). ควรมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นผู้นำทาง มีการกระจายรายได้สู่ชุมชน
- ๓). จัดทำเอกสารแผ่นพับหรือโปสเตอร์ ชี้แจง"ข้อควรปฏิบัติ - ข้อควรละเว้น" ในการเข้าไปท่องเที่ยวยังน้ำตกแม่เย็นและน้ำตกแม่ปิงน้อย เช่น ไม่ควรทิ้งขยะพลาสติก ควรนำกลับออกมาด้วย ใช้ใบตองห่อข้าวหรืออาหารแทนพลาสติก ทิ้งขยะในหลุมให้สลายตามธรรมชาติ
- ๔). ควรสร้างห้องน้ำอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวในบริเวณไม่ห่างจากน้ำตก
- ๕). ควรมีการจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชน แสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวปกากะญอ ชาวบ้านเตรียมสถานที่และสิ่งของเครื่องใช้ไว้แล้ว แต่ยังคงขาดงบประมาณ
- ๖). การท่องเที่ยวมีประโยชน์ต่อชุมชน ช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้ แต่ต้องระวังในเรื่องผลกระทบต่อเยาวชน เนื่องจากนักท่องเที่ยวบางรายแต่งกายไม่เหมาะสม
- ๗). ควรมุ่งเน้นการพัฒนาเยาวชน ให้เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิม

๘). ชาวบ้านและเยาวชนปกากะญอควรแต่งชุดประจำเผ่า เพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

๙). นักท่องเที่ยวควรเคารพแบบแผนวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ส่วนหนึ่งที่มีมอเตอร์ไซด์หวาดเสียว ไม่เคารพกฎจราจร จอดมอเตอร์ไซด์หรือจักรยานตกท้ายจับกอดกันกลางถนน บางคนแต่งกายไม่เรียบร้อย ผู้ชายไม่สวมเสื้อ ผู้หญิงนุ่งน้อยห่มน้อย

๑๐). นักท่องเที่ยวเมาสุราตะโกนส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้านกลางดึก สุนัขเห่านักท่องเที่ยวในยามวิกาลตั้งแต่ในเมืองไปจนถึงที่พัก วิถีชีวิตชาวบ้านลุกตื่นแต่เช้าตรู่เพื่อทำอาหารใส่บาตรพระ บางรายตกใจตื่นแล้วนอนไม่หลับ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิต

๑๑). สร้างจุดชมทิวทัศน์ที่นักท่องเที่ยวบ้านแม่ปิง ริมถนนสายแม่มาลัย - ปาย - แม่ฮ่องสอน ในเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๙๕

๑๒). พื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ทั้งลำน่าน้ำบ้าน (ทา) และนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอเปลอ) (ดูตารางที่ ๑๔)

ตารางที่ ๑๔ การนำเสนอผลการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิงและแม่เย็น

กิจกรรม/ วันที่ดำเนินการ	การนำเสนอผลการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วันที่ ๒๖ และ ๒๗ พ.ค. ๕๕
ผู้เข้าร่วมโครงการ	พระสงฆ์, นักวิจัยรุ่นเยาว์, ชาวบ้าน, ผู้นำชุมชน(อบต.,ผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน), และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว
วิธีการมีส่วนร่วม	- เปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านและผู้ประกอบการท่องเที่ยว - ร่วมกันกำหนดแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยว
ผลการดำเนินการ	- รับรู้ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว - ได้ทางเลือกใหม่ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา - มีกรอบของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ - ได้รูปแบบการท่องเที่ยวที่ชุมชนพึงประสงค์

๕.๔ กิจกรรมการบวชป่าต้นน้ำ ๒๕๐ ไร่

การดำเนินกิจกรรมในกระบวนการวิจัย มีการจัดเวทีพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันแก้ไขปัญหา ปรัชษาหรือในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ปัจจุบันป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย ด้านเหนืออุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดังมีการบุกเบิกผืนป่าเพื่อทำไร่ผืน ป่าเริ่มฟื้นคืนสภาพ มีพืชพรรณไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น แต่ว่าด้านเหนือของหมู่บ้านห้วยแก้วกลับมีปัญหา เนื่องจากชาวบ้านปกเอาละอองจำนวนหนึ่งได้เข้าไปบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตร

ต่อปัญหาดังกล่าว พระประทาน อภิชาติ รักษาการเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์ศรีวิชัย ผู้อาวุโสในชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และบรรดาชาวบ้านห้วยแก้ว ได้ปรึกษากับผู้วิจัยในเรื่องการรักษาผืนป่าบริเวณด้านนี้เอาไว้ และเห็นพ้องกันว่าควรดำเนินโครงการบวชป่าขึ้นในบริเวณด้านเหนือบ้านห้วยแก้วและบ้านแม่ปิงในพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ ๒๕๐ ไร่ ครอบคลุมป่าชุมชนของหมู่บ้านและอุทยานของหมู่บ้าน เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านและเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ช่วยกันดูแลผืนป่าไว้ให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ต่อไป (ดูรูปที่ ๒๗ และ ๒๘)

รูปที่ ๒๗ : พระสงฆ์และครูโรงเรียนบ้านแม่ปิงร่วมเป็นวิทยากรท้องถิ่น

รูปที่ ๒๔ : ชาวบ้านห้วยแก้วและแม่ปิงประชุมเตรียมการบวชป่าที่สำนักสงฆ์พระธาตุศรีวิชัย

จากนั้นในวันที่ ๘ กันยายน ๒๕๔๔ ได้มีการจัดประชุมเตรียมดำเนินกิจกรรมบวชป่าขึ้นที่วิหารสำนักสงฆ์ศรีวิชัย บ้านห้วยแก้ว โดยมีผู้เข้าร่วมดังนี้ ๑) พระประธาน อภิชาติ รักษาการเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์ศรีวิชัย ๒ นายชิมู นุโพ ผู้อาวุโส ๓) นายคำสุข มูลศรี ผู้อาวุโส ๔) นายจรัส สีลี ผู้อาวุโส ๕) นายสะอาด น้อยมั่ง ผู้ใหญ่บ้านห้วยแก้ว ๖) นายไพบูลย์ ขอบพอ สมาชิกอบต.ห้วยแก้ว และ ๗) นายอุดร วงษ์ทับทิม หัวหน้าโครงการนักวิจัย

สาระสำคัญของการประชุมครั้งนี้ ที่ประชุมมีมติให้กำหนดวันประชุมเตรียมการบวชป่าขึ้นในวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๔๕ จากนั้นได้ประชุมชาวบ้านห้วยแก้วที่ศาลาอเนกประสงค์ เพื่อรับฟังความคิดเห็นว่าเห็นตรงกับมติที่ประชุมดังกล่าวหรือไม่ประการใด การประชุมในหมู่บ้านทุกครั้งใช้ภาษาปกากะญอเป็นภาษาหลัก สตรีผู้อาวุโสปกากะญอเสนอให้เชิญวิทยากรจากหมู่บ้านปกากะญอที่เคยบวชป่า ให้มาถ่ายทอดบทเรียน วิธีดำเนินการ และพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งพิธีพุทธและคริสต์

การประชุมเตรียมการบวชป่ามีขึ้นที่วิหารสำนักสงฆ์พระธาตุศรีวิชัย วิทยากรประกอบด้วยชาวปกากะญอจากเครือข่ายเกษตรภาคเหนือ (คกน.) "แสงดาว ศรีทอมนัน" นักเขียน - กวี นายบุญยืน คงเพชรศักดิ์ ผู้บริหารมูลนิธิฟื้นฟูธรรมชาติและวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอาจารย์ประสาน ตั้งสิกบุตร สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้ข้อมูลเอกสารแนวทางการจัดการบวชป่า รวมทั้งวิทยากรท้องถิ่น คือ อาจารย์โกศล เขาวนัลเสชา ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านแม่ปิง อาจารย์สิริลักษณ์ จันทร์มานนท์

ผู้อำนวยการโรงเรียนปายวิทยาคาร และนายอำพัน ปรีชญาวิชัยกุล เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลอำเภอปาย มาร่วมระดมความคิดเห็น ถ่ายถอดประสบการณ์ และกำหนดแนวทางดำเนินการบวชป่าร่วมกับชาวบ้าน

วิทยากรชาวปกากะญอจากเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือได้ถ่ายทอดประสบการณ์ด้านการจัดการบวชป่าที่มีขึ้นในหลายพื้นที่ และตอบข้อซักถามของชาวบ้านในประเด็นต่าง ๆ ส่วนเอกสารของอาจารย์ประสาน ดังสิกบุตร ได้ให้คำแนะนำว่า

๑) ในการดำเนินการบวชป่าต้องมีความรู้ที่จะปฏิบัติได้ ๒) มีการเตรียมความพร้อมที่จะทำงานร่วมกัน ๓) ให้ทุกคนเห็นคุณค่าของการรักษาป่า พร้อมทั้งจะเสียสละ ๔) ร่วมกันทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ และ ๕) มีแผนกำกับดูแลและมีมาตรการลงโทษผู้ฝ่าฝืน

ที่ประชุมซึ่งมีชาวบ้านเข้าร่วมประมาณ ๑๐๐ คน เห็นควรให้บวชป่าขึ้นในพื้นที่ด้านเหนือของบ้านห้วยแก้วและบ้านแม่ปิงจำนวน ๒๕๐ ไร่ โดยชาวบ้านร่วมกันบริจาคเงิน โครงการวิจัยร่วมสนับสนุนสมทบ ๓,๐๐๐ บาท พร้อมทั้งในที่ประชุมได้เลือก “คณะกรรมการบวชป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว - แม่ปิง” ขึ้นมารับผิดชอบดำเนินการ ประกอบด้วย

๑) นายสะอาด น้อยมั่ง ผู้ใหญ่บ้านห้วยแก้ว ประธาน ๒) นายวัฒน์ ชันติพรณา ผู้ใหญ่บ้านแม่ปิง รองประธาน ๓) นายชาลี ตองสู กรรมกร ๔) นายสมคิด มณฑนทร์ กรรมกร ๕) นายดวงคำ ลอยดู กรรมกร ๖) นายสมบุญ มั่นชูขวัญศิริ กรรมกร ๗) นายสมัย บุญธรรม กรรมกร ๘) นายทิตย์ ก่อดู กรรมกร ๙) นางผลม ยูนาดบงกช กรรมกร ๑๐) นางบัวคำ ติโต๊ะ กรรมกร ๑๑) นายอ้าย ชัยแพ กรรมกร ๑๒) นายสีทน ปัญญา สมาชิกอบต.บ้านแม่ปิง เหมัญญิก และ๑๓) นายไพบูลย์ ขอบพอ สมาชิกอบต.บ้านห้วยแก้ว เลขานุการ

ทั้งนี้มีเจ้าคณะอำเภอปาย เจ้าคณะตำบลแม่ฮี้ พระประธาน อภิชาโต รักษาการเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์ศรีวิชัย พระกลิ่นฟ้า โอวาทกวี รักษาการเจ้าอาวาสวัดแม่ปิง ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านแม่ปิง และโรงเรียนปายวิทยาคาร รวมทั้งหัวหน้าโครงการวิจัย “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เป็นที่ปรึกษา (ดูรูปที่ ๒๙, ๓๐, และ๓๑)

รูปที่ ๒๙ : เด็กในบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้วร่วมสำรวจพื้นที่บวรชป่า

รูปที่ ๓๐ : ชาวบ้านปกากะญอร่วมบวรชป่าในพื้นที่ ๒๕๐ ไร่

รูปที่ ๓๑ : แม่และลูกร่วมกิจกรรมบวชป่า

๕.๕ แนวทางการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

กิจกรรมต่าง ๆ ในกระบวนการวิจัยในโครงการ "ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน" ดำเนินการโดยเยาวชนในฐานะเป็นนักวิจัยรุ่นเยาว์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นในท้องถิ่น มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน รวมทั้งเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อรองรับการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ทั้งในรูปของกิจกรรมการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศเพื่อการสื่อสาร กิจกรรมการศึกษายานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม กิจกรรมการเดินทางศึกษารวมชาติ กิจกรรมการประชุมนำเสนอผลการศึกษาและรับฟังความคิดเห็น - ระดมความคิดเห็นของชาวบ้านในเรื่องการท่องเที่ยว รวมทั้งกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในรูปแบบของการบวชป่าจำนวน ๒๕๐ ไร่

ในการหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยชาวบ้านในตำบลแม่ฮี้ และจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในอำเภอปาย อันได้แก่ บ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว บ้านแม่ฮี้ บ้านท่าปาย บ้านแม่ปิง บ้านห้วยแก้ว บ้านป่าขาม และบ้านเมืองแพร่ ได้แสดงทัศนะความคิดเห็น

ซึ่งคณะผู้วิจัยได้สรุปเป็นฐานข้อมูลประกอบการตัดสินใจ กำหนดแนวทางจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมของตำบลฮี ดังนี้

๑). การอนุรักษ์ทรัพยากร ดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวโดยไม่ก่อผลกระทบต่อธรรมชาติ เช่น ไม่ควรสร้างถนนเข้าไปยังป่าต้นน้ำ เพราะจะส่งผลให้มีการเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ควรมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นผู้นำทาง ก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน จัดทำเอกสารแผ่นพับหรือโปสเตอร์ ชี้แจง"ข้อควรปฏิบัติ - ข้อควรละเว้น" ในการเข้าไปเดินป่า เช่น ควรใช้ใบตองห่ออาหารแทนพลาสติก ทั้งขยะในหลุมให้สลายตามธรรมชาติเป็นปุ๋ยแก่ต้นไม้ นำขยะพลาสติกกลับออกมา ไม่ควรทิ้งในป่า

๒). การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญา จัดทำพิพิธภัณฑ์ของชุมชน แสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวปกากะญอ ควรมุ่งเน้นการพัฒนาเยาวชนให้เรียนรู้วัฒนธรรมประเพณี และเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมภูมิปัญญาของปกากะญอ อาทิ ลำนํ้าพื้นบ้าน (ทา) และนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอเปลอ) พร้อมทั้งระวังในเรื่องผลกระทบด้านวัฒนธรรมที่จะมีต่อเยาวชน เนื่องจากนักท่องเที่ยวสตรีบางรายแต่งกายไม่เหมาะสม นุ่งน้อยห่มน้อย ชาวบ้านและเยาวชนที่เป็นปกากะญอควรแต่งกายในชุดประจำเผ่า เพื่อรักษาเอกลักษณ์ด้านการแต่งกาย

๓). การเคารพในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและวิถีของชุมชน นักท่องเที่ยวควรเคารพแบบแผนวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ละเว้นการข่มขู่หรือใช้กำลังโดยไม่สนใจเคารพกฎจารจร ไม่จอดมอเตอร์ไซค์หรือจักรยานจุกอดทักทายกันกลางถนน ไม่ควรตะโกนส่งเสียงดังลั่นถนนในยามวิกาล เนื่องจากชาวบ้านต้องตื่นมาทำอาหารใส่บาตรพระแต่เช้าตรู่ การที่สุนัขเห่า นักท่องเที่ยวในยามวิกาลตั้งแต่ในเมืองไปจนถึงเกสต์เฮาส์ที่พัก ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต

บทที่ ๖

การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม

๖.๑ กิจกรรมการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอ

การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมในพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าเย็บ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้วิจัยเห็นว่าประชากรในตำบลแม่ฮี้มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรมประเพณีสูงมาก เมื่อจำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์จะพบว่าเป็นคนเมืองร้อยละ ๗๐ เป็นไทใหญ่ร้อยละ ๑๐ และอีกร้อยละ ๒๐ เป็นปกากะญอ ลีซอ และลาหู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้ว เป็นชุมชนปกากะญอที่มีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น และมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่อิงอยู่กับการเกษตร มีการรักษาอัตลักษณ์ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชนไว้ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านในชุมชนส่วนหนึ่งเริ่มเป็นกังวลในเรื่องการเผชิญผลกระทบจากการท่องเที่ยว การที่ชุมชนอยู่ติดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๙๕ ทำให้มีแนวโน้มที่จะต้องเผชิญการไหลเทของวัฒนธรรมจากภายนอกได้ง่าย และอาจสูญเสียอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไป

คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๒ ซึ่งเป็นเยาวชนกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ได้จัดประชุมตัวแทนชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้าน คือ บ้านห้วยแก้ว บ้านท่าปาย และบ้านแม่ปิง ขึ้นที่ศาลาอเนกประสงค์บ้านห้วยแก้ว

สมาชิกในที่ประชุมประกอบด้วยพระภิกษุสงฆ์และสามเณรจากวัดแม่ปิงและสำนักสงฆ์ศรีวิชัย ผู้นำทางธรรมชาติซึ่งเป็นผู้อาวุโสในชุมชน (ฮีโซ) ชาวบ้าน สมาชิกอบต. และผู้ใหญ่บ้านจากทั้งสามหมู่บ้าน ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นควรให้ร่วมกันตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เก็บรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน และรวบรวมภูมิปัญญาพื้นบ้านของปกากะญอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ทา” หรือบทลำนำ และ “ปลอเลอปลอ” หรือนิทานพื้นบ้าน

จากนั้นมีการจัดประชุมเตรียมการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ที่ประชุมเห็นพ้องให้ตั้งขึ้นที่วิหารวัดแม่ปิง พร้อมกันนี้ ที่ประชุมได้เลือกคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ขึ้นมาชุดหนึ่ง ประกอบด้วย

๑) พระกลั่นฟ้า โอวาทกวี รักษาการเจ้าอาวาสวัดแม่ปิง ที่ปรึกษา ๒) พระประธาน อภิชาติ รักษาการเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์ศรีวิชัย ที่ปรึกษา ๓) นายวัฒน์ ชันดิพรพนา ผู้ใหญ่

บ้านแม่ปิง ประธาน ๔) นายสะอาด น้อยมั่ง ผู้ใหญ่บ้านห้วยแก้ว รองประธาน ๕) นายอ้ายไชยแพ กรรมการ ๖) นายเนตร พิโน อบต.บ้านแม่ปิง กรรมการ ๗) นายสีทน ปัญญา อบต.บ้านแม่ปิง กรรมการ ๘) นายชม ยุรนาถบงกช อบต.บ้านห้วยแก้ว กรรมการ

๙) นายพรมมา ปิตุ กรรมการ ๑๐) นายทองสุข จำมู กรรมการ ๑๑) นายดวง ทองอินทร์ กรรมการ ๑๒) นายสมบุญณ์ มั่นชูขวัญศิริ กรรมการ ๑๓) นายอำพัน ปรีชญาวิชัยกุล กรรมการ ๑๔) นายชาลี ต๋องสุ่ เหมัญญิก ๑๕) นายไพบูลย์ ขอบพอ อบต.บ้านห้วยแก้ว เลขานุการ

ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชาวบ้านได้บริจาคสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ เครื่องจักสานไม้ไผ่ เสื้อผ้าสิ่งทอ อุปกรณ์การทอผ้า ตู้แสดงสิ่งของเครื่องใช้ของทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ และธนบัตรที่ใช้ในช่วงสงคราม รวมทั้งเศษโบราณวัตถุที่คณะนักวิจัยสำรวจพบ

๖.๒ การรวบรวมลำนํ้าพื้นบ้าน(ทา)

การประชุมนำเสนอผลการสำรวจระบบนิเวศป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยของคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ และรับฟังความคิดเห็นในเรื่องการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชาวบ้านแม่ปิงน้อย บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว ที่ศาลาอเนกประสงค์บ้านห้วยแก้ว ที่ประชุมได้ชี้ถึงปัญหาด้านวัฒนธรรมว่า ปัจจุบันวัฒนธรรมประเพณีของปกากะญอเริ่มเสื่อมสลาย เด็กรุ่นใหม่สวมใส่ชุดปกากะญอเฉพาะในช่วงมีงานพิธีกรรม ไปทำบุญที่วัดหรือไปโบสถ์คริสต์ นอกนั้นส่วนใหญ่หันไปแต่งกายแบบคนเมืองทั่วไป

อีกปัญหาหนึ่งซึ่งที่ประชุมเป็นห่วงกังวลมาก คือ เยาวชนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจที่จะสืบทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาของปกากะญอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมมุขปาฐะ (Oral Literature) ที่เล่าขานสืบต่อกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ “ทา” หรือบทลำนํ้าพื้นบ้านเริ่มเสื่อมสูญหาย อันเป็นผลจากเยาวชนและบรรดาเด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจศึกษาเรียนรู้ ที่ประชุมชาวบ้านจึงเห็นควรให้คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ดำเนินการฟื้นฟูและรวบรวม “ทา” ขึ้น

เพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่วิจัย นายไพบูลย์ ขอบพอ อบต.บ้านห้วยแก้ว หัวหน้านักวิจัยรุ่นเยาว์บ้านแม่ปิง ท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว ได้เสนอตัวรับผิดชอบเป็นผู้รวบรวม

พระดีเหล่ผู้ได้เขียนถึงประเภทของทาหรือบทกวีพื้นบ้านหรือบทลำนํ้าไว้ และสี่ชะ ชูชื่นจิตสกุลได้แปลเป็นภาษาไทยไว้ว่า ทามีความหลากหลายในเนื้อหา ทั้งในเรื่องของความรัก

ความซื่อสัตย์ ความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวในหมู่ญาติพี่น้อง ความโอบเอื้ออาทร ความเชื่อ พิธีกรรม และวัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ โดยจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๑). ทานมือเอ่นมือกอ เป็นทาทั่วไปสามารถใช้ร้องและสั่งสอนกันได้ตลอดเวลาและสถานที่ ไม่จำกัดเพศและวัย นิยมใช้ร้องมากกว่าทาทอื่น ๆ

๒). ทากะอิ เป็นทานที่นิยมร้องกันในหมู่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือ มีเนื้อหาเป็นคติสอนใจ และเป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวัน สอนเรื่องพื้นฐานในการใช้ชีวิตครอบครัวที่ดี แฝงด้วยเรื่องราวที่เป็นภูมิปัญญา เป็นคติเตือนใจสำหรับวันนี้และวันต่อไป มุ่งให้มีการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม และเน้นการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความเข้าใจและพึ่งพาอาศัยกัน ทาประเภทนี้มักร้องกันในงานเทศกาลขึ้นปีใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน และเทศกาลฉลองครึ่งปีหรือหกเดือน

๓). ทาพาวา เป็นทานที่ใช้ร้องในงานเทศกาลเช่นเดียวกับทากะอิ แต่ไม่จำกัดเฉพาะผู้ใหญ่หรือผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น คนหนุ่มสาวสามารถนำมาร้องได้ จุดเด่นอยู่ที่ "การร้องโต้ตอบกัน" เพื่อแสดงถึงภูมิปัญญา ไหวพริบปฏิภาณ และมุ่งเน้นให้ความรู้ คติสอนใจ และความสนุกสนานเพลิดเพลิน

๔). ทาตาจา เป็นทาของคนหนุ่มสาว ใช้ร้องเฉพาะในงานพิธีศพเท่านั้น โดยผู้ร้องจะอยู่รายรอบคนตาย ทานมวดนี้มีวัตถุประสงค์หลัก คือ ๑) เพื่อเป็นเพื่อนและอยู่ร่วมกับญาติผู้ตายในยามที่สูญเสียสมาชิก ๒) เป็นการร้องเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาว และ ๓) เป็นการแข่งขันโต้ตอบทางปัญญาระหว่างหนุ่มสาว

๕). ทาปลือทาเจอ ทานมวดนี้สำหรับใช้เริ่มต้นหรือกล่าวนำในการประกอบพิธีศพ ก่อนที่จะร้องทานมวดอื่น ทานมวดนี้ร้องเพื่อคนตายเท่านั้น ห้ามร้องในโอกาสอื่นหรือสถานที่อื่น เพราะเนื้อหาไม่เป็นสิริมงคล วัตถุประสงค์ในการร้อง คือ

๑) เพื่อให้ยมทูตหรือเจ้าแห่งความตายไม่มาเอาชีวิตคนเป็นบ่อย ๆ

๒) เพื่อบอกทางให้คนตายสามารถเดินทางไปสู่โลกของตนได้อย่างถูกต้อง

๓) เพื่อขวัญของคนเป็นหรือคนที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่ตามคนตายนั้นไป

ในด้านวรรณศิลป์ ทาแต่ละบทจะประกอบด้วยสองวรรคเป็นอย่างน้อย บางบทอาจมีถึงหกวรรคหรือแปดวรรค ลักษณะสัมผัสในทาของปกากะญอเป็นสัมผัสสระหรือสัมผัสเสียง โดยคำสุดท้ายของวรรคแรกจะสัมผัสเสียงกับคำสุดท้ายของวรรคที่สอง และคำสุดท้ายของวรรคที่สามจะสัมผัสเสียงกับคำสุดท้ายของวรรคที่สี่ (พอลเลป้าและวีรศักดิ์ ยอดระบำ ๒๕๓๘ : ๕ - ๗)

๑. ๖. ဆုဝိတ်ပျံ့ပျောက်စီ   ဆုသလေဖိတဘုရ်ပီ

ดาวขึ้นอยู่เต็มท้องฟ้าแต่ไม่สว่าง
ที่สว่างนั้นคือพระจันทร์ดวงเดียว

๒. ၂. သမဲမုဒါမုဒါဝိတ်ထီ   သမဲဖိဖိဗျာဂီ

ยืดเวลาตะวัน ตะวันขึ้นสูง
ยืดเวลาเก็บดอก ดอกบานร่วงโรย

๓. ၃. ပတုဗျာဂီကတီ   ဟးယဲသုက္ခုလာအလီ

หากไม่ฟังคำกล่าวสอนของปู่ย่าตาทวด
เดินตามทาง จะเดินหลงทาง

๔. ၄. ဒိပုဝါဝါတအါ   ဘုတ်တနးဒါလီပသး

เราพี่น้องมีไม้ก็คน
ตกทุกข์ได้ยากต้องช่วยเหลือกัน

๕. ၅. ဆိမံအိတ်အိတ်ဘုရ်ဆိ   ကိတ်ဒဲအလီလောပုဂ္ဂ

ไก่อ่าขันเรียกไก่อ่าบ้าน
แผ่นดินไม่เหมือนแต่ก่อนแล้ว

၁၂. ဖိးဝိပ်ဖိးဝိပ်လကျဲ ကွါအိန်နုးဝါအိန်လိပ်

ထွက်ခွာပျံ့ပျံ့အတိုင်း
မိမိအိမ်ထဲမှာပဲ

၁၃. ဝါဝါအိန်တကွါဝါဝါ ကွါအိန်လိပ်တလကနု

မိမိအိမ်ထဲမှာပဲ
မိမိအိမ်ထဲမှာပဲ

၁၄. ပုမုးအိန်ဝိတ်တလ အိန်အိန်ဝိတ်အိန်ဝိတ်

အိန်အိန်ဝိတ်အိန်ဝိတ်
အိန်အိန်ဝိတ်အိန်ဝိတ်

၁၅. ပုမုးအိန်ဝိတ်မုးပု ပုထူးနုအိန်တကွါ

အိန်အိန်ဝိတ်အိန်ဝိတ်
အိန်အိန်ဝိတ်အိန်ဝိတ်

၁၆. ဝိန်နုဝိန်တအိန်ဝိန်အိန် ဝိန်ယုကွါထွဲဝိန်အိန်

အိန်အိန်ဝိတ်အိန်ဝိတ်
အိန်အိန်ဝိတ်အိန်ဝိတ်

၁ၗ. ဘ၇-ဝု်သုးခိ်ကဲအိ်ကိ်ဂုး   ဝု်မဲခိ်ကဲအိ်ကိ်ဂုး
          သု်လီၤရဲၤအိ်ကဲဘု်ဘျး   သု်လီၤခိ်ကဲအိ်ကဲဘု်ဘျး
          သု်လီၤဖိၤဒီးဖိၤထု   ဖးလီၤရဲၤပွဲၤဖဲၤခိ်ကဲပုၤ

ဂဝ်မံၤဘၣ်ဂုၤဖဲၤအိ်ကဲ   ဂဝ်မံၤဘၣ်ဂုၤဖဲၤအိ်ကဲ
 ပလုၤဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ   ပလုၤဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ
 ပလုၤဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ   ပလုၤဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ

၁ၘ. ဘ၈-ခိ်ကဲဝု်ဘျးအိ်ကဲပုၤလီၤ   ဝု်ဘျးအိ်ကဲဝု်ဘျးအိ်ကဲပုၤ

ဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ
 ဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ

၁ၙ. ဘ၉-ဖိၤထုဝု်ဘျးအိ်ကဲပုၤ   ပုၤတုၤအိ်ကဲဝု်ဘျးအိ်ကဲပုၤ

ဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ
 ဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ

၂၀. ဘ၁၀-နုၤမုၤဝု်ဘျးအိ်ကဲပုၤ   အိ်ကဲဝု်ဘျးအိ်ကဲပုၤ

ဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ
 ဂိၤမိၤမိၤမိၤမိၤမိၤ

၂၁. ယဗုယဗုဒွိတ်တိတ်   ယဖိယဖိဒွိတ်တိတ်
 မုဂ်ယုထိတ်ယကွဂ်ဟုတ်အိ   မုဂ်ယုလိယကွဂ်ဟုတ်အိ
 တဗုးကွဂ်ထွဲဘုတ်တဂါ   ဝိးမးတကဲဘုတ်ပုဖိ

แฟนฉัน แฟนฉันเจ้าตักแตน ดอกไม้ฉัน ดอกไม้ฉัน เจ้าตักแตน
 ครั้นบินขึ้นฉันคอยเฝ้ามอง ครั้นบินลงฉันคอยเฝ้ามอง
 ไม่ทันเฝ้ามองเพียงเข้าเดียว เกือบจะไปเป็นของเขา

၂၂. ဝိဂ်သွတ်ဆုကတတ်ဖူဖူ   မုဂ်နဲတဖူယဲတဖူ

แม่ปลูกว่านสุดท่อนไม้แดง
 เป็นของฉันတ่อนหนึ่งและของเธอတ่อนหนึ่ง

၂၃. စီမုဂ်လုတ်ဖိစီဟဲနဲ   စီမုဂ်လိးဖိစီဟဲနဲ

နဲတုတလုဝိတ်တမံ   နဲတုတဒုသိတ်တမံ

နဲနဲမုဂ်တုနီဂိထဲး   နီအိတ်ဝဲးတအိတ်ဝဲး

หมุนถึงสันเขามีเสียงอย่างหนึ่ง หมุนถึงเขามีเสียงอย่างหนึ่ง
 หมุนหมุนมาถึงตัวเจ้าอยู่ จะรักกับอกไม่รักกับอก
 ถ้าหากไม่รักก็จะหมุนกลับคืน

၂၄. စီကဝိတ်ကထွတ်စီစု   နီကဘုတ်ဟဲးဘုတ်ကပု

พี่จะตีตลับใส่ปูนทำด้วยเงินขาย
 เจ้าจะรับซื้อของพี่บ้างไหม

၂၅. စီကေဝိရ်ရဲလါမုဒါ   နီကဘာ်ဟံးဘာ်ဖိာ်ဝါ

          ဖဲးကလိာ်ကလိာ်ဟံး
          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး

၂၆. စီကေဝိာ်ကရီရဲသုာ်မံ   နီကဘာ်ခဲအာ်ခိာ်ထံး

          ဖဲးကလိာ်ကလိာ်ဟံး
          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး

၂၇. စီကေဖုာ်ခဲအာ်ခိာ်ထံး   ဘာ်ကလဲအဲပုာ်ခဲအာ်

          ဖဲးကလိာ်ကလိာ်ဟံး
          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး

၂၈. ပုမုာ်အိာ်ခဲအာ်ခိာ်ထံး   စံးလါဖိာ်သုာ်လါလံ

          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး
          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး

၂၉. ပုမုာ်ခဲအာ်ခိာ်ထံး   ဒဲးနဲအာ်ဖိာ်သုာ်

          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး
          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး

၃၀. ပုမုာ်တုာ်ဒဲးနဲအာ်ခိာ်ထံး   ဆုာ်နီလဲကီကွာ်နဲအာ်

          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး
          ဧါးကလိာ်ကလိာ်ဟံး

၃၁. ပွဲမုၢ်အိၣ်သဘျၣ်ဒီးသဲး   နမုၢ်အိၣ်ယါအိၣ်အံၣ်နဲ

တာ်စာ်ဂိၣ်ပိၣ်ပုၣ်နဲ
တာ်စာ်ဂိၣ်ပိၣ်ပုၣ်နဲ

၃၂. ထီၣ်လံၣ်ပွဲလောကတၢ်ခွဲ   မုၢ်သးအိၣ်ပွဲလောကတၢ်ခွဲ

နကစၢ်စၢ်စၢ်စၢ်
နကစၢ်စၢ်စၢ်စၢ်

၃၃. ကျိၣ်အိၣ်ပွဲဒီးအိၣ်လံၣ်   ပွဲလောကတၢ်ခွဲအိၣ်အံၣ်နဲ

ကျိၣ်အိၣ်ပွဲဒီးအိၣ်လံၣ်
ကျိၣ်အိၣ်ပွဲဒီးအိၣ်လံၣ်

၃၄. ပွဲမုၢ်တုၢ်တုၢ်တုၢ်   တုၢ်နဲအိၣ်လောကတၢ်ခွဲ

ပွဲမုၢ်တုၢ်တုၢ်တုၢ်
ပွဲမုၢ်တုၢ်တုၢ်တုၢ်

၃၅. လၢသ့ဒီးအိၣ်ကျဲး   ဒီးအိၣ်ခွဲသိၣ်အံၣ်နဲ

လၢသ့ဒီးအိၣ်ကျဲး
လၢသ့ဒီးအိၣ်ကျဲး

၃၆. သ့ၣ်လိၣ်ပဝဲးတၢ်အိၣ်   တၢ်ထီၣ်ဒီးအိၣ်ညး

သ့ၣ်လိၣ်ပဝဲးတၢ်အိၣ်
သ့ၣ်လိၣ်ပဝဲးတၢ်အိၣ်

၄၂. ငှက်ပျံအကောင်အမိုက်တက
 စီးတုးစီးဘျော်နုသု
 စီးကဘျော်ယဲကဘျော်ယီ
 နမုဂ်ကဖဲအဆိအယီ
 က်ဘျော်ဖိဖးလလျော်လီ
 သးဟးဂီလီတော်လီစီ

พระธาตุเอ๋ยอย่าพึ่งหักเลย
 ค่อยหักจนกว่าข้าทำบุญได้
 ข้าจะทำบุญให้จนสุดใจ
 หากเจ้าหักในไม่ช้า
 หักถูกต้องบานบนใบไม้
 ข้าคงเสียใจไปชั่วนิรันดร์

၄၃. မာဘျော်ပျံဖိအိတ်တက
 မာဘျော်ပျံဖိနုဘျော်ခူ
 ဝယံပဲအိတ်တက
 အိတ်တကအိတ်တက

อย่าไปทำบุญให้พระธาตุหลวง
 ทำบุญให้พระธาตุน้อยจะได้บุญเร็ว

၄၄. သးဖိဖဲသးညျော်လထံ
 ကွဂ်လီသးဘဲတအိတ်အဲ
 ဝယံပဲအိတ်တက
 အိတ်တကအိတ်တက

อยากเป็นเพื่อนกับปลาอยู่ในน้ำ
 มองดูตัวข้าไม่มีเกร็ดเหมือนปลา

၄၅. သးဖိဖဲသးညျော်လအိတ်
 ကွဂ်လီသးဘဲတအိတ်လီ
 ဝယံပဲအိတ်တက
 အိတ်တကအိတ်တက

อยากเป็นเพื่อนกับปลาอยู่บนบก
 มองดูตัวข้าไม่มีเส้นสวมใส่

๕๘. ๑๐. ဒီပုဂံဝါဝ္ဇ္ဇိပုဂံဗ္ဗု
ဘိးထိန်သကိးသုန်ဖျန်ထူ

เราพี่น้องชายดำสามัคคี
ช่วยกันยกท่อนไม้ค้ำ

๕๙. ๑๑. ကလုလိလျှာသုန်လန်ဘိ
သိးထိန်နိန်ဘိးထိန်ဘုဖိ

ประสานเสียงดังโบไม้เหลือง
รวมพลังสร้างยั้งขวางข้า

๖๐. ๑๒. ခိးဝိးဝါဝါဝါဝါဝါဝါ
ဒုကုဖျိန်ကုတေန်နိး

ไก่อตัวน้อยที่แม่ปล่อยให้
ช่วยจับช่วยชังเอาไว้ด้วยหนอ

๖๑. ๑๓. ခိးဝိးဝါဝါဝါဝါဝါဝါ
ဒုကုဖျိန်ကုတေဂဂေ

ไก่อตัวน้อยที่แม่ปล่อยไป
ช่วยจับช่วยชังเอาไว้ให้บ้าง

๖๒. ๑๔. ပုဂံဝါဝါဝါဝါဝါဝါဝါ
ပုဂံဝါဝါဝါဝါဝါဝါဝါ

คนเติบโตใหญ่เหมือนตั้งน้ำหยด
คนจมนลเหมือนตั้งน้ำหก

คนไปกลุ่มที่สามไม่หยุดพัก
กลุ่มนั้นกระหายน้ำจนถึงตาย
(ความหมาย : บุคคลที่ไม่เชื่อฟังคำกล่าวสอนของพ่อแม่ คนนั้นแหละจะไม่
เจริญ มีดีจะคมก็เพราะฝนเอา ลูกจะดีก็เพราะพ่อแม่สอน)

๗๑.	๗๑. บสิริยัทธิวิลาสิริสุริยั บวารุทวิอุอิอิอิอิ บสุริวิอุอิอิอิอิอิอิ	บสิริยัทธิวิลาสิริสุริยั บวารุทวิอุอิอิอิอิ กกุสุริยวิลาสิริอิอิอิอิ
-----	---	--

เราโตขึ้นด้วยน้ำนมแม่
เราใหญ่ขึ้นด้วยน้ำนมแม่
เราต้องเลี้ยงดูแม่ของเรา
เราต้องเลี้ยงดูพ่อของเรา
ถ้าหากเราเลี้ยงดูท่านแล้ว
จะได้ผลดีกายภาคหน้า

๗๒.	๗๒. บวิวิวิวิวิวิวิวิวิวิ	สิริวิวิวิวิวิวิวิวิ
-----	---------------------------	----------------------

ไม่ใช่เราโตขึ้นโดยลำพัง
เราโตขึ้นเพราะน้ำนมแม่

๗๓.	๗๓. วิวิวิวิวิวิวิวิวิวิ	วิวิวิวิวิวิวิวิวิวิ
-----	--------------------------	----------------------

เราพี่น้องถ้าหากรักกัน
น้องหกล้มพี่ช่วยพยุง

๗๔. ๗๔. ဒီပုဝါဠုလိဝဿ: အိန်လတၢ်ယုးတၢ်ယိန်ပု

เราพี่น้องหากช่วยเหลือกัน
ผู้อื่นไม่กล้าทำร้ายและทำลาย

๗๕. ๗๕. ဒီပုဝါဝါဝါပုမုၢ်
တၢ်သိန်ဝံပတသးအုး

เราพี่น้องถ้าหมั่นขยัน
ข้าวยากหมากแพงเขาด้вроดได้

๗๖. ๗๖. တၢ်နးတၢ်နူမုၢ်တၢ်မ
ပကဘၣ်တၢ်လိဝဿ:

การงานอะไรที่แสนยาก
หากเราช่วยกันก็แสนง่าย

๗๗. ๗๗. ဒီပုဝါမုၢ်မုၢ်မုၢ်ပက
အိန်လတၢ်စံးတၢ်ပတြက

เราพี่น้องหากดีต่อกัน
จะมีผู้อื่นยกย่องชื่นชู

๗๘. ๗๘. မတၢ်ခူလိဘၣ်တၢ်ဝဲ
ကွၢ်ဒီးဘၣ်ကဘဲကဘဲ

ทำงานเร็ว อาจจะมีผิดพลาด
คิดก่อนทำและทำซ้ำ ๆ

๗๙. ๗๙. သးလိအိန်ပတၢ်တဂု
ပုဂေတကီးအိန်ပမု

อย่าไปอยากได้ของคนอื่นเลย
คนที่เขาไม่เรียกให้เรากินข้าว

นาน เพื่อให้เติบโตขึ้นมาเป็นคนดี มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต กตัญญู มีความเมตตา กรุณา มีจิตใจโอบเอื้ออารี รวมทั้งเป็นการชี้ทางสำหรับคนตายในการเดินทางไปสู่โลกหน้า

คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ได้รวบรวม “ทา” หรือบทล่าน่าเหล่านี้ เพื่อจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่ต่อสาธารณะ คำนึงถึงความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่วิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรในบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้ว ที่มุ่งมั่นให้มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชนเผ่า และได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และร่วมแรงร่วมใจกันรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชนเผ่าปกากะญอขึ้นที่วัดแม่ปิง

๖.๓ กิจกรรมการรวบรวมนิทานพื้นบ้าน (ปλοเลอเปลอ)

ในการประชุมระดมความคิดเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชนเผ่า ซึ่งจัดขึ้นที่ศาลาอเนกประสงค์บ้านห้วยแก้ว ที่ประชุมซึ่งประกอบด้วยชาวบ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ และผู้นำชุมชน สมาชิกในที่ประชุมเห็นพ้องต้องกันว่า กิจกรรมสำคัญประการหนึ่งที่ต้องดำเนินการ คือ การรวบรวม “ปโลเลอเปลอ” หรือนิทานพื้นบ้าน

คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ ชาวบ้านแม่ปิงและห้วยแก้ว ได้ร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการรวบรวม “ปโลเลอเปลอ” หรือนิทานพื้นบ้าน โดยสอบถามจากผู้อาวุโสในชุมชน พ่อแม่ รวมทั้งญาติพี่น้องของคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ แล้วดำเนินการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของชนเผ่าไว้ไม่ให้ขาดสาย ด้วยการจดบันทึกจากนั้นวาดรูปประกอบลงในสมุดวาดเขียน เป็นนิทานภาพจำนวน ๒๐ เรื่อง

กิจกรรมดังกล่าวเป็นหนึ่งในกระบวนการวิจัยของคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ปกากะญอบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้ว ผู้ที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการศึกษารวบรวม ได้แก่ เด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี หรือ “ซึกเกลอ” อายุ ๑๔ ปี เด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข หรือ “รีโพ” อายุ ๑๓ ปี เด็กหญิงพิศ ทองอินทร์ อายุ ๑๕ ปี เด็กหญิงพรทิพย์ บุญมาก อายุ ๑๕ ปี เด็กหญิงวรรณิ์ ชิโพ อายุ ๑๔ ปี และนางสาวชลธิชา สิงห์แก้ว อายุ ๑๘ ปี

“ปลอเลอเปลอ” หรือนิทานพื้นบ้านที่คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์รวบรวมไว้ ๒๐ เรื่อง มีดังนี้

(๑) เรื่องจ้อโพแค โดยเด็กหญิงวรรณิ ชิโพ อายุ ๑๔ ปี

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีเด็กชายกำพร้าสองคนพี่น้อง คนพี่แต่งงานไปอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง คนน้องชายอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง ยึดอาชีพตัดฟันขายเลี้ยงชีพ ต่อมาคนน้องบังเอิญเจอเงินฮ้อพ่อค้าทองคำใช้มาเป็นพานนะ ขนทองคำเข้าไปเก็บไว้ในถ้ำ

ในการเปิด - ปิดถ้ำแห่งนั้น พ่อค้าเงินฮ้อทองคำ..... โอม เพ ชิ ชัน มี..... แล้วชี้มือไปที่ประตู ๆ ก็เปิดและปิด

เด็กกำพร้าแอบดูพ่อค้าเงินฮ้อเก็บทองคำไว้ในถ้ำ แล้วเดินออกมาทองคำเปิดปากถ้ำ .... โอม เพ ชิ ชัน มี..... เด็กกำพร้าจาดจำคาถาที่พ่อค้าเงินฮ้อใช้

ก่อนจะเดินจูงม้าจากไป พ่อค้าเงินฮ้อมองดูม้าตัวหนึ่งซึ่งเหนื่อยจนเดินไม่ไหว จึงทิ้งไว้ใกล้หน้าผา แล้วออกเดินทางต่อไป เด็กกำพร้าเอาม้ากลับบ้านเพื่อขนฟืนไปขาย

เจ็ดแปดวันต่อมา เด็กกำพร้าไปถึงพ่อค้าเงินฮ้อที่ใช้คาถาเปิด - ปิดปากถ้ำ จึงเดินจูงม้าไปยังปากถ้ำ ทองคำเปิดปากถ้ำแล้วเข้าไปดูข้างใน เห็นทองคำมากมายจึงเอาทองคำบรรจุไว้บนหลังม้าแต่พอควร จากนั้นทองคำเปิดปากถ้ำให้เหมือนเดิมแล้วรีบกลับบ้าน

พอไปถึงบ้านก็ไปขอยืมตราขังพีสะไก้ พีสะไก้ยังไม่ให้ในทันที บอกว่ายังใช้อยู่ จากนั้นเอาขี้ควายดูตราขังตากแดด พอขี้ควายหมาดดีแล้วจึงให้มาเอา

น้องเขยเอาตราขังไปขังทองคำ

เมื่อเอาตราขังมาคืน พีสะไก้สังเกตเห็นทองคำติดอยู่ที่ขี้ควาย จึงให้สามีไปถามว่าไปเอาทองคำมาจากที่ไหน น้องไม่กล้าบอกเพราะกลัวว่าพี่ชายจะถูกรังแก แต่พี่ไม่ยอม ถามเข้าชี้เงินน้องทนราคาดูไม่ไหวก็เลยบอกไป

พี่ชายจึงไปตามที่น้องบอก พอไปถึงก็ทองคำเปิดปากถ้ำแล้วเข้าไปดูข้างใน เห็นมีแต่ทองคำ จึงกลับไปเอาม้ามา ๗ ตัว บรรทุกทองคำจนเกือบหมด

เพราะความโลภทำให้ลืมคาถาออกมาไม่ได้ กระทั่งพวกพ่อค้าเงินฮ้อเข้ามาพบจึงตัดคอแล้วเอาหัววางไว้บนทองคำ

พีสะไก้เห็นผิดสังเกตเพราะสามีหายไปนาน จึงชวนน้องชายสามีออกไปตามหา พอไปถึงก็ใช้คาถาเปิดปากถ้ำแล้วเข้าไปดูข้างใน เห็นที่ถูกตัดคอกมีหัววางไว้ ทั้งสองจึงเอาหัวที่วางอยู่บนทองคำกลับมา ไม่นานน้องเขยและพีสะไก้ก็อยู่กินด้วยกัน

๒. เรื่องจ้อโพงแค โดยเด็กหญิงพิศ ทองอินทร์ อายุ ๑๔ ปี

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีชายคนหนึ่งชื่อจ้อโพงแค อาศัยอยู่ตามลำพังในกระท่อมหลังเล็ก ๆ วันหนึ่งจ้อโพงแคลงไปตักน้ำในลำห้วยซึ่งอยู่ห่างจากกระท่อมไม่กี่ไกล เมื่อลงไปตักน้ำ กระบอกน้ำได้หลุดล่อนน้ำ

จ้อโพงแคตามกระบอกน้ำที่ล่อนไป พบท่อนไม้ขวางทางอยู่ จึงถามท่อนไม่ว่า เห็นกระบอกน้ำของข้าไหม ท่อนไม้บอกว่าเห็นแต่ไม่รู้ว่าเป็นของเจ้า หากรู้ว่าเป็นกระบอกน้ำของเจ้าข้าก็จะเก็บไว้ให้

จ้อโพงแคก็เดินตามกระบอกน้ำไป พบก้อนหินก้อนหนึ่งจึงถามว่า “เห็นกระบอกน้ำของข้าไหม” ก้อนหินตอบว่า “เห็นแต่ข้าไม่รู้ว่าเป็นของเจ้า ถ้ารู้ว่าเป็นของเจ้าข้าก็จะเก็บไว้ให้ จ้อโพงแคบอกก้อนหินว่า “ขอบใจ แต่ไม่เป็นไรหรอก”

จ้อโพงแคเดินตามกระบอกน้ำต่อไป ในที่สุดก็ไปติดอยู่ที่ไซดักปลาของยักษ์ เห็นยักษ์แก่สองตนกำลังเดินเข้ามาหากินก็ตกใจกลัว ยักษ์สองตนจับจ้อโพงแคขึ้นมา แล้วพูดว่า “ข้าจะกินเจ้าเป็นอาหารค่ำ”

จ้อโพงแคเดินไปมาแล้วพูดว่า “อย่ากินข้าเลย อยากให้ข้าทำอะไรให้กับออกมาเถอะ ข้ายอมทั้งสิ้น ขออย่างเดียวคือไว้ชีวิตข้า”

ยักษ์ทั้งสองตนได้ยินดังนั้นก็ปล่อยให้เขาเป็นอิสระ

จ้อโพงแคเดินตามยักษ์ไปยังที่พักอาศัย เขาช่วยงานทุกอย่างเท่าที่สามารถทำได้

วันหนึ่ง ยักษ์ทั้งสองตนจะออกไปหากิน สั่งจ้อโพงแคว่า เจ้าอยู่บ้านอย่าได้ค้นหาอะไรในบ้านของตากับยายนะ สิ่งความสำเร็จทั้งคู่ก็ออกไปหากิน

เมื่อยักษ์สองตนไปแล้ว จ้อโพงแคก็รำพึงในใจว่า “เอ...ทำไมต้องห้ามไม่ให้ข้าค้นหาของในบ้านด้วยนะ” จ้อโพงแคจึงเที่ยวไปทั่วบริเวณ และได้พบเครื่องเงินเครื่องทองมากมาย รวมทั้งบ่อนเงินบ่อนทอง จ้อโพงแคเอานี้ว้จุ่มลงไปบ่อนทอง ทองก็ติดนิ้วมือ แม้จะพยายามจะดึงอย่างไร ทองก็ยังติดแน่นไม่ลบเลื่อน จ้อโพงแคไม่รู้จะทำอย่างไร จึงเอาผ้ามาพันนิ้วแล้วทำงานตามปกติ เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น

พอใกล้ค่ำยักษ์สองตนก็กลับมาบ้าน พอเห็นนิ้วมือของจ้อโพงแคก็เอ่ยถามว่า “มือของเจ้าเป็นอะไรหรือ”

จ้อโพงแคตอบยักษ์ว่า “ไม่เป็นอะไรหรอกแค่มีตบาคเท่านั้น”

ยักษ์สองผิวเมียไม่เชื่อ เลยจับจ้อไฟแคไว้ แล้วแกะผ้าที่พันมือของจ้อไฟแคออก พอยักษ์เห็นก็เอ่ยขึ้นว่า “เฮอ...นี่วัดติดของนี่เอง” แล้วยักษ์ก็เอ่ยบอกเขาว่า “ถ้าหลานอยากได้ก็บอกนะ”

จ้อไฟแคอยู่กับยักษ์ทั้งสองมานานจนคิดถึงบ้าน จึงบอกยักษ์ว่า “ตายายครับ ข้าอยากกลับบ้าน”

ยักษ์สองตนเอ่ยกับจ้อไฟแคว่า “อยากกลับบ้านก็กลับไปสิ ตากับยายไม่ว่าอะไรเจ้าหรอก” จากนั้นเอ่ยต่อว่า “ถ้าชายหลานจะกลับไปบ้าน ตากับยายไม่มีอะไรจะให้ มีแต่เครื่องเงินเครื่องทองเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้นแหละ”

จ้อไฟแคบอกว่า “ไม่เป็นไรหรอก”

ยักษ์สองตนพูดขึ้นอีกว่า “หากหลานไม่รับเครื่องเงินเครื่องทองนี้ ตากับยายคงไม่สบายใจ”

จ้อไฟแคก็รับไว้ แล้วลายักษ์สองตนกลับไปบ้านอย่างอาลัยอาวรณ์

๓. เรื่องหน่อเกตุตื่นแพ โดยเด็กหญิงพรทิพย์ บุญมาก อายุ ๑๔ ปี

หน่อเกตุตื่นแพเป็นหญิงสาวที่สวยมากคนหนึ่งในหมู่บ้าน แต่ที่ไม่ยอมพูดคุยกับผู้ชาย แม้จะมีชายหนุ่มรำรวยมาหากก็ไม่ยอมพูดด้วย ชายหนุ่มคนหนึ่งไปนอนเล่นอยู่ใต้ต้นไม้ พร้อมกับนึกในใจว่า หน่อเกตุตื่นแพจะพูดกับเขาหรือเปล่านั้น

ชายหนุ่มคนนั้นไปหาหน่อเกตุตื่นแพ เห็นหน่อเกตุตื่นแพกำลังทำงาน ก็เข้าไปช่วยหุงข้าว ชายหนุ่มผู้นี้คิดอุบายเอาก้อนเส้สองก้อนมาวาง แล้วจับด้วยมือข้างหนึ่ง

หน่อเกตุตื่นแพก็พูดว่า “ใช้ก้อนเส้สองก้อนแล้วจับอีกข้างเหวอ”

หุงข้าวเสร็จชายหนุ่มก็ไปตำข้าว แต่ใส่น้ำด้วย หน่อเกตุตื่นแพก็พูดว่า “ตำข้าว ใส่น้ำด้วยเหวอ”

ชายหนุ่มผู้นั้นกลับไปนอนใต้ต้นไม้ดังเดิม พร้อมกับคิดอยู่ในใจว่าหน่อเกตุตื่นแพพูดกับฉันสองสามคำแล้ว

แม่ของหน่อเกตุตื่นแพตำหน่อเกตุตื่นแพว่า ชายหนุ่มรำรวยหน้าตาดี ๆ ทำไมไม่พูดด้วยไปพูดกับชายหนุ่มคนนั้นทำไม

แม่ให้หน่อเกตุตื่นแพแต่งงานกับชายหนุ่มผู้นั้น หลังแต่งงานแล้วทั้งสองก็สร้างบ้านหลังหนึ่ง ช่วยกันทำมาหากิน หน่อเกตุตื่นแพกับชายหนุ่มผู้นั้นอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

๔. เรื่องพ่อข้าง โดยเด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข อายุ ๑๓ ปี

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีครอบครัวหนึ่งมีคนอยู่สามคน คือ พ่อ แม่ และลูกชาย ทั้งสามช่วยกันแผ้วถางป่า ปลูกข้าว พืชผัก และกล้วยได้ผลดีทุกปี

ต่อมามีข้างมาที่สวน ทำลายข้าวกล้า พืชผัก และกล้วยในสวนเสียหายมาก ผู้เป็นพ่อจึงติดตามไล่ข้างเชือกนั้นให้กลับเข้าป่า

ผู้เป็นพ่อเหน็ดเหนื่อยมาก จึงกินน้ำที่ขังอยู่ในรอยเท้าข้างแล้ววิ่งตามข้างไป ต่อมาร่างกายเริ่มกลายเป็นข้างทีละน้อย ๆ จนกระทั่งในที่สุดก็กลายเป็นข้างตัวโต

ลูกชายเห็นพ่อออกไปนาน ไม่กลับมาบ้านเสียที จึงบอกแม่ขอออกไปตามหาพ่อในป่า พ่อของเขากลายร่างเป็นข้าง หว่าลูกชายไม่รู้ว่าพ่อกลายเป็นข้างไปแล้ว พ่อเข้าไปในป่าก็เห็นข้างเต็มไปหมด

ลูกชายของเขาเป็นเด็กสมองดี จดจำคำสอนของปู่ที่บอกว่า หากใครกินน้ำที่ขังอยู่ในรอยเท้าข้างอาจจะเจอมนต์ขลังก็เป็นได้

ดังนั้นหากว่าพ่อของเขากินน้ำในรอยเท้าเข้าไป พ่อก็คงกลายเป็นข้างไปแล้วเป็นแน่ เด็กชายจึงขึ้นไปอยู่บนต้นไม้ มีเสียงบอกว่า หากเจ้ากระโดดลงบนหลังข้างตัวไหนข้างตัวนั้นแหละคือพ่อของเจ้า แต่ต้องดูดี ๆ นะ เจ้าอาจจะกระโดดลงมาผิดตัว

เด็กชายดูข้างทุกตัว แล้วก็ตัดสินใจกระโดดลงมายังหลังข้างที่ใกล้ที่สุด

ข้างตัวนั้นเป็นพ่อของเขาจริง ๆ พ่อร้องให้พร้อมกับถอดงาที่เป็นเงินและทอง มอบให้เด็กชายเอาไปให้แม่ แล้วพ่อข้างก็สิ้นใจ เด็กชายกอดพ่อข้างด้วยความรักและสงสาร

เขากลับบ้านพร้อมนำเงินทองมากมายมาให้แม่

๕. เรื่องพี่เหมาต่อ โดยเด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข อายุ ๑๓ ปี

กาลครั้งหนึ่ง มีหญิงชราคนหนึ่งชื่อพี่เหมาต่อ นางจะไปทำไร่ที่ไหนก็ไม่รู้ให้ทำ พี่เหมาต่อเลยไปทำไร่บนแผ่นดินที่ใหญ่มาก

พี่เหมาต่อปลูกพืชผัก ออกดอกออกผลสวยงาม นางดีใจมาก แต่ถึงก็มากินพืชผักจนหมด พี่เหมาต่อร้อนท้อใจ

พี่เหมาต่อเสียใจมากเลยไปดูดวงกับ วิ สมัยก่อนสัตว์พูดได้ วิ บอกว่า ยายต้องสร้างทำให้เหมือนคนตาย ไปนอนตายอยู่ในสวน เมื่อพวกลิงเห็นยายก็จะสงสาร จัดงานศพให้พร้อมให้เงินทองมากมาย

พีเหมาะต่อทำตามทีวี่แนะนำ พอพวกสิงมาเห็นก็พากันร้องไห้เสียใจ แล้วพากันร้องเพลงขับลำนำให้พีเหมาะต่อว่า...เลออกพีเหมาะต่อดี พีเหมาะต่ออะซีเดะ.....

สิงตัวเล็กก็ร้องตามไปจนถึงที่ฝั่งศพ พีเหมาะต่อจาม พวกสิงตกใจพากันหนีไป โดยไม่ได้เอาเงินทองไปด้วย

พีเหมาะต่อกลับบ้านพร้อมเงินทองมากมาย และไม่ได้ไปปลุกพีซผักที่นั่นอีกเลย มอกอลี่รู้เรื่องราวของพีเหมาะต่อก็จดจำไปทำตามอย่าง โดยไปทำไร่ปลุกพีซผักบนแผ่นดินที่พีเหมาะต่อเคยทำมาก่อน

ต่อมาพวกสิงก็พากันมากิน วันหนึ่งมอกอลี่สร้างทำเป็นตาย พวกสิงก็จัดงานศพให้ แล้วช่วยกันแบกร่างมอกอลี่ขึ้นเขาลงห้วย มอกอลี่ตกใจกลัวจึงจามดังลั่น

พวกสิงตกใจ ปล่อยมือ ร่างของมอกอลี่หล่นลงไปในหุบเบื้องล่าง และตายไปในที่สุด

๖. เรื่องผีขอกุ้ง โดยเด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข อายุ ๑๓ ปี

กาลครั้งหนึ่ง มีชายชราคนหนึ่งอยู่ในบ้านกับลูกสาว ลูกเขย และหลาน ๆ พร้อมด้วยหมาอีกสองตัว บ้านของชายชราตั้งอยู่บริเวณที่ชาวบ้านบอกว่าผีดุ แต่ชายชราไม่หวาดกลัวแม้แต่น้อย

หลังเข้านอนมีเสียงดัง บรรดาลูกหลานต่างพากันพูดว่า สงสัยผีมากินหมา แต่ว่าชายชราไม่เชื่อ พอตื่นมาในตอนเช้าก็รู้ว่าหมาหายไปแล้ว

คืนวันต่อมาผีตนนั้นมาขอลูกสาวไปกิน ชายชราไม่กลัว พูดกับผีว่า "ข้ามีลูกสาวคนเดียวจะให้เจ้ากินได้อย่างไร"

แต่แล้วผีก็เอาลูกสาวของแกไป ชายชราโคกเศร้าเสียใจมาก แต่ก็สู้ดูแลลูกเขยและหลาน

คืนต่อมา ผีตนนั้นก็กลับมาขอกินลูกเขยอีกคน ชายชราไม่ยอม บอกว่า "ข้ามีลูกเขยคนเดียว ใครจะเอาไปไม่ได้ เจ้าเอาลูกสาวข้าไปกินคนหนึ่งแล้ว จะเอาลูกเขยข้าไปกินอีกไม่ได้"

แต่ผีก็ไม่ยอม จับเอาลูกเขยไปกินอีกคน

นับแต่คืนนั้นเป็นต้นมา ชายชรา ก็เริ่มวางแผนคิดหาวิธีทำลายล้างผีตนนั้น ในที่สุดก็คิดกลวิธีที่จะทำลายมันได้

คืนต่อมา ผีตนนั้นก็กลับมาอีก มันเอ่ยปากขอหลานของแกไปกิน

ชายชราตอบว่า "หากเจ้าจะเอาก็ได้ แต่หากข้าตายไปคงไม่มีใครฝั่งศพให้ ก่อนเจ้าจะเอาหลานข้าไป ก็ขอให้ชุดหลุมเตรียมฝั่งศพให้ข้าหน่อย"

ผีตนนั้นรับปากว่าจะทำตามที่ชายชราขอ ชายชราก็บอกให้ชุดหลุมลึก ลึกจนกระทั่งผีตนนั้นขึ้นมาไม่ได้ ชายชราจึงบอกให้หลานเอาไม้ยาวมาแทงผี

ผีบอกว่า "เจ้าอยากได้เงินไหม ถ้าอยากได้ก็ให้ไปเอาที่บ้าน"

ชายชราถามว่า "บ้านเจ้าอยู่ที่ไหน"

ผีตอบว่า "บ้านข้าอยู่เมืองผี"

ชายชราว่า "แล้วข้าจะไปที่นี่ได้อย่างไร"

ผีก็บอกว่า "ไปเอาขี้ตมามาทาตา แล้วเจ้าจะมองเห็น"

ชายชราทำตามแล้วเดินทางไปเอาเงินทองที่เมืองผี

หลังชายชรากลับมาถึงบ้าน ก็สั่งให้หลานเอาไม้มาแทงผี

ผีก็บอกว่า "เจ้าอยากได้ของวิเศษไหม"

ชายชราถามว่าของวิเศษนั้นใช้ทำอะไร

ผีบอก "ทำให้คนที่ตายแล้วฟื้นคืนกลับมามีชีวิตได้"

ตาชั่งว่า "ของวิเศษนั้นอยู่ที่ไหน"

ผีบอก "ของวิเศษนั้นเก็บไว้ที่บ้าน แต่อยู่ชั้นบน"

ชายชราจึงเดินทางไปเอาของวิเศษที่เมืองผีอีกครั้ง เมื่อได้ของวิเศษมาแล้วก็ใช้ไม้แทงผีจนตาย จากนั้นเอาของวิเศษดังกล่าวทำพิธี เพื่อให้ลูกสาวและลูกเขยฟื้นคืนกลับมาอีกครั้ง และแล้วชายชราพร้อมด้วยทุกคนในครอบครัวก็กลับมาอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

๗. เรื่องหน่อชอลิต โดยเด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข อายุ ๑๓ ปี

หน่อชอลิตและพ่อทำสวนในบริเวณที่ไม่มีใครกล้าเข้าไปทำ เพราะถือว่าเป็นที่ไม่ดี พ่อของหน่อชอลิตทำสวนในพื้นที่แห่งนั้น ปลูกผักออกดอกออกผลดี และให้หน่อชอลิตไปนอนเฝ้าสวน

หน่อชอลิตนอนเฝ้าสวนอยู่คนเดียว มีเสียงร้องซ้ำดั่งขึ้นหลายครั้ง ว่า "หน่อชอลิต อีฉินะป่าแพะฮืดบะ เจอแกด หนือโวม่อเกนาเต็มเก"

หน่อชอลิตกลัวมาก จึงเอ่ยบอกพ่อ พ่อว่าเป็นเสียงนกการ้อง

ป้อมมีป้อเธอมาถึงสวนของหน่อชอลิต แล้วกินหน่อชอลิต

พ่อมาถึงไม่เห็นหน่อชอลิต เห็นแต่ป้อมมีป้อเธอ จึงเอาไม้ตี แต่ว่าตีเท่าไรป้อมมีป้อเธอก็ไม่ตาย

ป้อมีปอเธอบอกว่า “หากอยากได้ลูกคืนให้ไปเอาใบเมปอมาตีตัว แล้วจะได้ลูกคืน พ่อของหน่อซอสิคก็ไปเอาใบเมปอมาตีป้อมีปอเธอ แล้วก็ได้นอซอสิคลูกสาวของตนคืน จากนั้นก็พานอซอสิคกลับบ้าน

๘. เรื่องเจ้าเงาะโต โดยเด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข อายุ ๑๓ ปี
กาลครั้งหนึ่ง นานมาแล้ว มีเด็กหนุ่มคนหนึ่งชื่อเจ้าเงาะโตเป็นคนขี้เกียจ อยู่กับแม่สองคน เขาแต่กินกับนอนทุกวัน

เจ้าเงาะโตให้แม่ทำงานบ้านทุกอย่าง ตัวเองเขาแต่นอนกับกิน วันหนึ่งแม่บ่นว่า วัน ๆ ไม่ทำงานอะไรเขาแต่กินกับนอน วันหนึ่งเจ้าเงาะโตให้แม่ต้มถั่วให้ แล้วเอามาตุตัวในวันรุ่งเช้า จากนั้นก็มานอนที่ทางเข้าหมู่บ้านของป้อมีปอเธอ ป้อมีปอเธอเห็นเข้าก็คิดว่าเจ้าเงาะโตตาย จึงนำศพกลับเข้าหมู่บ้าน

ป้อมีปอเธอทำพิธีศพ พร้อมให้แก้วแหวนเงินทอง แล้วเอาสำลียัดใส่รูจมูก เจ้าเงาะโตจามเสียงลั่น! พวกป้อมีปอเธอตกใจวิ่งหนีกันอลหม่าน

แล้วเจ้าเงาะโตก็เอาเงินทองกลับไปให้แม่

แม่ของเจ้าเงาะโตมีเงินทองมาก เขาไปแจกจ่ายให้เพื่อนบ้าน มอกอสิมาเห็นเข้าก็เกิดความโลภ อยากได้ทรัพย์สินเงินทองของพวกป้อมีปอเธอบ้าง

มอกอสิไปนอนอยู่ที่ปากทางเข้าหมู่บ้านของป้อมีปอเธอ แล้วสร้างทำเป็นตาย พวกป้อมีปอเธอมาเห็นเข้าก็พากันจัดพิธีศพให้

มอกอสิทำเหมือนเจ้าเงาะโตทุกอย่าง ป้อมีปอเธอเอาแก้วแหวนเงินทองมาให้ แล้วเอาสำลียัดใส่จมูก มอกอสิจามเสียงลั่น พวกป้อมีปอเธอกำลังหามมอกอสิไปฝังเกิดตกใจ จึงทิ้งร่างมอกอสิตกเหวถึงแก่ความตาย

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า คนเรามีความสามารถไม่เหมือนกัน จึงไม่ควรเลียนแบบกัน เพราะจะเป็นภัยอันตรายกับตัวเอง

๙. เรื่องเจ้าโพแคหาเมีย โดยเด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข อายุ ๑๓ ปี
เจ้าโพแคเข้าไปลอยายที่อยู่ด้วยเพื่อไปหาเมีย เขาอยู่กับยายคนนี้ได้เจ็ดปีจึงเฮ้ยลา แล้วออกเดินทางกลับไปหายายคนแรก

ยายที่เขาอยู่ด้วยบอกว่าไม่มีอะไรจะให้ นอกจากแดงลูกเดียวเท่านั้น พร้อมกับบอกว่า ระหว่างเดินทางกลับไปบ้าน ห้ามผ่าแดงลูกนี้อย่างเด็ดขาด หากไปถึงบ้านแล้วให้ปู่เสื่อ เอาแดงวางลงแล้วจึงผ่า

ระหว่างทางที่เจ๊าะโปกแคเดินทางกลับบ้าน หลายครั้งที่เขาเกือบจะผ่าแดงลูกนั้น แต่ก็ยังใจไว้

กระทั่งเดินไปถึงบ่อน้ำ ในที่สุดเจ๊าะโปกแคก็ตัดสินใจผ่าแดง พร้อมพูดในใจว่า ครั้งหนึ่ง จะกิน อีกครั้งหนึ่งจะเอาไปให้ยาย

แต่พอผ่าแดงก็มีหญิงสาวสวยปรากฏตัวขึ้น เจ๊าะโปกแคบอกว่าจะพานางกลับบ้าน แต่ต้องให้ผู้ใหญ่มารับตัว จึงนำหญิงสาวสวยผู้นั้นไปไว้บนต้นไม้

มอกอสีมาดักน้ำที่บ่อ มองลงไปเห็นเงาในน้ำก็หลงนึกว่าเป็นเงาของตัวเอง จึงเอ่ยกับตัวเองว่า ตนสวยจะตาย ทำไมใคร ๆ ถึงว่าไม่สวยนะ

ดีมลได้ยินก็หัวเราะ จริงแล้วเงาที่มอกอสีเห็น เป็นเงาของหญิงสาวแสนสวยบนต้นไม้ที่ชื่อดีมล

มอกอสีคิดอุบาย บอกดีมลว่าอยากกินขอแปลด ดีมลบอกว่าไม่มี มอกอสีจึงบอกว่า งั้นก็เอาผมของเธอมัดใบ ยาง และผลของต้นไม้ที่เธอนั่ง แล้วป็นลงมาให้ฉันสิ

ดีมลก็เอาผมของเธอมัดใบ ยาง และผล แล้วป็นเอาลงมาให้

มอกอสีฉวยโอกาสนี้กระชากผมของดีมลจนตกลงมาตาย

เมื่อเจ๊าะโปกแคพาผู้ใหญ่มาถึง เห็นหญิงสาวผิดำไปจากเดิมก็ตกใจ ทำไมตอนนี้ถึงไม่สวยเหมือนก่อน

เจ๊าะโปกแคไม่รู้ว่าหญิงคนนี้ไม่ใช่ดีมล หากแต่เป็นมอกอสี จึงพามอกอสีกลับไปบ้าน

พอไปถึงบ้าน เจ๊าะโปกแคนอนไม่หลับ เผื่อครุ่นคิดอยู่ว่าหญิงสาวสวยคนนั้นหายไปไหน จึงไปดูที่บริเวณบ่อน้ำ เห็นต้นอ้อยขึ้นอยู่จึงนำกลับมาบ้าน แล้วห้ามไม่ให้มอกอสีกิน แต่พามอกอสีกินแล้วนำเปลือกอ้อยไปเททิ้งชายป่า

วันหนึ่งยายของเจ๊าะโปกแคจะไปถ่ายที่ชายป่าก็ได้ยินเสียงร้องว่า “ยาย ยายจะชี้ถูกหนู” ยายของเจ๊าะโปกแควาดสายตามองหาต้นเสียง แต่ไม่เห็นใคร เห็นแต่หอยจึงนำกลับมาบ้าน

ดีมลออกจากหอยมาช่วยทำงานบ้านทุกวัน จนวันหนึ่งยายจับได้จึงนำเปลือกหอยไปโยนทิ้งในกองไฟ ดีมลจึงกลับมาเป็นคนอีกครั้ง

ต่อมาเจ๊าะโปกแคก็ได้แต่งงานกับดีมล ส่วนมอกอสีนั้นถูกทิ้ง

๑๐. เรื่องสวนแตงของเด็กชาย โดยเด็กหญิงพิมพ์ใจ อรุณแสนสุข อายุ ๑๓ ปี
 กาลครั้งหนึ่ง มีชาวบ้านสองฝั่งแม่น้ำครอบครัวหนึ่งมีลูกชายหนึ่งคน ทั้งสองปรึกษากัน
 ว่าจะให้ลูกชายไปเอาแตงโมแตงไทยที่สวนมาให้ เด็กชายเดินเข้าไปในป่า และพบข้างป่า
 เชือกหนึ่ง ข้างถามว่า "จะไปไหนหรือจะพ่อนู"

เด็กชายตอบว่า "จะไปเอาแตงในสวนให้แม่"

ลุงข้างถามว่า "เจ้ากล้าไปคนเดียวหรือ"

เด็กชายตอบ "กล้าสิ"

จากนั้นเด็กชายก็ออกเดินทางต่อ แล้วพบเต่าตัวหนึ่ง เต่าเอ่ยถาม "เจ้าจะไปไหนหรือ"

เด็กชายตอบ "จะไปเอาแตงในสวนให้แม่"

เต่าถาม "เจ้ากล้าไปคนเดียวหรือ"

เด็กชายตอบ "กล้าสิ"

เด็กชายเดินต่อไปจนตึก พบนกสองตัว นกเอ่ยถามว่า "เจ้ากล้าไปสวนคนเดียวหรือ"

เด็กชายถาม "เจ้ารู้ได้อย่างไร"

นกก็ตอบว่า "ข้าได้ยินเจ้าตอบลุงข้างเมื่อเช้า"

เด็กชายเดินทางผ่านป่า ยังไม่ถึงสวนตึกก็พบนกกลางป่า

พอดีนอนขึ้นมาทำให้รู้สึกหิว จึงรีบออกเดินทางต่อ ไม่นานต่อมาก็พบพืดกลิต

พืดกลิตถามว่า "เจ้าจะไปไหน"

เด็กชายก็ตอบว่า "จะไปสวน"

พืดกลิตบอกว่า "ข้าขอไปด้วย"

เด็กชายเอ่ยขึ้นว่า "พืดกลิตตัวเล็กนิดเดียว เดินก็ช้า จะไปได้ยังไง"

พืดกลิตก็ตอบว่า "ก็เกาะขาหนูไปไง"

เด็กชายก็เหยียดขาขึ้นให้พืดกลิตเกาะ

พอเดินไปถึงสวน พืดกลิตก็กินแตงจนหมด เด็กชายเสียใจมากร้องไห้กลับบ้าน

พืดกลิตเลยปลุกบ้านอยู่ในสวนของเด็กชาย

วันหนึ่งพวกลิงป่าพากันออกมากินแตง พืดกลิตเห็นเข้าจึงดำพวกลิงว่า "ทำไมพวกเจ้า
 ไม่ปลูกเอง ทำไปต้องไปลักกินแตงของเขาด้วย"

พวกลิงรู้สึกเสียใจที่ไปลักกินแตงของคนอื่น จึงชักชวนกันมาปลูกแตงที่ในสวนของเขา

จากนั้นพวกลิงก็เอาแตงมาให้พืดกลิตจนเต็มบ้าน

พืดกลิตถามว่า "ทำไมเอามาให้เสียมากมาย ยังไม่ได้เอาไปให้เจ้าของสวนเขาเลย"

พวกจึงตอบว่า "ก็เอามาไว้บ้านลุง เพื่อให้ลุงเอาไปฝากเจ้าของสวน"
 ลุงว่า "แต่ที่บ้านข้าพ้งเพราะพวกเจ้าชนแดงมาไว้มากเกินไป"
 "งั้นพวกเราจะปลูกบ้านให้ลุงใหม่"
 พวกจึงก็ช่วยกันปลูกบ้านให้พี่ตกลิดจนเสร็จ แล้วเอาแดงเข้าไปไว้ในบ้าน จากนั้นลา
 จากไป

๑๑. เรื่องหน่อชื้อ โดยเด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี อายุ ๑๔ ปี

กาลครั้งหนึ่งมีหญิงสาวคนหนึ่งชื่อหน่อชื้อ เธออยู่กับพ่อตามลำพังเพียงสองคน แม่
 ของเธอตายจากไปแล้ว

วันหนึ่งพ่อของหน่อชื้อแต่งงานใหม่

หลังแต่งงานแล้ว เมียใหม่ของพ่อเอาแต่รังแกหน่อชื้อ ใช้ให้ทำงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็น
 ตักน้ำ ถูเรือน ซักผ้า เข้าครัวทำอาหาร หน่อชื้อทำงานหนักมาก

หน่อชื้อมีเพื่อนแฉะเวียนมาหาอยู่บ่อย ๆ หน่อชื้อเอาของว่างมาต้อนรับเพื่อนเสมอ
 พอเพื่อนกลับไปแล้ว เมียใหม่ของพ่อก็ด่าว่า

"แกนี่ชอบพาเพื่อน ๆ มาบ้าน สิ้นเปลืองมากมายนะจริง ๆ"

หน่อชื้อเอ่ยขอโทษ แต่ว่านางไม่ยอม นางไปฟ้องพ่อว่าหน่อชื้อชอบพาเพื่อนผู้ชาย
 มากินอาหารที่บ้าน สิ้นเปลืองข้าวปลาอาหารและขนมมากมาย

นางเริ่มคิดอุบายที่จะฆ่าหน่อชื้อ จึงบอกพ่อให้หน่อชื้อไปปลูกข้าวไร่บนดอย

พ่อและพวกเพื่อน ๆ ของหน่อชื้อก็พากันไปช่วย หลังฟันไม้แผ้วถางหญ้าออกหมดแล้ว
 พ่อและเพื่อน ๆ ก็กลับ

ตื่นเช้ามาพ่อก็มาช่วยปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ ปลูกเสร็จพ่อก็กลับ หน่อชื้อชอกกลับ
 บ้านด้วย แต่ว่าพ่อไม่ให้กลับ บอกให้นอนเฝ้าไร่

หน่อชื้อชอกกลัวมาก ตอนดึกมีเสือสองตัวมาบอกว่า พ่อของเจ้ามาทำไร่ข้าวในที่ของเรา
 เจ้าต้องตาย

ตอนเช้าพ่อกับมาส่งข้าวให้ หน่อชื้อเล่าเรื่องมีเสือสองตัวจะมาให้พ่อฟัง แต่พ่อไม่เชื่อ
 บอกว่าเป็นเพียงฝันไป หรือไม่ก็กลัวมากเกินไป

ตอนดึกคืนถัดมา หน่อชื้อชอกกลัวมาก จึงเอาตะกร้าใบใหญ่ห้าใบและผ้าห่มอีกห้าผืนมา
 ห่มคลุมตัวแต่ในที่สุดหน่อชื้อก็ถูกเสือทั้งสองตัวกิน

รุ่งเช้า พ่อเอาข้าวมาส่ง เรียกหน่อชิวเซอเท่าไรก็ไม่มารับ ขึ้นไปดูบนบ้านเห็นแต่หัวและ
โครงกระดูกก็ตกใจหนักกลับบ้านในที่สุด

๑๒. เรื่องจ้อซูลอกับหน่อมือเอ โดยเด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี อายุ ๑๕ ปี
กาลครั้งหนึ่ง มีหญิงสาวคนหนึ่งชื่อหน่อมือเอแต่งงานกับจ้อซูลอแล้วก็อยู่ด้วยกัน
วันหนึ่งหน่อมือเอเฝ้าสังหรณ์ขึ้นมา บอกจ้อซูลอว่า "วันนี้ไม่ต้องไปไหนนะอยู่กับฉันที่
บ้าน"

แต่จ้อซูลอไม่เชื่อ ออกเดินทางเพื่อจะไปตีเม็ด ตีแหวน ตีสร้อย
พอจ้อซูลอไปแล้ว หน่อมือเออยู่บ้านเพียงลำพัง เห็นงูใหญ่เข้าไปในเล้าหมูก็ลงไปตี
แต่พลาด

งูใหญ่ตัวนั้นเลยรัดตัวหน่อมือเอไว้ หน่อมือเอร้องไห้และให้พนักงานไปเรียกจ้อซูลอ
จ้อซูลอกำลังเก็บดอกทองคำเพื่อจะนำไปตีแหวน สร้อย และกำไล ได้ยินเสียงนกขาว
มาร้องบอกว่า "จ้อซูลอ เมียของเจ้าให้เราบอก นางถูกงูใหญ่รัดพาลงไปในรู"

จ้อซูลอได้ยินนกขาวบอกดังนั้นก็ตกใจ ไม่ได้เอาอะไรติดมือกลับมาเลย
พอกลับถึงบ้าน เห็นชาวบ้านพากันมามุงดู
ชาวบ้านบอกว่า "งูใหญ่เอาตัวหน่อมือเอลงรูไปแล้ว"
งูใหญ่ขึ้นมาบอกว่า "หากต้องการหน่อมือเอคืน ก็ขอให้จ้อซูลอเอาเลือดตัวเองมาให้"
จ้อซูลอก็ไปฆ่าหมู เบ็ด ไก่ วัว แล้วเอาเลือดไปให้
แต่งูใหญ่ไม่เชื่อว่าเป็นเลือดของจ้อซูลอ จึงไม่ยอมปล่อยหน่อมือเอคืนให้
ในที่สุดจ้อซูลอก็ตัดสินใจปาดคอตัวเอง เอาเลือดให้งูใหญ่กิน
ครั้นพองูใหญ่ได้กินเลือดของจ้อซูลอ ก็ยอมปล่อยหน่อมือเอ
พวกชาวบ้านกับหน่อมือเอช่วยกันเผาศพจ้อซูลอ
หน่อมือเอหลอกให้ชาวบ้านแหงนมองขึ้นไปบนท้องฟ้า แล้วบอกว่า "วิญญาณของจ้อ
ซูลอขึ้นไปบนฟ้า"

แล้วหน่อมือเอก็กระโดดเข้าไปในกองไฟ ผลสุดท้ายก็ตายทั้งสองคน

๑๓. เรื่องเจ้าเซเลบอและแควซูโไฟ โดยเด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี อายุ ๑๕ ปี
 กาลครั้งหนึ่ง มีสองพี่น้องคู่หนึ่ง พี่สาวแต่งงานกับชายคนหนึ่ง แม้จะอยู่กินกันนาน
 มากแล้วแต่ก็ยังไม่มีลูก น้องสาวแต่งงานได้ไม่นานก็ตั้งท้อง ต่อมาพี่สาวก็ตั้งท้องเช่นกัน
 เมื่อสองพี่น้องคลอดลูก พี่สาวตั้งชื่อลูกของนางว่า เจ้าเซเลบอ ส่วนน้องสาวตั้งชื่อลูก
 ว่า แควซูโไฟ

เวลาทำอะไร เด็กทั้งสองมักจะทำด้วยกันเสมอ เวลาอาบน้ำก็อาบน้ำด้วยกัน เด็กทั้งสอง
 ผูกพันกันมาก

ก่อนแม่และพ่อของแควซูโไฟตายได้สั่งว่า “แควซูโไฟอยู่กับป้าต้องเป็นคนดีนะ”
 พร้อมกับนี้ก็สั่งพี่สาวให้ดูแลน้องสาวของเจ้าเซเลบอด้วย
 จากนั้นบอกกับแควซูโไฟว่า “ถ้าพี่ชายเขาไม่รักก็ให้หนีถึงแม่ แล้วแม่จะมารับ”
 เจ้าเซเลบอกับแควซูโไฟไปทำอะไรทำสวนด้วยกัน ทั้งสองคนรักกันมาก แควซูโไฟเป็นผู้
 หญิงที่ขยันขันแข็ง ทำงานในครัวเรือนทุกอย่าง

วันหนึ่งทั้งสองออกไปทำงานในสวน และได้แยกย้ายกันตรงทางแยก
 ขณะที่แควซูโไฟกำลังทำงานอยู่นั้น มีคนมาขอร้องให้เจ้าเซเลบอกับแควซูโไฟแตกแยก
 ชาติใจกัน

คนผู้นั้นพูดขอร้องว่า “รู้ไหม เจ้าเซเลบอบอกฉันว่า แควซูโไฟเป็นคนเกียจคร้าน ไม่
 ค่อยทำงานบ้าน”

แควซูโไฟไม่ฟัง เพราะเธอรู้ว่าชาวบ้านพูดขอร้องให้ขัดแย้งกัน
 วันถัดมา เจ้าเซเลบอออกไปทำงาน คนผู้นั้นก็ไปพูดขอร้อง
 “เมื่อวานแควซูโไฟเล่าว่า แกอยู่บ้านไม่ค่อยทำงานเลย เอาแต่กินแล้วกินนอน”
 เจ้าเซเลบอเชื่อคำขอร้องของชาวบ้าน เขาโกรธเคืองแควซูโไฟมาก
 พอกลับถึงบ้านเจ้าเซเลบอก็ไม่โหนไม่ยอมกินข้าว ไม่พูดกับใครทั้งนั้น รุ่งเช้าวันต่อมา
 ไปทำงานก็ไม่ไปด้วย และตำว่าแควซูโไฟ แควซูโไฟเสียใจร้องไห้

แควซูโไฟออกไปทำงานในตอนเช้าก็นึกถึงถ้อยคำของแม่ พอตกบ่ายก็พักกินข้าว คน
 สมัยนั้นมักชอบสุบยา พอจะสุบยาเธอก็นึกถึงถ้อยคำของแม่ที่ตายจากไป เธอตัดผมไม่ให้บาง
 คมกริบ แล้วเอามากัดที่แขน จากนั้นเดินกลับบ้าน

เลือดไหลจากแขนแควซูโไฟเป็นทาง พอไปถึงบ้านได้บ้านก็สิ้นใจเพราะเสียเลือดมาก
 แม่ของเจ้าเซเลบอเห็นเข้าก็ตกใจร้องไห้ บอกนกเขาให้ไปเรียกเจ้าเซเลบอกลับบ้าน
 เจ้าเซเลบอเดินมาตามทางเห็นเลือดแควซูโไฟก็ตกใจ

เมื่อกลับมาถึงบ้าน แม็กก็เอาไม้ตีลูกชายตัวเองด้วยความโกรธจนสลบ ดวงวิญญาณของเจ้าเซลาบอก็ตามแควซูโงไป พอตามไปถึงเจ้าเซลาบอก็บอกว่า “อย่าไปเลย เราไม่อยากให้ไป”

พอนั่งพูดกันแล้ว แควซูโงก็บอกว่า “ถ้าอยากให้เรากลับพื้นดิน ก็จงกลับไปก่อน แล้วหว่านผักกาดให้เต็มทั่วทั้งแปลง หากผักกาดออกดอกเหลืองจนเต็มแปลงเมื่อไร เราก็คงจะไปพบเจ้าเซลาบอ”

เจ้าเซลาบอรีบกลับไปหว่านผักกาด พอผักกาดออกดอกเหลืองเต็มแปลง เจ้าเซลาบอก็ได้พบกับแควซูโง

ทั้งสองเดินกลับบ้านด้วยกัน พอไปถึงแม่ของเจ้าเซลาบอดีใจที่เห็นแควซูโง ทั้งสามอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขอีกครั้ง

๑๔. เรื่องจ้อโง โดยเด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี อายุ ๑๔ ปี

กาลครั้งหนึ่ง มีเด็กหนุ่มคนหนึ่งชื่อจ้อโง อาศัยอยู่กับยายที่ริมลำธาร เขาไม่มีเสื้อผ้าสวมใส่ จึงเข้าป่าล่าสัตว์เอาหนังมาทำเสื้อ เอาเนื้อมาทำอาหาร

เวลานั้นมีลูกเจ้านายคนหนึ่งเข้าไปในป่า เจ้าเมืองซึ่งมีธิดาอยู่เจ็ดคนได้บอกให้ธิดาทั้งเจ็ดออกไปหาสามี

ธิดาทั้งหมดไปถึงบ้านของจ้อโง เห็นจ้อโงไม่มีเสื้อสวมใส่ ธิดาเจ้าเมืองคนหนึ่งเข้าไปหาจ้อโง แล้วเอ่ยบอกว่า “พ่อให้เราออกมาหาสามี เราอยากได้ท่านเป็นสามี”

จ้อโงแต่งงานกับธิดาเจ้าเมืองผู้นั้น ส่วนหญิงสาวธิดาเจ้าเมืองที่เหลือก็แยกย้ายกันออกเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ

จ้อโงบอกหญิงสาวผู้เป็นธิดาเจ้าเมืองว่า เราเห็นอะไรไม่รู้เป็นแสงเจิดจ้าสองสีอยู่ที่หน้าผาสูงชัน แล้วจ้อโงก็พาภรรยาไปดู ปรากฏว่ามันเป็นก้อนเงินและทอง จึงไปตัดไม้ไผ่มาสานเป็นตะกร้า แล้วขนเงินทองกลับมาบ้าน

พอมายังบ้านภรรยาก็เอ่ยขึ้นว่า อยากจะไปเยี่ยมพ่อแม่ซึ่งเป็นเจ้าเมืองในเมือง

หลังจากไปเยี่ยมพ่อแม่แล้ว จ้อโงและภรรยาก็ลากลับไปบ้านยายที่ริมลำธารดังเดิม

พ่อแม่ก็บอกว่าจะขอไปด้วย

พอไปถึงบ้านยายของจ้อโง พ่อกับแม่เห็นเงินทองมากมายก็บอกว่า “อยู่ที่นี้ไม่สะดวก ลูกกลับไปอยู่ที่บ้านเราดีกว่า แล้วภรรยาก็พาจ้อโงและยายไปด้วย

พอไปถึงก็ปลูกสร้างบ้านเรือน

ในที่สุดครอบครัวนี้ก็มีย่านบ้านอยู่ มีครอบครัวอบอุ่นอยู่ดีมีสุข มีเงินทองมากมาย ปลูกพืชผักออกดอกออกผลดี

๑๕. เรื่องหน่อหนือมือค่า งอ และหน่อทีเกลอ โดยเด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี อายุ ๑๔ ปี
กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่องอ และหญิงสาวชื่อหน่อหนือมือค่า ทั้งสองรักกันมาก และก็มีเพื่อนอีกคนหนึ่งชื่อหน่อทีเกลอ

งอจะแต่งงานกับหน่อหนือมือค่า แต่แม่ไม่เห็นด้วย อยากให้งอแต่งงานกับหน่อทีเกลอ วันหนึ่งงอออกเดินทางไปขายวัวที่ต่างเมือง จึงให้แม่ช่วยดูแลหน่อหนือมือค่า แต่แม่กลับรังแก เหน้าร้อนลวกเนื้อตัว ทำให้หน่อหนือมือค่าเจ็บปวดทรมานมาก เนื้อตัวเป็นรอยแผลพุพอง บีเบ้มาเห็นเข้าก็รู้สึกสงสาร และช่วยรักษาแผลให้จนหาย
หลังจากหน่อหนือมือค่าหายจากอาการพุพองก็ได้แต่งงานกับบีเบ้ ทั้งคู่เลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ทำสวน ไม่นานต่อมาก็มีลูกชาย

วันหนึ่งหน่อหนือมือค่าออกไปถางหญ้า ก็ได้ยินเสียงงอกลับมา
เมื่องอมาถึงบ้านก็ถามถึงเมีย แม่บอกว่านางคนนั้นไม่รักดีหนีไปมีสามีใหม่แล้ว แต่งอไม่เชื่อ จึงไปถามหน่อหนือมือค่าว่า “เพราะอะไรถึงมีสามีใหม่”
ก็ได้คำตอบว่า “แม่ของงอเอาเน้าร้อนราดใส่ ทำให้เราเป็นแผลพุพองทุกข์ทรมานมาก”
หลังรู้เรื่องราวจากปากของหน่อหนือมือค่า งอก็กลับบ้านด้วยความแค้นเคือง พร้อมตั้งใจว่าจะฆ่าแม่ตัวเอง แต่แล้วก็เปลี่ยนใจ เขาเดินไปหาหน่อหนือมือค่า เล่าความในใจให้ฟัง
จากนั้นทั้งสองก็ตัดสินใจไปกระโดดหน้าผาฆ่าตัวตาย ต่อมาหน่อทีเกลอก็กระโดดหน้าผาตามลงไปด้วย ทั้งสามคนตายจากไปในที่สุด

๑๖. เรื่องนันทิวี โดยเด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี อายุ ๑๔ ปี
กาลครั้งหนึ่ง มีหญิงสาวคนหนึ่งเป็นแม่มายชื่อ นันทิวี นันทิวีอยากมีคนรัก แต่ที่ไม่มีใครรักนันทิวีเลย

นันทิวีคบหาสนิทสนมกับผู้ชายสองสามคน แต่ก็ไม่มีใครรัก มาถึงคนที่สี่ห้าหกเจ็ดก็ยังไม่มีใครรัก นันทิวีเสียใจมาก บอกชาวบ้านว่าไม่มีใครรักเธอเลย และคิดฆ่าตัวตาย นันทิวีจึงเดินทางไปยังสวนที่อยู่ไกลมาก

ก่อนตาย นันทิวีได้อธิษฐานว่า หากตายไปขอให้มือของตนกลายเป็นฝั่ น้านมกลายเป็นฝั่ เป็นฝั่ ส่วนตัวกลายเป็นดอกไม้ที่สวยงามและหอมที่สุดในโลก มีทั้งคนดีและคนชอบ ผลสุดท้ายเธอก็ตายที่สวนแห่งนั้น

๑๗. เรื่องกู่เลอ โดยเด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี อายุ ๑๔ ปี

กาลครั้งหนึ่ง มีเด็กสาวคนหนึ่งชื่อกู่เลอ อาศัยอยู่ในบ้านกับพ่อและแม่ใหม่ แม่ของกู่เลอตายไป พ่อเลยมีเมียใหม่ซึ่งนิสัยไม่ดี

แม่ใหม่ใช้กู่เลอทำงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะตักน้ำ ชักผ้า ทำอาหาร รวมทั้งทำสวนทำไร่

วันหนึ่งแม่ใหม่คิดหาอุบายจะฆ่ากู่เลอ จึงให้พ่อของกู่เลอไปทำไร่ข้าวในที่ไกลมาก พอปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ เสร็จ พ่อก็ให้กู่เลอไปอยู่ที่ไร่ข้าวแห่งนั้นตามลำพัง กู่เลอรู้สึกกลัว แต่พ่อบอกไม่มีอะไรน่ากลัว

ทุกเช้าพ่อของกู่เลอจะเอาข้าวมาส่งให้

กู่เลอมีไก่อ้อยอยู่ตัวหนึ่ง เวลาออกไปถางหญ้าเจ้าไก่อ้อยมักตามไปด้วย

กู่เลอบอกว่า "เจ้าไก่อ้อย ตัวเจ้าเล็กนิดเดียว จึงกลับไปอยู่ที่บ้านก่อนดีกว่า เดียวเราจะถางถูกเจ้า"

เจ้าไก่อ้อยก็กลับไปรอที่บ้าน พอตกค่ำกู่เลอก็กลับไปบ้าน แล้วลงมือทำกับข้าว

วันหนึ่งกู่เลอไปถางหญ้าในไร่ เห็นข้างตัวใหญ่่มากแล้วเดินอยู่ไม่ห่างจากสวนนกก นอกจากนี้ยังมีข้างอีกสองสามตัวเดินตาม ข้างเหล่านี้เป็นข้างของเจ้าเมืองหลุดออกมา

ไม่นานต่อมาก็เห็นพวกทหารพากันมาตามหาข้าง ลูกชายของเจ้าเมืองก็อยู่ในหมู่ทหารเหล่านั้นด้วย

พวกทหารพาข้างกลับไปหมดแล้ว เหลือเพียงลูกเจ้าเมืองที่ยังไม่กลับ เขาเห็นเด็กสาวคนหนึ่งอยู่ตามลำพังคนเดียวจึงเฝ้าดูจนค่ำ พอกู่เลอเห็นก็ถามว่า "ท่านเป็นใคร"

เขาตอบว่า "เป็นลูกของเจ้าเมือง มาตามหาข้างที่หลุดมา"

กู่เลอก็ชวนชายหนุ่มลูกชายเจ้าเมืองเข้าไปในบ้าน แล้วเลือกเอาเตียงที่สุกแล้วมาให้ชายหนุ่มกินข้าวกับกู่เลอ จากนั้นพูดคุยกับกู่เลอเรื่องความรักและการแต่งงาน

กู่เลอยอมตกลงแต่งงานด้วย พร้อมทั้งเล่าเรื่องที่ถูกนำวางแผนกำจัดโดยให้เสียกิน ลูกชายเจ้าเมืองเข้าใจ จึงพากู่เลอไปอยู่ในคฤหาสน์หลังงาม และจัดพิธีแต่งงานอย่างใหญ่โต

ก่อนที่กู่เลอจะจากไป เธอได้สั่งไก่อ้อยว่า "หากเห็นพ่อของฉันมาหา จงบอกว่าฉันไปแต่งงานกับลูกเจ้าเมือง"

รุ่งเช้า พ่อของกู่เลอถามไก่อ้อยว่า "กู่เลอไปไหนเสียล่ะ"

ไก่อ้อยก็ตอบว่า "กู่เลอไปแต่งงาน"

พ่อของกู่เลอก็ให้ไก่อ้อยพาไป เมื่อกู่เลอเห็นพ่อก็เชิญพ่อขึ้นบ้าน แล้วให้เงินทองมากมาย จากนั้นพ่อก็เดินทางกลับ กู่เลอจัดหาม้าให้พ่อขี่กลับบ้าน

พ่อของกู่เลอสวมใส่เสื้อผ้ามีเพชรทองประดับเต็มตัว อีกทั้งมีเงินทองติดตัวกลับบ้านมากมาย

พอลกลับมาถึงบ้าน แม่ใหม่ของกู่เลอก็ถามว่า “ไปหา กู่เลอทำไมถึงมีเงินทองกลับมามากมาย”

พ่อของกู่เลอไม่ตอบ แม่ใหม่ของกู่เลอบอกว่า “พู่นี้นั้นจะไปหา กู่เลอ”
 ตื่นเช้ามานางก็ไปหาไก่บ่อย เพื่อให้ไก่บ่อยพาไป พอไปถึงก็ถามว่า “บ้าน กู่เลอไปทางไหน”

เจ้าไก่บ่อยก็บอกทางให้ พอไปถึง กู่เลอก็ไม่ให้อะไรแก่นางเลย มีหน้าจ้ำยังให้กินแต่น้ำพริก พอรุ่งเช้าแม่ใหม่จะเดินทางกลับ กู่เลอก็เอาม้าที่ฉลาดมาก แต่ไม่มีใครสามารถขี่ได้มาให้แม่ใหม่ขี่

พอขี่ไปถึงต้นไม้ใหญ่ นางตั้งใจว่าจะพักกินข้าวที่ กู่เลอห่อมาให้ ในห่อข้าวมีไก่ทอดและน้ำพริก พร้อมทั้งลูกน้ำเต้าที่ไม่มีน้ำ มีแต่ผัสดอง

กินข้าวเสร็จ พอเปิดฝาน้ำเต้าจะกินน้ำ ผัสดองก็พากันบินออกมาตอมม้าม้า ตกใจจึงลางวางแม่ใหม่ของกู่เลอไปตามทาง ผลสุดท้ายนางก็ตาย
 การทำชั่วยอมได้รับผลชั่วเป็นการตอบแทน

๑๘. เรื่องแพงอ โดยเด็กหญิงพรวิภา พรหมภาวี อายุ ๑๔ ปี
 กาลครั้งหนึ่ง มีครอบครัวหนึ่งอยู่ด้วยกันสามคนพ่อแม่ลูก ลูกสาวชื่อแพงอ
 วันหนึ่งแม่ของแพงอกับพ่อออกไปหาปลา แต่หาหาเท่าไรก็ได้ ได้ปลาแค่ตัวเดียว
 แม่ของแพงอบอกว่า “พอเดอะค้ำแล้ว ได้ปลานู้นตัวเดียวก็พอให้ลูกกินแล้ว”
 พ่อของแพงอตอบว่า “พูดอย่างนั้นไม่ดี”
 แม่ของแพงอไม่เชื่อ กลับพูดซ้ำอยู่หลายครั้ง
 พ่อของแพงอจนโกรธสุดขีด ตีแม่ของแพงอจนตกน้ำตาย
 หลังแม่ของแพงอตกน้ำตายแล้ว พ่อของแพงอก็กลับบ้าน แพงอถามว่าแม่อยู่ไหน พ่อ
 ก็เล่าความจริงให้ฟัง แพงอเสียใจร้องไห้แล้ววิ่งไปนั่งที่หน้าน้ำ
 พอรุ่งเช้าแพงอไปซักผ้าที่หน้าน้ำ เห็นเต่าก็รู้ว่า เป็นแม่ จึงเอาอาหารมาให้เต่าทุกเช้า
 ต่อมาพ่อของแพงอได้เมียใหม่แล้วมีลูกอีกคน แม่ลูกคู่นี้จิตใจชั่วร้าย รังเกียจแพงอ ใ้
 แพงอทำงานทุกอย่าง

พอนางรู้ว่าแม่ของแพงอเป็นเต่า ก็ออกอุบายใช้ให้แพงอไปซื้อของ พอแพงอออกจากบ้านไปแล้ว สองแม่ลูกก็ไปจับเต่าตัวนั้นมาแกงกิน เหลือแต่กระดูกทิ้งไว้ พอแพงอกลับมาถึงบ้าน ออกไปที่ทำน้ำไม่เห็นเต่า เห็นเพียงกระดูกก็เสียใจรำไห้ปึมว่าจะขาดใจ

แพงอเอากระดูกไปฝัง อธิษฐานขอให้กลายเป็นต้นมะเขือ พอดันมะเขือออกดอกออกผล แพงอก็ไปเก็บ สองแม่ลูกใจร้ายไปแอบดู พอรู้อวมะเขือต้นนั้นเป็นแม่ของแพงอก็ช่วยกันตัดฟันทิ้งเสีย เหลือเพียงลูกมะเขือร่วงหล่นอยู่

แพงอร้องไห้ เอาลูกมะเขือไปปลูกพร้อมอธิษฐานขอให้เป็นโพธิ์เงินโพธิ์ทอง แล้วแพงอก็มาดูแลทุกเช้าค่ำ ต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทองเติบโต ใครผ่านไปมาจะถอนเอาไปปลูกก็ถอนไม่ได้ เพราะโพธิ์เงินโพธิ์ทองร้อน พระเจ้าแผ่นดินปาวประกาศว่า หากใครสามารถถอนออกได้เราจะอภิเษกสมรสด้วย

แพงอก็ถอนไปถวาย และได้อภิเษกสมรสกับพระเจ้าแผ่นดิน สองแม่ลูกใจร้ายคิดอุบายฆ่าแพงอ ด้วยการคบคิดกับแม่มด วางแผนหลอกให้แพงอกลับมาดูแลพ่อที่เจ็บป่วย

พอแพงอรู้อวว่าพ่อป่วยก็กลับมาเยี่ยม สองแม่ลูกจัดแจงต้มน้ำในหม้อใบใหญ่ให้เดือดพล่าน แล้วผลักแพงอตกลงไป จากนั้นแม่ใจร้ายก็เอาเสื้อผ้าแพงอมาให้ลูกสาวนางสวมใส่ปลอมตัวเป็นแพงอเข้าไปในวัง

แพงอไปเกิดเป็นนก แต่ก็ไม่วายถูกฆ่าตายอีก แพงอจึงไปอยู่กับพระฤาษี พระฤาษีชุบลูกชายให้หนึ่งคน พอเด็กเติบโตขึ้นมา พระฤาษีก็ให้ออกตามหาพ่อ แพงอมอบแหวนที่พระราชทานให้ติดตัวไปด้วย

เด็กคนนี้ไปถึงวังของพระราชาก็เล่าความจริงทั้งหมดให้ฟัง พอทั้งเสด็จพระราชาก็ออกเดินทางไปรับแพงอกลับมาอยู่ด้วย

จากนั้นสั่งประหารสองแม่ลูกใจร้าย แล้วทั้งสามก็อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

๑๙. เรื่องพอวาและพอทุ โดยนางสาวชลธิชา สิงห์แก้ว อายุ ๑๗ ปี

นานมาแล้วมีครอบครัวหนึ่งมีอาชีพทำไร่ ครอบครัวนี้มีลูกสาวสองคน ที่ชื่อพอวา น้องชื่อพอทุ ทุกคนในครอบครัวช่วยกันทำงานที่ไร่ทุกวัน ถึงตอนเย็นก็กลับบ้านช่วยกันทำอาหารแล้วกินข้าวด้วยกัน

เมื่อพ่อแม่เริ่มแก่ชรา พอวาและพอทุก็ให้พักผ่อนอยู่ที่บ้าน ไม่ต้องไปทำงานในไร่ ทั้งสองออกไปทำงานกันเพียงลำพังด้วยความขยันขันแข็ง

วันหนึ่งพอวากับพอทุไปทำงานในไร่เช่นปกติ ขณะถางหญ้า พอวาพูดขึ้นว่า

“พอทู่ พี่อยากได้ใครมาช่วยสักคน จะได้ถางหญ้าให้เสร็จในวันนี้เลย หากเขาทำได้ ต้องการอะไร อยากให้เราตามเขาไป เราก็ยอม”

บังเอิญยักษ์ตนหนึ่งได้ยินเข้า จึงปลอมตัวเป็นชายหนุ่มเข้าไปหาพอทู่กับพอทู่ แล้วถามว่า “เจ้าอยากได้คนมาช่วยถางหญ้าใช่ไหม”

“ใช่”

ยักษ์ตนนั้นจึงบอกว่า “อย่างนั้นปิดตาสิ ข้าจะถางให้เจ้าเอง”

พอทู่และพอทู่ก็ปิดหน้าด้วยผ้า พอทู่เอาผ้าปิดตาสองชั้น ส่วนพอทู่ปิดแค่ชั้นเดียว จึงพอมองเห็นได้บ้าง

เมื่อทั้งสองเอาผ้าปิดตาเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชายหนุ่มก็แปลงร่างกลับมาเป็นยักษ์แล้วกินหญ้าจนหมด พอทู่เห็นเข้าก็ตกใจกลัว แต่ทำอะไรไม่ได้เลยเสียดใจ หลังกินหญ้าในไร่หมดแล้ว ยักษ์ก็แปลงร่างเป็นชายหนุ่มเหมือนเดิม แล้วบอกให้พอทู่และพอทู่เปิดผ้าที่ปิดตา

พอทู่เดินตามยักษ์ตนนั้นไป ส่วนพอทู่เดินกลับบ้านด้วยความหวั่นใจ

เมื่อพอทู่กลับถึงบ้านก็เล่าเรื่องทั้งหมดให้พ่อแม่ฟัง ทุกคนต่างเสียใจแต่ทำอะไรไม่ได้ แต่ทำใจเท่านั้น

พอเดินไปใกล้จะถึงที่อยู่ของยักษ์ตนนั้น ยักษ์ก็บอกให้พอทู่เตรียมเนื้อเตรียมตัว จะไปบอกเพื่อนฝูงให้มากินพอทู่เป็นอาหาร

เมื่อรู้ว่าชายหนุ่มผู้นี้เป็นยักษ์ พอทู่ก็เรียกให้นกอินทรีมาช่วย เพื่อจะขึ้นนกอินทรีกลับบ้าน

เมื่อนกบินมาถึงพอทู่ก็เอาเนื้อให้นกอินทรีกิน แล้วขึ้นขึ้นบนหลัง

นกอินทรีพาพอทู่กลับมาถึงบ้านโดยปลอดภัย โดยให้พอทู่ลงที่หลังคาบ้าน เมื่อพอทู่มองลงไปก็เห็นน้องสาวกำลังทอผ้าอยู่ จึงถอดแหวนโยนลงไปข้างล่าง

เมื่อพอทู่เห็นแหวนก็รู้ว่าเป็นของพี่สาว จึงแหยงมองขึ้นไปบนหลังคา พอเห็นพี่สาวก็ดีใจร้องเรียกพ่อแม่ แล้วช่วยกันนำพอทู่ลงมาจากหลังคาบ้าน

ยักษ์ติดตามพอทู่มาถึงบ้าน พ่อของพอทู่จึงเอาดาบฟันคอยักษ์ตนนั้น แล้วพอทู่ พอทู่ และพ่อแม่ก็อยู่ด้วยกันพร้อมหน้าอย่างมีความสุข

๒๐. เรื่องหน่อเมอเลอเกอ โดยเด็กหญิงพรทิพย์ บุญมาก อายุ ๑๕ ปี
 กาลครั้งหนึ่งมีครอบครัวหนึ่ง มีลูกสองคน คนที่เป็นผู้หญิงชื่อหน่อเมอเลอเกอ
 เช้าวันหนึ่ง พ่อแม่ออกไปทำงาน แม่บอกให้หน่อเมอเลอเกอดูแลน้องให้ดี พร้อมทั้งสั่งให้
 ต้มเผือกมัน

แต่หญิงหม้ายคนหนึ่งมาบอกหน่อเมอเลอเกอให้เอาหัวน้องมาต้ม หน่อเมอเลอเกอหลง
 เชื่อ ทำตามที่นางบอก

พ่อและแม่กลับจากทำงานไม่เห็นหน่อเมอเลอเกอและน้อง ก็คิดว่าทั้งสองคงไปอยู่บ้าน
 ยาย จึงเดินไปตามหาที่นั่น แต่เมื่อไปถึงก็ไม่เห็น

เมื่อกลับมากินข้าว พ่อก็ตักเจอหัวน้องคนเล็ก ทั้งสองตกใจและเสียใจมากที่หน่อเมอ
 เลอเกอทำเช่นนั้น พ่อจึงให้แม่หาไม้เรียวมาเตรียมไว้ แล้วไปตามตัวหน่อเมอเลอเกอจนพบ
 เอาเชือกมัดแล้วใช้ไม้เรียวตี หน่อเมอเลอเกอร้องให้

วันหนึ่งหน่อเมอเลอเกอออกไปหาปลา จึงให้ขายไปเอาไม้เรียวที่มีหนามแหลม แล้วริด
 หนามออกจนหมด หนามหนึ่งอันแลกกับปลาหนึ่งตัว ต่อมาหน่อเมอเลอเกอไปตัดไม้ไผ่ที่มี
 ยอดสีแดง แล้วฝังลงในดิน ไม้ไผ่ก็เสียดยอดขึ้นไปบนห้องฟ้า หน่อเมอเลอเกอไต่ขึ้นไป แล้วขอ
 อาศัยกับฟ้าผ่า

ฟ้าผ่าบอกว่า "เจ้าอยู่กับเราไม่ได้หรอก เพราะเราเสียดังมาก ถ้าจะอยู่ต้องเอาซี่ไถปิด
 หู เราจะผ่าที่หูของเจ้า ถ้าทนไม่ได้ก็ไม่ต้องอยู่ ถ้าทนได้ก็อยู่"

ฟ้าผ่าที่หูหน่อเมอเลอเกอ แล้วถามว่า "เจ้าทนได้ไหม"

หน่อเมอเลอเกอตอบว่า "ทนได้" ฟ้าผ่าจึงให้หน่อเมอเลอเกออยู่ด้วย

ต่อมาหน่อเมอเลอเกอกลับไปหาพ่อแม่ที่บ้าน เมื่อถึงเวลากินข้าว พ่อของหน่อเมอเลอ
 เกอต้มหัวหมาให้กิน หน่อเมอเลอเกอเห็นหัวหมาก็ตกใจจึงขึ้นไปบนฟ้า

หน่อเมอเลอเกอให้ชาวบ้านหาเชือกไปผูกควาย ยายของหน่อเมอเลอเกอให้เอาเส้นผม
 มาผูก แต่ที่ไม่มีใครเชื่อ มีเพียงจ้อโพแคเท่านั้นที่ทำตามที่ยายบอก

ต่อมาหน่อเมอเลอเกอให้เอาวัวควายไปลากหินที่ภูเขา วัวควายตัวที่ผูกด้วยเชือกขาด
 หมด เว้นเพียงของจ้อโพแคที่ไม่ขาด

๖.๔ การเผยแพร่ความเชื่อและจิตวิญญาณดั้งเดิม

ชาวปกากะญอมีความเชื่อว่า เด็กหนุ่มคนใดเล่านิทานได้มากกว่า ๓๐ เรื่องจะได้รับ
 การยอมรับว่าเป็นคนที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์ที่แท้ หรือเป็น "ปกากะญอ" ซึ่งอาจเปรียบได้กับ

คติของคนในดินแดนอุษาคเนย์ ทั้งไทย พม่า เขมร และลาว ที่มีความเชื่อว่า คนหนุ่มจะเป็นคนโดยสมบูรณ์หลังผ่านการบวชเรียนเป็นพระสงฆ์

นายยู่ง ศรีศา ชาวปกากะญอในชุมชนนับถือผีที่อำเภอเชียงดาว ผู้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องภูมิปัญญา กล่าวว่า สมัยก่อนหลังเก็บเกี่ยวข้าวนาปีในช่วงต้นฤดูหนาวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะช่วยกันตัดไม้ไผ่มาสร้างผาม(ปะรำ) เพื่อใช้เป็นเวทีให้คนหนุ่มขึ้นมาเล่นิทาน บรรดาแม่บ้านจะนำข้าวใหม่ไปตำ คั่วให้สุกส่งกลิ่นหอม จากนั้นนำมาแจกจ่ายให้ผู้เข้าร่วมฟัง

“ปลอกเลอเปลอ” หรือนิทานพื้นบ้าน ที่คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ได้รวบรวมขึ้นจากการสอบถามผู้อาวุโสในชุมชน แล้ววาดรูปประกอบอย่างสวยงามในรูปของสมุดนิทานภาพ นั้นกล่าวได้ว่ามีเนื้อหาสาระเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อเยาวชน ช่วยชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิต อบรมสั่งสอนให้เด็ก ๆ เติบโตขึ้นมาเป็นคนดี คุณธรรม เนื้อหาให้คติเตือนใจ สอนให้มีจิตใจโอบเอื้ออารี มีเมตตากรุณา ซื่อสัตย์สุจริต มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และรักใคร่กลมเกลียวสามัคคีกัน ในหมู่พี่น้อง ไม่แก่งแย่งเอาเปรียบ หรือแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน

“ปลอกเลอเปลอ” ที่คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ได้รวบรวมขึ้นนี้จะมีการเผยแพร่เป็นรูปเล่ม เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอแห่งลุ่มน้ำปายและลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย ไว้ให้คนรุ่นต่อไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันเป็นกิจกรรมที่คณะผู้วิจัยรุ่นเยาว์ดำเนินการเพื่อสนองความต้องการของที่แท้จริงของชุมชน

ในเชิงปฏิบัติ การดำเนินการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาเป็นปัจจัยในการท่องเที่ยว พร้อมกับพิจารณาถึงการนำมาใช้อย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างคนในชุมชนกับนักท่องเที่ยวซึ่งมีความแตกต่างในเชื้อชาติภาษาและวัฒนธรรม

บทที่ ๗

การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์

การสำรวจแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ในพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าสัก จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นกิจกรรมการศึกษาศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เพื่อจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวและแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยว ภายใต้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัยสำรวจพบโบราณสถาน อันได้แก่ วัดร้างและเจดีย์วิหารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์กระจายอยู่ในบริเวณพื้นที่ทั้ง ๖ หมู่บ้านของตำบลแม่ฮี้ ทราบโบราณสถานดังกล่าวมีคุณค่าในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรม แสดงเค้าโครงเดิมของศิลปะสถาปัตยกรรมเป็นหลักฐานเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอำเภอป่าสักโดยรวม และเป็นเครื่องยืนยันว่าพื้นที่ตำบลแม่ฮี้แห่งนี้ เคยเป็นถิ่นฐานของชนชาติลัวะหรือละว้าที่สำคัญมากแห่งหนึ่ง อีกทั้งเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านพุทธศาสนามาแต่โบราณกาล

๗.๑ การสำรวจทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์

ดินแดนล้านนาเป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะมาแต่โบราณ . กลุ่มชนดังกล่าวตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณหุบเขาและพื้นที่ราบ รวมทั้งในพื้นที่เทือกเขาสลับซับซ้อนของจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน ฯลฯ ในเมืองเชียงใหม่ปัจจุบันยังมีโบราณสถานของลัวะอยู่หลายแห่ง อาทิ เวียงเจ็ดลิน เวียงลวนดอก และเวียงเชษฐบุรี รวมทั้งบนดอยขุนช่างเคี่ยนที่ทอดเชื่อมต่อดอยสุเทพและดอยปุย

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันว่าชนชาติลัวะเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมของดินแดนสุวรรณภูมิ นั่นคือสุพรรณบัตรที่นักโบราณคดีชาวอังกฤษขุดพบที่เมืองเชียงตุงเมื่อสองทศวรรษที่แล้ว มีใจความสำคัญระบุว่า ชนชาติลัวะเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมของเชียงตุง มีความศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า และได้สร้างศาสนสถานขึ้นหลายแห่ง

กรณีของตำบลแม่ฮี้ ช่วงเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๔ คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ได้ร่วมกันสำรวจแหล่งโบราณสถานและวัดร้างของชาวลัวะ ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง ๖ หมู่บ้านของตำบลแม่ฮี้ คือ ผืนป่าบนภูเขาด้านหลังบ้านแม่เย็น ผืนป่าบนดอยแม่ฮี้ ผืนป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสัก ที่บ้านท่าป่าสัก บ้านทรายขาว บ้านแม่ปิง และบ้านห้วยแก้ว

คณะนักวิจัยพบทราบโบราณสถานทั้งวัดร้างและสถูปเจดีย์วิหารของลัวะหลายแห่ง โดยเฉพาะพื้นที่บ้านแม่เย็นและบ้านแม่ฮี้ แสดงให้ประจักษ์ถึงความเลื่อมใสศรัทธา และความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นหลักฐานทางอารยธรรมที่สำคัญ สามารถพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์

ในการสำรวจภาคสนามดังกล่าว ผู้วิจัยออกสำรวจร่วมกับหัวหน้าคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ กลุ่มที่ ๑ และหัวหน้าคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์กลุ่มที่ ๒ ในพื้นที่ทั้งพื้นราบในหุบเขาลุ่มน้ำปาย ลุ่มน้ำแม่เย็น ลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย พื้นที่ดอนเชิงเขา และพื้นที่สูงในเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก

สถูปเจดีย์และวิหารของชาวลัวะที่สำรวจพบมีหลายแห่ง อาทิ บริเวณใกล้ต้นโพธิ์หลังประตูวัดแม่เย็น ๑ แห่ง บริเวณวัดพระธาตุแม่เย็นและพื้นที่ใกล้เคียง ๓ แห่ง บริเวณเนินรูปร่างกลมกลางทุ่งนาบ้านแม่เย็นซึ่งเป็นที่ดินราชพัสดุ ๑ แห่ง บนเนินเขาด้านเหนือบ้านแม่เย็น ๑ แห่ง บนเนินเขาใกล้แม่น้ำปายอีก ๑ แห่ง และบนยอดดอยแม่ฮี้อีก ๑ แห่ง

สภาพปัจจุบันของสถูปเจดีย์วิหารในพื้นที่บ้านแม่เย็นและบ้านแม่ฮี้ ล้วนถูกขุดค้นทำลาย บริเวณฐานเจดีย์ทุกแห่งถูกขุดเจาะเป็นโพรงขนาดใหญ่ ก้อนอิฐขนาดใหญ่กระจัดกระจายเกลื่อน บางแห่งไม่เหลือเค้าโครงดั้งเดิมทางสถาปัตยกรรมให้เห็น มีสภาพเป็นสิ่งปรักหักพังกลางผืนป่า นอกจากนี้ในพื้นที่บ้านแม่เย็นยังมีหลุมฝังศพลัวะอยู่หลายแห่ง

หมู่บ้านแม่ฮี้มีทราบโบราณสถานที่สำคัญ คือ เจดีย์ขนาดใหญ่บนยอดเขาด้านตะวันออกของหมู่บ้าน จัดเป็นศาสนสถานคู่บ้านคู่เมืองในลักษณะสถานที่สำคัญของเมือง (Land mark) เช่นเดียวกับพระธาตุดอยกองมูเป็นจุดสถานที่สำคัญของเมืองแม่ฮ่องสอน และพระธาตุดอยสุเทพเป็นจุดสถานที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ เจดีย์แห่งนี้มีขนาดใหญ่และมีความสมบูรณ์มากกว่าทุกแห่งที่สำรวจพบ สภาพปัจจุบันปรากฏร่องรอยการขุดค้นทำลาย ทั้งบริเวณใจกลางและโดยรอบ มีเค้าโครงเดิมของกำแพงแก้วปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด แสดงถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี

จากเจดีย์แห่งนี้เมื่อมองลงมาแบบตาดนก จะเห็นทัศนียภาพอันสวยงามของบ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี้ และบ้านทรายขาว รวมทั้งตัวเมืองปาย และบริเวณผืนนาและท้องทุ่งรายรอบ ที่โอบล้อมไว้ด้วยแนวเทือกเขาถนนธงชัยตะวันตก

ที่สำคัญ เจดีย์แห่งนี้บอกถึงคติการสร้างศาสนสถานไว้บนยอดดอยเหนือหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นสถานที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน อันเป็นคติแนวคิดเดียวกับการสร้างพระธาตุดอยสุเทพ โดยมีเวียงเจ็ดลิน เวียงสวนดอก และเวียงเชษฐบุรืออยู่เบื้องล่าง และจัดเป็น

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่ควรได้รับการคุ้มครองดูแลรักษา ทั้งจากภาครัฐและภาคประชาชน เพื่อดำรงไว้ซึ่งมรดกอันทรงคุณค่าของท้องถิ่น

สำหรับหมู่บ้านทรายขาว เป็นชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมในหุบเขาอำเภอป่าคาย พื้นที่ส่วนหนึ่งทอดขนานไปตามแนวลำน้ำป่าคาย จากเอกสารประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ระบุว่า เมื่อเปรียบเทียบสักการการก่อตั้งกับวัดอื่น ๆ ทั่วทั้งจังหวัด วัดทรายขาวเป็นวัดที่มีสักการการก่อตั้งรองลงมาจากวัดปางหมู ซึ่งเป็นวัดแห่งแรกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในการดำเนินการสำรวจภาคสนาม คณะผู้วิจัย ฯ ได้พบทราบโบราณสถาน ๒ แห่ง คือ บริเวณประตูเข้าวัดทรายขาว ๑ แห่ง ส่วนอีก ๑ แห่ง เป็นทราบวิหารตั้งอยู่ในบริเวณไร่แก้วเหลืองริมแม่น้ำป่าคาย ซึ่งปัจจุบันปรากฏร่องรอยให้เห็นเพียงแค่อิฐปูเรียงเป็นฐานของวิหารรูปสี่เหลี่ยมปกคลุมด้วยร่มเงาของต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เต็มพื้นที่

ส่วนในพื้นที่หมู่บ้านท่าป่าคาย คณะผู้วิจัย ฯ ได้สำรวจพบทราบโบราณสถานของลี้วะกระจายอยู่หลายแห่ง ทั้งบริเวณริมแม่น้ำป่าคาย ในหุบเขากลางท้องทุ่งนา และบริเวณยอดเขาด้านตะวันตกสุดของกองแลน (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ตำบลทุ่งยาว อ.ป่าคาย) ที่สร้างในลักษณะเป็นจุดสำคัญของเมือง (Land mark) เช่นเดียวกับวัดร้างบนยอดดอยเหนือวัดแม่ฮี้

สภาพปัจจุบันของเจดีย์บนยอดเขาด้านตะวันออกสุดของกองแลนถูกซุกเป็นโพรง มีกองอิฐและหินกระจัดกระจายเกลื่อน ส่วนบริเวณโบราณสถานอีกแห่งริมแม่น้ำป่าคาย ด้านตรงข้ามบ่อน้ำร้อนท่าป่าคาย คณะผู้วิจัย ฯ พบว่าถูกหน่วยงานราชการแห่งหนึ่งเข้ามาก่อสร้างถนนใช้รถแทรกเตอร์ไถเกรดจนเรียบ นอกจากนี้ยังมีทราบโบราณสถานอีกแห่งอยู่บริเวณเนินดินชายทุ่งนา ปกคลุมด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่เสมือนเป็นป่ารกทึบ ส่วนอีกแห่งอยู่บนยอดดอยใกล้บ่อน้ำร้อนท่าป่าคาย

ในการสำรวจพื้นที่หมู่บ้านห้วยแก้ว คณะผู้วิจัย ฯ ได้รับทราบข้อมูลขั้นต้นเกี่ยวกับแหล่งที่ตั้งวัดร้างและทราบโบราณสถานจากนายเตอเหล่อไซ่ กรูวอ ชาวปกากะญอผู้ซึ่งในช่วงสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา ถูกทหารญี่ปุ่นเกณฑ์เป็นคณงานสร้างทางสายแม่มาลัย - ปาย - แม่ฮ่องสอน และขุนยวม และในการสำรวจภาคสนามได้พบทราบโบราณสถานของลี้วะกระจายอยู่บนเทือกเขาสลับซับซ้อนหลายแห่ง หนึ่งในจำนวนนี้คือเจดีย์ที่ก่อสร้างด้วยหินทั้งหมด ตั้งอยู่บนดอยสูงในป่าใกล้เส้นทางที่ทอดไปยังน้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ) โดยอยู่ลึกเข้าไปจากเส้นทางสายแม่มาลัย - ปาย - แม่ฮ่องสอน ประมาณ ๔ กิโลเมตร

เจดีย์แห่งนี้มีรูปแบบการก่อสร้างค่อนข้างแปลก คือ นำหินมาก่อเรียงซ้อนกันเป็นเจดีย์ และวางเรียงล้อมรอบเป็นกำแพงแก้ว ชาวเมืองปายและชาวปกากะญอจึงเรียกวัดแห่งนี้ว่า "วัดศิลา" หรือ วัดหิน สภาพปัจจุบันของวัดร้างแห่งนี้ถูกขุดค้นทำลายเช่นเดียวกับวัดร้างแห่งอื่น ที่ตั้งอยู่บนดอยสูงห่างไกลจากเส้นทางคมนาคม กระนั้นก็ยังคงสภาพเค้าโครงเดิมทางศิลปะสถาปัตยกรรมของเจดีย์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัย ฯ ได้ขึ้นไปสำรวจที่สำนักสงฆ์พระธาตุศรีวิชัย ซึ่งตั้งอยู่ด้านเหนือของหมู่บ้านห้วยแก้ว และพบว่าสำนักสงฆ์แห่งนี้เดิมเป็นที่ตั้งของวัดลัวะมาแต่เดิม ต่อมาพระสงฆ์และชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นใหม่ แล้วนิมนต์ครูบาศรีวิชัยให้มายกฉัตรขึ้นบนยอดพระธาตุเจดีย์ที่สร้างครอบเจดีย์องค์เดิม

จากวัดพระธาตุศรีวิชัยแห่งนี้ คณะผู้วิจัยพบว่าลึกเข้าไปในผืนป่า ยังมีทวารกวัดร้างของลัวะตั้งอยู่ในหุบเขาอีกแห่งหนึ่ง

สำหรับพื้นที่บ้านแม่ปิง คณะผู้วิจัย ฯ พบโบราณสถานของลัวะกระจายอยู่หลายแห่ง อาทิ บริเวณโรงเรียนบ้านแม่ปิง ป่าชุมชนของหมู่บ้าน ท้องทุ่งนาในหุบเขา และบริเวณเนินดินริมน้ำปายด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน รวมทั้งทวารเจดีย์ขนาดใหญ่ด้านตะวันตกของหมู่บ้าน ที่ถูกรื้อทำลาย นำอิฐไปสร้างบ่อน้ำ และนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น

ผู้อาวุโสชาวปกากะญอผู้หนึ่งบอกว่า ริมน้ำปายด้านใต้ของหมู่บ้านมีเจดีย์ขนาดใหญ่สวยงามมาก ทว่าผู้รับเหมาก่อสร้างฝายคอนกรีตที่เข้ามาตั้งแคมป์ที่พักคนงาน ได้ใช้รถแทรกเตอร์ไถทำลายเจดีย์จนพังทะลาย ไม่เหลือทวารร่องรอยเดิม

(ดูตารางที่ ๑๕)

ตารางที่ ๑๕ การสำรวจแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถานและวัดร้าง
ของชาวลัวะ

กิจกรรม/ วันที่ดำเนินการ	การสำรวจแหล่งโบราณสถานในตำบลแม่ฮี้ ตลอดเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๔
ผู้เข้าร่วมโครงการ	นักวิจัยรุ่นเยาว์ และอบต.
วิธีการมีส่วนร่วม	- การสัมภาษณ์ชาวบ้าน, ผู้รู้ในชุมชน - การสอบถามพระสงฆ์ - การเดินสำรวจภาคสนาม
ผลการดำเนินการ	- ได้ข้อมูลสถานที่ตั้งโบราณสถานในแต่ละพื้นที่ - พบதாகโบราณสถานของชาวลัวะจำนวนมาก - รู้คติการสร้างศาสนสถานของชาวลัวะ - รู้พัฒนาการทางประวัติศาสตร์สังคม

๗.๒ การนำเสนอผลการสำรวจแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์

จากการที่คณะผู้วิจัย ๙ ได้ดำเนินการสำรวจภาคสนามตลอดช่วงเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๔ พบว่าโบราณสถานในพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ส่วนใหญ่ถูกทำลาย จนแทบไม่เหลือเค้าโครงดั้งเดิมทางศิลปสถาปัตยกรรมให้เห็น ที่สำคัญ โบราณสถานทั้งวัดร้างและสถูปเจดีย์วิหารของชาวลัวะเหล่านี้ ส่วนจัดเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ที่ควรได้รับการดูแลรักษา และได้รับคุ้มครองทั้งจากภาครัฐและภาคประชาชน เพื่อธำรงไว้ซึ่งมรดกอันทรงคุณค่าของท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมได้อีกด้วย

การดำเนินความพยายาม เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้ประสานงานกับเจ้าอาวาสวัดประจำหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ในเดือนสิงหาคม ๒๕๔๔ จากนั้นจัดประชุมชาวบ้านทั้ง ๖ หมู่บ้านในตำบลแม่ฮี้ ขึ้นในทุกวันพระของเดือนสิงหาคม ๒๕๔๔ ที่วัดท่าพาย วัดทรายขาว วัดแม่ฮี้ วัดแม่เย็น

วัดแม่ปิง และสำนักสงฆ์ศรีวิชัยตามลำดับ เพื่อนำเสนอผลการสำรวจและแนวทางการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ของชุมชนท้องถิ่นต่อชาวบ้านทุกหมู่บ้าน

ในการนี้เจ้าอาวาสของวัดแต่ละแห่ง และผู้อาสา - ผู้รู้ในชุมชน ได้ร่วมเป็นวิทยากรกระตุ้นให้ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานทางพุทธศาสนาของลัวะ คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ได้ช่วยกันนำเสนอข้อมูลความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณสถาน ทั้งเจดีย์และวิหารที่สำรวจพบในพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ ด้วยการใส่โปสเตอร์รูปถ่ายประกอบการบรรยาย ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานดังกล่าว และพัฒนาขึ้นมาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ดูตารางที่ ๑๖)

ตารางที่ ๑๖ การประชุมนำเสนอผลการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์

กิจกรรม/ วันที่ดำเนินการ	การนำเสนอผลการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (โบราณสถานและวัดร้างของลัวะ)
ผู้เข้าร่วมโครงการ	พระสงฆ์, ชาวบ้าน, ผู้นำชุมชน (อบต.ผู้ใหญ่บ้าน)
วิธีการมีส่วนร่วม	- เปิดเวทีแสดงความคิดเห็น
ผลการดำเนินการ	- รับรู้แหล่งที่ตั้งโบราณสถานมากขึ้น - ได้ทางเลือกแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน - ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถาน

๗.๓ ข้อเสนอแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน

คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าทรางโบราณสถานของชาวลัวะ ล้วนเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลแม่ฮี้ มีคุณค่าในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของอำเภอปาย อีกทั้งยังแสดงถึงเค้าโครงดั้งเดิมของศิลปะสถาปัตยกรรม และเป็นเครื่องยืนยันว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ดินฐานที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะที่มีความเจริญรุ่งเรืองในพุทธศาสนาแต่โบราณ ควรที่จะกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อใช้เป็นแนวบรรทัดฐานในการปฏิบัติ

ในการดำเนินความพยายามเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานดังกล่าว และพัฒนาขึ้นมาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลแม่ฮี้ และของอำเภอปาย

คณะผู้วิจัย ฯ มีความเห็นว่า ควรกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อใช้เป็นแนว
บรรทัดฐานในการปฏิบัติ ดังนี้ :

- ๑). กำหนดแหล่งโบราณสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น
  - ๒). พัฒนาเส้นทางเดินเท้าขึ้นไปยังโบราณสถานของชาวลัวะบนยอดดอยแม่ฮี้ และร่วม
มือกันกำจัดวัชพืชที่ขึ้นปกคลุม
  - ๓). ปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบแหล่งโบราณสถาน เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์
ที่สำคัญของอำเภอปาย
    - ๔). เผยแพร่ข้อมูลและสภาพปัจจุบันของโบราณสถานให้สาธารณชนได้รับรู้
    - ๕). กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถานที่มีความ
สำคัญอย่างยิ่งยวดทางประวัติศาสตร์สังคม และการตั้งถิ่นฐาน
    - ๖). ร่วมมือร่วมใจกันปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์โบราณสถาน
    - ๗). รณรงค์เผยแพร่คำขวัญ "ไม่รักษา ก็อย่าทำลาย"

แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทั้ง ๗ ประการดังกล่าว มุ่งให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดการตื่น
ตัว ร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน และพัฒนาแหล่งโบราณสถานให้เป็น
ทรัพยากรท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ อันเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและ
วัฒนธรรมโดยชุมชน และเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวในกรอบของแนวคิดการพัฒนาอย่าง
ยั่งยืน

บทที่ ๘

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๘.๑ สรุป

การดำเนินกิจกรรมในโครงการวิจัย “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม (Ecological and Cultural Tourism Management) อันเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) มีการนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมมาเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชนให้มีความรู้ – ความสามารถ รู้เท่าทันกระแสพัฒนาการด้านการท่องเที่ยว และเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการโดยตรง

ในการนี้มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรม สถานที่ทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตมาใช้เป็นปัจจัยในการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงฐานทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีเป็นสำคัญ

ตำบลแม่ฮี้เป็นพื้นที่ในหุบเขาลุ่มแม่น้ำปาย ที่มีทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เชื้อต่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ประชากรมีอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมโดดเด่น มีขนบจารีตประเพณีหลากหลาย มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นน่าสนใจ รวมทั้งมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวิถีการผลิตที่สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

กระบวนการวิจัยที่ดำเนินเป็นระยะเวลา ๑๒ เดือน แสดงให้ประจักษ์ถึงการทุ่มเทแรงกายแรงใจของนักวิจัยรุ่นเยาว์และชาวบ้าน ที่ร่วมมือร่วมใจกัน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สามารถสนองตอบความต้องการของชาวบ้านและชุมชนในตำบลแม่ฮี้ ที่ให้ความสำคัญอันดับต้นในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณี และการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่น มุ่งส่งเสริมให้ประชากรในชุมชนมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น มีจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผืนป่าต้นน้ำแม่ปาย ผืนป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย ผืนป่าต้นน้ำแม่เย็น และผืนป่าต้นน้ำแม่ฮี้ ซึ่งล้วนเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ช่วยให้ชาวบ้าน

ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคงในเชิงเศรษฐกิจ ด้วยการเพาะปลูกพืชหลัก อันได้แก่ ถั่วเหลือง กระเทียม ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวสาลี และข้าวบาร์เลย์

งานวิจัยชิ้นนี้ดำเนินไปบนฐานแห่งความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านส่วนใหญ่ ที่ต้องการให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมนำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชน และการรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เป็นสำคัญ

ที่สำคัญ ชาวบ้านไม่ต้องการให้นำฐานทรัพยากรหลักของชุมชนที่มีอยู่ คือ ป่าต้นน้ำ แม่น้ำน้อย และน้ำตกแม่ปิงน้อย(เออะเกอเตอ) มาพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ หากแต่มุ่งรักษาผืนป่าต้นน้ำเอาไว้ เพื่อให้ประชากรในชุมชนได้รับประโยชน์จากการมีน้ำท่าและผืนป่าไม่ถูกทำลาย ยังคงความหลากหลายทางชีวภาพและดุลยภาพของระบบนิเวศไว้ได้ สมบูรณ์ดังเดิม

๔.๑.๑ การมีส่วนร่วมของชุมชน

การดำเนินการวิจัยตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกชุมชนในตำบลแม่ฮี้เป็นเจ้าของทรัพยากร และเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยตรง สามารถนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และนำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการจัดการทรัพยากรดังกล่าวในแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการโดยตรง ตั้งแต่คิดวางแผนดำเนินการโครงการวิจัยด้านการท่องเที่ยว การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การประเมินผลโครงการ และการรับผลประโยชน์

ก่อนดำเนินโครงการ ผู้วิจัยได้ประชุมประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี้ ซึ่งแรงจูงใจหลักในการศึกษาวิจัย ว่า กระบวนการวิจัยให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในชุมชน มีการเตรียมความพร้อมของชุมชน ด้วยการกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ เพื่อพัฒนาไปสู่กระบวนการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

ในการนี้มีเยาวชนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลแม่ฮี้ สมัครเข้าร่วมเป็นนักวิจัยรุ่นเยาว์ จำนวนหนึ่ง และผู้วิจัยได้แบ่งนักวิจัยออกเป็นสองกลุ่ม โดยใช้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์และกลุ่มชาติพันธุ์เป็นตัวกำหนด

คณะนักวิจัยกลุ่มที่ ๑ ประกอบด้วยเยาวชนบ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว และบ้านแม่ฮี้ มีน.ส.ทิพวัลย์ แสนสลิ เป็นหัวหน้า ทั้งหมดเป็นเยาวชนคนเมืองและไทลื้อ คณะนักวิจัยกลุ่มที่ ๒ ประกอบด้วยเยาวชนปกากะญอบ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว มีนายไพบูลย์ ชอบพอ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านห้วยแก้วเป็นหัวหน้า

๘.๑.๒ การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในชุมชน

การวิจัยที่ดำเนินเป็นระยะเวลา ๑๒ เดือน มุ่งพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมอันเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของเยาวชนในตำบลแม่ฮี้ เพื่อให้บรรลุซึ่งแนวทางดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้จัดเวทีศึกษาเรียนรู้ร่วมกันด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และสรุปปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของบุคลากร จัดให้มีการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ (ภาษาอังกฤษ) เพื่อการสื่อสาร การเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม ระบบนิเวศย่อยของพื้นที่ และคุณภาพของระบบนิเวศ

ในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม พระภิกษุสงฆ์ ชาวบ้าน และนักวิจัยรุ่นเยาว์ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงตลอดโครงการวิจัย ก่อให้เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยทั้งในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โบราณสถานทางประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาดั้งเดิม

ในอนาคต นักวิจัยรุ่นเยาว์เหล่านี้จะเติบโตพัฒนาขึ้นมามีบทบาทในชุมชนท้องถิ่นของตน โดยเฉพาะการบริหารและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของชุมชน สามารถนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่มาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ และที่สำคัญก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีในชุมชน

๘.๑.๓ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน

กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการถ่ายโอนความรู้ของคนในชุมชน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนผ่านกระบวนการวิจัย มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างนักวิจัยรุ่นเยาว์ทั้งสองกลุ่มซึ่งเป็นตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน ให้สามารถนำความรู้ไปแปรสู่การปฏิบัติจริง

ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนหรือหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่วิจัย มีการศึกษาถึงฐานทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่ อันได้แก่ ผืนป่า

ต้นน้ำแม่น้ำปิงน้อย และน้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเตอ) ผืนป่าแม่เย็นและน้ำตกแม่เย็น ที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ซึ่งยังคงความเป็นป่าเบญจพรรณที่สมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก มีพืชพรรณสมุนไพรหลากหลายชนิด และประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดแนวทางนำฐานทรัพยากรดังกล่าว มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างเหมาะสมและมีความยั่งยืน มีการผสมผสานการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ยึดเอาความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ความสามารถในการรองรับทางสังคม และความสามารถในการรองรับทางวัฒนธรรม อันเป็นทางเลือกใหม่ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่สนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

๘.๑.๔ การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชน

เมื่อพิจารณาศักยภาพการท่องเที่ยวของหมู่บ้านต่าง ๆ คณะผู้วิจัยพบว่า พื้นที่ตำบลแม่ฮี้ มีศักยภาพในการพัฒนาสูงมาก คือ มีทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เชื้อต่อการพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชน มุ่งผสมผสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาสังคม และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม อันเป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ในการนำฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่มาใช้ คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนทัศนคติและประสบการณ์ ช่วยกันค้นหาข้อดี - ข้อเสีย และผลกระทบจากการท่องเที่ยว รวมทั้งค้นหาศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว พร้อมกันนี้ มีการแสวงหาทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของชุมชน มีการถ่ายโอนความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ด้วยการจัดกิจกรรมเดินสำรวจป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย โดยมีผู้อาวุโสในชุมชน คือ นายอ้าย ชัยแพ เป็นวิทยากรให้ความรู้ในเรื่องพืชพรรณสมุนไพร

การที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการโดยตรง ช่วยให้มีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร และมีการนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่มาใช้อย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยยึดความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ

กรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นประจักษ์ถึงการมุ่งมั่นในการปกป้องรักษาและคุ้มครองสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างเข้มแข็ง ก็คือ การร่วมมือกันหาแนวทางที่จะยุติการเข้ามาดูตกรายของผู้

ประกอบการในลำน้ำปาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบเหมืองฝายของชุมชนโดยตรง ด้วยการประชุมประชาคมตำบล และทำหนังสือไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ รวมทั้งสำนักงานผู้ตรวจการรัฐสภา เพื่อขอให้พิจารณารงับโครงการ และสามารถยุติโครงการดังกล่าวได้ในที่สุด

๘.๑.๕ การเตรียมความพร้อมของชุมชนพื้นที่ท่องเที่ยว

ในการเตรียมความพร้อมของชุมชน มีการประชุมระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของการท่องเที่ยว รวมทั้งผลกระทบด้านบวกและด้านลบ โดยใช้เทคนิค Swot Analysis เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้รับรู้ปัญหาาร่วมกัน และช่วยกันค้นหาแนวทางป้องกันตั้งแต่ต้น ทั้งนี้เพื่อปรับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสม สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ อันจะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดผลกระทบน้อยที่สุด

ในเชิงปฏิบัติ ชาวบ้านตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย ได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม อันเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนในขั้นต้น ดังนี้

๑). พัฒนาเยาวชนในพื้นที่วิจัยให้มีความรู้และความสามารถ เข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ ภูมินิเวศของท้องถิ่น ปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว คุณภาพของระบบนิเวศ แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิม เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในอนาคต

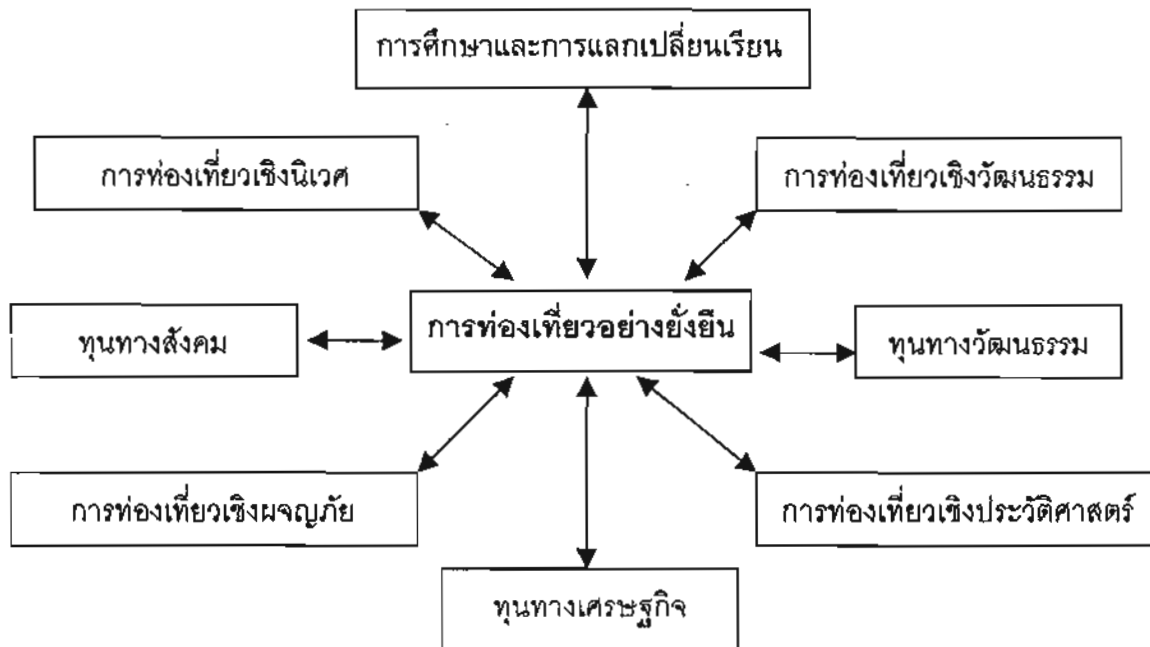
๒). จัดตั้งศูนย์ข้อมูลท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของตำบลแม่ฮี้ขึ้นที่วัดแม่เย็น เพื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลระบบนิเวศป่าต้นน้ำแม่เย็น และป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย ความหลากหลายทางชีวภาพ พืชพรรณไม้และสมุนไพร "ข้อควรปฏิบัติ - ข้อควรละเว้น" ในการเดินป่า

๓). จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชนเผ่าปกากะญอขึ้นที่วัดแม่ปิง รวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการทำน่าน้ำฟ้าและน่าน้ำเหมือง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการผลิตในสังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ อุปกรณ์ทอผ้า กระตักน้ำของทหารญี่ปุ่น ธนบัตรที่กองทัพญี่ปุ่นพิมพ์ออกมาใช้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ฯลฯ

๔). การสืบทอดภูมิปัญญาของชนเผ่าปกากะญอ ด้วยการรวบรวมบทลำนำ (ทา) และนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอปลอ) โดยนักวิจัยรุ่นเยาว์และชาวบ้านในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการ เพื่อรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมและสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน

๕). วัดและชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์โบราณสถานทางพุทธศาสนาของลัวะ ให้เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น (ดูแผนภูมิที่ ๑)

แผนภูมิที่ ๑ : การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

๑. การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการผสมผสานการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม
๒. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นกฎเกณฑ์ไปสู่คุณภาพของระบบนิเวศในท้องถิ่น ภายใต้องค์ประกอบของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน (เจ้าของทรัพยากร) ผู้มาเยือน และสิ่งแวดล้อม/วัฒนธรรมชุมชน
๓. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในดินแดนที่แปลกใหม่ โดยชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการ เพื่อมุ่งรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาให้มีความยั่งยืน โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ

๘.๒ อภิปรายผล

๘.๒.๑ การเรียนรู้ร่วมกัน

เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และมีการสร้างเครือข่ายขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ โดยมีนักวิจัยรุ่นเยาว์เป็นแกนหลัก มีการวางแนวทางหลักในการดำเนินโครงการวิจัย ดังนี้

- ๑). ให้สมาชิกชุมชนจากทุกสถานภาพ ทุกศาสนา อาทิ ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี เยาวชน ครู รวมทั้งพระสงฆ์ และศิษยาภิบาลเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง
- ๒). ให้ความสำคัญต่อการรวมกลุ่มและการทำงานเป็นทีม ใช้กระบวนการกลุ่มโดยทั้งนักวิจัย นักวิจัยรุ่นเยาว์ และผู้รู้ในชุมชนร่วมทำงานกันอย่างใกล้ชิด ในฐานะเพื่อนร่วมงานที่มีสถานภาพเท่าเทียมกัน ทุกคนเป็นทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย
- ๓). ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้านธุรกิจท่องเที่ยวของอำเภอปาย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย

ภาคประชาชน ได้แก่ ชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลแม่ฮี้ ซึ่งปัจจุบันส่วนหนึ่งมีรายได้จากการท่องเที่ยว ด้วยการจัดทำเรือนพักนักท่องเที่ยวหรือเกสต์เฮาส์ ร้านอาหาร ส่วนหนึ่งเป็นคนนำทางและลูกหาบ ฯลฯ พร้อมทั้งนี้ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว อาทิ ขายผลิตภัณฑ์การเกษตร อาหารและเครื่องดื่ม ผ้าทอ การนวดแผนโบราณ ร้านซักรีด และงานหัตถกรรมเครื่องจักสาน

ภาครัฐ ได้แก่ หน่วยงานรัฐในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมไปถึงการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อำเภออื่น ๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดใกล้เคียง

ภาคเอกชน ได้แก่ ชมรมผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอำเภอปาย ผู้ประกอบการโรงแรม บริษัททัวร์ เกสต์เฮาส์ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ร้านจักรยานและมอเตอร์ไซค์ให้เช่า รวมถึงหอการค้าจังหวัดแม่ฮ่องสอน

เพื่อให้บรรลุซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางดำเนินการเชิงยุทธศาสตร์ และแปรแนวคิดไปสู่การปฏิบัติ ด้วยการประชุมชาวบ้านและผู้มีส่วนได้เสีย คือ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในอำเภอปาย สรุปข้อมูลความรู้ที่ได้จากการเดินป่าศึกษาธรรมชาติ แล้วนำเสนอผลการศึกษาภาคสนามต่อชาวบ้านในตำบลแม่ฮี้ ผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

พร้อมกันนี้ คณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน แล้วนำมาวางแผนดำเนินกิจกรรมในชุมชนพื้นที่วิจัย วางแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงความต้องการของชาวบ้านเป็นหลัก พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ

การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในชุมชน มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต มีการกระจายรายได้ในชุมชน ลดการผูกขาดโดยภาคธุรกิจลง และที่สำคัญเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้ออำนวยให้คนในชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ในการพัฒนา และการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยตรง สามารถนำทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

๘.๒.๒ การคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติและสังคม

การวิจัยนอกจากจะให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในท้องถิ่นแล้ว ยังให้ความสำคัญด้านความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ และความสามารถในการรองรับของสังคม นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และ ทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ มาใช้เป็นฐานทรัพยากรในการจัดการท่องเที่ยว ภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Management) อันเป็นการผสมผสานการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

ฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ได้แก่ ป่าต้นน้ำแม่เย็น - น้ำตกแม่เย็น และแม่น้ำแม่เย็น ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย น้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเตอ) สิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ รวมทั้งทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อันได้แก่ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วิถีการผลิต เป็นต้น ฐานทรัพยากรเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ (Natural Carrying Capacity)

ในการดำเนินการวิจัย มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อรองรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมขึ้นในชุมชนหลายประการด้วยกัน อาทิ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติของป่าต้นน้ำแม่เย็นและต้นน้ำแม่ปิงน้อย การร่วมมือร่วมใจกันค้นหาทรัพยากรท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม และด้านประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในชุมชน แล้วนำทรัพยากรดังกล่าวมานำเสนอต่อที่ประชุมชาวบ้านในรูปของโปสเตอร์ภาพ เพื่อให้ประชากรในชุมชนร่วมกันคิดและตัดสินใจว่าจะนำทรัพยากรการท่องเที่ยวดังกล่าวมาจัดกระบวนการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนได้อย่างไร

ผลสรุปของการประชุมชาวบ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว และบ้านแม่ฮี้ ต้องการให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ต้องการให้มีการพัฒนาเส้นทางเข้าไปยังน้ำตกซึ่งเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ เนื่องจากเกรงว่าการพัฒนาเส้นทางคมนาคมเข้าไปยังน้ำตกจะส่งผลให้มีคนเข้าไปบุกรุกทำลายผืนป่าต้นน้ำ

ส่วนชาวบ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย บ้านห้วยแก้ว ต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบนิเวศของผืนป่าเอาไว้ อีกทั้งห่วงกังวลผลกระทบ หากมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปมากจะยากแก่การควบคุมดูแล ส่งผลให้น้ำในลำน้ำแม่ปิงน้อยเกิดความสกปรก และมีการนำพืชพรรณสมุนไพรออกไปจากป่า

ชาวบ้านไม่ต้องการนำทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผืนป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยมาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว หากแต่มุ่งรักษาผืนป่าต้นน้ำผืนนี้ไว้ให้เป็นฐานทรัพยากรหลักของชุมชน ชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันว่า ผืนป่าดังกล่าวเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญหล่อเลี้ยงชีวิตของชาวบ้านปกากะญอ ที่ส่วนใหญ่ยังชีพด้วยการเกษตรกรรม คือทำนาในระบบเหมืองฝาย หรือ “น่าน้ำเหมือง” มีเพียงส่วนน้อยที่ทำนาข้าวไร่ หรือ “น่าน้ำฟ้า” หากป่าผืนนี้ถูกทำลายสายน้ำจะเหือดแห้ง และเป็นปัญหาต่อการเกษตรกรรมโดยตรง

ในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม มีการประชุมระดมความคิดเห็นและประเมินความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน คณะผู้วิจัยได้ประเมินผลการดำเนินงานเป็นช่วง ชุมชนเห็นว่าการท่องเที่ยวไม่ควรนำมาซึ่งปัญหาผลกระทบด้านลบในเรื่องหนึ่งเรื่องใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โบราณสถานทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ในกรณีนี้ได้มีการนำประเด็นดังกล่าวมานำเสนอในประชุม เพื่อระดมความคิดเห็นแนวทางแก้ไข หรือหาวิธีการป้องกันมิให้เกิดผลกระทบ

ในการร่วมกันกำหนดรูปแบบหรือกระบวนการจัดการที่ชัดเจน มีการวางกฎเกณฑ์ในการควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ เช่น กรณีพระสงฆ์และชาวบ้านเห็นว่าการบุกรุกพื้นที่ป่าด้านเหนือของหมู่บ้านเพื่อเพิ่มพื้นที่การเกษตร หากไม่ป้องกันแต่แรกปัญหาดังกล่าวอาจทวีความรุนแรงเกินกว่าจะแก้ไขได้ จึงควรหามาตรการป้องกันที่เหมาะสม และรักษาฐานทรัพยากรในพื้นที่เอาไว้ ที่ประชุมชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันว่าควรจัดกิจกรรมบวชป่าขึ้น

๘.๒.๓ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและแก้ไขปัญหาท้องถิ่น

โครงการวิจัย "ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่สี อำเภอป่าปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน" เป็นกิจกรรมของคนในท้องถิ่น มุ่งสร้างพลังอำนาจให้แก่ประชาชน (Empowerment) โดยมีนักวิจัยรุ่นเยาว์จากหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย และใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง (People centered) อันเป็นกระบวนการวิจัยเพื่อการพัฒนาซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของบุคคลและสังคม (Personal and social transformation) ผ่านกิจกรรมรวมกลุ่ม ซึ่งเป็นการร่วมมือร่วมใจกันทำงานเพื่อชุมชน และนำมาซึ่งความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนด้วยวิธีการ ดังนี้ :

๑). เปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนทุกสถานภาพความต่างทางเศรษฐกิจและสังคม ใช้ศักยภาพของตนในการพัฒนา ร่วมกันศึกษาปัญหาของท้องถิ่น และร่วมกันแก้ไขปัญหา

๒). จัดกลุ่มวิจัยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย ให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มและการทำงานเป็นทีม ในฐานะเพื่อนร่วมงานที่มีสถานภาพเท่าเทียมกัน

๓). ใช้กระบวนการกลุ่มดำเนินการสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยประชาชนในชุมชน คือ นักวิจัยรุ่นเยาว์มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยโดยตรง

๔). อภิปราย วิเคราะห์แบบไม่ชี้หน้า เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและสมบูรณ์ และสรุปผล

๕). นำข้อสรุปที่ได้ไปใช้กำหนดเป็นแนวทางการปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นพื้นที่วิจัย

การดำเนินกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ได้นำไปสู่การพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนคติความคิดเห็น และเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชน รวมทั้งเกิดความชื่นชมซึ่งกันและกัน และร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขปัญหาของชุมชน

ตัวอย่างหนึ่งของการจัดกิจกรรมซึ่งเป็นการร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขปัญหาของชุมชน คือ การบวชป่าในบริเวณพื้นที่ด้านเหนือของหมู่บ้านห้วยแก้วและบ้านแม่ปิง รวมทั้งป่าชุมชนและสุสานของหมู่บ้านในพื้นที่ทั้งสิ้น ๒๕๐ ไร่ โดยมีการร่วมมือจากหลายฝ่าย อาทิ พระประธาน อภิชาโตภิรักษ์การเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์ศรีวิชัย พระกลั่นฟ้า โอวาทกาวี รักษาการเจ้าอาวาสวัดแม่ปิง คณะกรรมการบวชป่าชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนบ้านแม่ปิง และโรงเรียนป่าปายวิทยาคาร และวิทยากรชาวปกาสัยจากเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) รวมทั้งชาวบ้านจากบ้านห้วยแก้ว บ้านแม่ปิง และบ้านท่าปาย

๘.๒.๔ ชุมชนกับการแก้ไขปัญหายาเสพติด

ตลอดช่วงสองทศวรรษของการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอปาย ปัญหาสำคัญคือการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านยะโป้ หมู่บ้านชนเผ่าลาหู่ในเส้นทางไปยังน้ำตกหมอแปง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ว่าสามารถซื้อยาเสพติดได้โดยง่าย ปัญหาดังกล่าวเผยแพร่สู่สาธารณะในวงกว้างผ่านสื่อหลากหลายแขนง ส่งผลให้เกิดภาพลักษณ์ในด้านลบ ว่าอำเภอปายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่อิงอยู่กับยาเสพติด (Drug Tourism)

ภาพลักษณ์ดังกล่าวเป็นผลจากมีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งเสียชีวิตจากการเสพยาเสพติดเกินขนาด (Drug Overdose) และสื่อมวลชนในประเทศตะวันตกได้เผยแพร่ข่าวในสื่อมวลชน ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่ออินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหนังสือพิมพ์ชั้นนำของอังกฤษ ที่เผยแพร่ข่าวทางสื่ออินเทอร์เน็ต ส่งผลให้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวของอำเภอปายไม่ค่อยดีนักในสายตาของสื่อมวลชนต่างประเทศ

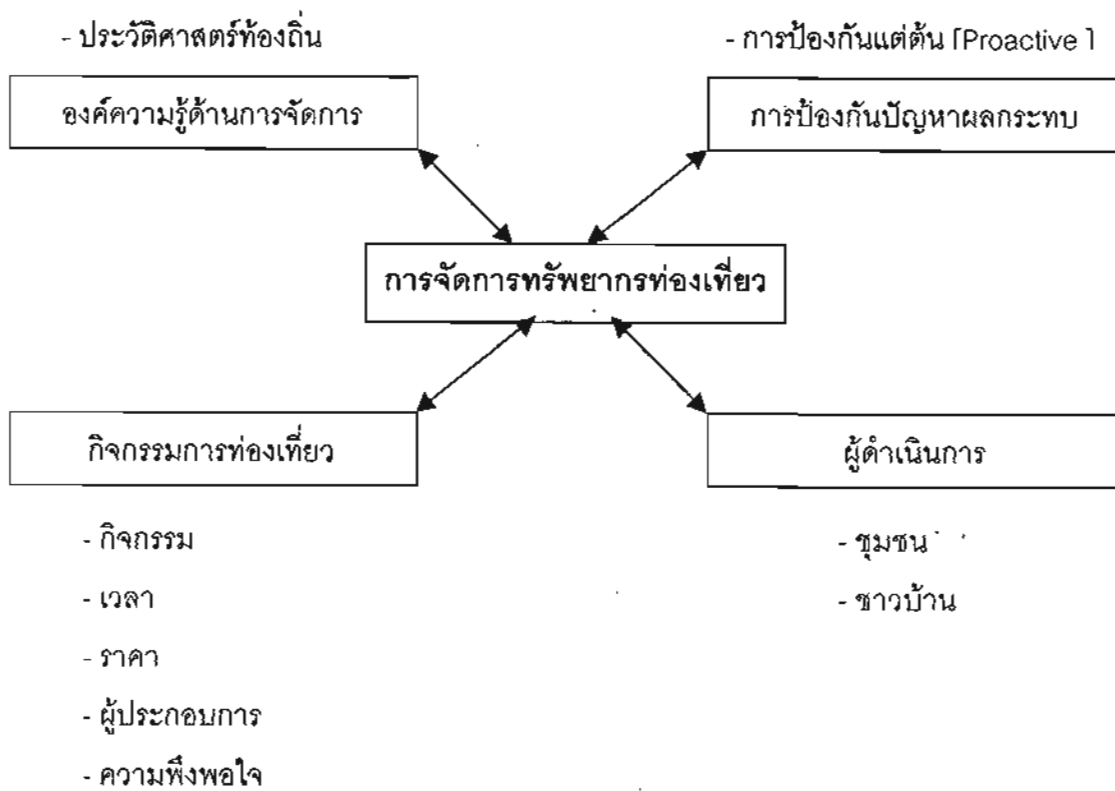
ต่อปัญหาในเรื่องนี้ โครงการวิจัย"ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน" ที่มีเยาวชนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลแม่ฮี้เข้าร่วมเป็นนักวิจัยรุ่นเยาว์ มีบทบาทอย่างสำคัญในการดำเนินกิจกรรมเพื่อชุมชน อาทิ ร่วมกันระดมความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกใหม่ในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ก้าวไปสู่ความยั่งยืน ร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาท้องถิ่นของตนให้เจริญ ที่สำคัญ กิจกรรมการวิจัยมีส่วนช่วยดึงเยาวชนให้ห่างจากปัญหายาเสพติด จนได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนสีขาวที่คนในชุมชนสามารถแก้ปัญหายาเสพติดได้อย่างดีเยี่ยม

๔.๒.๕ การจัดการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในมิติด้านสิ่งแวดล้อม

การดำเนินการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.ภาค) เป็นกิจกรรมเป็นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถตอบสนอง และพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน บนฐานของการพึ่งพาตนเองในชุมชน การวิจัยดังกล่าวเป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างบูรณาการ ดำเนินไปภายใต้การผสมผสานมิติด้านสิ่งแวดล้อม มิติด้านการเมือง มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม และมิติด้านเศรษฐกิจเข้าด้วยกัน อันเป็นการผสมผสานการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม (ดูแผนภูมิที่ ๒)

แผนภูมิที่ ๒ : การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว

การจัดการทรัพยากร
ระบบนิเวศป่าเขตร้อน
ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว
วัฒนธรรมชุมชน

การจัดกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการกระตุ้นเยาวชนและ ประชากรในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการเรียนรู้และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ระบุปัญหา ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว เพื่อจำกัดการพัฒนาและดำเนินการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด โดยมีการดำเนินกิจกรรมหลักดังนี้

๑). การเดินป่าศึกษาธรรมชาติของคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่เย็นและ ต้นน้ำแม่ปิงน้อย ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำปายที่เปรียบเสมือนเป็นสายโลหิตหลักหล่อเลี้ยง ชีวิตชาวบ้านแม่เย็น บ้านแม่ฮี บ้านทรายขาว บ้านทรายขาว บ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้าน ห้วยแก้ว ตำบลแม่ฮี อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการศึกษาถึงความหลากหลายทางชีว ภาพ และพบว่าผืนป่าต้นน้ำแห่งนี้มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก

ที่สำคัญนอกจากจะสำรวจพบพืชพรรณสมุนไพรจำนวนมาก แล้วยังพบว่าในผืนป่า แห่งนี้มีสัตว์หายากที่ใกล้สูญพันธุ์อยู่หลายชนิด อาทิ ซาลามานเดอร์ (Crocodie Salamander) หรือในชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Tylototriton verrucosus* หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “กระทาง” หรือ “จ๊ก กี่มน้ำ” จัดเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำมีแหล่งกำเนิดอยู่ในเขตเทือกเขาหิมาลัย อาศัยอยู่ในลำธารใ สเย็นและสะอาดมากบนเทือกเขาในบริเวณ “น้ำตกเออะเกอเต๋อ” ยังชีพด้วยการกินแมลงและ สัตว์น้ำตัวเล็ก ๆ

พร้อมกันนี้ คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ยังพบสัตว์น้ำอีกหลายชนิดที่ดำรงชีวิตอยู่ในบริเวณ น้ำตก หรือลำธารใเย็นสะอาดบนเทือกเขาสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์น้ำซึ่งมีทั้ง กุ้ง หอย ปู ปลา และแมลงที่อาศัยอยู่ในน้ำ มีการพบปลาที่อยู่ในน้ำตกหลายชนิด อาทิ ปลาพลวงหิน หรือปลามุง หรือปลาปุง (*Neolissochilus stracheyi*) ปลาน้ำหมึก (*Opsarius pulchellus*) ปลาซิ้ง (*Chagumius baileyi*) ปลามอน (*Scaphiodonichthys burmanicus*) ปลาค้อ (*Schistura sexcauda*) ปลาเลียหิน (*Garra cambodgiensis*) และปลามุดหรือมุดหน้างอ (*Garra fuliginosa*)

๒). การเดินป่าศึกษาพืชพันธุ์สมุนไพรในป่าแม่เย็นร่วมกับวิทยากรที่เชี่ยวชาญในด้าน พืชสมุนไพร คือ นายประภาส แสนสสี ชาวบ้านแม่เย็น และนายไพบุลย์ ขอบพอ ชาวปกา เกอะดออบบ้านห้วยแก้ว พบว่าในผืนป่าต้นน้ำแห่งนี้มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก มีพืช พรรณไม้ทั้งที่มีคุณค่าเป็นยาสมุนไพรและมีไม้อายุอยู่มากมาย เป็นต้นว่า จะค่าน(ลิคะหมื่อ) มะไฟป่า (สาเบอะจือ) ม้ากระทืบโรง (ต้าวเฮอช) เพกาหรือมะริดไม้ (เด้าะกะ) หัวมะเอ็ง

(เพลอะกอสซ่า) ต้นผักอี (เครอจี) มะเฒ่า (ห่ออ่า) มะแฟน (เซอะพี) ไมยราพ (หม่อเวแมะ) สาบเสือ (ซิโพเกวะ) บัวตอง (พอนมื่อณี) พญาไร้ใบ (ซอพลอดัว) มะแหว (เซอะเรอ) ไม้ตอง (เซอ) ปอสา หรือผักหมู (สะดุย) ไม้เตม (ชะเตอ) เครือน้ำเน้ (เงาะเลาะดีเด) ฯลฯ

๓). การดำเนินกิจกรรมโครงการซีจักษ์รยานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม "ป่าย เอิร์ธเดย์ ๒๐๐๑ : ซีจักษ์รยานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม" โดยร่วมมือประสานงานเป็นเครือข่ายกับ Earthday Network ของกลุ่ม Greenpeace International กิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าวมีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ตำบลแม่ฮี้เป็นอย่างดี และปัจจุบันเส้นทางดังกล่าวซึ่งผ่านวัดแม่เย็น บ่อน้ำร้อนท่าปาย และกองแลนเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก

๔). การสำรวจสภาพป่าอนุรักษ์ต้นน้ำแม่ปิงน้อย ชุมชนปกากะญอบ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้วตระหนักถึงความสำคัญของผืนป่าต้นน้ำแม่ปิง ที่เปรียบเสมือนสายโลหิตหลักหล่อเลี้ยงชีวิตของทุกคนในหมู่บ้าน เนื่องจากป่าแห่งนี้เป็นที่ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยที่ไหลผ่านหมู่บ้านอุดมด้วยพืชพรรณสมุนไพรและมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก และเป็นแม่น้ำสายหลักที่ใช้ในการเกษตรกรรม มีการผันน้ำเข้าสู่ระบบเหมืองฝาย บรรดาชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันว่าควรจะช่วยกันอนุรักษ์และปกป้องผืนป่าไว้ให้คงสภาพทางธรรมชาติให้มากที่สุด ไม่ให้ใครเข้าไปบุกรุกทำลายจนเสียความสมดุล

ในทางปฏิบัติ ชาวบ้านได้รวมตัวเป็นกลุ่มอาสาสมัครรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้นในชื่อ "กลุ่มป่าเขียวขจี" กิจกรรมที่ดำเนินการคือในช่วงเดือนกุมภาพันธ์และ มีนาคมของแต่ละปี อันเป็นช่วงฤดูกาลปลูกฝิ่น สมาชิกร่วมกันออกสำรวจตรวจตราพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง เพื่อป้องกันมิให้มีการลักลอบเข้าไปแผ้วถางป่าทำไร่ฝิ่น โดยขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ

ผลการดำเนินการ โครงการดังกล่าวนี้ดำเนินมาแล้วเป็นระยะเวลา ๘ ปี ก่อนดำเนินโครงการผืนป่าต้นน้ำบริเวณนี้ถูกทำลายเป็นบริเวณกว้าง ในช่วงแรกชาวบ้านได้ส่งสมาชิกอาสาสมัครไปขอร้องให้ยุติการบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่ฝิ่น แต่ที่ชาวลิซอดังกล่าวไม่สนใจปฏิบัติตาม คณะกรรมการหมู่บ้านจึงส่งอาสาสมัครพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) และสมาชิกในชุมชนที่เป็นลูกจ้างอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ร่วมกับชาวบ้านขึ้นไปขอร้องให้ร่วมมือลดการบุกรุกทำลายป่าเป็นประจำทุกปี กระทั่งการบุกรุกทำลายป่าและทำไร่ฝิ่นได้ยุติลง

แม้ว่าการบุกรุกทำลายป่าและการทำไร่ฝิ่นจะยุติแล้ว แต่ชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครยังคงเดินทางเข้าไปสำรวจผืนป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยเป็นประจำทุกปี ผืนป่าที่ถูกแผ้วถางตัดโค่นเริ่มฟื้นสภาพ มีต้นไม้ขึ้นมาทดแทนเพิ่มความสมดุลทางธรรมชาติ

๕). การกันพื้นที่ป่าประมาณ ๒๕ ไร่ บริเวณทางเข้าหมู่บ้านแม่ปิงซึ่งไม่ไกลจากทางหลวงแผ่นดินสาย ๑๐๙๕ และโรงเรียนบ้านแม่ปิงให้เป็นป่าชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านและนักเรียนได้ใช้ประโยชน์ ด้วยการแปลงปลูกผัก สวนสมุนไพร และปอเลี้ยงปลาในโครงการอาหารกลางวันของนักเรียน รวมทั้งใช้เป็นที่ตั้งของค่ายลูกเสือ และศูนย์ศึกษารวมชาติ พร้อมกันนี้ชาวบ้านได้ร่วมกันปลูกต้นไม้เพิ่มเป็นประจำทุกปี โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐ อาทิ หน่วยป้องกันและรักษาป่าที่ ๑๙ แม่ปิง อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ฮี้

๖). การจัดทำแนวกันไฟ ในช่วงฤดูแล้งของทุกปี ชาวบ้านได้ร่วมกับหน่วยป้องกันและรักษาป่าที่ ๑๙ แม่ปิง จัดทำแนวกันไฟรอบหมู่บ้าน เพื่อป้องกันมิให้ไฟป่าลุกลามเข้ามาในหมู่บ้าน ขณะเดียวกันก็ป้องกันมิให้ไฟจากการเผาไร่ของชาวบ้านลุกลามเข้าไปในป่า ชาวบ้านเห็นว่าการทำแนวกันไฟ การชิงเผาเศษใบไม้แห้งลดการสะสมของเชื้อเพลิง และการเผาป่าให้ต้นหญ้าบนพื้นดินไหม้ ต้นไม้ใหญ่ไม่เสียหาย เป็นการจัดการไฟป่าที่เหมาะสมกับพื้นที่

๗). การลดผลกระทบจากการท่องเที่ยว ชาวบ้านไม่ต้องการให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวที่ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยและน้ำตกเออะเกอเตอตามลำห้วย ต้องการรักษาสภาพผืนป่าอันอุดมด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและดุลยภาพของระบบนิเวศเอาไว้ และมีความเห็นร่วมกันว่า หากนักท่องเที่ยวสนใจเข้าไปเดินป่าในเส้นทางดังกล่าว ต้องมีชาวบ้านในหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์นำทาง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านร่วมกันดำเนินการนี้ ส่งผลให้ผืนป่าต้นน้ำฟื้นคืนสู่สภาพของความสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพ

๘). การบวชป่า คณะกรรมการหมู่บ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้วมีมติร่วมกัน ให้กันพื้นที่ป่าเบญจพรรณทางทิศตะวันออกของชุมชน ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยให้เป็นป่าอนุรักษ์ตามโครงการป่าเขียวขจี และได้จัดพิธีบวชป่าขึ้นในพื้นที่ ๒๕๐ ไร่ ในปี ๒๕๔๕ และ ๓๙๙ ไร่ในปี ๒๕๓๖ เพื่อป้องกันมิให้มีการบุกรุกทำลายและคงไว้ซึ่งสภาพสมบูรณ์ทางธรรมชาติ พร้อมกันนี้ กลุ่มป่าเขียวขจีซึ่งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ของหมู่บ้าน เตรียมประกาศห้ามมิให้มีการล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยอย่างเด็ดขาด

๘.๒.๖ การจัดการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในมิติด้านการเมือง

ชุมชนทั้ง ๖ หมู่บ้านในตำบลแม่ฮี้ อันได้แก่ บ้านแม่เย็น บ้านทรายขาว บ้านแม่ฮี้ บ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว มีทรัพยากรท่องเที่ยวอยู่หลากหลาย อาทิ น้ำตกแม่เย็น ซึ่งเป็นต้นน้ำแม่เย็นและเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของตำบลแม่ปิง น้ำตกแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ) และน้ำตกอื่น ๆ อีกสองแห่งในผืนป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย รวมทั้งบ่อน้ำร้อนท่าปาย นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชนเผ่าปกากะญอ

ทรัพยากรท่องเที่ยวเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นปัจจัย ในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของตำบลแม่ฮี้ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ และการมีส่วนร่วมในการจัดการของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาดั้งเดิมของตน รวมทั้งวัฒนธรรมการผลิต ซึ่งมีระบบเหมืองฝายที่นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการกระจาย ทรัพยากรน้ำอย่างทั่วถึงแล้ว ยังนำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนอย่างเป็นธรรม

การวิจัย "ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอ ปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน" เป็นกิจกรรมที่มีส่วนอย่างสำคัญในการรณรงค์การมีส่วนร่วมของ ประชาชนในระดับล่าง โดยสร้างกระบวนการวางแผนและการตัดสินใจในการจัดการท่องเที่ยว ของชุมชน มีการถ่ายโอนความรู้ระหว่างชุมชน ดังเช่น กิจกรรมการบวชป่าต้นน้ำ วิทยากรปกากะญอจากเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) เล่าประสบการณ์และวิธีการบวชป่าของชุมชนปกากะญอในพื้นที่อื่น รวมทั้งปัญหาที่ประสบ เพื่อให้ชาวบ้านนำมาปรับใช้เป็นแนวทางการบวชป่าในชุมชนของตน

ที่สำคัญ การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยอาศัยองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น นำไปสู่เวทีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และเรียนรู้ซึ่งร่วมกัน เกิดความชื่นชมซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหา เป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการ เป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่อง และเป็นเวทีเชื่อมประสานความเข้าใจระหว่างคนต่างพื้นที่ต่างวัฒนธรรม

๘.๒.๗ การจัดการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

การวิจัยมุ่งใช้กิจกรรมต่าง ๆ รองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของ วัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการรู้เท่าทันต่อวัฒนธรรมแบบเมืองใหญ่ และวัฒนธรรมแบบตะวันตก ที่ขยายตัวแผ่เข้ามาในชุมชนชนบทของอำเภอปายในปัจจุบัน โดยมีการดำเนินกิจกรรม

หลายประการด้วยกัน อาทิ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่ปิง การเดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าต้นน้ำแม่เย็น การสำรวจความหลากหลายของพืชพรรณสมุนไพรในป่าต้นน้ำแม่เย็น การวิจัยรายนท่งเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม การรวบรวมบ้านห้วยแก้วและบ้านแม่ปิงพื้นที่ ๒๕๐ ไร่ การพิทักษ์ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อยในโครงการป่าเขียวชจี รวมทั้งการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านแม่ปิง การรวบรวมนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอเปลอ) และลำนำพื้นบ้าน (ทา)

๑). การก่อตั้งจุดประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่วัดแม่เย็น
การตั้งศูนย์ประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยวด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เผยแพร่ข้อมูลคุณภาพของระบบนิเวศ และจุดเด่นด้านความหลากหลายทางชีวภาพในผืนป่าต้นน้ำแม่เย็นและป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย รวมทั้งคำแนะนำข้อควรปฏิบัติในการเดินท่องเที่ยวเข้าไปยังป่าต้นน้ำ และช่วงพำนักอยู่ในอำเภอลำปาง โดยไม่ก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบต่อด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

๒). การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่วัดแม่ปิง
ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่ปิงและบ้านห้วยแก้ว รวมทั้งเจ้าอาวาสวัดแม่ปิงได้ร่วมกันก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ชนเผ่าปกากะญอ แล้วเลือกตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการและดูแลรักษา เพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ด้านวิถีชีวิตของชนเผ่า ให้นักท่องเที่ยวที่สนใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม และกระตุ้นคนในชุมชนให้รักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณี

๓). การรวบรวมภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมมุขปาฐะของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ
การรวบรวมวรรณกรรมมุขปาฐะของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ อันได้แก่ ลำนำเพลงพื้นบ้าน (ทา) และนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอเปลอ) เป็นกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยเยาวชนในชุมชนปกากะญอบ้านห้วยแก้วและบ้านแม่ปิง ซึ่งเป็นสมาชิกในคณะนักวิจัยรุ่นเยาว์ช่วยกันสอบถามผู้อาวุโส แล้วเรียบเรียงเป็นรูปเล่ม อันเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของชนเผ่าไว้ให้ดำรงอยู่ตลอดไป

๔). การจัดทำเอกสารเผยแพร่ด้านภูมิปัญญา
คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์นำลำนำเพลงพื้นบ้าน (ทา) และนิทานพื้นบ้าน (ปลอเลอเปลอ) ที่รวบรวมได้มาจัดทำเอกสารเผยแพร่ในรูปของเอกสารถ่ายสำเนาสมุดภาพนิทาน เพื่อจำหน่ายให้แก่ักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

๔.๒.๘ การจัดการท่องเที่ยวแบบบูรณาการในมิติด้านเศรษฐกิจ

การกระจายรายได้ได้อย่างยุติธรรมเป็นแนวคิดหลักประการหนึ่ง กระบวนการวิจัยในช่วง ๑๒ เดือน เป็นการเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรในพื้นที่ การเตรียมความพร้อมชุมชน และการพัฒนาบุคลากรรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ยังไม่มีผลในเชิงธุรกิจหรือบังเกิดผลในเชิงรายได้

ในเชิงปฏิบัติ กระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ปลูกสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมุ่งรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นตำบลแม่ฮี้เป็นสำคัญ

ตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา การท่องเที่ยวนำมาซึ่งรายได้เข้าประเทศจำนวนมหาศาล โดยทำรายได้เข้าประเทศมากเป็นอันดับหนึ่ง แต่จำเมื่อมองลึกลงไปรายละเอียดจะเห็นว่าไม่มีการกระจายรายได้สู่ชุมชนเท่าที่ควร รายได้ส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดกระจุกตัวอยู่เฉพาะในวงจรทางธุรกิจของผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวเป็นหลัก ประชาชนผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรได้รับส่วนแบ่งรายได้ดังกล่าวเพียงน้อยนิด

หลังมีการพัฒนาทางหลวงแผ่นดิน ๑๐๙๕ ให้เป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักเชื่อมต่อระหว่างแยกแม่มาลัยมายังป่าแม่ ห้วยน้ำดัง อำเภอป่าเย้ย อำเภอปางมะผ้า และอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และอำเภอป่าเย้ยเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ

ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อให้มีระบบการดำเนินการที่เหมาะสม และเป็นธรรมแก่สมาชิกในชุมชนแต่ละครัวเรือน ควรมีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง และยุติธรรม มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวนำไปสู่การกระจายรายได้ และผลกำไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวเกิดกับชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่จะเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง ภายใต้มิติที่ไม่ขัดแย้งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งไม่ควรให้มีการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่โดยชุมชนไม่ได้รับประโยชน์ หรือชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วม เพราะจะเป็นการถ่างช่องว่างระหว่างคนมีโอกาสดับคนด้อยโอกาส คนรวยกับคนจน และเป็นการสร้างความแตกแยกขึ้นในชุมชน

๔.๒.๙ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

การที่คณะนักวิจัยรุ่นเยาว์และชาวบ้านในชุมชนร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดช่วงระยะเวลา ๑๒ เดือน ก่อให้เกิดกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นในชุมชน นำไปสู่ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม และได้ค้นพบรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิง

นิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของชุมชน สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวให้บังเกิดผลเป็นจริงในเชิงปฏิบัติ ดังนี้

๑). การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในท้องถิ่น

ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ต.แม่ฮี้ อ.ปาย ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีการพัฒนาขีดความสามารถและเพิ่มศักยภาพของบุคลากรในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชน ด้วยการฝึกอบรม จัดการเรียน - การสอนด้านภาษาเพื่อการสื่อสาร มีการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่นจากผู้อาวุโสสู่เยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชน รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน ระหว่างชุมชนปกาเกอะญอกับชุมชนคนเมืองในตำบลแม่ฮี้ เพื่อร่วมกันจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในตำบลแม่ฮี้ เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝึกอบรมนักวิจัยรุ่นเยาว์ในชุมชนต่าง ๆ ของตำบลแม่ฮี้ ให้ร่วมมือกันทำวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งในทางตรงและทางอ้อม เยาวชนคนเมืองและปกาเกอะญอเหล่านี้ ในอนาคตจะเติบโตพัฒนาขึ้นมามีบทบาทในชุมชนท้องถิ่นของตน

๒). การศึกษาธรรมชาติและภูมินิเวศย่อย

การศึกษาธรรมชาติและภูมินิเวศย่อยในพื้นที่ตำบลแม่ฮี้ เป็นการส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนเข้าถึงฐานทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ ได้เรียนรู้แนวทางการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และมีการจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม อันเป็นทางเลือกใหม่ของการวิจัยเพื่อการพัฒนา ที่จะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน บนรากฐานสภาพความเป็นจริงของชุมชนหรือบริบทของสังคม

พร้อมกันนี้มีการจัดทำโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ให้ข้อมูลด้านความหลากหลายทางชีวภาพของผืนป่าต้นน้ำแม่เย็น และต้นน้ำแม่ปิงน้อย (เออะเกอเต๋อ) รวมทั้ง“ข้อควรปฏิบัติ - ข้อควรละเว้น” ในการเดินป่าเข้าไปเที่ยวยังป่าต้นน้ำทั้งสองแห่ง เพื่อหลีกเลี่ยงการก่อผลกระทบต่อธรรมชาติแวดล้อมและระบบนิเวศของผืนป่า

๓). การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว

ตำบลแม่ฮี้มีพื้นที่การเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ มีการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายสำหรับการเกษตรกรรมในทุกหมู่บ้าน พื้นที่ไร่นาสวนหนึ่งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำปายและแม่น้ำปิงน้อย มีพืชเศรษฐกิจที่เป็นรายได้หลักของชุมชนหลากหลายชนิด อันได้แก่ ข้าว ข้าวบาร์เลย์ ข้าวสาลี ถั่วเหลือง และกระเทียม รวมทั้งมีการเลี้ยงสัตว์ประเภทวัว - ควาย

พื้นที่แห่งนี้มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เนื่องจากมีทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งประเภทธรรมชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ อันได้แก่ ป่าต้นน้ำแม่เย็นและน้ำตกแม่เย็น ป่าต้นน้ำแม่ปิงและน้ำตกแม่ปิง ซึ่งมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่หลายชนิด อาทิ เก้ง เลียงผา หมูป่า นกประจำถิ่นและนกย้ายถิ่น ทิวทัศน์ท้องทุ่งนาของหมู่บ้านแม่ปิง และวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ รวมทั้งสถานที่ทางประวัติศาสตร์ อันได้แก่ โบราณสถานทางพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะบนยอดดอยแม่ฮี้

๔). การศึกษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม

อำเภอป่ามีทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมอยู่อย่างสมบูรณ์ ได้ชื่อว่าเป็นแอ่งวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของดินแดนล้านนา มีการอพยพโยกย้ายของประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทั้งคนเมือง ไทลื้อ ไทใหญ่ อีตทหารจีนคนละชาติ (กองทัพก๊กมินตั๋ง) และชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ จึงมีความหลากหลายด้านชาติพันธุ์และด้านวัฒนธรรมสูงมาก

ที่สำคัญ แอ่งวัฒนธรรมแห่งนี้ในอดีตเคยเป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของชาวลัวะ ซึ่งเป็นประชากรดั้งเดิมของดินแดนสุวรรณภูมิ ปัจจุบันชาวบ้านและพระสงฆ์ - สามเณรวัดแม่ปิงได้ร่วมกันก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้น มีการแสดงสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องมือเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม (น่าน้ำฟ้าและน่าน้ำเหมือง) กิจกรรมการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ การขายสินค้าซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาของชนเผ่า รวมทั้งมีการรวบรวม “ทา” (บทลำนำ) และ “ปลอกเลอปลอก” (นิทาน)

ตลอดช่วง ๑๒ เดือนที่ดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของนักวิจัยรุ่นเยาว์ นอกจากกิจกรรมการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของบุคลากรแล้ว ยังมีการเตรียมพื้นที่และการจัดการทรัพยากรรองรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว โดยชาวบ้านและนักวิจัยรุ่นเยาว์ได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง ตั้งแต่คิดและวางแผนโครงการ การดำเนินโครงการ และการประเมินผลกิจกรรมดังกล่าว

ในการดำเนินโครงการ ชาวบ้านได้กำหนดแนวทางการจัดการท่องเที่ยวให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับชุมชน มุ่งเน้นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โบราณสถานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในพื้นที่ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านวัฒนธรรมระหว่างชาวบ้านกับนักท่องเที่ยว โดยใช้ทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่อย่างพอเหมาะพอควร ยังยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน อันเป็นการจัดการท่องเที่ยวไปสู่ความยั่งยืน (ดูแผนภูมิที่ ๓ และ ๔)

แผนภูมิที่ ๓ : การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้

ฐานทรัพยากรประวัติศาสตร์	ฐานทรัพยากรวัฒนธรรม	ฐานทรัพยากรธรรมชาติ
-โบราณสถานลี้วะ -เส้นทางสงครามโลกครั้งที่ ๒ -โรงพิมพ์ธนบัตรของกองทัพญี่ปุ่น	- ภาษา ; วัฒนธรรม - การทอผ้า - ภูมิปัญญาดั้งเดิม (ปลอเลอเปลอ, ทา)	-ป่าต้นน้ำแม่ปิงน้อย, น้ำแม่เย็น -น้ำตกแม่ปิงน้อย, น้ำตกแม่เย็น -พืชสมุนไพร -ความหลากหลายทางชีวภาพ

พื้นที่ท่องเที่ยวตำบลแม่ฮี้

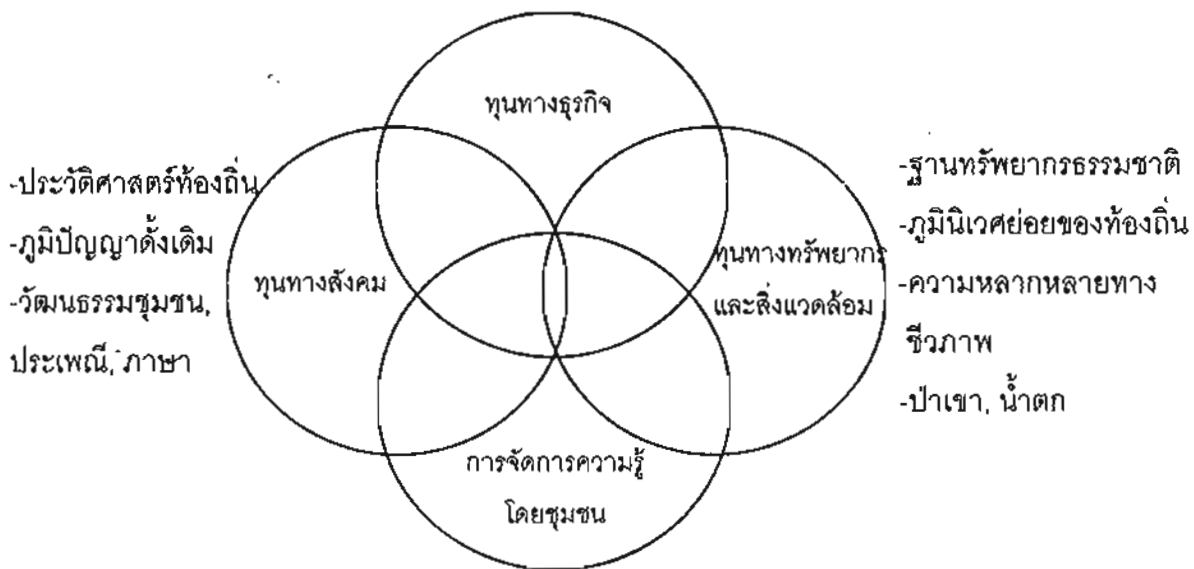
ชุมชน	ชาวบ้าน	โรงเรียน	ภาคธุรกิจ	ภาครัฐ
-ประชาคมหมู่บ้าน -กลุ่มแม่บ้าน	-ชาวบ้าน -ทีมวิจัยรุ่นเยาว์	-ครู -นักเรียน	-ผู้ประกอบการ -เกสต์เฮ้าส์ -ทัวร์ช้าง	-อบต. -ผู้ใหญ่บ้าน -กำนัน -อำเภอ, -จังหวัด

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

๑. การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๒. การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น
๓. การดำรงความสามารถในการรองรับธรรมชาติและสังคม-วัฒนธรรม
๔. การกระจายรายได้ที่เป็นธรรม

แผนภูมิที่ ๔ : กระบวนการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

- พื้นที่เกษตรกรรมอินทรีย์
- พื้นที่ท่องเที่ยวธรรมชาติ, วัฒนธรรม, ประวัติศาสตร์

- องค์ความรู้การจัดการ (ที่เลี้ยง: นักวิจัย, ครู, ปราชญ์ชาวบ้าน)
- การระดมความคิดเห็นในชุมชน (ชุมชนต้องการอะไร, มีปัญหาอะไร, จะแก้ปัญหาอย่างไร)
- การกำหนดทิศทางโดยชุมชน (ยึดชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง)

ทิศทางการพัฒนา

๑. มุ่งรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี และฟื้นฟูภูมิปัญญา
๒. เปิดให้นักท่องเที่ยวใช้พื้นที่เออะเกอต่อปีละ ๔ เดือน (ช่วงฤดูหนาว)
๓. ไม่พัฒนาถนนเข้าสู่ป่าต้นน้ำ, น้ำตก
๔. ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน
๕. ก่อตั้งศูนย์ศึกษาสมุนไพรร

๘.๓ ข้อเสนอแนะ

๘.๓.๑ การรักษารฐานทรัพยากรเพื่อเกษตรกรรม

ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ชาวบ้านในชุมชนบ้านแม่ปิง บ้านท่าปาย และบ้านห้วยแก้ว เห็นควรร่วมกันรักษารฐานทรัพยากรที่มีอยู่ไว้รองรับการเกษตรกรรมเป็นอันดับต้น การรักษารฐานทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อวิถีการผลิตของชุมชน เพื่อให้การปกป้องคุ้มครองมีผลในเชิงปฏิบัติอย่างแท้จริง ควรมีมาตรการในการอนุรักษ์ทรัพยากรที่ชัดเจน

ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ควรมุ่งเน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการทุกขั้นตอน และสามารถปฏิบัติได้จริง ที่ผ่านมากการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอปาย ที่ดำเนินมาเป็นระยะเวลาหนึ่งทศวรรษ รายได้ส่วนใหญ่แทบทั้งหมดกระจุกตัวอยู่เฉพาะในกลุ่มนักธุรกิจหรือกลุ่มผู้ประกอบการเท่านั้น ยังไม่มีการกระจายรายได้ลงสู่ชุมชนพื้นที่ท่องเที่ยวเท่าที่ควร ทั้งที่ตำบลแม่ฮี้ที่มีฐานทรัพยากรท่องเที่ยวหลากหลาย อาทิ บ่อน้ำร้อนท่าปาย น้ำตกแม่เย็น ทัศนียภาพอันสวยงามของท้องทุ่งนาบ้านแม่ปิง และวัดแม่เย็นซึ่งมีจุดชมทัศนียภาพของเมืองปาย

๘.๓.๒ การอนุรักษ์โบราณสถานของลัวะ

ทรางโบราณสถานของชาวลัวะนอกจากเป็นมรดกล้ำค่าทางพุทธศาสนา แล้วยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปะสถาปัตยกรรม แสดงให้ประจักษ์ถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้ และการมีศรัทธาในพุทธศาสนาของบรรพชนชาวลัวะมาเป็นระยะเวลายาวนานหลายศตวรรษ ควรอย่างยิ่งที่จะมีการดำเนินโครงการอนุรักษ์โบราณสถานของลัวะโดยเร่งด่วน

คณะผู้วิจัยรุ่นเยาว์ได้ดำเนินการสำรวจทรางโบราณสถานของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ พบวัดร้างและเจดีย์วิหารกระจายอยู่ทั้งในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปาย ลุ่มน้ำแม่เย็น ลุ่มน้ำแม่ฮี้ ลุ่มน้ำแม่ปิงน้อย และในพื้นที่ป่าเขาของตำบลแม่ฮี้ ทว่าส่วนใหญ่ถูกขุดค้นหาสมบัติมีค่าจนเจดีย์มีสภาพเป็นกองอิฐและหินกระจายเกลื่อน เป็นการทำลายโบราณสถานทางพุทธศาสนา เพียงเพื่อให้ได้มาซึ่งโบราณวัตถุและเงินตรา

๘.๓.๓. การปรับเปลี่ยนนโยบายการท่องเที่ยวจากยึดเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลาง สู่อการ
ยึดนิเวศเป็นศูนย์กลาง

นโยบายการท่องเที่ยวของรัฐตลอดช่วงที่ผ่านมา อยู่ในกรอบแนวคิดเศรษฐกิจศาสตร์ที่ยึดเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลาง (Econcentric) กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมภาคการบริการ (Service Industry) มุ่งส่งเสริมผลเลิศด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ คือ ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามามากที่สุด แล้วหาพื้นที่ท่องเที่ยวมาเป็นจุดขายรองรับ เพื่อนำเงินตราเข้าประเทศให้มากที่สุด มุ่งสร้างรายได้จากการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ หากแหล่งท่องเที่ยวใดเสื่อมสภาพก็หันไปบุกเบิกแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ อันเป็นการท่องเที่ยวที่เลื่อนลอย (Shifting Tourism)

การดำเนินนโยบายดังกล่าว นำไปสู่การจัดงานเทศกาลท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว มิได้คำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเท่าที่ควร ในทางตรงกันข้าม มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นรวมทั้งประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุและโบราณสถานมาเป็นต้นทุนหรือเป็นจุดขาย โดยไม่ได้ให้ความสำคัญในการผสมผสานการพัฒนาในด้านสังคม การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม และการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศ

การท่องเที่ยวที่พัฒนาภายใต้ทิศทางแนวนโยบายดังกล่าว ในเชิงปฏิบัติจึงเป็นการทำลายดุลยภาพของระบบนิเวศ นำไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย ควรที่จะหันมาให้ความสำคัญในการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม คำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ เพื่อที่จะมีการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในทุกพื้นที่ ทุกภูมิภาคของประเทศ

๘.๓.๔ การขยายกิจกรรม “ปายเอิร์ธเดย์ : ีจักรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม”
สู่ระดับจังหวัด

ผู้วิจัยได้นำเสนอต่อที่ประชุมสัมมนา “ทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอนอย่างยั่งยืน” เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๔๔ ว่า ควรขยายกิจกรรม “ปาย เอิร์ธเดย์ : ีจักรยานท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม “ สู่ระดับจังหวัด เพื่อให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่จักรยานชมความสวยงามของผืนป่าและธรรมชาติที่สมบูรณ์ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมอันหลากหลายของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ในเส้นทางท่องเที่ยวแต่ละอำเภอ

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กระทรวงการต่างประเทศ(ไม่ระบุปีที่พิมพ์) แผนปฏิบัติการที่ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
 กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ The Centre for Our Common Future (สวีต
 เซอร์แลนด์) และ สมาคมเพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (๒๕๔๕) ปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ. กรุงเทพฯ : กองอนุรักษ์
 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (๒๕๔๕) แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ.
 กรุงเทพฯ : กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (๒๕๓๔) ภูมิทัศน์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ด้านสถาปนากาฬิมพ์
 ฉลาดชาย รมิตานนท์.(๒๕๓๐) "บรรยายสรุปการประชุมกลุ่มย่อย". ผลกระทบของอุตสาหกรรม
 การท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
- ชยันต์ วรรณะภูติ.(๒๕๓๘) เวทีผู้ถูกท่องเที่ยว. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช.(๒๕๓๙) "โฉมหน้าของโลกในศตวรรษที่ ๒๑" ยกเครื่องเมืองไทย :
จินตนาการสู่ปี ๒๐๐๐. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา
- ชูสิทธิ์ ชูชาติและคณะ.(๒๕๔๔) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาง. เชียงใหม่ :
 โครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม
- เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ.(๒๕๓๙) "จินตภาพ ๒๐๐๐ ภาพรวมยุทธศาสตร์การยกเครื่องสังคม
 ไทย" ยกเครื่องเมืองไทย : จินตนาการสู่ปี ๒๐๐๐. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา
- นิธิ เลียวศรีวงศ์. (๒๕๓๘) "วัฒนธรรมชุมชนกับการท่องเที่ยว" เวทีผู้ถูกท่องเที่ยว. เชียงใหม่ :
 สถาบันวิจัยสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (๒๕๓๙) "เศรษฐศาสตร์สีเขียวและนิเวศวิทยาการเมือง จินตนาการ
 ทางยุทธศาสตร์" ยกเครื่องเมืองไทย : จินตนาการสู่ปี ๒๐๐๐. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิ
 ปัญญา
- ห่อเลป่าและวีรศักดิ์ ยอดระบำ (๒๕๓๘) เพลงชีวิตปกากะญอ. เชียงใหม่ : ศูนย์ชาติพันธุ์และ
 การพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- ยศ สันตสมบัติและคณะผู้วิจัย. (๒๕๔๔) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและ
ธรรมชาติและการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๐๗) อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์
- วัชรระ สิ้นธุประมา. (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) "เศรษฐกิจนครเชียงใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง – ปัจจุบัน" เศรษฐกิจนครเชียงใหม่ จากอดีตสู่อนาคต, เชียงใหม่ : เชียงอินทร์พลาซ่า
- ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม. (๒๕๓๐) "ผลกระทบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่"
 เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สุวิทย์ นามแสง. (๒๕๓๖) รายงานการวิจัยผลกระทบและปัญหาที่เกิดจากทัวร์ป่ากับบริบทและเงื่อนไขทางสังคม เฉพาะกรณี เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน, เชียงใหม่ : องค์การเครือข่ายการจัดการทรัพยากรภาคเหนือ, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อุดร วงษ์ทับทิม. (๒๕๔๓) ปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการกู้เอกราชในลาว. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส และสถาบันปรีดี พนมยงค์
- อุดร วงษ์ทับทิม. (๒๕๔๔) "การท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม อ.ปาย". เอกสารประกอบการเสวนา "ทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอนอย่างยั่งยืน". แม่ฮ่องสอน : สنج. จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- อันส์ เพนส์. (๒๕๒๖) ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วารสาร - หนังสือพิมพ์
- กองส่งเสริมและเผยแพร่. (๒๕๔๒) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม,
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) การดำเนินงานเรื่อง ECOTOURISM ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์,
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (๒๕๔๔) แผนการท่องเที่ยวปี ๒๕๔๕ (เอกสารประกอบการบรรยาย)
- เจริญ วรรณยอดคำ. (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) อำเภอปาย, (เอกสารโรเนียว)

- “จิ้งจอก” (นามแฝง). “เสียงหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”. ข่าวสารป่ากับชุมชน. (ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑๑ เดือนกันยายน ๒๕๔๑), ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งเอเชียและแปซิฟิก, พจนานวน สนวนศรี. “โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ”. จุลสารท่องเที่ยวททท. (ปีที่ ๑๗ เล่มที่ ๑ มกราคม – มีนาคม ๒๕๔๑) กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- พจนานวน สนวนศรี. “การจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน”. ข่าวสารป่ากับชุมชน. (ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑๑ เดือนกันยายน ๒๕๔๑), กรุงเทพฯ : ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งเอเชียและแปซิฟิก, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- รณกร ตีรกานนท์. “มุมมองของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน”. ข่าวสารป่ากับชุมชน. (ปีที่ ฉบับที่ ๑๑ เดือนกันยายน ๒๕๔๑), ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งเอเชียและแปซิฟิก, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ศูนย์ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดอำเภอปาย.(๒๕๔๔) การป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (เอกสารรายงาน), แม่ฮ่องสอน : อำเภอปาย
- สถานีอนามัยตำบลแม่ฮี้.(๒๕๔๔) สรุปบัญชี ๑ กลุ่มประชากรรวมทุกกลุ่มอายุ. (งวดที่ ๒ มีนาคม ๒๕๔๔)
- สถานีอนามัยบ้านแม่ปิง.(๒๕๔๔) สรุปบัญชี ๑ กลุ่มประชากรรวมทุกกลุ่มอายุ. (งวดที่ ๒ มีนาคม ๒๕๔๔)
- สมิทธ สระอุบล.(๒๕๓๒) พื้นฐานทางมานุษยวิทยาและพจนานุกรมศัพท์ที่เกี่ยวข้อง
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- อุดร วงษ์ทับทิม. “คนขับโลก”. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามรัฐ
- อุดร วงษ์ทับทิม. “ปาย เมืองท่องเที่ยวในอ้อมอกภูเขา”. ผู้จัดการรายสัปดาห์. (วันที่ ๑๗ - ๒๓ มกราคม ๒๕๓๗) กรุงเทพฯ : ตะวันออกการพิมพ์

หนังสือ – วารสารภาษาอังกฤษ

- Alternative Tour (Thailand) (1992) “Alternative Tour Thailand” Alternative Tourism Vol. 3
April 1992
- Burling, Robbins (1965) Hill Farm and Padi Fields : Life in Mainland Southeast Asia.
New Jersey : Prentice - Hall
- Friedman, Jonathan (1994) Cultural Identity and Global Process. London : Sage

สัมภพณ์

นายเจริญ วรรณยอดคำ อายุ ๘๐ ปี บ้านเลขที่ ๙ หมู่ที่ ๑ ถนนเขตเซากลางค์ บ้านเมืองพร้าว
ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่าย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายจำรัส เครืออ่อน อายุ ๕๐ ปี บ้านเลขที่ ๑๕ ถนนชัยสงคราม บ้านป่าขาม ตำบลเวียงใต้
อำเภอป่าย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายดี คิดกันไว้ อายุ ปี ๘๐ บ้านเลขที่ ๓๑ หมู่ ๗ บ้านท่ารั้ว ตำบลสันปูเลย อำเภอดอย
สะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

นายเดอเหลือโซ่ กรูวอ อายุ ๘๓ บ้านเลขที่ ๑๐ หมู่ที่ ๖ บ้านห้วยแก้ว ตำบลแม่ฮี้ อำเภอ
ป่าย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายบุญเป็ง ตีระนนท์ อายุ ๕๙ ปี เลขที่ ๔๗ หมู่ที่ ๓ บ้านท่าป่าย ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายบัณฑิต เดชฤาษี สำนักงานป่ายเคเบิลทีวี ถนนชัยสงคราม บ้านป่าขาม ตำบลเวียงใต้
อำเภอป่าย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นางนา หุ่นนะ อายุ ๘๓ ปี บ้านเลขที่ ๔๑ บ้านป่าขาม หมู่ที่ ๓ ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่าย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายปัน ปิ่นแก้ว อายุ ๘๓ ปี บ้านเลขที่ ๒๗ ถนนชัยสงคราม บ้านเมืองพร้าว อำเภอป่าย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายมาลี เขียววิน อายุ ๗๓ ปี บ้านเลขที่ ๘๕ หมู่ที่ ๑ บ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระมหาสมศักดิ์ ศุภเมธี (เปรียญ ๗) เจ้าอาวาสวัดทรายขาว บ้านทรายขาว ตำบลแม่ฮี้ อำเภอ
ป่าย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายแพบอ มะลิตวง อายุ ๑๑๐ ปี บ้านเลขที่ หมู่ที่ ๑ บ้านแม่เย็น ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าย
จังหวัดแม่ฮ่องสอน